L. ANNAEI SENECAE PHILOSOPHI OPERA OMNIA QUAE...

Lucius Annaeus Seneca

L. ANNAEI SENECAE

PHILOSOPHI

OPERA OMNIA

QVAE SVPERSVNT

RECOGNOVIT ET ILLVSTRAVIT

FRIDERICVS ERNESTVS RVHKOPF.

VOLVMEN TERTIVM.

LIPSIAE

IN LIBRARIA WEIDMANNIA

MDCCCV.

EPISTOLA LXXVI.

ARGVMENTVM.

Vt denuntiet amico, quae quotidie faciat, narrat se Philosophi Metronactis disciplina uti Neapoli, etiam ideo ut suo exemplo doceat, vel seni esse discendum, in urbe tanto voluptatum ardore flagrante atque tam amoena. Admonet itaque et Lucilium, ut pergat in studio philosophiae, cuius unius ope ad unum hominis bonum pervenire possit, h. e. honestum, cuius adiungit explicationem in arctum contractam. Constat autem ratione perfecta unum et suum bonum hominis, quae virtus vocetur ideoque honestum: cuius possessio una laudem, inopia improbationem homini conciliat, etiamsi divitiis aliisque egregiis eiusmodi rebus sit praeditus. At illa virtus hominem validiorem, ampliorem, meliorem facit: ideoque regula actionum vitae est honestum cum sapientia coniunctum et omni adhaec periculo excluso, ne in stultitiam revolvatur, et reliquis pro nec bonis nec malis habitis. Solum autem bonum est honestum. Breviter percurrit quaedam in proxima epistola iam tractata, ad hoc unum hominis bonum spectantia. Laudat denique vim virtutis s. honesti, quam propter ipsam unam, non propter consequentias solas exercendam esse docet. — Attigit hanc dissensionem philosophorum de eo quod sit bonum disputantium Tiedemann System der stoisch. Phil. III. p. 40 sqq. Cf. J. Stobaei Eclog. II. c. 7. p. 79 ed. Heeren.

Inimicitias mihi denuntias, si quidquam ex his quae quotidie facio, ignoraveris. Vide quam simpliciter tecum vivam: hoc quoque tibi committam. Philosophum

ANIMADVERSIONES.

§. 1. *Inimicitias mihi denuntias*] De hoc more, quem maioribus fuisse dicit Tacit. Annal. VI, 29. quoties dirimerent amicitias, interdicendi domo, eumque finem gratiae ponendi, cf. Lipsii Exc. 2. in Tacit. Annal. II. *Philosophum*

phum audio, [a]et quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, et ab octava disputantem audio. Bonâ, inquis, aetate! Quidni bona? quid autem stultius, quam, quia diu non didiceris, non discere? Quid ergo? idem faciam, quod trossuli et iuvenes? Bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam
2 decet. Omnis aetatis homines haec schola admittit: in hac senescamus, hanc ut iuvenes sequamur. In theatrum senex ibo, et in circum deferar, et nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam?

VARIETAS LECTIONIS.

a. *et quidem quintum iam diem habeo.* Pintianus quum invenisset in nonnullis exemplaribus mss. *equidem quintum*, in suspicionem vocavit omnem lectionem illam, maluitque *et quidem quintus iam dies abiit, ex q.* Praeferrem et ipse haec, nisi quinque Grut. Codd. scripturam vulgatam tuerentur. Mox *decet* omnium Codd. ap. Pintian. et Grut. rel. lectio est: i. e. hoc uno decore senectutis meae acquiesco. Pintianus tamen *dedecet* de ingenio suo dedit, omnibus insequutis edd. sequacibus. Codd. tamen sequi malui, reduxique itaque veterem lectionem. Paulo post: *in hac senescamus — sequamur.* Omnes mss. voce *hanc* carent. Vide an possit placere Scriverii conjectura: *in hanc eamus, ut juvenes sequantur.* Gronov. Equidem vulgata acquiescam.

phum Metronactem, cuius mortem Ep. 93, 1. memorat: quem nonnisi ex hisce Epp. noscimus. Haud dubie fuit is Stoae assecla, qui *Neapoli*, urbe literarum amante (Virg. Georg. IV. extr. studiis florentem ignobilis oti vocat) et quinquennales ludos, in quibus poetae, oratores, musici, athletae certarent, celebrante (cf. Wernsdorf. Exc. IX. Tom. IV. p. 395. Poet. min. lat.) scholam aperuerat philosophicam, quam Seneca *ab octava hora* i. e. nostra computandi ratione, secunda post meridiem, frequentabat. *Trossuli:* hoc nomen equites primum designans, tempore iam Gracchorum (circa a. u. c. 630.) desciscere coepit ab honore suo, ut multos puderet trossulos vocari. Hinc iam labante Rep. et deinde sub Imperator. cum dedecore de iis in usu erat hoc nomen, qui cultui externo et deliciis indulgerent, ut cum nostris Elegans comparari possint. Cf. Plin. XXXIII, 9. bip. et quos Gesner. laudat in Thes. Stephan. h. v.

2. *par*] sc. gladiatorum. *proverbio* iam apud Solonem obvio

fcam? Tamdiu difcendum eft, quamdiu nefcias, et,
fi proverbio credimus, quamdiu vivas. Nec ulli hoc
rei magis convenit, quam huic: tamdiu difcendum
eft quemadmodum vivas, quamdiu vivis. Ego tamen
hic aliquid et doceo. Quaeris quid doceam? etiam 3
feni effe difcendum. Pudet autem me generis humani, quoties fcholam intravi. Praeter ipfum theatrum
Neapolitanorum (ut fcis) tranfeundum eft, [b]Metronactis petenti domum. illud quidem farctum eft: et
hoc ingenti ftudio, quis fit pythaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Graecus et praeco concurfum! at in illo loco, [c]in quo vir bonus quaeritur, in
quo vir bonus difcitur, pauciffimi fedent, et hi plerifque videntur nil boni negotii habere, quod agant:
inepti et inertes vocantur. Mihi contingat ifte deri- 4
fus. aequo animo audienda funt imperitorum convicia: et ad honefta vadenti contemnendus eft ipfe contemtus. Perge, Lucili, et propera, ne tibi accidat

quod

b. *Metronactis petenti.* Sic Erasmus: alii *petentis*, *petentes*, *petentibus* ap. Grut. Muretumque ex Pintiano Mox dedi *pythaules*, quum antea effet *pithaules*. Vide not. c. *in quo vir bonnt qnaeritur*, *in quo vir bonus difcitur:* priora quinque verba Gruterus in omnibus fuis V Codd. iavenit et in textum reduxit, quem fequor Erasmus, editio vetus rel. omittunt Mox *contemnendus eft ipfe contemtus* e quatuor Grut. et Modii Codd. dedi. Antea: *ifte.* Paulo poft §. 5: *Et in arctum:* fic omnes Mff. Antea: *Et ut in a.*

obvio Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος ap. Platon. Opp. To. II. p. 32. bip. Plut. Solon. p. 96. E. Frcf. Senefco multa addifcens. Cf. Erafmi Adag. Chil. I. Cent. VIII, LX.

3. *Pythaules*] tibicen, qui proprie in certamine mufico pugnam Apollinis cum ferpente Pythone canebat, quem Apollinem quarta a natalibus die fagittis interfeciffe, ideoque auctorem culturae loci, oraculi et nominis, quibus illa urbs Pytho, poftea Delphi, inclaruit, factum effe, tradidere veteres. Cf. Spanhem. ad Callim. Hy. in Apoll. 101. Translata inde vox eft ad illos tibicines, qui in comoediis tragoediisque canebant, qui in honorem Deorum tibias inflabant etc. Recte autem Pythaules (πυθαύ-

quod mihi, ut ſenex diſcas. immo ideo magis propera, quoniam id nunc aggreſſus es, quod perdiſcere vix ſenex poſſis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaveris. Quid exſpectas? nulli ſapere caſu obtigit. Pecunia veniet ultro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortaſſe ingerentur tibi: virtus in te non incidet; ne levi quidem opera aut parvo labore cognoſcitur: ſed eſt tanti laborare, omnia bona ſemel occupaturo.
5 Unum enim eſt bonum, quod honeſtum: in illis nihil invenies veri, nihil certi, quaecunque famae placent. Quare hoc unum ſit bonum, quod honeſtum, dicam: quoniam me parum exſecutum priore epiſtola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quam probatam putas. Et in arctum, quae dicta ſunt, contraham: omnia ſuo bono conſtant. vitem fertilitas commendat, ſapor vinum, velocitas cervum. [d] Quare fortia dorſo iumenta ſint, quaeris? quia

d. *Quare fortia* et rel. Vulgatam hanc tueor, nexu orationis poſtulante: etſi Pintiani et Grut. Codd. una cum editione vet. praeferant: *Quam fortia.* Mox §. 8. interpunctione mutata, ut apodoſis contineatur verbis: *et ad finem — pervenit,* ſenſum adiuvi.

ϑαύλης) non pith. ſcribi hinc apparet, uti iam Salmaſ. ad Vopiſc. p. 494. et poſt eum alii docuerunt. Egit de hac αὐλητικῇ elegantiſſime Böttiger in attiſch. Muſ. I, 2. p. 296. ſq. *praeco* qui nomen et patriam victoris proclamabat. Spectare videntur haec, iudice Fabro Agoniſt. III, 26. ad Quinquennia, de quibus laudavi Wernsdorf. qui non neglexit Strabon. V, 7. p. 197. Lipſ. *at in illo loco — — vocantur.* Saepe noſter in hunc ſaeculi ſui genium invehitur, qui ſeveriori bonarum artium ideoque philoſophiae ſtudio neglecto, nihil fere niſi res voluptarias ſectaretur, e. c. Ep. 80, 2. 95, 18. Quin adeo Cicero Orat. II, 5. dicere potuit: diſcum audire quam philoſophum malunt. *inepti* quos pedantorum nomine inſigniveris, memor Cic. Orat. II, 4. Sic philoſophi vocantur in Oratione, quae Ciceroni nuper abiudicata eſt, poſt Redit. ad Sen. c. 14.

quia eorum hic unus eſt uſus, ſarcinam ferre. In 6
cane ſagacitas prima eſt, ſi inveſtigare debet feras:
curſus, ſi conſequi: audacia, ſi mordere et invadere.
Id in quoque optimum eſt, cui naſcitur, quo cenſe-
tur. In homine optimum quid eſt? Ratio. hac ante-
cedit animalia, deos ſequitur. Ratio ergo perfecta,
proprium hominis bonum eſt: cetera illi cum ani-
malibus ſatisque communia ſunt. Valet? et leones.
formoſus eſt? et pavones. velox eſt? et equi. non
dico, in his omnibus vincitur. Non quaero quid in 7
ſe maximum habeat, ſed quid ſuum. Corpus habet?
et arbores. habet impetum et motum voluntarium?
et beſtiae, et vermes. habet vocem? ſed quanto cla-
riorem canes, acutiorem aquilae, graviorem tauri,
dulciorem mobilioremque luſciniae? Quid in homine
proprium? Ratio. haec recta et conſummata felicita-
tem hominis implevit. Ergo ſi omnis res, quum bo- 8
num ſuum perfecit, laudabilis eſt; et ad finem natu-
rae ſuae pervenit: homini autem ſuum bonum ratio
eſt; ſi hanc perfecit, laudabilis eſt, et finem naturae
ſuae attigit. haec ratio perfecta, virtus vocatur, ea-
demque honeſtum eſt. Id itaque unum bonum eſt in
homine, quod unum hominis eſt. nunc enim non
quaerimus quid ſit bonum, ſed quod ſit hominis bo-

6. *cenſetur*] in pretio et aeſtimatione eſt. *Deos ſequitur* i. e. non multum abeſt a Deo, paene ſimilis ei eſt, uti recte explicat Corte ad Salluſt. Bell. Iug. c. 2, 1.: adducto Cic. Fin. III, 22. ubi tamen *ſequi Deum* alio ſenſu accipi debet. cf. ad Ep. 73, 11. *Ratio ergo perfecta.* Lipſius laudat Phocylidem, qui eadem tradit verſ. 116 ſq. (Brunk. Gnom. Poet. graec. p. 116.) Sola homini ratio telum eſt, munimen et unum. At ignorabat Lipſius, opuſculum illud Chriſtiani cuiusdam docti foetum eſſe.

7. *habet vocem? — luſciniae?*] Non advertit Seneca, proprium bonum eſſe hominis vocem articulatam, et organa loquendi: quibus beſtiae rel. carent.

num. Si nullum aliud est hominis, quam ratio: haec erit unum eius bonum, sed pensandum cum omni-
9 bus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine [e] primum solumque est, quo et probatur et improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quae retuli, habeat, deficiatur pecuniâ, clientum turbâ, nobilitate, et avorum proavorumque serie, sed ex confesso bonus sit:
10 probabis illum. Ergo hoc unum est bonum hominis: quod qui habet, etiamsi aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reiicitur. Quae conditio rerum, eadem et hominum est. Navis bona dicitur, non quae pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore caelata est, nec

e. *primum solumque est:* reduxi e quinque palatinis et editione vet. Antea: *proprium.*

8. *pensandum cum omnibus*] aliis rebus, et hac comparatione instituta videndum, quo bonum constet: sequentia docent, honestum hoc unum esse bonum; nam eo uno et probatur et improbatur homo.

9. *imagines multas*] Explicant sequentia verba *nobilitate* et *avorum proavorumque serie:* quod sequitur *frequens atrium*, ad *clientum turbam* et salutationes matutinas spectat. Ceterum sententia haec saepe ap. veteres occurrit, e. c. Sallust. Bell. Iug. c. 2. init.

10. *Navis bona — caelata est*] Non ea navis bona est, quae luxuriosissime ornata, encausto, s. coloribus ustis (*κηρογραφία*) speciose extrinsecus et intrinsecus picta ad eius conservationem et ornatum. (Cf. Bibl. der alten Litt. u. Kunst IV. p. 99. sq. Gronov. Thes. Antiq. Gr. T. XI. p. 562-72.) Ad eundem luxum spectat quoque *argenteum — rostrum*, quod ex aere ferrove fiebat. *Tutela*, *σῆμα θεοῦ*, statua dei tutelaris in puppi navium rom., nam Graecis non tutela, sed

nec quae ſiſcis ac opibus regiis preſſa eſt: ſed ſtabilis, et firma, et, iuncturis aquam excludentibus, ſpiſſa, ad ferendum incurſum maris ſolida, gubernaculo parens, velox, et [f]non ſentiens ventum. Gladium bo- 11
num dices, non cui deauratus eſt baltheus, nec cui vagina gemmis diſtinguitur: ſed cui et ad ſecandum ſubtilis acies, et mucro munimentum omne rupturus. Regula non quam formoſa, ſed quam recta ſit, quaeritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium eſt. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum foeneret, a quam multis ſalutetur, quam pretioſo incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, ſed quam bonus ſit: bonus autem eſt, ſi ratio explicita et recta eſt, et ad [g]naturae ſuae voluntatem accommodata.
Haec vocatur virtus: hoc eſt honeſtum, et unicum 12
hominis bonum. Nam quum ſola ratio perficiat hominem, ſola ratio perfecta beatum facit. hoc autem unum hominis bonum eſt, quo uno beatus efficitur. Dicimus et illa bona eſſe, quae a virtute profecta

 con-

f. *non ſentiens ventum.* Omnium eſt Codd. et edd. lectio ante Pintianum, qui tamen, ea improbata, coniecturam ſuam in textum induxit: *conſentiens vento.* Sed non adverterat egregius vir, *ſentire* etiam dici de illo qui damnum ab aliquo expertus eſt, vel Lexicis docentibus. Grutero conſenſit Gronov. ad h. l., et Obſſ. IV, 21 p. 772 ed. Lipſ., i. e. navis, quae a minima aura propellitur, quae priusquam vires venti experiatur, eſt in curſu. Cf. Valer. Flacc. Argonaut. 1, 356. Plin. Panegyr. 31, 5. g. *naturae ſuae.* *ſuae* reduxi e Codd. Grut. et edit. vet.

ſed παράσημον erat, unde naves appellabantur: vid. Enſchede de tutela et inſignibus navium, Leidae 1770. Erat artificioſe elaborata et compoſita; nam τὸ *caelare* h. l. laxiore hac ſignificatione ſumendum eſſe, poſt Salmaſii, Heynii et Velthemii curas nunc res nota eſt.

11. *aret*] i. quantum agro colendo ex latifundiis ſuis in diverſis terrae orbis partibus commodi et utilitatis percipiat. Cf. Horat. Carm. III, 16, 26. Epod. 4, 13. Serm. I, 1, 51.

contactaque sunt, id est, opera eius omnia; sed ideo unum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confir-
13 mat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, excelsiorem et ampliorem facit virtus. nam cetera quae cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum et labefaciunt: et quum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo unum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitae honesti ac turpis respectu temperantur: ad haec, faciendi et non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam.
14 Vir bonus quod honeste se facturum putaverit, faciet, etiamsi laboriosum erit: faciet, etiamsi damnosum erit: faciet, etiamsi periculosum erit. rursus quod turpe erit, non faciet, etiamsi pecuniam affert, etiamsi voluptatem, etiamsi potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur. ad turpia nulla spe invitabitur. Ergo si honestum utique secuturus est, turpe itaque vitaturus: et in omni actu vitae spectaturus haec duo: nullum aliud bonum quam honestum,
15 nec aliud malum quam turpe. Si una indepravata virtus est, et sola permanet tenoris sui, unum est bonum, virtus: cui iam accidere ne sit bonum, non potest. [h] Mutationis periculum effugit. Stultitia ad sapientiam erepit: sapientia in stultitiam non revolvitur. Dixi, si forte meministi, concupita vulgo, et formidata, inconsulto impetu plerosque calcasse. inventus est qui flammis imponeret manum: cuius risum non interrumperet tortor: qui in funere libero-

h. *Mutationis periculum effugit. Stultitia ad sapientiam erepit: sapientia in stultitiam non revolvitur.* Cum Lipsio praefero hanc

15. *Dixi*] Saepe hoc inculcavit, c. c. Ep. 74. *qui flammis.* Mucius Scaevola. *cuius risum*, servus, qui in vin-

rorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus
occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depopo-
ſcerunt. Quod ſi hoc poteſt brevis obſtinatio animi, 16
aliquo ſtimulo excitata: quanto magis virtus quae
non ex impetu, nec ſubito, ſed aequaliter valet; cui
perpetuum robur eſt? Sequitur, ut quae ab incon-
ſultis ſaepe contemnuntur, a ſapientibus ſemper, ea
nec bona ſint, nec mala. Vnum ergo bonum ipſa
virtus eſt, quae inter hanc fortunam et illam ſuperba
incedit, cum magno utriusque contemtu. Si hanc 17
opinionem receperis, aliquid bonum eſſe praeter ho-
neſtum, nulla non virtus laborabit. nulla enim obtine-
ri poterit, ſi quidquam extra ſe reſpexerit. Quod ſi
eſt, rationi repugnat, ex qua virtutes ſunt; et veri-
tati, quae ſine ratione non eſt. quaecunque autem opi-
nio veritati repugnat, falſa eſt. Virum bonum, conce-
das neceſſe eſt, ſummae pietatis erga deos eſſe: itaque
quidquid illi acciderit, aequo animo ſuſtinebit. ſciet
enim id accidiſſe lege divina, quâ univerſa procedunt.
Quod ſi eſt, unum illi bonum erit, quod honeſtum: 18
in hoc enim poſitum eſt et parêre diis, nec excande-
ſcere ad ſubita, nec deplorare ſortem ſuam, ſed patien-

 ter

hanc Codd. mſſ. lectionem, quos Modius evolverat: ſenſu eam poſtulante. Gruteriani Codd. et editio vetus eandem praebent, at non *erepit* habent, ſed *eripit*, *erumpit*, *erigit*. Antea: *mutationis periculum effugit ſapientia. Sapientia non eripitur, ſapientia in ſtult. n rev.* Mox *amor*, *ira*, *cupiditas*, *pericula depopoſcerunt* omnium eſt mſſ. lectio. Vincentius tamen Bellovacenſis in Speculo hiſtor. IX, 132 praebet *depulerunt*. Praeſtat *depopoſcerunt* i. e. poſtularunt, ut illa pericula ſibi ſubeunda eſſent.

vindictam domini Asdrubalem interfecerat. Valer. Max. III, 3. ext. 7. *qui in funere — mitteret:* exempla ſex habet Val. Max. V, 10.

16. *Sequitur — mala*] ideoque indifferentia, *ἀδιάφορα*. Nec enim a virtute ſemper proficiſcuntur, nec ab illa contacta ſunt, nec ſemper proſunt. Cf. Argum. Epiſt. LXVI.

ter excipere fatum, et facere imperata. Si enim ullum aliud eſt bonum quam honeſtum, ſequetur nos aviditas vitae, aviditas rerum vitam inſtruentium: quod eſt intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum eſt honeſtum, cui modus eſt. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, ſi ea bona ſunt, quorum nullus diis uſus eſt, tanquam pecunia et ho-
19 nores. Adiice nunc, quod ſi modo ſolutae corporibus animae manent, felicior illis ſtatus reſtat, quam eſt dum [i] verſantur in corpore. Atqui ſi iſta bona ſunt, quibus per corpora utimur, emiſſis erit peius: quod contra fidem eſt, feliciores eſſe liberis et in univerſum datis, clauſas et obſeſſas. Illud quoque dixeram, ſi bona ſunt ea quae tam homini contingunt quam mutis animalibus; et muta animalia beatam vitam actura:
20 quod fieri nullo modo poteſt. Omnia pro honeſto patienda ſunt: quod non erat faciendum, ſi eſſet ullum aliud bonum quam honeſtum. Haec quamvis latius exſecu-

i. *verſantur*. Bona lectio plurimorum Codd. et edd. eſt. *Merſantur* in nonnullis mſſ. ſola eſt aberratio haud indocta, quam Modius Ep. 21. Novantiq. praetulit et ſatis expolivit. Totus enim diſputandi ordo docet, non de illa philoſophorum ſatis nota opinione, quibus corpus pro carcere animae eſſet, ſermonem eſſe.

18. *Si enim — vagum*] quoniam iis obſtacula virtuti exercendae inſunt et veritati officiunt.

19. *Atqui ſi iſta — obſeſſas*] Iam inde a Pythagora et Platone hanc opinionem omnibus fere philoſophicis ſectis communem fuiſſe de corpore tamquam carcere animae, ſatis notum eſt. Stoicis quoque pleriſque dogma fuit, poſt mortem animam reverti liberam vinculis corporis ad originem ſuam, ad fontem unde manaſſet, ad univerſum ſ. Deum, cuius pars eſſe docebatur, et in vita manere feliciſſima. Vacillaſſe tamen hac in re Stoicos non magis conſtat, quam caruiſſe effectu et ſucceſſu fructuoſo ad vitam bene degendam in iis, quae de immortalitate animae praeciperent. Atque hoc ex ipſa eorum doctrina de virtute ſequebatur, quippe quae haud

secutus essem priore epistola, constrinxi, et breviter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleves et teipsum interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, et salutem omnium civium tuâ redimas, an porrecturus sis cervicem, non tantum patienter, sed etiam libenter? si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit? Pro re- 21
publica morieris [k] etiamsi non statim facturus hoc eris, quum scieris tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore brevi ac exiguo capitur: et quamvis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemtumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis iuvat: et vir fortis et iustus, quum mortis suae pretia ante se posuit, libertatem patriae, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, et periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gau- 22
dium eripitur, quod tractatio operis maximum et ultimum praestat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quae dehortentur. Dic: Factum tuum matura se-

k. *etiamsi non statim* tueor cum Mureto, qui suasu Codd. mss. Pintiani sic rescripserat. Gruteri tamen Codd. V negatione caruerunt: quam sequentia verba, *quum scieris tibi esse faciendum*, postulare videntur.

haud diversa a felicitate iam in hac vita consummari posse iis videbatur: ut adeo immortalitate supersedere potuissent. Sperabant tamen, fore ut post mortem viverent. Cf. Conz Abhandl. für die Gesch. u. das Eigenthüml. der spätern stoisch. Philos. p. 90. sq.

21. *Pro republica morieris etiamsi non statim* etc.] Quoniam scis, honestum s. virtutem hoc abs te postulare, ut pro rep. moriaris, hoc non recusabis facere, etiamsi non statim facturus es. Si res exegerit, libenter facies.

ſequetur oblivio, et parum grata exiſtimatio civium. Reſpondebit tibi: Iſta omnia extra opus meum ſunt. ego ipſum contemplor: hoc eſſe honeſtum ſcio. Itaque quocunque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo unum bonum eſt, quod non tantum perfectus animus, ſed generoſus quoque et indolis bonae ſentit: cetera
23 levia ſunt, mutabilia. Itaque ſolicite poſſidentur, etiamſi favente fortuna in unum congeſta ſunt; dominis ſuis incumbunt gravia, et illos ſemper premunt, aliquando et elidunt. Nemo ex iſtis, quos purpuratos vides, felix eſt, non magis, quam ex illis quibus ſceptrum et chlamydem in ſcena fabulae aſſignant, quum praeſente populo elati inceſſerunt, et cothurnati; ſimul exierunt, excalceantur, et ad ſtaturam ſuam redeunt. Nemo iſtorum, quos divitiae honoresque in altiore fa-
24 ſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus videtur? Cum baſi illum ſua metiris. Non eſt magnus pumilio, licet in monte conſtiterit: Coloſſus magnitudinem ſuam ſervabit, etiamſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore: ſic nobis imponitur: quod neminem aeſtimamus eo quod eſt, ſed adiicimus illi et ea, quibus adornatus eſt. Atqui quum voles veram hominis aeſtimationem inire, et ſcire qualis ſit, nudum inſpice.
25 ponat patrimonium, ponat honores, et alia fortunae mendacia: corpus ipſum exuat: animum intuere, qualis quantus.

23. *Nemo ex iſtis* etc.] Frequens et haec vitae comparatio eſt cum dramate, ut philoſophi cum hiſtrione, apud veteres. Iam Socrati hanc tribuunt veteres (Stob. flor. tit. 92.) Ariſtonique Chio apud Diogen. Laert. VII, 160. ubi cf. Menag. Epictet. Enchirid. 17. ubi vid. Vpton et Schweighaeuſ. Marc. Antonin. et ibi Gatacker. Sed loca veterum de hac comparatione quaſi cum pulviſculo iam converrit I. B. Carpzovius, nuper Helmſtadii mortuus, in libello perdocto: Paradoxon ſtoicum Ariſtonis Chii: *ὅμοιον εἶναι τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφόν.* Sectio II. c. IV.

tusque ſit, alieno an ſuo magnus. ſi [l]rectis oculis gladios micantes videt, et ſi ſcit ſua nihil intereſſe, utrum anima per os, an per jugulum exeat, beatum voca. ſi, quum illi denuntiata ſunt corporis tormenta, et quae caſu veniunt, et quae potentioris iniuria, ſi vincula et exſilia, et vanas humanarum formidines mentium, ſecurus audit, et dicit,

—— Non ulla laborum,
O virgo, noua mi facies inopinave ſurgit:
Omnia praecepi, atque animo mecum ipſe peregi.

Tu hodie iſta denuntias, ego ſemper denuntiavi mihi, 26
et hominem paravi ad humana. praecogitati mali mollis ictus venit. At ſtultis et fortunae credentibus, omnis videtur nova rerum et inopinata facies. magna autem pars eſt apud imperitos mali, novitas. Hoc ut ſcias, ea quae putaverunt aſpera, quum aſſuevere, patiuntur. Ideo ſapiens aſſueſcit futuris malis: et quae alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: [m]Sciebam hoc mihi reſtare? ſapiens ſcit, ſibi omnia reſtare: quidquid factum eſt, dicit, Sciebam.

l. *rectis.* Sic Lipſius optime emendavit. Antea legebatur *erectis oculis.* Sed nusquam alias *erecti oculi* de impavido homine in uſu ſunt, ſed *recti.* Cf. Bentleii nota praeclara ad Horat. Carm. I, 3, 18, vbi vir magnus nec noſtri loci immemor fuit. m. *Sciebam hoc mihi reſtare?* Recte tuebatur Pintianus hanc omnium Codd. et edit. ante Muretum lectionem. *Neſciebam* Muretus induxit in textum, qui legiſſet, Pintianum in quorundam Codd. margine notatum hoc inveniſſe.

25. Verſus ſunt Virgilii Aen. VI, 103.

EPISTOLA LXXVII.

Navium Alexandrinarum, tabellariarum, adventu ſe non ut reliquos omnes motum, tranquille et apathia quadam omiſiſſe quaerere, quid novi ex Aegypto ſibi afferrent. Se eſſe ſenem, et ad reliquam

quam vitae partem iam satis sibi esse viatici, praesertim pro illa via, quae finiri possit, modo fiat honeste. Hoc firmat narratione de Marcellini morte voluntaria et addit quaedam contra metum mortis, quae rerum natura inmutabili nobis imposita in libertatem nos vindicat, uti Laconem illum servum. Proinde vitae et voluptatis studium nos non tardiores ad moriendum faciat, nec morti nos subtrahat, quae et ipsa ex vitae officiis est: modo bona clausula imponatur. Cf. Tiedemanni System d. stoisch. Phil. III. 232. sq.

Subito hodie nobis Alexandrinae naves apparuerunt, quae praemitti solent et nuntiare secuturae classis adventum. tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniae adspectus est. Omnis in pilis Puteolorum turba consistit, et ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamvis in magna turba navium, intelligit. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent
2 naves. Nulla enim res aeque adiuvat cursum, quam summa pars veli: illinc maxime navis urgetur. Itaque quoties ventus increbuit, maiorque est quam expedit, an-

1. *Alexandrinae naves*] frumentariae, quae ex Aegypto frumentum, 80,000,000 modiorum i. e. 40 million. medimnorum berolinensium (cf. Heynii opusc. ac. I, p. 261.) pro tributo adveherent *Puteolos*, unde Romam portabatur in horrea, ex quibus frumentatione Romae perpetua instituta, omnibus civibus pauperioribus distribuebatur. Plura habet Lipsius in Electorum I, 8. *Pilae* i. aggeres, χώματα appellat Strabo V, p. 195. Lips., molium obiectus, qui e lapidibus in aqua construebantur ad impetum maris cohibendum, ideoque portum muniendum. Cf. Vitruv. V, 12. Tacit. 14, 8. not. Virg. Aen. IX, 711. not. Pilarum opus Puteolis restitutum memorat Inscriptio ap. Gruter. p. 163, 9. Molo nunc vocant. Reliquiae adhuc visuntur. *Supparum*. Io. Winckelmann. in Monum. antich. ined. T. II, p. 273. sq. cum nostris Wimpeln, Flaggen haec suppara comparavit, quae tamen vi venti urgente usum suum habuere. Cf. Schweighaeus. ad Arrian. Diss. III, 11, 18. p. 618. sq. et Schneider. ad Xenoph. Hellen. VI, 2, 27. p. 108. sq.

antenna submittitur. minus habet virium flatus ex humili. Quum intravere Capreas et promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas,

ceterae velo iubentur esse contentae: supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu pro- 3
perantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod epistolas meorum accepturus, non properavi scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiamsi senex non essem, fuerat sentiendum: nunc vero multo magis, quia quantulumcunque haberem, tamen plus iam mihi superesset viatici, quam viae: praesertim quum eam viam simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, 4
si in media parte, aut citra petitum locum steteris: vita non est imperfecta, si honesta est. Ubicunque desines, si bene desinis, tota est. Saepe autem et fortiter desinendum est, et non ex maximis causis. nam nec hae maximae sunt, quae nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noveras, adolescens quietus et cito senex, morbo, et non insanabili correptus, sed lon-

2. *promontorium*] Minervae. Sic appellat Ovid. Met. 15, 709: inde legit Capreas (insulam vel ob Tiberii secessum infamem) promontoriumque Minervae. Meminit et Stat. III. Silv. 2, 23. sq. Strab. V, p. 200. Lips. Libabant ibi, ait Lipsius ad Tacit. Ann. 15, 46. procellosae illi Palladi nautae periculo maris defuncti.

3. *rerum mearum status*] Senecam in Aegypto fuisse ibique praedia sibi comparasse s. foenebrem pecuniam ibi habuisse, verisimile fit vel ex eo, quod eius avunculum sciamus Aegypti praefectum fuisse. Cf. Consol. ad Helv. c. 17.

4. De *Marcellino* cf. Ep. 29. Diutino morbo a vivacitate ingenii et festivitate ad illum languorem et quietem defecerat. Moneo hoc, ne quis locum hunc corrigendum putet et *victus* aut tale quid reponendum.

longo et moleſto et multa imperante, coepit delibera-
5 re de morte. convocavit complures amicos: unusquis-
que, aut quia timidus erat, id illi ſuadebat quod ſibi
ſuaſiſſet, aut quia adulator et blandus, id conſilium da-
bat, quod deliberanti gratius fore ſuſpicabatur. Amicus
noſter Stoicus, homo egregius, et, ut verbis illum
quibus laudari dignus eſt, laudem, vir fortis ac ſtre-
6 nuus, videtur mihi optime illum cohortatus. Sic enim
coepit: „Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de
re magna deliberes. Non eſt res magna, vivere. om-
nes ſervi tui vivunt, omnia animalia. magnum eſt,
honeſte mori, prudenter, fortitur. Cogita quamdiu
iam idem facias. Cibus, ſomnus, libido: per hunc
circulum curritur. Mori velle non tantum prudens et
fortis, aut miſer, ſed etiam faſtidioſus poteſt." Non
opus erat ſuaſore illi, ſed adiutore. ſervi parêre no-
7 lebant. Primum detraxit illis metum, et indicavit,
tunc familiam periculum adire, quum incertum eſſet, an
mors domini voluntaria fuiſſet: [a] alioquin tam mali ex-
empli eſſet occidere dominum, quam prohibere. Dein-
de ipſum Marcellinum admonuit, non eſſe inhumanum,
quemadmodum coena peracta reliquiae circumſtantibus
dividuntur, ſic peracta vita aliquid porrigi his, qui
totius vitae miniſtri fuiſſent. Erat Marcellinus facilis
ani-

a. *alioquin tam mali exempli eſſet occidere dominum, quam prohibere.* Omnium mſſ. Codd. lectio eſt, quam Muretus aliique Eraſmum ſequentes inverterunt — *prohibere dominum quam occidere.* Lipſius eumque ſequutae edd. habent: *eſſe, occidere hominem quam prohibere.*

6. Vides in hac Stoici cohortatione ſectam, cui adpictus erat. Cf. Ep. 14, 30. Epictet. Enchirid. 7, 17. M. Anton. IX, 3. ibique Gatacker. *Servi parere — prohibere.* Recuſabant opem ferre domino morituro et timebant, ne SC. Silanianum ſibi applicaretur, quo et ipſos interſici oportebat, qui domino interfecto ſub eodem tecto fuiſſent. Cf. Tacit. Annal. 14, 42. not.

animi, et liberalis, etiam quum de ſuo fieret. Minu- 8
tas itaque ſummulas diſtribuit flentibus ſervis, et illos
ultro conſolatus eſt. Non fuit illi opus ferro, non
ſanguine: triduo abſtinuit, et in ipſo cubiculo poni
tabernaculum iuſſit. Solium deinde illatum eſt, in quo
diu iacuit, et calida ſubinde ſuffuſa, paulatim defecit:
ut aiebat, non ſine quadam voluptate; quam afferre
ſolet lenis diſſolutio, non inexperta nobis, quos ali- 9
quando liquit animus. In fabellam exceſſi, non ingra-
tam tibi; exitum enim amici tui cognoſces, non diffi-
cilem, nec miſerum. Quamvis enim mortem ſibi con-
ſciverit, tamen molliſſime exceſſit, et vitae elapſus eſt.
Sed ne inutilis quidem haec fabella fuerit! Saepe enim
talia exempla neceſſitas exigit. Saepe debemus mori;
nec volumus: moritur; nec volumus. Nemo tam im-
peritus eſt, ut neſciat, ſibi quandoque moriendum:
tamen quum prope acceſſerit, tergiverſatur, tremit,
plorat. Nonne tibi videbitur ſtultiſſimus omnium, qui 10
fleverit quod ante annos mille non vixerat? aeque ſtul-
tus eſt, qui flet, quod poſt annos mille non vivet.

Haec

7. *etiam quum de ſuo fieret*] quaſi nunc non de ſuo, haud ultra fruiturus, et haec relinquens. L.

8. *Solium*] lacus balinearius, in quem deſcendit, ut lavaretur *calida* aqua, ſub *tabernaculo* ſ. tentorio, inſtar balneoli, quo ſolium et ipſe tegerentur, recte explicante Lipſio. Mortuus igitur eſt, quomodo Epicurus. Diog. Laert. X, 15. *quos aliquando — animus.* Senecam ſaepe aegrotaſſe, ideoque deliquium animi non ignoraſſe, plura ſunt teſtimonia. Cf. Ep. 54, 1. 78, 1. Dio Caſſ. 59, 19.

9. *Saepe debemus mori*] officio poſtulante — *morimur* natura cogente. *Nemo tam — moriendum.* Horat. Ep. ad Piſon. 63. proinde ait: Debemus morti nos noſtraque. Ovid. Met. 10, 18.

10. *Nonne — vivet.*] Similia habet Marc. Anton. II, 14 etc. Lipſius laudat eadem ex Telete pythagoreo (ap. Stob. Serm. CVI. p. 495 ed. Tigur. 1543.) *Vtrumque — eſt:* i. nihil ad nos pertinent; ſed hoc vitae tempus tantillum ſit. Verſus ſunt notiſſimi Virgil. Aen. VI, 376.

Haec paria ſunt: non eris, nec fuiſti. Utrumque tempus alienum eſt. In hoc punctum coniectus es: quod ut extendas, quouſque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Deſine fata Deum flecti ſperare precando:

rata et fixa ſunt, atque magna et aeterna neceſſitate
11 ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi novum eſt? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus poſt te. Series invicta, et nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorum ſequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, eſſes, ſi multa millia tibi commorerentur. atqui multa millia hominum et animalium hoc ipſo momento, quo tu mori dubitas, animam va-
12 riis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando perventurum ad id, ad quod ſemper ibas? nullum ſine exitu iter eſt Exempla nunc magnorum virorum tibi indicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriae traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non ſerviam, ſua illa Dorica lingua: et verbis fidem impoſuit. Ut primum iuſſus eſt fungi ſervili et contumelioſo miniſterio: afferre enim vas ob-
13 ſcoenum iubebatur: illiſum parieti caput rupit. Tam prope libertas eſt: et ſervit aliquis? Ita non ſic perire filium tuum malles, quam per inertiam ſenem fieri?

12. *Lacon ille*] Plutarch. in Apophthegm. Laconicis To. VIII. p. 240 Hutt. memorat rem. Factum hoc referendum eſt ad Antigonum Gonatam, qui proelio ad Sellaſiam ol. 139, 3. 222 ante Chriſt. n., Cleomene Lacedaem. rege fugato hunc puerum ceperit et vendiderit. ὡς δὲ προσέταξεν (ὁ πριάμενος) ἀμίδα (*vas obſcoenum* noſter vocat, matulam) κομίζειν, οὐκ ἠνέσχετο, εἰπών· οὐ δουλεύσω. Deinde de tecto ſe dejecit.

ri? Quid ergo eſt, cur perturberis, ſi mori fortiter
etiam puerile eſt? Puta te nolle ſequi, duceris. Fac
tui iuris, quod alieni eſt. Non ſumes pueri ſpiritum,
ut dicas, Non ſervio? Infelix, ſervis hominibus, ſer-
vis rebus, ſervis vitae! Nam vita, ſi moriendi vir-
tus abeſt, ſervitus eſt. Ecquid habes propter quod 14
exſpectes? Voluptates quae te morantur ac retinent,
conſumſiſti: nulla tibi nova eſt: nulla non iam odio-
ſa ipſa ſatietate. quis ſit vini, quis mulſi ſapor, ſcis:
nihil intereſt, centum per veſicam tuam, an mille am-
phorae tranſeant. ſaccus es! quid ſapiat oſtreum,
quid mullus, optime noſti. nihil tibi luxuria tua in
futuros annos intactum reſervavit. Atqui haec ſunt
a quibus invitus divelleris! Quid eſt aliud quod tibi
eripi doleas? Amicos et patriam? tanti enim illam 15
putas, ut tardius coenes? ſolem quoque, ſi poſſes,
exſtingueres. Quid enim unquam feciſti luce dignum?
confitere, non curiae te, non fori, non ipſius na-
turae rerum deſiderio, tardiorem ad moriendum fieri.
Invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquiſti.
Mortem times: at quomodo illam media oblectatione
contemnis? Vivere vis: ſcis enim. Mori times:
quid porro iſta vita? non mors eſt? Caeſar, quum 16
illum tranſeuntem per Latinam viam, unus ex cuſto-

 diarum

14. *ſaccus es*] Plin. 24, 1 ſaccos vinarios vocat, quibus vina caſtrabantur i. colabantur, quo leniora mitioraque, adeoque defaecatiora et puriora fierent. Cf. Gatack. ad M. Anton. p. 310, 1.

15. *ſolem — exſtingueres.*] ut citius coenes, aut diutius dormias ſtertasque. Lipſius. *non curiae te, non fori*, non munera publica ſenatoris, tribuni pl. rel. te retinent. *ipſius naturae rerum deſiderio*, ut philoſophus hominis et reliquae naturae indolem ſcrutaturus. *Invitus — reliquiſti*, ut faſtidioſus. *in media oblectatione* tua, quae eiusmodi eſt, ut vires tuas frangendo, mortem acceleret.

16. *Caeſar*] Caligula. *cuſtodiarum*, ex ipſis, qui cuſtodiebantur, trahebantur, praetori-

diarum agmine, demiſſa uſque in pectus vetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, vivis? Hoc iſtis reſpondendum eſt, quibus ſuccurſura mors eſt: Mori times. nunc enim vivis? Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeſte facio. invitus relinquo officia vitae, quibus fideliter et cum induſtria fungor. Quid? tu neſcis unum eſſe ex vitae officiis, et mo-
17 ri? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus, quem debebas explere, finitur. Nulla vita eſt non brevis. nam ſi ad naturam rerum reſpexeris, etiam Neſtoris et Statiliae brevis eſt: quae inſcribi monumento ſuo iuſſit, annis ſe nonaginta novem vixiſſe. Vides aniculam gloriari ſenectute longa. quis illam ferre potuiſſet, ſi contigiſſet centeſimum implere? Quomodo fabula, ſic vita: non quam diu, ſed quam bene acta ſit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco deſinas. quocunque voles, deſine: tantum bonam clauſulam impone.

EPISTOLA LXXVIII.

Amico querenti de deſtillationibus crebris ac febriculis, ſe ipſum hoc morbi genere laboraſſe reſpondet, et quae ſibi ſolatio fuerint, exponit. Fuerunt autem ſtudia litterarum, philoſophia, quae animum erigendo, etiam corpori profuerunt. Deinde amicorum affectus ſermoneſque. Medici ope non excluſa ad praeceptum ſolitum revolvit: contemne mortem. Iam quum tria in omni morbo gravia ſint, metus mortis, dolor corporis, et intermiſſio voluptatum, et de priore iam ſatis dictum ſit, de reliquis ita exponit, ut magnorum cruciatuum morbi dicat intervalla eſſe, nec diu ſaevire dolorem. Quo magis philoſophiae te dederis, eo magis a corporis vexatione et cupiditatibus te abſtraxeris, atque

torianis militibus concatenati. Cf. Ep. V, 6. De Tranq. X, 3 not. Iam mortuus es, reſpondit Caligula. *ſuccurſura* occurſura.

17. *Statiliae*] quae ex nobili domo, Claudio principe, nonaginta novem annos vixit. Plin. VII, 48. *Quomodo fabula, ſic vita.* Cf. ad Ep. 76, 23.

atque adeo a querelis atque opinionibus, quae morbi vim augere solent. Itaque contra dolorem luctandum est, athletarum more: virtute praemii loco proposita, eiusque melioris, quo graviora perpessi simus. Qua quidem in re adiuvaberis cogitationem ad honeste aut fortiter facta tua aut aliorum avertendo. Quin nec ab officiis abstrahi sines animum: virtuti etiam in lectulo locus est. Nec intermissio voluptatum gravis fiat: inhibet enim eas morbus, non omnino tollit: maiores vero et certiores voluptates animi nemo medicus aegro negat, modo non sensuum blandimentis occupato. Uno verbo nec vita taedio, nec mors timori erit, si fines bonorum et malorum cognoverimus.

Ceterum conferas Ciceronis Tuscul. Disputatt. lib. II. qui totus est de tolerando dolore.

Vexari te destillationibus crebris ac febriculis, quae longas destillationes et in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contemsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, et se adversus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, et eo perductus sum, ut ipse destillarem. Ad summam maciem deductus, saepe impetum cepi abrumpendae vitae: patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortiter ego mori possem, sed quam

1. *Destillationibus*] sunt catarrhi, s. inflammationes cutium interiorum, quae cavitates narium, oris, arteriae et pulmonum amiciunt, non sine tussi: quae male curatae aut neglectae facile in pulmonum tumores aut tabem transire possunt. Cf. § 18. Hoc morbo sub Caligula laborasse Senecam narrat Dio Cass. 59, 19; et Caligulae meretriculae ope servatus est, quae affirmaret, tabe hominem laborare nec diu vivere posse. *Pater* eius Marcus Annaeus Seneca, notus declamationibus aliorum ab eo congestis, quae adhuc leguntur, Corduba Romam cum uxore Helvia, ad quam filii consolatio exstat, et liberis commigravit, ibique usque ad Caligulae tempora vixisse creditur. Significat autem, notante recte Lipsio, patrem suum philosophiae alienum, (quod alibi testatur) parum fortem ad tales casus fuisse. Cf. I. A. Fabricii Bibl. Lat. To. II. p. 87 sq. ed. Ernest.

2 quam ille fortiter desiderare non posset. Itaque imperavi mihi ut viverem. aliquando enim et vivere, fortiter facere est. Quae mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, haec ipsa quibus acquiescebam, medicinae vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: et quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiae acceptum fero quod surrexi, quod convalui:
3 illi vitam debeo, et nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil aeque, Lucili virorum optime, aegrum reficit atque adiuvat, quam amicorum affectus: nihil aeque exspectationem mortis ac metum surripit. Non iudicabam me, quum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed
4 tradere. Haec mihi dederunt voluntatem adiuvandi me, et patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est, quum animum moriendi proieceris, non habere vivendi. Ad haec ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: ut legas clarius, et spiritum, cuius iter et re-
5 ceptaculum laborat, exerceas: ut naviges, et viscera molli iactatione concutias: quibus cibis utaris: vinum quando virium causa advoces, quando intermittas, ne irritet et exasperet tussim. Ego tibi illud praecipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitae remedium est: contemne mortem. Nihil triste est, quum huius metum effugimus. Tria haec in omni morbo gravia

2. *et nihil illi minus debeo.*] quasi dicat, hoc inter minima eius beneficia. Corpus enim spectat, reliqua animum. Lipsius.

via sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte, satis dictum est. hoc unum 6
dicam, non morbi hunc esse, sed naturae metum. multorum mortem distulit morbus: et saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia aegrotas, sed quia vivis. Ista te res et sanatum manet. quum convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies. — Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles intervalla faciunt. Nam summi doloris intentio invenit 7
finem. Nemo potest valde dolere, et diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem, aut brevem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nervi, articulique, et quidquid aliud exile est, acerrime saevit, quum in arcto vitia concepit. Sed cito hae partes obstupescunt, et ipso dolore sensum doloris amittunt: sive quia spiritus naturali prohibitus cursu, et mutatus 8
in peius, vim suam quâ viget, admonetque nos, perdit: sive quia corruptus humor, quum desiit habere quo confluat, ipse se elidit, et his quae nimis implevit, excutit sensum. Sic podagra et chiragra, et omnis vertebrarum dolor nervorumque, interquiescit, quum illa quae torquebat hebetavit: omnium istorum

6. *multorum mortem — perire.*] Fortasse de se ipso cogitavit, quum meretriculae consilio illo, quod legitur ap. Dion. Cass. l. l. servaretur.

7. *Nam summi doloris intentio invenit finem.*] Cf. M. Antonin. VII, 33 ibique Gatack. p. 273 qui multa veterum loca huc facientia adduxit, non immemor huius aliorumque locorum Senecae. Thomas Morus, ille celeber Anglus, haec sic expressit: Deiiciat miseram tibi nulla molestia mentem: Si longa est, levis est, si gravis est, brevis est. Ceterum in oculos incurrit, Senecam propemodum cum iis congruere, quae nostrae aetatis medici de his rebus disputant. *Spiritus* est vis vitalis.

prima verminatio vexat, impetus mora exstinguitur,
9 et finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculo-
rum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod
inter angusta corporis nascitur: nec minus mehercu-
le, quam capitis ipsius. [a] Sed quo incitatior est, eo
citius in alienationem stuporemque convertitur. Hoc
itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est de-
sinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est,
quod imperitos in vexatione corporis male habet: non
assueverunt animo esse contenti: multum illis cum
10 corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum
deducit a corpore, et multum cum meliore et divina
parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum
necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assue-
tis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Haec
primâ abstinentiâ gravia sunt: deinde cupiditas relan-
guescit, ipsis per quae cupimus fatigatis, ac deficien-
tibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit
aviditas, odium est: desideria ipsa moriuntur. Non
est autem acerbum, carere eo, quod cupere desieris.
11 Adiice, quod nullus non intermittitur dolor, aut cer-
te remittitur. Adiice, quod licet et cavere ventu-
rum, et obsistere imminenti remediis. Nullus enim
non signa praemittit, utique qui ex solito revertitur.
Tolerabilis est morbi patientia, si contemseris id quod
ex-

a. *Sed quo incitatior est, eo citius in alienationem stuporemque convertitur.* Sic Codd. Pint Erasmi et unus Gruteri, cuius reliqui cum editione vetere omittunt quaedam verba, quibus aegre caremus, aut aberrationes librariorum praestant satis vulgares Mox *deducit a corpore* damnavit Pint., tuitus *diducit*, sed cum ratio loquendi tum Codd. vulgatam defendunt.

8. *prima verminatio*] morsicatio prima et velut pruritus doloris, quasi a vermibus intus rodentibus. cf. de vita beata c. 17, 4 not.

extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi graviora, et te querelis onerare: levis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra, si exhortari te coe- 12
peris, ac dicere: „Nihil est, aut certe, exiguum est; duremus, iam desinet;" levem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit, et luxuria, et avaritia: ad opinionem dolemus. Tam miser est quisque, quam credit. Detrahendas praeteritorum dolorum conquestiones puto, et illa verba: „Nulli unquam fuit peius! Quos cruciatus, quanta mala pertuli? nemo me surrecturum putavit! Quoties deploratus sum a meis, 13
quoties a medicis relictus? In equuleum impositi non sic distrahuntur!" Etiamsi sunt vera ista, transierunt. Quid iuvat praeteritos dolores retractare, et miserum esse quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis suis adiicit, et sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, et futuri timor, et veteris incommodi memoria: hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis po- 14
situs difficultatibus dicat:

— *Forsan et haec olim meminisse iuvabit.*

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit: vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam,

 cui

13. *Quid iuvat praeteritos — fueris?*] Haud dubie quisque nostro assentietur caventi, ne quis memoria veterum malorum, quae perpessus sit, se miserum faciat. Enimvero et bono suo constat haec ipsa memoria, si quis fortitudinem reminiscatur, qua illis malis audentior obviam iverit, ideoque et eandem nunc contra haec ipsa bene adhibiturum confidat. Proinde versus Virg. Aen. I, 203 a nostro bene hic advocatur.

cui obſtandum eſt. iſtud quod premit, quod impendet,
quod urget, ſi ſubducere te coeperis, ſequetur et
gravius incumbet: ſi contra ſteteris, et obniti volueris,
15 repelletur. Athletae quantum plagarum ore, quantum
toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormen-
tum gloriae cupiditate: nec tantum quia pugnant, iſta
patiuntur, ſed ut pugnent. exercitatio ipſa tormen-
tum eſt. Nos quoque evincamus omnia, quorum prae-
mium non corona, nec palma eſt, nec tubicen prae-
dicationi nominis noſtri ſilentium faciens: ſed virtus,
et firmitas animi, et pax in ceterum parta, ſi ſemel in
16 aliquo certamine debellata fortuna eſt. — „Dolorem gra-
vem ſentio!" Quidni ſentias, ſi illum muliebriter tuleris?
Quemadmodum pernicioſior eſt hoſtis fugientibus, ſic
omne fortuitum incommodum magis inſtat cedenti et
averſo. — „Sed grave eſt." quid? nos ad hoc fortes
ſumus, ut levia portemus? Vtrum vis longum eſſe
morbum, an concitatum et brevem? Si longus eſt,
habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum
temporis donat. neceſſe eſt ut exſurgat, et deſinat.
17 Brevis morbus ac praeceps alterutrum faciet: aut ex-
ſtinguetur, aut exſtinguet. Quid autem intereſt, non
ſit, an non ſim? in utroque finis dolendi eſt. Illud
quoque proderit, ad alias cogitationes avertere animum,
et a dolore diſcedere. Cogita, quid honeſte, quid forti-
ter feceris: bonas partes tecum ipſe tracta: memoriam
in ea quae maxime miratus es, ſparge. tunc tibi for-
tiſſi-

15. *Athletae*] cf. Ep. 7. Similia habet Cic. Tuſc. Diſp. II, 17. *ſed ut pugnent*, ut pugnae idonei ſint et exercitio praeparentur. In ipſo autem exercitio haec mala. L. *quorum praemium — nec palma eſt*, uti hieronicis, ſ. victoribus in ludis quatuor nobilibus Graecorum concedebantur. Pollux III, 30: quo etiam reſpexit Virg. Aen. V, 110. 111. *tubicen* qui praecinebat, ut vox deinde praeconis ſuccederet et victorem renunciaret. cf. P. Faber Agoniſt. II, 13.

tiſſimus quisque, et victor doloris, occurrat. Ille,
qui dum varices exſecandas praeberet, legere librum
perſeveravit. Ille, qui non deſiit ridere, quum hoc 18
ipſum [b] irati tortores omnia inſtrumenta crudelitatis ex-
perirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus
eſt riſu? Quidquid vis, nunc licet dicas, deſtillatio-
nes et vim continuae tuſſis egerentem viſcerum partes,
et febrem praecordia ipſa torrentem, et ſitim, et ar-
tus in diverſam articulis exeuntibus tortos: plus eſt
flamma, et equuleus, et lamina, et, vulneribus ip-
ſis intumeſcentibus, quod illa renovaret et altius ur-
geret impreſſum. inter haec tamen aliquis non ge- 19
muit: parum eſt. non rogavit: parum eſt. non re-
ſpondit: parum eſt. riſit, et quidem ex animo: vis
tu poſt hoc dolorem deridere? — „Sed nihil, inquit,
agere finit morbus, qui me omnibus abduxit officiis."
Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque
curſoris moratur pedes, ſutoris ac fabri manus impe-
diet. Si animus tibi eſſe in uſu ſolet; ſuadebis, do-
cebis, audies, diſces, quaeres, recordaberis. Quid 20
porro? nihil agere te credis, ſi temperans aeger ſis?
oſtendes morbum poſſe ſuperari, vel certe ſuſtineri.
Eſt, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non
tan-

b. *irati tortores.* Modii coniectura *mirati tort.* nemini, opinor, placebit.

17. *Ille — experiretur.*] Similia habet Cic. Tuſc. II, 22. 25. Seneca Ep. 76, 15.

18. *plus eſt flamma, et equuleus, et lamina*] candens, tormenta ad confeſſionem veritatis exprimendam uſurpata. Res nota vel ex quovis Antiquit. Compendio, e. c. Adams Handbuch der röm. Alterth. I. p. 471. *quod illa* vulnera — *impreſſum* ſc. ferrum, e. c. candentes forcipes.

19. *vis tu poſt hoc dolorem deridere?*] Quin contemnas illum, ratione vincens, *inquit* ſc. aliquis. cf. de Ira I, 3, 1. not. Eſt Graecis familiare, *Φησὶ*, cf. Upton ad Arrian. Diſſ. I, 4, 9 Schweighäuſ.

20. *Eſt, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus.*] uti Poſidonio

tantum arma et acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: et in veſtimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo: ſi nihil te coëgerit, ſi nihil exoraverit, inſigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriae materia, ſi ſpectaremur aegri! ipſe te ſpecta. ipſe te lauda. —
21 Praeterea duo ſunt genera voluptatum. corporales morbus inhibet, non tamen tollit. immo, ſi verum aeſtimes, incitat. magis iuvat bibere ſitientem: gratior eſt eſurienti cibus. Quidquid ex abſtinentia contigit, avidius excipitur. Illas vero voluptates, quae maiores certioresque ſunt, nemo medicus aegro negat: has quisquis ſequitur, et bene intelligit, om-
22 nia ſenſuum blandimenta contemnit. O infelicem aegrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem potionis ſuae, quam capaci ſcypho miſcuit, renovat fracta inſuper glacie: quia non oſtrea illi Lucrina in ipſa menſa aperiuntur: quia non circa coenationem eius tumultus coquorum eſt, ipſos cum obſoniis focos transferentium. hoc enim iam luxuria commenta eſt. Ne quis intepeſcat cibus, ne quid palato iam

donio ap. Cic. Tuſc. Diſp. II, 25 qui in *veſtimentis* dormitoriis, in lectulo (Ep. 66, 1) docebat coram Pompeio magno. *Si nihil exoraverit*, inflexerit. Vſum loquendi firmavit Gronovius ad h. l. exemplis ex noſtro petitis I de Ira 8, 6 quum — metus aut cupiditas aliquid impetravit. Ep. 94, 35 praecepta non cogunt, ſed exorant i. perſuadent. Plura vide in Theſauro Rob. Stephano-Geſner.

22. *quia non vino nivem diluit*] Cf. de Ira II, 25 not. Ep. 95, 16 nivem rodunt. *fracta inſuper glacie.* Noſter Nat. Quaeſt. IV cap. ult. Inde eſt, ait, quod nec nive quidem contenti ſunt, ſed glaciem, veſut certior illi ex ſolido rigor ſit, exquirunt. *Lucrina* ex lacu lucrino, qui anno Chriſti 1538 terraemotu fere deſtructus eſt. Oſtrea ſ. conchylia lucrina valde aeſtimabantur, inde a L. Craſſi diſerti oratoris, quem Cicero laudat, aetate. Macrob. Saturn. II, 11. Horat. Serm. II, 4, 32. Epod. 11, 49. *Ipſos cum*

iam calloſo parum ferveat, coenam culina proſequitur. O infelicem aegrum! edet quantum concoquat. non 23
iacebit in conſpectu aper, ut vilis caro a menſa relegatus, nec in repoſitorio eius pectora avium (totas enim videre faſtidium eſt) congeſta ponentur! Quid tibi mali factum eſt? coenabis tanquam aeger: immo aliquando tanquam ſanus. Sed omnia iſta facile perferemus, ſorbitionem, aquam calidam, et quidquid aliud intolerabile videtur delicatis et luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem deſinamus horrere. Deſinemus autem, ſi ſines bonorum 24
ac malorum cognoverimus: ita demum nec vita taedio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare ſatietas ſui non poteſt, tot res varias, magnas, divinas percenſentem: in odium illam ſui adducere ſolet iners otium. Rerum naturam peragranti nunquam in faſtidium veritas veniet: falſa ſatiabunt. Rurſus, ſi mors accedit et vocat, licet immatura ſit, licet mediam praecidat aetatem, perceptus longiſſime fructus eſt. cognita eſt illi ex magna parte natura, ſcit tempore honeſta non creſcere. His neceſſe eſt videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis, et ideo infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, et interim epiſto- 25
lis noſtris vacando: veniet aliquod tempus, quod nos iterum iungat ac miſceat. quantumlibet ſit illud, longum

cum obſoniis focos — proſequitur. Ep. 95, 20. Quaeſt. Nat. IV. cap. ult. Cf. ſi tanti videatur, Schwarzii Diſſ. ſelect. p. 339 ſq.

23. De luxu in *apris*, quos totos apponebant, et denique ſatis habebant oſtendere, ſcripſi adfatim IV Poliorcet. Dialogismo I. Lipſius. *pectora avium.* cf. Ep. 47, 4. *ſorbitionem, aquam calidam*, potiones aegrotis dari ſolitas: quominus de calda cogites, impedit mentio delicatorum et luxu fluentium, quorum haec propria erat.

24. *ſatietas ſui*] i. ſtudium ſemet ipſum cognoſcendi repletum.

gum faciet scientia utendi. Nam, ut Posidonius ait, unus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longissima aetas. Interim [c] hoc tene, hoc morde: adversis non succumbere, laetis non credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere: tanquam quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu, levius accedit.

EPISTOLA LXXIX.

Rogat amicum, tum ut sibi de Scylla, Charybdi et Aetna certiora nuntiet, tum ut in descriptione Aetnae, quam ut episodium maioris poematis parare velit, ne nimis modestus sit, nec priores credat, qui in eo describendo clari fuerint, a se vinci non posse, etsi in sapientia nec vincere nec vinci licet, quippe cui nullus crescendi locus datur, quum ad summa pervenerit, ut rebus naturae, simulatque iustam magnitudinem impleverint. Ad hanc et nos enitamur, bono eius uno ducti, non gloria, quae ultro virtutem sequitur nulla simulatione fucatam.

Scriptam hanc epistolam, quum in Nat. Quaestionibus componendis laboraret Seneca, verisimile est. Nam et ipsas senex conscripsit, et memorabilium Aetnae non uno loco mentionem fecit.

Exspecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliae totius quid tibi novi ostenderit, et omnia

c. *hoc tene, hoc morde.* Omnium haec est lectio Codd et edd. ante Muretum, qui in textum invexit: *Interim tene hoc mordicus.* Conferas, si tanti videatur, Gruteri Opinionum IV, 6.

25. De *Posidonio* cf. Fabricii Bibl. Graec. Vol. III. p. 572 sq. *eruditorum* i. sapientum, stoico sermone. Simile est illud egregium dictum Ciceron. Tusc. Disp. V, 2: Est autem unus dies, bene et ex praeceptis tuis (Philosophia) actus, peccanti immortalitati anteponendus.

1. *circumitus Siciliae totius*] cuius erat procurator, et ideo circumire fora et conventus debebat Lucilius, iuris dicendi caussa. *Nam Scyllam*

omnia de ipſa Charybdi certiora. Nam Scyllam ſaxum
eſſe, et quidem [a] non terribile navigantibus, optime ſcio:
Charybdis an reſpondeat fabulis, perſcribi mihi deſidero.
Et ſi forte obſervaveris (dignum eſt autem, ut obſer-
ves) fac nos certiores, utrum uno tantum vento aga-
tur in vortices, an omnis tempeſtas aeque mare illud
contorqueat: et an verum ſit, quidquid illo freti tur-
bine arreptum eſt, per multa millia trahi conditum,
et circa Tauromenitanum litus emergere. Si haec mihi 2
perſcripſeris, tunc tibi audebo mandare, ut in hono-
rem meum Aetnam quoque aſcendas: quam conſumi,
et ſenſim ſubſidere, ex hoc colligunt, quod [b] aliquan-
do longius navigantibus ſolebat oſtendi. Poteſt hoc
accidere, non quia montis altitudo deſedit, ſed quia
ignis evanuit, et minus vehemens ac largus effertur:
ob eandem cauſam ſumo quoque per diem ſegnior. Neu- 3
trum

a. *non terribile.* Sunt codices, qui negationem omittant, ſed nullo jure. Cf. not. Mox *uno* inducuut nonnulli et deinceps habent *atque mare*, quum optimi mſſ idque ſenſu poſtulante praebeant *aeque mare*, apud Pint. et Gruterum. b. *aliquando.* Quum Codices addicant, repoſui. Antea: *aliquanto.* Mox *effertur* bene habet: alii *effervit*, quam lectionem, et ipſam non ſpernendam, Modius commendabat *fumo quoque per diem ſegnior* omnium codd. et antiq. edd. lectio eſt, quam

lam — ſcio. A recentioribus, qui illas regiones adierunt, eadem nuntiata ſunt, v. c. a Bartels I p. 392. *fabulis.* Cf. Hom. Odyſſ. XII. 101 ſeqq. Scyllam rupem eſſe Italiae adhaerentem, e regione urbis Scyllaei, Charybdim autem Siciliae propriam, e regione Scyllae ſitam rupium collectionem, notum eſt. *et an verum ſit — emergere.* Strabo VI p. 258 Lipſ. veritatem rei teſtatur, qui addit, eam ob cauſſam litus Tauromenitanum (nunc Taormina vocant urbem) appellatum eſſe Copriam (i. e. excrementis plenam). At nunc nihil eiusmodi obſervatur, niſi interdum ingens maris murmur ſub rupe, unde fabella ortum duxit, aquam a Charybdi abſorptam evomi hoc loco.

2. *quod aliquando — oſtendi.*] Appoſite laudat Lipſius Aelian. V. H. VIII, 11 idem, neſcio unde, referentem.

trum autem incredibile est, nec montem qui devoretur quotidie minui, nec ignem non manere eundem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exaestuat, et aliis pascitur: in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Ephestion incolae vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentium damno ignis in-
4 noxius circuit. Laeta itaque regio est, et herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reservemus ista, tunc quaesituri, quum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis nives absint, quas ne aestas quidem solvit: adeo tutae

quam tamen Pintianus coniectura ductus immutavit *segniore* praestans. Sed est sensus: ignis segnior est ad fumum reddendum. Paulo post *aliis* dedi commendantibus Erasmo et IV Grut. Antea: *alibi*.

3. *In Lycia — refulgentibus.*] Confirmat rem Plinius Nat. Hist. V, 27. Cf. Mannertus. Idem observatur de pluribus aliis regionibus, quarum memoratu dignissima est, quae ad mare Caspium circa Bacu sita est, cui petrolei, quod naphtha vocare solemus, tantam copiam inditam esse narrant Güldenstaedtius, Reineggs (Ehlich) aliique, ut et apertura facta erumpat innoxium, quin etiam cibis coquendis adhibeatur, et egregiam huius regionis fertilitatem efficiat. Reineggs (Allgem. historisch-topograph. Beschreibung des Caucasus To. I. p. 152 — 156) multus est in describendo igne coeruleo, quem mari per istam regionem suaviter et lente undanti assimilabat, quum noctu e montibus illum prospiciebat. Fortasse haec regionis Colchicae natura ansam dedit auctoribus rerum argonauticarum, ut campos et tauros ardentes Colchidis suis poematibus describerent, e. c. Apollon. Rh. III, 1290 sq. Ovid. Met. VII, 104 sq. Idem circa Dodonam observabatur, Lucret. VI, 879 sq. Spectant huc stagna Palicorum (Naftia nunc vocata) in Sicilia, Virg. Aen. IX, 585 etc.

4. *Non est autem — attingas.*] Sensus huius loci corrupti est: non mihi adscribas hunc morbum, *νόσον*, ingenii impetum, quo nunc teneris, sed tuae tantae cupidini s. enthusiasmo, quo, vel nemine tibi

tutae sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: [c]morbo enim tuo daturus eras, etiamsi nemo mandaret tibi, donec Aetnam describas in tuo carmine, et hunc solennem omnibus Poëtis locum attingas. quem quo minus Ovidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius impleverat: ne Severum quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit: et qui praecesserant, non praeripuisse mihi videntur quae dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad consumtam materiam, an ad subactam accedas: crescit

c. *morbo enim tuo daturus eras, etiamsi nemo mandaret tibi, donec Aetnam describas in tuo carmine et hunc* rel. Locum omnino corruptum esse recte iudicat Gron. Palat. secundus praebet: *nemo mandaret tibi quid donec.* Col. *nemo dabit quid manducare tibi quid donec.* Praeterea meliores omnes habent: *ne hunc solennem:* non, *et hunc.* Haec sufficiant ad demonstrandam huius loci corruptelam, cui nonnisi meliores Codd. mederi posse puto. Cf. Gruter. Parum caute proinde egerunt, qui hoc loco incerto usi sunt ad certum auctorem incerto s. *ἀδεσπότῳ* carmini *Aetna* inscripto vindicandum.

tibi mandante, ducereris ad Aetnam describendam in Carmine quod paras. Cf. Praefat. Volum. II praemissam p. XIII. seqq.

5. *quem quo minus — deterruit.*] *Virgilius* egit de Aetna monte Aen. III, 571 sq. Ovid. Met. XV, 340 sq. *Cornelius Severus* augustei aevi poeta, cuius laus exstat ap. Quintil. Instit. Or. X, I, 89 Gesner. Parum constat, bellum siculum, quod quominus perficeret, mors immatura praepediit, utrum ad bellum punicum spectet, an ad bellum siculum Augusti cum Sexto Pompeio gestum referas. Hoc praetulit recte, opinor, beat. Wernsdorf. Poet. min. lat. IV, I p. 8. 26. His materiam *subactam*, in qua elaborarunt poetae, non *consumtam*, quae nullam eius exornandae copiam praestet, utpote iam perfectae et consummatae, praebuit hic locus: quandoquidem ornatu verborum etc. *impleverunt* i. affatim expoliuerunt locum hunc, non physica doctrina et subtilitate. Omnis itaque miratio, quod, Seneca iudice, Virgil. locum impleverit, tollitur, hac interpretatione recepta.

6 scit in dies, et inventuris inventa non obstant. Praeterea, conditio optima est ultimi. Parata verba invenit, quae aliter instructa novam faciem habent: nec illis manus iniicit, tanquam alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti negant, quidquam publicum usucapi. Aut ego te non novi, aut Aetna tibi salivam movet. Iam cupis grande aliquid, et par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quae tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum sit. tanta tibi
7 priorum reverentia est. — Inter cetera, hoc habet boni sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. [d] quum ad summum perveneris, paria sunt: non est incremento locus, statur. Numquid sol magnitudini suae adiicit? numquid luna ultra quam solet procedit? maria non crescunt: mundus eundem habitum ac modum servat. Extollere se, quae iustam
8 magnitudinem implevere, non possunt. Quicunque fuerint sapientes, pares erunt et aequales: habebit unusquisque ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expeditior, alius promtior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, aequale erit in omnibus. An Aetna tua possit sublabi, et in se ruere, an hoc excelsum cacumen et conspicuum per vasti maris spatia detrahat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet.

d. *quum ad summam perveneris.* Gronovio iudice reposui, quum antea legeretur: *dum.*

6. *Iurisconsulti negant — usucapi.*] Cf. Ep. 88, 11. *salivam movet*, te attrahit ad eum describendum. *si vincendi periculum sit*, i. si experiendum sit, an vincere possis.

8. *illud de quo agitur*] summum bonum, virtus, honestum, atque ideo sapientia, sensu stoico. cf. Lipsii Manud. 111, 3. *detrahat* comminuat sensim.

ducet. Haec una maieſtas deprimi neſcit, nec proferri 9
ultra, nec referri poteſt. Sic huius, ut coeleſtium,
ſtata magnitudo eſt. Ad hanc nos conemur educere.
iam multum operis effectum eſt, immo, ſi verum fa-
teri volo, non multum. Nec enim bonitas eſt, peſ-
ſimis eſſe meliorem. Quis oculis glorietur, [e] qui ſu-
ſpicetur diem, cui ſol per caliginem ſplendet? licet
contentus interim ſit effugiſſe tenebras, adhuc non
fruitur bono lucis. Tunc animus noſter habebit quod 10
gratuletur ſibi, quum emiſſus his tenebris, in quibus
volutatur, non tenui viſu clara proſpexit, ſed totum
diem admiſerit, et redditus coelo ſuo fuerit, quum
receperit locum, quem occupavit ſorte naſcendi. Sur-
ſum vocant illum initia ſua. Erit autem illic, etiam
antequam hac cuſtodia exſolvatur, quum vitia disiece-
rit, puruſque ac levis in cogitationes divinas emicue-
rit. [f] Hoc nos agere, Lucili cariſſime, in hoc ire im-
petu toto licet; pauci ſciant, licet nemo videat. Glo- 11
ria, umbra virtutis eſt: etiam invitos comitabitur.
Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquan-
do ſequitur: ita gloria aliquando ante nos eſt, vi-
ſendamque ſe praebet, aliquando in averſo eſt, maior-
que quo ſerior, ubi invidia ſeceſſit. Quamdiu videba-
tur furere Democritus? vix recepit Socratem fama.

 Quam-

e. *qui ſuſpicetur diem, cui ſol.* Sic habent Modii et Grut. Codd., ut Senecae magis familiare. Antea: *qui ſuſpicentur diem, quibus rel.* f. *Hoc nos agere — licet;* ſic Grut. Codd. omnes et editio vetus. Eraſmus tamen: *hoc nos oportet agere — toto, licet pauci ſciant* rel.

10. *Tunc animus — ſorte naſcendi.*] Cf. Nat. Quaeſt. I. praef. §. 8 ſqq. Surſum ingentia ſpatia ſunt etc. *ſorte naſcendi*, intelligas de loco divino, quem tenebat eo tempore, quum fato in terram demittebatur: in originem redit: ſecundum dogma ſtoicum, animam eſſe Dei particulam.

11. *Democritus?*] quoniam patrimonium ſuum neglexerat. Conf. de Provid. VI, 1.

Quamdiu Catonem civitas ignoravit? reſpuit: nec
12 intellexit, niſi quum perdidit. Rutilii innocentia ac virtus lateret, niſi accepiſſet iniuriam: dum violatur, effulſit. Numquid non ſorti ſuae gratias egit, et exſilium ſuum complexus eſt? De his loquor, quos illuſtravit fortuna, dum vexat: quam multorum profectus in notitiam evaſere, poſt ipſos? quam multos fama non excepit, ſed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, ſed haec quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipſis Athenis
13 fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro ſuo ſuperſtes, in quadam epiſtola, quum amicitiam ſuam et Metrodori, grata commemoratione ceciniſſet, hoc noviſſime adiecit: „Nihil ſibi et Metrodoro inter bona tanta nocuiſſe, quod ipſos illa nobilis Graecia non ignotos ſolum habuiſſet, ſed paene inauditos.“ Numquid ergo non poſtea quam eſſe deſierat, inventus eſt? numquid non opinio eius emi-
14 cuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epiſtola confitetur: „Se et Epicurum non ſatis eminuiſſe: ſed poſt, Se et Epicurum magnum paratumque nomen habituros, apud eos qui voluiſſent per eadem ire veſtigia.“ Nulla virtus latet: et latuiſſe, non ipſius eſt damnum. Veniet qui conditam, et ſeculi ſui malignitate compreſſam, dies publicet. Paucis natus eſt,
15 qui populum aetatis ſuae cogitat. Multa annorum millia, multa populorum ſupervenient: ad illa reſpice. etiamſi

12. *Rutilii*] Cf. Conſolat. ad Marc. XXII, 2. *quam multos fama non excepit, ſed eruit?* quaſi ex ſepulcro in lucem protraxit. *Vides Epicurum — miretur.* Cf. Ep. XXI, 10. et Petri Gaſſendi de vita et morib. Epicuri II, 4.

14. *Paucis natus eſt — cogitat.*] qui tantum hominibus coaevis conſpicuus eſſe et placere vult, et qui non ſupra aevum ſuum eminere, atque proinde ſequentia ſaecula cogitare ſtudet, quibus placeat.

etiamſi omnibus tecum viventibus ſilentium livor indixerit. venient qui ſine offenſa, ſine gratia iudicent. Si quod eſt pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit poſterorum ſermo: tamen etiam non ſentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus, et vivo, et mortuo, retulit 16
gratiam: ſi modo illam bona ſecutus eſt fide, ſi ſe non exornavit et pinxit, ſed idem fuit, ſive ex denuntiato videbatur, ſive imparatus ac ſubito. Nihil ſimulatio proficit. paucis imponit leviter extrinſecus inducta facies: veritas in omnem partem ſui ſemper eadem eſt. Quae decipiunt, nihil habent ſolidi. Tenue eſt mendacium: perlucet, ſi diligenter inſpexeris.

EPISTOLA LXXX.

Concurſus vulgi ad ſpectaculum ſibi occaſionem eſſe dicit, nulli addicto tranquille philoſophandi de exercitatione animi et de virtute conſequenda, quae una voluntate paratur, in eo optime occupata, ut ſervituti te eripias. Hoc autem non fieri poteſt pecunia, ſed ſua cuiusque opera. Primum libera te metu mortis, deinde metu paupertatis, quae non malum videbitur pauperes componentibus cum iis, qui felices vocantur et magnifice ſe gerunt. Itaque non ex larva, ſed ex veritate homines metiaris, atque ideo te ipſum.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, ſed ſpectaculi, quod omnes moleſtos ad ſphaeromachiam avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit: quae hac ipſa fiducia procedit audacius. Non crepuit ſubinde oſtium, non allevabatur velum:

1. *ſphaeromachiam*] pilarem ludum et certamen a pugilibus, πύκταις factitatum, qui loco caeſtuum pilas manibus circumligabant, ne caeſtus nocerent, coriaceo tegumento, ἐπισφαίρα cuſtoditas. Cf P. Fabri Agoniſt. 1, 6. *Non crepuit ſubinde oſtium*, ſimpliciter de ſonitu aperientis ianuam intelligam. Ianuae autem romanae introrſum aperiebantur, vid.

velum: licebit uni vadere; quod magis necessarium
est per se eunti, et suam sequenti viam. Non ergo
sequor priores? facio. sed permitto mihi et invenire
2 aliquid, et mutare, et relinquere. Non servio illis,
sed assentior. magnum tamen verbum dixi, qui
mihi silentium promittebam, et sine interpellatio-
ne secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur,
et me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei con-
tentionem transfert. Cogito mecum, quam multi
corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad
spectaculum non fidele et lusorium fiat concursus,
quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli
animo sint, quorum lacertos humerosque miramur.
3 Illud maxime revolvo mecum: si corpus perduci exer-
citatione ad hanc patientiam potest, qua et pugnos
pariter et calces non unius hominis ferat, qua solem
ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis,
et sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius
animus corroborari possit, ut fortunae ictus invictus
4 excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exsurgat? Cor-
pus enim multis eget rebus, ut valeat: animus ex se
crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo,
multa potione opus est, multo oleo, longa denique
ope-

vid. Cuiacii Obss. 13, 27. *velum*, παραπέτασμα, foribus cubiculi praetensum, quod levabatur in admissionibus, unde caussas cognoscere levato velo, est, palam omnibus admissis: alia inserviebant frigori arcendo in coenationibus, alia ornatui. Cf. Lipsium ad Tacit. Annal. 13, 5.

2. *contentionem*] i. comparationem, quam nunc instituit. *spectaculum non fidele*, quatenus nihil solidi et bonae frugis inest.

3. *Illud maxime — ducat*] Conf. Ep. 7. 13, 2 not. Cic. Tusc. II, 17. *non unius hominis.* nam etsi paria fere athletarum pugnabant, tamen aliquando mixti, aut per catervas: et ut id non fuerit, ordine alii post alios supponebantur. Ita unus victor plures sustinebat.

operà: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic servituti, quae omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremae, et in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? Peculium suum, quod comparaverunt ven- 5
tre fraudato, pro capite numerant: tu non concupisces quanticunque ad libertatem pervenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum coniicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum, a te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum iugum imponit: deinde metu paupertatis. Si 6

4. *velle*] Stoici enim una animi opera ad sapientiam emicari, et proinde eam disci posse censebant: quod dogma sequuti sunt contra Sophistas, virtutem contendentes disci non posse: qua de re Socratis tempore tantopere inter se digladiatos esse philosophos e Platone constat. Hinc Seneca de Benef. III, 18: nulli praeclusa est virtus, omnibus patet, omnes admittit. Ep. 90, 44: ars est bonum fieri. Eo spectat Euripideum ap. Aristot. Polit. V, 9: ἐὺς ὁ χρήζων, bonus est, qui esse velit. Omnem autem illam poeticam rationem, qua Philosophi antiquiores impetum ingenii insignem, studium et emendationem morum afflatui cuidam divino, commercio cum Deo ascribebant, atque sine eo magnum virum fieri negabant, Stoici repudiabant, nec quidquam nisi facultatem et indolem cognoscendi ac cogitandi a Deo homini esse datam naturaliter, ideoque nullas ideas innatas, conceptus aut tale quid concedebant: omnia ab homine acquiri docentes sua sponte et proprio marte, quae ad cognitionis et voluntatis emendationem spectent. Cf. Lipsii Manud. II, 10.

5. *tu non concupisces*] Apposite laudat Lipsius egregia illa Epicteti in Arriani Diss. IV, 1, 171 sq. Huc spectat quoque paradoxum illud stoicum: solum sapientem liberum esse, vel e Cic. Parad. V. notissimum. *tabellas* manumissionis, quae apud censorem erant.

vis ſcire quam nihil in illa mali ſit, compara inter
ſe pauperum et divitum vultus. Saepius pauper et fide-
lius ridet: nulla ſolicitudo in alto eſt: etiam ſi qua
incidit cura, velut nubes levis tranſit. Horum qui fe-
lices vocantur, hilaritas ficta eſt, aut gravis et ſup-
purata triſtitia: et quidem gravior, quia interdum
non licet palam eſſe miſeros: ſed inter aerumnas cor
7 ipſum exedentes, neceſſe eſt agere felicem. Saepius
hoc exemplo mihi utendum eſt: nec enim ullo effica-
cius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis
partes has, quas male agamus, aſſignat. Ille qui in
ſcena elatus incedit, et haec reſupinus dicit,

En impero Argis; regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Vrgetur Iſthmos;

ſervus eſt, quinque modios accipit, et quinque de-
8 narios. Ille qui ſuperbus, atque impotens, et fidu-
cia virium tumidus ait,

Quod niſi quieris, Menelae, hac dextra occides;

diurnum accipit, in [a] centunculo dormit. Idem de iſtis
licet omnibus dicas, quos ſupra capita hominum, ſu-
pra-

a. *centunculo* i. ſtrato vili ſervorum. Cf. Cato ap. Feſtum in voce *Probibere*, ubi ante Frobenium recte legebatur *in centunculo*, notan-

6. *in alto eſt*] i. in interiore animi receſſu, altius radices egit in imo et profundo pectore. *ſuppurata*, ὕπουλος.

7. *vitae mimus*] Ex hac comparatione ſatis antiqua Augusti dictum fluxit notiſſimum ap. Sueton. Octav. 99 qui amicos admiſſos percunctatus: Ecquid iis videretur mimum vitae commode transegiſſe. Cf. ad Ep. 76, 23. Verſus qui ſequuntur ſunt ex Attii Tragoedia Atreo, quorum primum affert Quintil. Inſtit. or. IX, 4, 140.

8. *ſervus — denarios*] ſc. in menſes: quotidie enim accipie-

praque turbam delicatos lectica suspendit: omnium
istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si
despoliaveris. Equum emturus, solvi iubes stratum;
detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis
lateant: hominem involutum aestimas? Mangones, 9
quidquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: sive crus alligatum, sive brachium adspiceres, nudari iuberes, et ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiae Sarmatiaeve regem, insigni capitis decorum? si vis illum aestimare, totumque scire qualis sit, fasciam solve. multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

notante Gronovio. In ed. Godofredi (1602 p. 382. fol.) est: *sub centone.* Revocavit iam Gronovius, volente Lipsio et Grutero, quod ad oram ed. Erasm. apparuit, firmatum omnibus Palat. et Erford. Antea: *coenaculo.*

cipiebant trinas quinasve fartis libras Senecae tempore; nam temporum diversitas et hac in re valuerit, atque conditio servorum. Cf. Heynii Opusc. acad. I p. 251 sq. Servus itaque quotannis constabat 134 francos, quisque autem nostrorum murariorum 375, computante Mongez, ut vidi ex Ephemerid. gotting. anni 1801. nr. 44. *stratum.* cf. Ep. 47, 14. not. Appuleius de Deo Socratis p. 244 Vol. II bip.: Neque in emendis equis phaleras consideramus et baltei polimina inspicimus et ornatissimae cervicis divitias contemplamur — sed istis omnibus exuviis amolitis equum ipsum nudum — contemplamur etc.

9. *fasciam*] i. e. diadema, insigne regum. Nam hoc non aliud erat, quam fascia, aut vitta capiti circumdata. L.

EPISTOLA LXXXI.

Amico, qui de ingrato quodam questus erat, respondet, hoc periculum neque evitari posse, neque defugiendum esse, quum magni referat, gratum reperisse. Qua occasione data quaestiones nonnullas de beneficiis dandis, quas in libris de beneficiis non satis explicaverat, pertractat. Ac primum quaerit, an et illi, qui profuit nobis, si postea nocuerit, vel plus quam antea profuerat, gratiae referendae sint? Negabit severus iureconsultus, nulla animi, quo et beneficia et iniuriae constant, ratione habita. Vir bonus autem magis beneficium quam iniuriam aestimabit. Sapiens enim, cui uni notum est, quid quaeque res ideoque animus in tali re aestimari debeat, gratiam scit referre, recte verbi proprietate servata. Quae quidem sententia de sapiente non est Paradoxon: facilis enim officiorum pars est referre gratiam, et scientia haec est maioris pretii, quam voluntas sine illa. At non solum gratiam referre scit sapiens, sed etiam cupit debere gratiam et referre. Nam gratitudo cum sensu hilaritatis et laetitiae coniuncta est, tum in officio sita est et virtus. Vnde fit, ut grati beati, ingrati miseri sint. Quae quidem ansam praebent Senecae, in laudes sapientis exspatiandi, ut qui in omnibus rebus aequanimitatem et humanitatem praestat, ideoque spernit ea, propter quae vulgus malignum insanit, ut gratus esse possit. Nam ex hac parte vel maxima impedimenta homini assurgunt, qui gratus esse velit. Attamen in eo omnes consentiunt, esse referendam bene merentibus gratiam.

Quereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunae, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita, ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non den-

1. *Non respondeant p.*] i. e. non fructum ferant potius: accepta translatio a militibus, qui vocati nomen suum non detrectant: hinc agri respondent, testantur se fructuosos esse. Columell. III, 3, 4. Hinc imagines ex agricultura sumtae nostro in mentem veniunt.

dentur: et post malam segetem serendum est. Saepe
quidquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, unius
anni restituit ubertas. Est tanti, ut gratum invenias, 2
experiri et ingratos. Nemo habet tam certam in be-
neficiis manum, ut non saepe fallatur: aberrent, ut
aliquando [a] haereant. Post naufragium maria tentan-
tur: foeneratorem non fugat a foro decoctor. Cito
inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid
offendit. Te vero benigniorem haec ipsa res faciat.
nam cuius rei eventus incertus est, id, ut aliquando pro-
cedat, saepe tentandum est. Sed de isto satis multa in 3
iis libris locuti sumus, qui de Beneficiis inscribuntur:
illud magis quaerendum videtur, quod non satis (ut
existimo) explicatum est: „An is qui profuit nobis, si
postea nocuit, paria fecerit, et nos debito solverit?“
Adiice, si vis, et illud: „Multo plus postea nocuit,
quam ante profuerat.“ Si rectam illam rigidi iudicis
sententiam quaeris, alterum ab altero absolvet, et di-
cet: Quamvis iniuria praeponderet, tamen beneficiis
donetur, quod ex iniuria superest. Plus nocuit? sed
prius profuit; itaque habeatur et temporis ratio. Iam 4
illa manifestiora sunt, quam ut admoneri debeas,
quaerendum esse, quam libenter profuerit, quam invi-
tus nocuerit: quoniam animo et beneficia et iniuriae
constant. Nolui beneficium dare: victus sum aut ve-
recundiâ, aut instantis pertinaciâ, aut spe. Eo animo
quidque debetur, quo datur: nec, quantum sit, sed
a quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc con-
iectura tollatur. Et illud beneficium fuit, et hoc quod 5
modum

a. *haereant* i. fixa sint, locum suum teneant. Lectius tamen coniic. *non errent*, vim τοῦ *haerere* nunc satis notam ignorans. Mox *decoctor* bene habet: *coactor*, *tortor* aberrationes librariorum sunt.

3. *quod non satis — explicatum est.*] Attigit tamen De Benif. III, 13. L.

modum beneficii prioris excessit, iniuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat: beneficio adiicit, iniuriae demit. Ille alter remissior iudex, quem esse me malo, iniuriae oblivisci debebit, officii meminisse. Hoc certe, inquit, iustitiae convenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriae talionem, aut certe malam gratiam.
6 Verum erit istud, quum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. nam si idem est, beneficio vis iniuriae exstinguitur. Nam cui, etiamsi merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia laedenti plus quam venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris aestimo beneficium, quam iniuriam. Non omnes debere sciunt grati beneficium. Potest etiam imprudens, et rudis, et unus e turba, utique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, et pensare:
7 ignorat autem quantum debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quaeque taxanda sit. Nam ille, de quo loquebar modo, stultus, etiamsi bonae voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abiicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: et consuetudo sermonis antiqui quaedam efficacissimis, et officia docentibus, notis signat. Sic certe solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Re-
8 ferre, est ultro quod debebas afferre. Non dicimus: Gra-

5. *Vir bonus*] qui et beneficia et iniurias acceperit. *circumscribat* i. e. ius suum minuat in hac supputatione.

6. *Potest etiam imprudens* etc.] i. stultus, quem opponit sapienti, gratus esse, sed nescit, quantum debeat, rationem non habens temporis, animi etc. quo beneficia dabantur. *utique dum prope est ab accepto* i. e. in recenti beneficio, quod nondum excidit. Nam vulgus vetustioris obliviscitur. L.

8. *Non dicimus: Gratiam reddidit.*] Raro saltem occurrit, v. c. ap. Sallust. Iug. 110, 4 ed. Cort.

Gratiam reddidit. Reddunt enim, et qui repoſcuntur,
et qui inviti, et qui ubilibet, et qui per alium. Non
dicimus: Repoſuit beneficium, aut ſolvit; nullum enim
nobis placuit, quod aeri alieno convenit, verbum. Re-
ferre, eſt ad eum, a quo acceperis, ferre. Haec vox
ſignificat voluntariam relationem. Qui retulit, ipſe ſe
appellavit. Sapiens omnia examinabit ſecum, quan-
tum acceperit, a quo, quando, ubi, quemadmodum.
Itaque negamus, quenquam ſcire gratiam referre, ni- 9
ſi ſapientem. non magis quam beneficium dare quis-
quam ſcit, niſi ſapiens: hic ſcilicet, qui magis dato
gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa
numerat, quae videmur inopinata omnibus dicere:
παράδοξα Graeci vocant: et ait: „Nemo ergo ſcit
praeter ſapientem referre gratiam? ergo nec quod
debet creditori ſuo, reponere quisquam ſcit alius?
nec quum emit aliquam rem, pretium venditori per-
ſolvere?" Sed ne nobis fiat invidia, ſcito idem di-
cere Epicurum. Metrodorus certe ait, Solum ſapien- 10
tem referre gratiam ſcire. Deinde idem admiratur,
quum dicimus: „Solus ſapiens ſcit amare, ſolus ſapiens
amicus eſt." Atqui et amoris et amicitiae pars eſt,
referre gratiam: immo hoc magis vulgare eſt, et in
plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admi-
ratur, quod dicimus: „fidem niſi in ſapiente non
eſſe:" tanquam non ipſe idem dicat. An tibi videtur
fidem habere, qui referre gratiam neſcit? Deſinant 11
ita-

10. *Metrodorus*] auditor et amicus Epicuri. Multa ſcripſit, quae omnia perierunt. cf. ad Ep. VI, 6. *deinde idem* Metrodorus, qui ut Epicureus cum Stoicis acerrime digladiatus eſt, ideoque illa paradoxa impugnavit. *Solus ſapiens ſcit — eſt*, quoniam ille ſolus dignoſcere poteſt, quae bona cum amore tum amicitia digna ſunt. Egregie de hac re, ut ſolet, diſſerit Epictetus in Diſſ. Arrian. II, 22. Cf. Lipſii Manud. in ſtoic. Philoſ. III, 16.

itaque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes,
et ſciant apud ſapientem eſſe ipſa honeſta, apud vul-
gum ſimulacra rerum honeſtarum et effigies. Nemo
referre gratiam ſcit, niſi ſapiens. Stultus quoque, ut-
cunque ſcit, et quemadmodum poteſt, referat: ſcien-
tia illi potius, quam voluntas deſit. Velle non diſci-
12 tur. Sapiens inter ſe omnia comparabit. maius eius
opus, aut minus fit (quamvis idem ſit) tempore, loco,
cauſa. Saepe enim hoc non potuere divitiae in do-
mum infuſae, quod opportune dati mille denarii. Mul-
tum enim intereſt, donaveris, an ſuccurreris: ſervave-
rit illum tua liberalitas, an inſtruxerit. Saepe quod
datur, exiguum eſt: quod ſequitur ex eo, magnum.
Quantum autem exiſtimas intereſſe, [b] utrum aliquis de
arca, quod praeſtabat, ſumſerit, an beneficium acce-
13 perit, ut daret? Sed ne in eadem, quae ſatis ſcru-
tati ſumus, revolvamur; in hac comparatione benefi-
cii et iniuriae, vir bonus iudicabit quidem quod erit
aequiſſimum: ſed beneficio favebit, in hanc erit par-
tem proclivior. Plurimum autem momenti perſona ſo-
let afferre in rebus eiusmodi. Dediſti mihi beneficium
in ſervo, iniuriam feciſti in patre: ſervaſti mihi filium,
14 ſed patrem abſtuliſti. Alia deinceps, per quae proce-
dit omnis collatio, proſequetur, et ſi puſillum erit
quod

b. *utrum aliquis de arca, quod praeſtabat, ſumſerit.* Sequor Lipſium et Gronovium, qui ex Eraſm. Codd. ſcriptura: *utrum aliquis de tata quod praeſtaret*, pro quo alii libri mſſ. habebant, *praeſtarat*, alii *praeſtabat*, hanc quam dedi lectionem effinxerunt. Antea: *utrum aliquis quod dederat, ſumſerit.*

12. *Quantum autem — daret?*] De beneficio loquitur, intermiſcens eleganter tralatum ſermonem de pecunia, quae domo et ex parato (de arca) promitur: Vtrum a ſe ſolo expenderit et ſuis unius facultatibus in dando beneficio uſus ſit, an advocaverit alienas et verſuram fecerit, ut amico mutuum daret. Gronovius.

13. *Sed ne — ſcrutati ſumus*] in libris de Beneficiis.

quod interfit, dissimulabit. Etiamsi multum fuerit,
si id donari salva pietate ac fide poterit, remittet: id
est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei
haec est. facilis erit in commutando: patietur plus im-
putari sibi. invitus beneficium per compensationem
iniuriae solvet: in hanc partem inclinabit, huc ver-
get, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat 15
enim, si quis beneficium libentius accipit, quam red-
dit. Quanto hilarior est qui solvit, quam qui mutua-
tur; tanto debet laetior esse, qui se maximo aere alie-
no accepti beneficii exonerat, quam qui accipiens
quum maxime obligatur. Nam in hoc quoque fallun-
tur ingrati, quod creditori quidem, praeter sortem,
extra ordinem numerant: beneficiorum autem usum
esse gratuitum putant. Et illa crescunt morâ: tanto-
que plus solvendum est, quanto tardius. Ingratus est, 16
qui beneficium reddit sine usura. Itaque huius quoque
rei habebitur ratio, quum conferentur accepta et ex-
pensa. Omnia facienda sunt, ut quam gratissimi simus.
nostrum enim in hoc bonum: quemadmodum iustitia
non est, ut vulgo creditur, ad alios pertinens; maxi-
ma pars eius in se redit. Nemo non quum alteri prod-
est, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet 17
adiuvare adiutus, protegere defensus, quod bonum
exemplum circuitu ad facientem revertitur: sicut mala
exempla recidunt in auctores, nec ulla miseratio con-
tingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri,
faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pre-
tium in ipsis est. Non enim exercentur ad praemium:
recte facti, fecisse merces est. Gratus sum. non ut 18
alius

15. *Nam in hoc — numerant*] usuras, animi grati testandi caussa, et iusto maturius, ne sortis solutio mora hac usurarum solvendarum fiat molestior.

17. *sed quod virtutum omnium — est.*] Est stoicum dogma

alius mihi libentius praeſtet, priori irritatus exemplo:
ſed ut rem iucundiſſimam ac pulcherrimam faciam.
Gratus ſum, non quia expedit, ſed quia iuvat. Hoc
ut ſcias ita eſſe, ſi gratum eſſe non licebit, niſi ut
videar ingratus, ſi reddere beneficium non aliter quam
per ſpeciem iniuriae potero; aequiſſimo animo ad ho-
neſtum conſilium, per mediam infamiam, tendam.
19 Nemo mihi videtur pluris aeſtimare virtutem, nemo
illi magis eſſe devotus, quam qui boni viri famam per-
didit, ne conſcientiam perderet. Itaque, ut dixi,
maiore tuo, quam alterius bono, gratus es. Illi enim
vulgaris et quotidiana res contigit, recipere quod de-
derat: tibi magna, et ex beatiſſimo animi ſtatu pro-
20 fecta, gratum fuiſſe. Nam ſi malitia miſeros facit,
virtus beatos, gratum autem eſſe virtus eſt: rem uſi-
tatam reddidiſti, inaeſtimabilem conſecutus es, con-
ſcientiam grati: quae niſi in animum divinum, for-
tunatumque, non pervenit. In contrarium autem huic
affectum, ſumma infelicitas urget. Nemo, ſi ingratus
eſt, non miſer erit: non differo illum, ſtatim miſer
eſt. Itaque ingrati eſſe vitemus, non aliena cauſa,
21 ſed noſtra. Minimum ex nequitia leviſſimumque ad alios
redundat: quod peſſimum ex illa eſt, et (ut ita di-
cam) ſpiſſiſſimum, domi remanet, et premit habentem.
quemadmodum Attalus noſter dicere ſolebat: „Malitia
ipſa maximam partem veneni ſui bibit. Illud venenum,
quod ſerpentes in alienam perniciem proferunt, ſine
ſua continent, non eſt huic ſimile: hoc, habentibus
22 peſſimum eſt.“ Torquet ingratus ſe, et macerat: odit
quae

dogma ſatis notum, virtutem propter ipſam eſſe exercendam. Cf. Lipſii Manud. II, 20.

21. *Attalus*] Cf. de hoc Stoico eodemque praeceptore Senecae ad Ep. IX, 5. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III p. 544. Harl. Similia laudat Lipſius ex Hierace, (quem pythagoricum, neſcio quam bene, appellat) ap. Stobaeum in floril. p. 294 ſq. Schow.

quae accepit, quia redditurus eſt, et extenuat: iniurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miſerius, cui beneficia excidunt, haerent iniuriae? At contra ſapientia exornat omne beneficium, ac ſibi ipſa commendat, et ſe aſſidua eius commemoratione delectat. Malis una voluptas eſt, et haec brevis, dum accipiunt beneficia: ex quibus ſapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, ſed accepiſſe 23
delectat: quod immortale eſt, et aſſiduum. Illa contemnit, quibus laeſus eſt: nec obliviſcitur per negligentiam, ſed volens. Non vertit omnia in peius: ſed nec quaerit cui imputet caſum, et peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quidquid accidit, benigne interpretando levat: nec offenſae potius, quam beneficii meminit. Quantum poteſt, in priore ac meliore ſe me- 24
moria detinet; nec mutat animum adverſus bene meritos, niſi multum malefacta praecedant: et manifeſtum etiam conniventi diſcrimen eſt: tunc quoque in hoc dumtaxat, ut talis ſit poſt maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam quum beneficio par eſt iniuria, aliquid in animo benevolentiae remanet. Quemadmodum reus ſententiis paribus abſolvitur, et 25
ſemper quidquid dubium eſt, humanitas inclinat in melius: ſic animus ſapientis, ubi paria maleficiis merita ſunt, deſinet quidem debere, ſed non deſinet velle debere: et hoc facit, quod qui poſt tabulas novas ſolvunt. Nemo autem gratus eſſe poteſt, niſi contemſerit iſta, propter quae vulgus inſanit. Si referre vis grati-

25. *quod qui poſt tabulas novas ſolvunt.*] Iam inde a Solone hic mos in rebus publicis ad incitas redactis uſitatus erat, ut tabulas novas facerent, i. e. aes alienum remitterent, et novi deinceps codices fierent. Bonus tamen vir vel tali in rerum mutatione pactum ſuum ſervare ſolet.

gratiam; et in exsilium eundum est, et effundendus sanguis, et suscipienda egestas, et ipsa innocentia saepe maculanda, indignisque obiicienda rumoribus.
26 Non parvo sibi constat homo gratus. Nihil carius aestimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, quum accepimus. Quaeris quid sit, quod oblivionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt a recto divitiae, honores, potentia, et cetera, quae opinione nostrâ cara
27 sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, praeter hoc, quod mirari illa consuevimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: et quum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credimus, sic et in hoc fidei populi credamus, nihil esse
28 grato animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt: in hoc bonis malisque conveniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: divitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanae malo vitae repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non in-
29 venit. In tanta iudiciorum diversitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes uno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, quum interim iniurias pro beneficiis reddimus. Et prima

27. *Nescimus aestimare — est.*] Memineris discriminis magni, quod Stoici facere solebant inter res etc. Cf. quae in prooem. Epist. 66 monuimus.

ma causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, ut periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. nam quia putat turpe, non reddere; non vult esse, cui reddat. Tibi habe, quod accepisti: non repeto, non exigo. profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam ex beneficii violati pudore.

EPISTOLA LXXXII.

Laudat amicum, quod virtutem amare pergat, et hortatur, ut animum firmet adversus delicias et mala humana, literis et philosophiae, et proinde sui cognitioni, naturae et veritati operam navando. Et contra mortem ita praeparatio quaeratur: mortem enim esse malum, Stoicis inprimis Zeone quamvis refutantibus, Contra quem pugnat, atque concedit, mortem esse indifferentem, i. nec malum nec bonum atque ideo medium quid esse.

Desii iam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua coepisti, et in isto te vitae habitu compone, placide, non molliter. Male tibi esse malo, quam molliter. [a] Hoc sic accipe, quemadmodum a populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire solemus

 sic

a. *Hoc sic accipe*, ut magis loquendi usu Senecae comprobatum sequutus sum, e codice palat. tert. Alii codd. mss. et impressi habent: *Nunc sic a.*, alii: *Male nunc sic a.*

1. *animum*] quippe et ipsum a Deo profectum et ad eum rediturum. Lipsii Physiol. III, 8. *male tibi esse malo, quam molliter*. Simile est illud Antisthenis apud Diog. Laert. VI, 3 μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην, quod Erasmus cum Sexto Empirico Epicuro male tribuit. *a populo* i. in vita communi: sic ap. Horat. Serm. I, 4, 109 male vivat, est aspere v.

sic quorundam vitam laudari, quibus invidetur: Molli-
2 ter vivit. hoc dicunt, [b]malus est. Paulatim enim
effeminatur animus, atque in similitudinem otii sui et
pigritiae, in qua iacet, solvitur. Quid ergo? viro
non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent
mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum in-
terest inter otium, et conditivum. Quid ergo, in-
quis, non satius est vel sic iacere, quam istis officio-
rum vorticibus volutari? Vtraque res letalis est, et
contractio, et torpor. Puto, aeque qui in odoribus
3 iacet, mortuus est, quam qui rapitur unco. Otium
sine literis mors est, et hominis vivi sepultura. Quid
denique prodest secessisse, tanquam non trans maria
nos solicitudinum causae persequantur? Quae latebra
est, in quam non intret metus mortis? quae tam mu-
nita, et in altum subducta vitae quies, quam non do-
lor

b. *malus est*, cum Grutero tueor, respuens *mollis est*, quam lectionem codd. Gronov. commendat. Vtrumque praestant codd. mss. Illud nexus sententiae et consilium auctoris postulant.

2. *Multum interest — conditivum.*] Obiectio est. At enim inter otium et conditivum i. e. sepulcrum (Ep. 60, 3) multum interest. *officiorum v.* i. e. salutationibus, quae proceribus praestabantur, et ceteris nugis aulicis, quibus animus occupatur, vertitur, ideoque contrahitur, ut nullis aliis rebus gravioribus operam navare nec possit nec velit. *Puto — unco.* Apposite laudat Lipsius Theognid. 1145 (Brunk.): *'Ασπάλαθοί γε τάπησιν ὁμοῖον στρῶμα θανόντι.* De *unco*, quo, a carnifice mortui inprimis per vias publicas ad Tiberim s. ad scalas Gemonias trahebantur, nota sunt omnia.

3 *Otium sine literis — sepultura.*] Egregium effatum, quod cuique in memoriam revocavit et illud Ciceronis (Orat. pro Arch. c. 7): Haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium et solatium praebent, delectant domi etc.: et illud Albinovani (ap. Wernsdorf. Poet. Lat. Minor. Vol. III p. 161): Vivitur ingenio, cetera mortis erunt. *Quid denique prodest* rel. Similia

lor territet? Quocunque te abdideris, mala humana
circumstrepent. Multa extra sunt, quae circumeunt 4
nos, quo aut fallant, aut urgeant: multa intus, quae
etiam in media solitudine exaestuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna
multis machinis lacessitum [c] non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, et arce
se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non
habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem
occupat, nisi haerentem sibi. Itaque quantum possumus, 5
ab illa resiliamus: quod sola praestabit sui naturaeque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde ortus:
quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid
devitet: quae sit illa ratio, quae appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum saevitia compescitur. Haec quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed quum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt, quum tortor popofcit 6

ma-

c. *non transit.* aberratio librarii haud infelix est in uno Lipsii codice: *non* traxit, i. e. non dejecit, evertit, Lipsio explicante, non probante. Mox *repressisse* melius est quam *repperisse*, quae Lipsii coniectura est.

milia sunt Horatii illa celebria, III, 1, 37 Carm.: Timor et Minae scandunt eodem quo dominus; neque Decedit aerata triremi et Post equitem sedet atra Cura.

4. *Philosophia circumdanda est — transit.*] Similiter dixit Antisthenes ap. Diog. Laert. VI, 13 *τεῖχος ἀσφαλέστατον, φρόνησιν· μήτε γὰρ καταῤῥεῖν, μήτε προδίδοσθαι*, quae in proverbium abiere. *ut putamus* nos homines, ex vulgi sententia. Caeterum haec mere stoica sunt, quum virtus sola sufficiat ad beatitatem, sapiens se solo contentus, solus liber, solus rex sit rel.

5. *Haec quidam — repressisse.*] Laudat tales viros romanos Cicero in Or. pro Arch. c. 7.

6. *Magna verba excidunt*] deficiunt, evanescunt: quae apud

manum, quum mors propius accessit. Possis illi dicere: Facile provocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: ecce mors, quam contra multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.

7 Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animum: si contra mortem te praeparaveris: adversus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cavillationibus tibi persuadere tentaverit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Graecas, quas nondum, [d] quamvis mirer, excussi. Zeno noster hac collectione utitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem glo-
8 riosa est: mors ergo non est malum. Profecisti! liberatus

d. *quamvis mirer.* Bene habet haec lectio. Sensus est: quamvis mirer, me has ineptias nondum excussisse, i. e. accurate in eas inquisivisse —. Lipsius et Gruter. h. l. *excussisse* interpretati sunt abiecisse; quare ad emendationes confugerunt supervacaneas.

apud Tibull. II, 6, 12 sunt fortia verba, i. iactatio, ubi nostrum locum attulit Heynius.

7. *Libet enim — excussi.*] Attigit noster has ineptias cavillationesque Graecas non semel in libris suis, sed nondum in eas sese inquisivisse, eas *excussisse*, miratur. Moneo hoc, quoniam video Lipsium sensum abiiciendi h. l. invenisse atque idcirco locum emendasse. Cf. Var. Lect. Ceterum in hoc distabant Stoici recentiores a veteribus suis praeceptoribus, Zenone al., ut Socratis ratione praelata dialecticam, cuius Stoae conditores studiosissimi erant, aspernarentur atque parum caute abusum ab usu separare negligerent. Cf. Conz libr. laud. p. 13 sq. Vocabant autem hos syllogismos more graecorum *interrogationes, ἐρωτήματα*: propositiones enim interrogando efferebant, atque inde conclusiones nectebant dialectici. Vide Ernesti Lexic. rhet. Graec. h. v. et Intpp. ad Arrian. Diss. I, 7, 1. II, 18, 18. *Indifferentia* i. externa, quae non

ratus sum metu: post haec, non dubitabo porrigere
cervicem! Non vis severius loqui, nec morituro risum
movere? Non mehercule facile tibi dixerim, utrum
ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicavit
mortis metum exstinguere: an qui hoc tanquam ad
rem pertineret, conatus est solvere. Nam et ipse in-
terrogationem contrariam opposuit, ex eo natam,
quod mortem inter Indifferentia ponimus, quae *ἀδιά-
φορα* Graeci vocant. Nihil, inquit, indifferens glo- 9
riosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors
non indifferens. Haec interrogatio vides ubi obrepat:
mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum
est: et quum dicit, Indifferens nihil gloriosum est:
concedo tibi ita, ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi
circa Indifferentia: [e] tamquam indifferentia esse dico,
id est nec bona, nec mala, morbum, dolorem, pau-
pertatem, exsilium, mortem: nihil horum per se glo-
riosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non 10
paupertas, sed is quem non submittit, nec incurvat:
laudatur non exsilium, sed qui hoc non doluit: lauda-
tur non dolor, sed ille quem nihil coëgit dolor. Ne-
mo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit
animum, quam conturbavit. Omnia ista per se non
sunt honesta, nec gloriosa: sed quidquid virtus ex illis
adiit, tractavitque, honestum et gloriosum facit. Illa 11
in medio posita sunt: interest, utrum malitia illis an
virtus manum admoverit. Mors enim illa, quae in Ca-

 tone

e. *tamquam indifferentia esse dico, id est nec bona, nec mala, morbum* rel. Egregie haec Gronov. sic constituit, codd. et Grut. et Erf. Heinsianisque addicentibus. Particula *tamquam* Senecam uti pro: veluti, exempli gratia, iam praefatus est olim Erasmus, et *id est*, quae voculae alias suspectae esse solent, bene habet. Antea: *Indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tamquam morbum* rel.

non in potestate nostra posita sunt: vel aestimatione digna vel indigna. Cf. ad Ep. 71, 32. Lipsii Manud. II, 23.

tone gloriosa est, in Bruto statim turpis est et erubescenda. Hic est enim Brutus, qui quum periturus mortis moras quaereret, ad exonerandum ventrem secessit, et evocatus ad mortem, iussusque praebere cervicem: Praebebo, inquit, ita vivam. Quae dementia est fugere, quum retro ire non possis? Praebebo, inquit,
12 ita vivam! paene adiecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitae dederetur! Sed, ut coeperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum: Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus: hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quae a nobis indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribus, formae, honoribus, regno: et contra, morti, exsilio, malae valetudini, doloribus, quaeque alia aut minus aut magis pertimuimus: aut mali-
13 tia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida, nec frigida est. in fornacem coniecta concaluit: in aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est: id est virtus, et animus externa contemnens. Est et horum, Lucili, quae appellamus Media, grande discrimen. Non enim sic mors indif-

11. Decimus *Brutus* unus ex interfectoribus Iulii Caesaris Galliam cisalp. sortitus in Octavii partes transfugerat, quum M. Antonius a. u. c. 710 sibi ut provincia haec ab illo traderetur, postulasset. Neganti bellum ab Ant. illatum, quod Mutinense vocatur, quippe Mutinae obsesso. Mox M. Anton. in fugam versus Octavium sibi conciliavit et Dec. Brutum utrique eorum diffisum et a L. Planco al. relictum, quum ad M. Brutum properaret, interfici iussit. Appian. Bell. Civ. III. extr. Vellei. Paterc. II, 64 al. Discedit Dio Cass. 46, 53. *vel sub Antonio*, sub quo nemo sanus vitam honestae morti praeposuerit. Animum igitur vilissimum patefecit, quocunque modo vitam servare cupiens. *vitae dederetur* ut servus Antonii.

13. *Media*] quae nec appetitum

indifferens est, quomodo, utrum capillos pares habeas, necne: mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, et 14
permanendi conservandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, et nos ex hac, cui assuevimus, rerum copia educere. illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam novimus: illa ad quae transituri sumus, nescimus qualia sint, et horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea 15
est quae facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet. multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum est, ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, et perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exsangues territat umbras.

Sed etiam quum persuaseris istas fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Aeque enim timent, ne apud inferos sint, quam 16
ne nusquam. His adversantibus, quae nobis f offundit

D 5 longa

f. *offundit.* Sequor Gronovium, qui ex duobus Gallic. et Erf. restituit, quum antea esset: *offudit*, *infundit*. Accedit quod *offun-*

titum nec aversionem movent, *μήτε ὁρμῆς, μήτε ἀφορμῆς κινητικά*, ideoque neque boni neque mali speciem habent. *utrum capillos — necne.* Hoc exemplo sollenniter Stoici utebantur: cf. Diog. Laert. VII, 104 ubi Menagius nostri loci memor fuit.

15. *multa enim de illa credimus* rel.] Cf. Ep. 24, 17. Horat. Carm. I, 4, 16 ibique Mit-

longa persuasio, fortiter pati mortem, quidni gloriosum sit, et inter maxima opera mentis humanae? quae nunquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse.
17 Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat: pigre veniet, et cunctanter: non est autem gloriosum, quod ab invito et tergiversante fit. nihil facit virtus, quia necesse est. Adiice nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit atque assuit, cui nulla parte sui repu-
18 gnavit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quae pervenire tanti fit, devoratâ unius mali patientiâ. Diffident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, et ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diversa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Qua tua te Fortuna sinet.

19 Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc e pectore est: [g] alioquin haesitabit impetum

offundere terrorem, *tenebras* satis vulgaris dictio est, cf. Gronov. Obss. IV, 21 p. 766 Lips. g. *alioquin haesitabit impetum moratura suspicio.* Emendarunt Muretus, Gruterus, Li-

Mitscherlich. Versus sunt Virgil. Aen. VI, 400. *fabulas*, *μύθους*, miras narrationes. *His adversantibus*, iis hominibus, qui aspernantur ea, quae nobis etc. — quidni gloriosum sit? — 17. *Virtus* et ratio ap. Stoicos semper conjunctae cogitantur: etiamsi necessitudinis argumenta gravissima non intellexerit, hoc nihil impediet: necesse est: hoc postulat natura, cui convenienter vivere cogimur. Sequentes versus sunt Virgil. Aen. VI, 95.

19. *alioquin haesitabit*] vid. Lect.

tum moratura suspicio. trudetur in id, quod invaden-
dum est. Nostri quidem videri volunt Zenonis inter-
rogationem veram esse, fallacem autem alteram et fal-
sam, quae illi opponitur. Ego non redigo ista ad le-
gem Dialecticam, et ad illos artificii veternosissimi no-
dos: totum genus istud exturbandum iudico, quo cir-
cumscribi se qui interrogatur, existimat, et ad confes-
sionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro 20
veritate simplicius agendum est: contra metum for-
tius. Haec ipsa quae volvuntur ab illis, solvere malim
et expandere, ut persuadeam, non ut imponam. In
aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis
mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi
Fabios, totum Reipublicae bellum in unam transferen-
tes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Ther-
mopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes,
nec reditum. ille locus illis sepulcrum futurus est.
Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam, 21
obiectis corporibus excipiant, et vitâ potius quam lo-
co cedant? Dices, Quod malum est, gloriosum non
est: mors gloriosa est: mors ergo non malum? O
efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infe-
stis ingerere mucronibus, et stans mori? At ille Leo-
nidas quam fortiter illos allocutus est? „Sic," inquit,
„com-

Lipsius *hebetabit*: at Gronovius vulgatam explicat: ipse formidolosus impetum et alacritatem suspicione moraturus et infracturus haesitabit.

Lect. var. *Nostri quidem — putat.* Seneca pluries ostendit, se adversari Dialecticae *veternosae*, quae veternum obducit interrogato, ut nihil respondere queat, nec in verba magistri iurare. cf. supra ad §. 7.

20. *expandere*] explicare: nam rhetorem, non dialecticum agere vult et agit. Ceterum quis ignorat *Fabios* trecentos illos ad Cremeram a. u. 277 a Veientibus patriam defendentes, e Livio II, 50, et *Leonidam* cum Laconibus suis ad Thermopylas a Persis obtruncatum, vel e Cic. Tusc. I, 42 rel.?

„commilitones prandete, tanquam apud inferos coena-
22 turi!“ Non in ore crevit cibus, non haeſit in fauci-
bus, non elapſus eſt manibus: alacres illi et ad pran-
dium promiſerunt, et ad coenam. Quid dux ille Ro-
manus, qui ad occupandum locum milites miſſos,
quum per ingentem hoſtium exercitum ituri eſſent,
ſic allocutus eſt? „Ire commilitones illo neceſſe eſt,
unde redire non eſt neceſſe!“ Vides quam ſimplex et
imperioſa virtus ſit. Quem mortalium circumſcriptio-
nes veſtrae fortiorem facere, quem erectiorem poſ-
23 ſunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contra-
hendus eſt, et in minuta ac ſpinoſa cogendus, quam
quum aliquid grande componitur. Non trecentis, ſed
omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. quo-
modo illos docebis malum non eſſe? quomodo opinio-
nes totius aevi, quibus protinus infantia imbuitur,
24 evinces? quod auxilium invenies? Quid dices imbe-
cillitati humanae? quid dices quo inflammati in media
pericula irruant? qua oratione hunc timendi conſen-
ſum, quibus ingenii viribus obnixam contra te perſua-
ſionem humani generis avertes? verba mihi captioſa
componis, et interrogatiunculas nectis. Magnis telis
25 magna portenta feriuntur. Serpentem illam in Africa
ſae-

22. *alacres illi et ad — pro-miſerunt*] ſc. ſe ituros eſſe: nota formula dicendi eorum, qui invitationem accipiunt. *Quid dux ille — neceſſe.* Cic. Tuſc. I, 42: Sed quid duces et principes nominem, quum legiones ſcribat Cato ſaepe alacres in eum locum profectos, unde redituros non arbitrarentur? Aul. Gell. Noct. att. III, 7 e Catonis libris Originum Q. Caedicium tribunum milit., Florus II, 2 Calpurnium Flammam, alii alium tali facto inſignem laudant.

23. *Non trecentis*] illis Lacedaemoniis.

25. *Serpentem illam — eſt.*] Hiſtoriam de hac ſerpente, quacum Attil. Reguli exercitus conflixerit in Africa, et alii narrant, Valer. Max. Aul. Gell. VI, 3 e Livio haurientes. Polybius non attigit, ut rem ſuſpectae fidei.

ſaevam, et Romanis legionibus bello ipſo terribiliorem, fruſtra ſagittis fundiſque petierunt. [h] Ne Python quidem vulnerabilis erat, quum ingens magnitudo pro vaſtitate corporis ſolida, ferrum, et quidquid humanae torſerant manus, reiiceret. molaribus demum fracta ſaxis eſt. Et adverſus mortem tu tam minuta iacularis? ſubulâ leonem excipis? Acuta ſunt iſta quae dicis. Nihil eſt acutius ariſta. quaedam inutilia et inefficacia ipſa ſubtilitas reddit.

EPISTOLA LXXXIII.

Amico narrat, quid hodie fecerit, et cui rei animum adiecerit. Quum totam hanc diem inter ſtratum et lectionem diviserit, minimum exercitationi dederit, nulla externa re, neque ſomno, neque ſtrepitu et clamore Circenſium interpellatus, diſputationi, quam priore epiſtola tractaverat, animum ſe admoviſſe ait, cur viri prudentiſſimi et in his Zeno maximas res leviſſimis probaverint argumentis. Confutat igitur hunc ſtoicae ſectae conditorem, quod dogmatis veri: bonum virum non futurum ebrium, probationem leviſſimam et perplexam fecerit. Multo magis in id incumbendum eſſe philoſopho monet, ut turpitudinem ebrietatis doceat. Vtiliter conferas cum his Stob. Serm. XVII p. 353 ſq. Schow.

Singulos dies tibi meos, et quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, ſi nihil eſſe in illis putas, quod abſcondam. Sic certe vivendum eſt; tamquam in conſpectu vivamus: ſic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum inſpicere poſſit: et poteſt. Quid enim prodeſt ab homine aliquid eſſe ſecretum? nihil

h. *Ne Python quidem vulnerabilis erat.* Sic plurimi Codd. At nonnulli: *Nephitio quidem pilo v.* Eraſmo legendum videbatur: *ne pilo quidem.* Sed equidem cum Pintiano haec quinque verba Senecae non eſſe putem, quippe ſenſu caſſa et omni ſententiarum nexui contraria. Sciolus alleverat iſta margini de Pythio dracone cogitans, qui ab Apolline ſagittis erat confoſſus. Hinc in textum tracta ſunt, opinor, a librario quodam.

nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, et cogitationibus mediis intervenit. Sic intervenit, dico, tam-
2 quam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, et quid agam, et quo ordine, libenter tibi scribam. observabo me protinus: et quod est utilissimum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, et id raro: quid fecerimus, non cogitamus. atqui consilium futuri ex praeterito venit. Hodiernus dies solidus est, nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus
3 inter stratum lectionemque divisus est. Minimum exercitationi corporis datum: et hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat: quum me movi, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas meos quaeris? unus mihi sufficit [a] Earinus, puer, ut scis, amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quaero. Hic quidem

a. *Earinus.* Sic Erasm. al. Aberrationes librariorum esse videntur, *Farius*, *pharius* rel. Domitiani eunuchus et deliciae Earinus erat. Dio Cass. 67, 2. Martial. IX, 12 sqq. Mox

1. *Nihil Deo clusum est* etc.] Haec ipsa egregia de omniscientia et omnipraesentia divina saepius exponit noster, e. c. Ep. X, 5. in libro de Providentia. Nat. Qu. II, 45. Vis Deum mundum vocare? Non falleris. Ipse enim est totum quod vides, totus operibus suis inditus. Ep. 97. totum hoc, quo continemur, et unum est, et Deus est: et socii eius et membra sumus. Ep. 95, 37, sq. Has altiores de Deo sententias apud recentiores inprimis Stoicos invenire licet, quippe qui id summa cum cura agebant, ut dogma summum de virtute exercenda adiuvarent doctrina de Deo explicanda, atque adeo religionis principia ex ethica deducerent, et ad eam firmandam uterentur. Cf. Conz Abhandlungen p. 52 sq. *Sic intervenit dico — discedat*, ne libertas nostra imminui videatur.

3. *Progymnastas*] privatarum exercitationum vel socios vel moderatores. cf. P. Faber Agonist. III, 11. Mox Seneca et servus *eandem crisin habent*, eadem conditione corporis utuntur. cf. Ep. XII, 3.

dem ait, nos eandem crisim habere, quia utrique dentes cadant: sed iam vix illum assequor currentem, et intra paucissimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum intervallum fit, 4
inter duos itinere diverso euntes: eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum. iam enim aetas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quaeris? quod raro cursoribus evenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis, quam exercitatione, in frigidam descendi. hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Psychrolu- 5
tes, qui Kalendis Ianuariis in Euripum saltabam, qui anno

Mox §. 4 *Hieran fecimus* omnium codd. et edd. vera lectio est, exceptis duobus mss. palat. et col. ap. Gruter. quorum alter praestat *moram f.*, alter *diaetam f.*, in quibus facile glossas agnoscas. cf. not.

4. *Hieran fecimus.*] Locutionis huius aliud exemplum deest. Sensus tamen esse videtur: ita cucurrimus, ut uterque fessus fuerit, at, quod cursoribus raro evenit, neuter vicerit. In ipso cursu sacram lineam (ἱερὰν γραμμὴν) fecimus, metam non consequuti prae fatigatione. Vnde tropus desumtus sit, non liquet. Verisimile fit, allusisse ad mediam ex quinque lineis tabulae aleatoriae, sacram dictam, ad quam lusores paene victi perfugiebant. Cf. Pollux IX, 7. Muretus explicat de media in stadio linea, ad quam ambo fessi pervenerint: nulla tamen probatione allata. Lipsius Polybii I, 58, 5 Schweigh. memor, credit morem fuisse, ut in victoria ambigua Deo sacraretur corona, quod ἱερὸν (sc. στέφανον) ποιεῖσθαι Graeci dixerunt: quam explicationem Casaubon. quoque ad Persium p. 15 sq. amplectitur, provocans ad Aul. Gell. XVIII, 2: si nemo dissolvebat quaestionis nodum, praemium ipsum et corona deo, cuius id festum erat, dicabatur. Sed quum de nullo festo, nec de deo, cui illud sacrum fuisset, h. l. sermo sit, interpretatio illa reiicula esse videtur.

5. *Psychrolutes,*] ψυχρολούτης, qui frigida aqua corpus lavat et balneo laetatur frigido. Cf.

anno novo, quemadmodum legere, ſcribere, dicere aliquid, ſic auſpicabar in Virginem deſilire, primum ad Tiberim tranſtuli caſtra: deinde ad hoc ſolium, quod quum fortiſſimus ſum, et omnia bona fide fiunt, ſol temperat. non multum mihi ad balneum ſupereſt. Panis deinde ſiccus, et ſine menſa prandium, poſt
6 quod non ſunt lavandae manus. Dormio minimum: conſuetudinem meam noſti: breviſſimo ſomno utor, et quaſi interiungo. Satis eſt mihi, vigilare deſiiſſe. aliquando dormiſſe me ſcio, aliquando ſuſpicor. Ecce Circenſium obſtrepit clamor: ſubita aliqua et univerſa voce feriuntur aures meae, nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientiſſime fero: multae voces, et in unum confuſae, pro fluctu mihi ſunt, aut vento ſilvam verberante, et ceteris ſine intellectu ſonantibus. Quid ergo eſt? nunc
7 cui animum adiecerim, dicam. Supereſt ex heſterno mihi cogitatio, quid ſibi voluerint prudentiſſimi viri, qui rerum maximarum probationes leviſſimas et perplexas fecerunt: quae ut ſint verae, mendacio tamen ſimiles ſunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir

Cf. Ep. 53, 3. *qui — ſaltabam* in foſſam *Euripum* tria Circi latera circumfluentem, quem, Plinio N. H. VIII, 7 narrante, Nero poſtea ſuſtulit, equiti loca addens. *qui anno novo — aliquid,* auſpicii, boni ominis cauſſa. Lipſius ad Tacit. Ann. IV, 36 morem hunc attigit. *Virginem,* aquaeductum Romae frigidiſſimum. cf. Adlers Beſchreib. der Stadt Rom p. 77. *Panis* etc. cf. Ep. 108, 13 ſqq.

6. *interiungo*] i. interpono. Cf. ad 15, 13 de Tranquill. *Circenſium* ludorum. Seneca videtur in vicinia Circi maximi, in regione XI urbis habitaſſe: quo et mentio Euripi et ſpectaculi (Ep. 80) ducit. De hoc Circo cf. Adler p. 324 ſq.

7. *Quid ergo eſt?*] ſc. quod cogitem. *Supereſt — ſunt* cf. Ep. prior. § 7. ſq. *Zeno* Citticus, Stoae conditor. cf. Conſol. ad Helv. 12. De eo et *Poſidonio* egit uberrime Fabric. Bibl. Gr. Vol. III p. 579 ſq. 572 ſq.

vir maximus, huius ſectae fortiſſimae ac ſanctiſſimae
conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum
bonum non futurum ebrium. Ebrio ſecretum ſermo- 8
nem nemo committit: viro autem bono committit:
ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum oppo-
ſita interrogatione ſimili derideatur, attende. Satis
enim eſt, unam ponere ex multis. Dormienti nemo
ſecretum ſermonem committit: viro bono autem commit-
tit: ergo vir bonus non dormit. Quo uno modo poteſt,
Poſidonius Zenonis noſtri cauſam agit: ſed ne ſic qui-
dem, ut exiſtimo, agi poteſt. Ait enim, ebrium duo- 9
bus modis dici: altero, quum aliquis vino gravis eſt,
et impos ſui: altero, ſi ſolet ebrius fieri, et huic
obnoxius vitio eſt. Nunc a Zenone dici, qui ſoleat
fieri ebrius, non qui ſit. Huic autem neminem com-
miſſurum arcana, quae per vinum eloqui poſſit. quod
eſt falſum. Prima enim illa interrogatio complecti-
tur eum qui eſt ebrius, non eum qui futurus eſt.
Plurimum enim intereſſe concedes inter ebrium et
ebrioſum. poteſt et qui ebrius eſt, tunc primum
eſſe, nec habere hoc vitium: et qui ebrioſus eſt,
ſaepe extra ebrietatem eſſe. Itaque id intelligo, quod 10
ſignificari verbo iſto ſolet: praeſertim quum ab homi-
ne diligentiam profeſſo ponatur, et verba examinante.
Adiice nunc, quod ſi hoc intellexit Zeno, et nos in-
telligere voluit, ambiguitate verbi quaeſivit locum
fraudi: quod faciendum non eſt, ubi veritas quaeri-
tur.

9. *ſi ſolet ebrius fieri*] Ita; ſi graece *μεθύειν* dixit Zeno, in utrumque ea vox valet. At vix latinis: et *μεθυστικός* ſive qui ſolet et gaudet *ebrioſus* dicitur. L. Syllogismi quidem huius Diog. Laert. non meminit, affert tamen VII, 118 cum not. Menag. Zenonis dogma: vinum quidem bibere ſapientem, non autem inebriari (*οἰνωθήσεσθαι μὲν, οὐ μεθυσθήσεσθαι δέ.*) cf. Lipſii Manud. III, 18.

tur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem
11 secretum. Cogita enim quam multis militibus, non semper sobriis, et imperator, et tribunus, et centurio, tacenda mandaverit. De illa C. Caesaris caede, illius dico, qui superato Pompeio rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius totâ vitâ aquam bibit: Tillius Cimber et nimius erat in vino, et scordalus. In hanc rem iocatus est ipse: Ego, inquit, quemquam feram, qui vi-
12 num ferre non possum? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit, et vinum male credi, et sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, urbis custos, ebrius, ex quo semel factus est, fuit. maiorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat
13 eius matutinum. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic et divus Augustus dedit secreta mandata, quum illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit: et Tiberius proficiscens in Campaniam, quum multa in urbe et suspecta relinqueret et invisa. Puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis praefectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino, et madentem: adeo, ut ex senatu aliquando, in quem e convivio venerat, oppressus inexcitabili so-

11. *Tillius Cimber — scordalus*] loquax et litigiosus. Cf. de Ira III, 30. Bentley ad Horat. Serm. I, 6, 24.

12. *L. Piso*] de quo vid. Sueton. Tib. c. 42. intpp. Ebrietatis pretium praefecturam habuit a Tiberio. Cf. Plin. N. H. XIV, 28.

13. *Cossum*] quinquennio postquam in Campaniam iverat, et post mortem Pisonis, Tacito referente. An pater filiusve fuerit, non constat.

ſomno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa ſua 14
manu ſcripſit, quae committenda ne miniſtris quidem
ſuis iudicabat. Nullum Coſſo aut privatum ſecretum,
aut publicum elapſum eſt. Itaque declamationes iſtas
de medio removeamus: non eſt animus in ſua pote-
ſtate, ebrietate devinctus! Quemadmodum muſto do-
lia ipſa rumpuntur, et omne quod in imo iacet, in
ſummam partem vis caloris eiectat: ſic vino exaeſtu-
ante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, et
prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum 15
non continent cibum, vino redundante, ita ne ſecre-
tum quidem: quod ſuum alienumque eſt, pariter
effundunt. Sed quamvis hoc ſoleat accidere, ita et
illud ſolet, ut cum his quos ſcimus libentius bibere,
de rebus neceſſariis deliberemus. Falſum eſt ergo hoc,
quod patrocinii loco ponitur, ei qui ſoleat ebrius fieri,
non [b]commendari tacitum. Quanto ſatius eſt, aperte 16
accuſare ebrietatem, et vitia eius exponere? quae
etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac
ſapiens. cui ſatis eſt ſitim exſtinguere: qui etiamſi
quando orta eſt hilaritas, alienâ cauſâ producta lon-
gius, tamen citra ebrietatem reſiſtit. Nam de illo
videbimus, an ſapientis animus nimlo vino turbetur,
et faciat ebriis ſolita. Interim ſi hoc colligere vis, 17
virum bonum non debere ebrium fieri, cur ſyllogiſmis
agis? dic quam turpe ſit plus ſibi ingerere quam ca-
piat, et ſtomachi ſui non noſſe menſuram: quam mul-
ta ebrii faciant, quibus ſobrii erubeſcant: nihil aliud

E 2 eſſe

b. *commendari tacitum:* praefero hoc adſcriptum codici palat. III a manu ſec. ap. Grut. lectioni vulgatae: *dari tacitum.* Eius loco noſter ſupra poſuerat *committi.*

17. *Dic — nihil aliud eſſe — inſaniam.*] Ita Pythagoras aiebat, *τὴν μέθην μανίας εἶναι μελέτην*, ebrietatem inſaniae eſſe meditationem. Diog. Laert. VIII, 9.

esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende
in plures dies illum ebrii habitum: numquid de furore
dubitabis? nunc quoque non est minor, sed brevior.
18 Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum ca-
rissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, et
intellecto facinore mori voluit, [c]certe meruit. Omne
vitium ebrietas et incendit, et detegit: obstantem
malis conatibus verecundiam removet. Plures enim
pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis
abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quid-
19 quid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia,
sed protrahit. tunc libidinosus ne cubiculum quidem
exspectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint,
sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum con-
fitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non
manum continet. Crescit insolenti superbia, crudeli-
tas saevo, malignitas livido: omne vitium [d]detexitur
20 et prodit. Adiice illam ignorationem sui, dubia et
parum explanata verba, incertos oculos, gradum er-
rantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut
aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi
tormenta, quum effervescit merum, ac viscera ipsa
distendit. Tunc tamen utcunque tolerabile est, dum
illi vis sua est: quid quum somno vitiatur, et quae
ebrie-

c. *certe meruit.* Est ex Gruteri coniectura assumtum: nam codd. fere et antiq. edd.: *delevit*, *diruit*, *decuit*, *eruit*, e quo fecit Grut. *meruit.* Pintianus coni. *delituit.* Lipsius Epist. Quaest. lib. III, 9 *debuit.* Mox §. 19. *confitetur* omnium codd. et edd. lectio est, non *profitetur*, quod tenet Erasm.

d. *detexitur.* Sic habent codex Lipsii et editio vetus, i. e. consummatur, ad perfectionem perducitur. *Detegitur*, *taxatur*, unde Lipsius fecit contorte *laxatur*, sunt aberrationes librariorum, sensum auctoris non assequutorum.

18. *Refer Alexandri — meruit.*] Cf. Arrian. IV, 8 qui rem omnem uberius tractavit. Res accidit ol. 112, 4.

ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades 21
ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes belli-
cosasque hostibus tradidit: haec multorum annorum
pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contu-
macissimos, et iugum recusantes, in alienum egit ar-
bitrium: haec invictos acie mero domuit. Alexan-
drum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot
proelia, tot hiemes, per quas, victa temporum lo-
corumque difficultate, transierat, tot flumina ex igno-
to cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperan-
tia bibendi, et ille Herculaneus ac fatalis scyphus con-
didit. Quae gloria est, capere multum? Quum penes 22
te palma fuerit, et propinationes tuas strati somno ac
vomitantes recusaverint, quum superstes toti convivio
fueris, quum omnes viceris virtute magnifica, et ne-
mo tam vini capax fuerit; vinceris a dolio. M. Anto-
nium, magnum virum et ingenii nobilis, quae alia
res perdidit, et in externos mores ac vitia non Roma-
na traiecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatrae
amor? Haec illum res hostem reipublicae, haec hosti- 23
bus suis imparem reddidit, haec crudelem fecit, quum

21. *publica ebrietas*] quae ad plures simul, vel ad integra castra, urbiumque praesidia pervenit. *Haec acerrimas gentes — tradidit*, ut Massagetas Cyro, Herodot. I, 211. *Alexandrum — condidit.* cf. Plut. in Alexandro, extr., qui aperte monstrat, scyphum Herculis non epotasse Al., fuere tamen qui cum nostro hoc narrarent. *Ille scyphus Herculaneus* Boeotis adscribitur, qui Herculem imitantes, quem magnum edonem et bibonem (*ἀδδηφαγον, παμφαγον, βουφαγον* etc.) fuisse constat, argenteos scyphos fecerunt, quos Herculaneos vocavere. Lipsius laudat Athen. lib. XI et XII. Casaub. p. 783. Macrob. V, 21 not.

22. 23. De *M. Antonio* et *Cleopatra* omnia nota sunt e Plutarchi vita Antonii. *nec minor vino Cleop. amor* i. ei imperabat non magis Cleopatrae amor, quam vinum. Moneo, ne cum Lipsio *vini* praeferas.

capita principum civitatis coenanti referrentur, quum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, quum vino gravis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius faciebat, etiamsi sobrius faceret: quanto intole-
24 rabilius, quod haec in ipsa ebrietate faciebat? Fere violentiam crudelitas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem: ita ebrietates continuae efferant animos. Nam quum saepe apud se non sint, consuetudine insaniae durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat
25 ebrius fieri. Deformitatem rei et importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quae voluptates vocantur, ubi transcenderint modum, poenas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, et retinere rectum tenorem, etiamsi temulentus sit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumto dormiturum, nec elleboro accepto quidquid in visceribus haerebit, eiecturum, deiecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

25. *eiecturum*] supra, *deiecturumque* infra: vis haec utraque helleboro est. *sapientem multo vino — sit.* Paradoxum est stoicum. Cf. Lipsii Manud. III, 18. *nec sopore sumto* i. medicamento soporifero: ex tropo noto, quo effectus pro caussa ponitur: sic terror, decus, odores etc. usurpantur. Cf. Corte ad Sallust. p. 1069.

EPI-

EPISTOLA LXXXIV.

Narrat, ſe vel in itinere librorum lectione delectari: cuius neceſſitatem oſtenſurus, bona et utilia monita adiungit de lectione, quae ſtilo commutanda ſit invicem, et de efficacia eius ad animum ſapientia imbuendum. Egregie quidem nobiscum egiſſet, poſteris autem ſe ſcribere non celat, Seneca, ſi de libris quos legendos ſuaderet, eadem cum cura expoſuiſſet, qua Quintil. Inſtit. Orat. X, 1 in ſimili argumento uſus eſt; ſed quum commentarii huiusmodi haud dubie confecti ſecundum praeſcripta Alexandrinorum ubique proſtarent (cf. D. Ruhnkenii Hiſtor. crit. Orator. Graec. inſerta Vol. VIII Oratt. gr. Reisk. et doctiſſimum ſupplementum Wyttenbachii in vita Ruhnkenii p. 286 ſq. ed. lugd.) hac opera ſuperſedere ſe poſſe putaviſſe videtur.

Eiusdem fere argumenti ſunt Epiſtolae II. XXVIII.

Itinera iſta quae ſegnitiam mihi excutiunt, et valetudini meae prodeſſe iudico, et ſtudiis. Quare valetudinem adiuvent, vides: quum pigrum me, et negligentem corporis, literarum amor faciat, alienâ operâ[1]
exerceor. Studiis quare proſint, indicabo. A lectionibus [a]non receſſi. Sunt autem, ut exiſtimo, neceſſariae. primum, ne ſim me uno contentus: deinde, ut quum ab aliis quaeſita cognovero, tum et de inventis iudicem, et cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium: et ſtudio fatigatum, non ſine ſtudio
tamen, reficit. Nec ſcribere tantum, nec tantum le- 2
gere debemus: altera res contra ſtabit,[2] et vires exhauriet: de ſtilo dico: altera ſolvet ac diluet. Invi-

a. *non receſſi* ſc. in itineribus meis. Pintianum, Lipſium al. ſequor hanc negativam h. l. tuentes, etiam codd. ope: quum eſſent, qui eam inducerent. Mox §. 2 *commeandum eſt* omnium fere codd. fides praeſtat, unus alterve *commutandum eſt*. Praefero illud: eſt quoque exquiſitius.

1. *alienâ operâ*] equorum, qui in eſſedo vehunt, aut ſervorum in ſella. L.

2. *altera res contra ſtabit*] inimica erit et gravis. Opponitur: ſtare ab aliquo. *carpunt*

cem hoc illo commeandum est, et alterum altero temperandum: ut quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes, ut aiunt, debemus imitari, quae vagantur, et flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, disponunt, ac per favos digerunt: et, ut Virgilius noster ait,

— liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas.

3 De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quae collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam, et proprietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt, inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius coeli, aut ipsius arundinis humor dulcis et
4 pinguior gignat: in nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam et notabilem poni, quam persequatur et contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura et dispositione in hanc qualitatem verti, quae ex tenerrimis virentium florentium-

punt i. fugunt. Sollenne est de apibus. *Apes, ut aiunt.* Haec omnia transscripsit Macrob. Sat. I init. Versus sunt Virgilii Aen. I, 432 sq.

3. Opinionum variarum hic expositarum veritatem nunc satis post Swammerdamum, Reaumurium al. explicatam habes, ut iis hic immorari nihil attineat. Loca veterum de hac re collegerunt Intpp. ad Virgil. Ge. IV. init. et Schneider ad Varron. de Re Rust. 13, 16, 8. p. 569 - 584. *Aiunt - gignat.* Non est saccharum nostrum, cuius historiam natur. a Io. Beckmanno conscriptam vide in Commentar. Soc. Reg. Gotting. To. V., sed Tabaxir, s. Tabaschir, mel aliquod, ut Plinii N. H. XII, 8 verbis utar, gummium modo candidum, dentibus fragile, amplissimum nucis avellanae magnitudine, ad medicinae tantum usum. Arbor, unde gignitur, est Arundo Bambos Linn. Hodieque apud Orientales antispasmodicum medicamentum est, Russelio auctore.

tiumque decerpserint: non sine quodam', ut ita dicam,
fermento: quo in unum diversa coalescunt. Sed ne ad 5
aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes
debemus imitari, et quaecunque ex diversa lectione
congessimus, separare. melius enim distincta servantur.
Deinde adhibita ingenii nostri cura et facultate, in
unum saporem varia illa libamenta confundere: ut
etiamsi apparuerit unde sumtum sit, aliud tamen esse,
quam unde sumtum est, appareat. quod in corpore
nostro videmus, sine ulla opera nostra, facere naturam.
Alimenta quae accepimus, quamdiu in sua qualitate 6
perdurant, et solida innatant stomacho, onera sunt:
at quum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum
in vires et in sanguinem transeunt. Idem in his, qui-
bus aluntur ingenia, praestemus: ut quaecunque hau-
simus, non patiamur integra esse, ne aliena sint. Con-
coquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in
ingenium. Assentiamur illis fideliter, et nostra facia- 7
mus, ut unum quiddam fiat ex multis: sicut unus
numerus fit ex singulis, quum minores summas
et dissidentes computatio una comprehendit. Hoc
faciat animus noster, omnia quibus est adiutus,
abscondat: ipsum tantum ostendat, quod effecit.
Etiamsi alicuius in te comparebit similitudo, quem ad- 8
miratio tibi altius fixerit: similem esse te volo quo-
modo filium, non quomodo imaginem. Imago res
mortua est. Quid ergo? non intelligetur cuius imite-
ris orationem? cuius argumentationem? cuius sen-
tentias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse,

8. *Puto aliquando — competant.*] Interdum non liquere puto vel in Virgilio exprimendo, utrum hunc an alium imiteris, quum vestigia Homeri, Ennii, Varronis Atacini al. quos ipse imitatus est, manifestiora sint, quam ut lateant. Seneca pater in Suas. III ait: in multis versibus fecit Virgil. —

[b]si magni Virgilii: nec enim omnibus, quae ex quo velut exemplari traxit, formam suam impressit, ut in
9 unitatem illam competant. Non vides quam multorum vocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua illic acuta est, aliqua gravis, aliqua media. accedunt viris feminae, interponuntur tibiae: singulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres [c]philosophi noverant.

b. *si magni Virgilii: nec enim omnibus* rel. Haec corruptio nominis Virgilii quot quantasque molestias creaverit Iano Grutero, Gronovio al. ex eorum notis videre licet. *Si magni viri: nec enim o.* erat lectio vulgata, sensu tamen et sermone impedito: nam illa verba, *magni viri*, *impressit* et sim. nihil habent quo recte referantur et sese tueantur. Neque codd. nonnullorum emblema: *si magni viri ingenium o.*, neque mentio *Ennii* in nonnullis codd. locum sinceritati reddere valebant. Ille *Ennius* denique tanto terriculamento fuit Grutero, ut magis mutus fieret quam piscis. Enimvero iste vetustissimus Romanorum poeta hic me veritatem cum videre tum eloqui docuit. Quum enim certum auctorem hic significari a Seneca totus contextus et nexus moneret, tum vero illa quamvis intempestiva Ennii mentio in textu, quo pedem suum e margine perperam intulisse videbam, statim Virgilii nomen hic a stupore librariorum esse obscuratum mihi persuasit, et in *Viri* latere. Quo quidem vitio detecto, nullis aliis emendationibus opus esse statui, sed omnia sole meridiano clariora deprehendi. Proinde in textum recepi. Reliqua *quae ex quo velut exemplari* egregie Codd. praestant fere omnes: *ex quoque* dederat Erasmus forsan immemor elegantis usus repetitionis relativi asyndeti. *Exemplaria* nonnulli Codd. et edd. omnes assumserant.

c. *philosophi* omnium Codd. et edd. lectio est. Lipsius tamen *philodi* i. cantus amantes, φιλῳδοί, emendavit, parum feliciter.

non surripiendi caussa, sed palam imitandi, ut vellet agnosci. De Varrone Atacino docuit Ruhnken. Ep. crit. II. p. 201 ed. II. Ceterum res notissima est, vel ex Macrobio et Vrsino. De imitatione ipsa cf. Hurdium ad Horat. II p. 198 sq. vers. Eschenburg.

9. *De choro dico - noverant.*] Dicit itaque choros tragicos inprimis, qui bona et salubria commendabant, nil nisi virtutem laudabant, vitia carpebant, postea vero a praestantia sua descivere, teste Horat. Art. Poet. 217 sq. *Philosophi veteres* e. c. Plato amabant chorum.

rant. In commissionibus nostris plus cantorum est,
quam in theatris olim spectatorum fuit. quum omnes 10
vias ordo canentium implevit, et cavea aeneatoribus
cincta est, et ex pulpito omne tibiarum genus orga-
norumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Ta-
lem animum esse nostrum volo, ut multae in illo ar-
tes, multa praecepta sint, multarum aetatum exempla,
sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effi-
ci poterit? assiduâ intentione: si nihil egerimus, nisi
ratione suadente. hanc si audire volueris, dicet tibi:
Relinque ista iamdudum, ad quae discurritur. relinque 11
divitias, aut periculum possidentium, aut onus. re-
linque corporis atque animi voluptates: molliunt et
enervant. relinque ambitum: tumida res est, vana,
ventosa. nullum habet terminum. tam solicita est ne
quem ante se videat, quam ne post se alium. laborat
invidiâ, et quidem duplici. Vides autem quam miser
sit is, cui invidetur, si et invidet? Intueris illas po- 12
tentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, li-
mina?

ter. Cf. not. Mox *missionibus* Lipsius et Gruterus, adstipulantibus nonnullis Codd. recte restituerant, reiecto τῷ *commissationibus* ap. Erasmum al.

rum. Ceterum uti *feminarum* partes a viris actas esse in theatris veterum constat, ita tibia in choris usos esse concludimus. Cf. Iul. Poll. IV, 15, 107. Hurd ad Horat. Ep. ad Pis. p. 156 sq. *In commissionibus* sc. ludorum, quibuscum nostres ludos musicos, Concerts vocatos, comparemus: Senecae tempore frequentes fuisse furor musicus docet, quo Neronem abreptum scimus, qui ipse agones musicos habuit in theatris, uti tam *viae* inter *cuneos* et praecinctiones, tum *aeneatores*, tubicines, qui tuba signum commissionis in omnibus, etiam scenicis ludis dabant: hinc tuba terminalis ap. Apulei. Met. X p. 735 Oudend. Cf. Lipsii Saturn. II, 19.

10. *organorum*] Wernsdorf. ad Aetnam 293 supplet hydraulicorum, de quibus To. II in prooem. ad Organ. Porphyrii egit, et Schneider ad Eclog. phys. p. 121 sq.

mina? multum habent contumeliarum, ut intres: plus, quum intraveris. Praeteri iſtos gradus divitum, et magno aggeſtu ſuſpenſa veſtibula. non in praerupto tantum iſtic ſtabis, ſed in lubrico. Huc potius te ad ſapientiam dirige, tranquilliſſimaſque res, et ſimul
13 ampliſſimas, pete. Quaecunque videntur eminere in rebus humanis, quamvis puſilla ſint, et comparatione humillimorum exſtent, per difficiles tamen et arduos tramites adeuntur. Confragoſa in faſtigium dignitatis via eſt. At ſi conſcendere hunc verticem libet, cui ſe fortuna ſubmiſit: omnia quidem ſub te, quae pro excelſiſſimis habentur, adſpicies, ſed tamen venies ad ſumma per planum.

EPISTOLA LXXXV.

Stoica dogmata. ſapientem vacare affectibus, beatam vitam ſibi ſufficere, et fortem quoque beatum eſſe, hac epiſtola contra Peripateticos, qui quum medietatem ſ. mediocritatem ſuam tutari vellent, affectus deminutos non everſos ſtatuebant, vindicantur, non ita quidem, ut in hac defenſione omnino acquieſcere poſſis, quandoquidem cum fundamentum, tum ratio, quibus haec dogmata innituntur, non ſatis acute in partes ſuas vocari ab auctore videmus: ſatis tamen efficax et idonea defenſio eſt ad refellendos adverſarios, qui multo minus ſubtiliter rem aggreſſi ſunt.

Quod quidem a multis recentioribus, qui philoſophis ſe annumeratos volunt, in principio ethices diiudicando omiſſum eſt, id vero ab adverſariis Stoae ſaepe neglectum eſſe apparet, in rerum natura hominem quendam eſſe negantibus, in quem omnia illa praeclara, quae de ſapiente ſuo Stoici praedicarent, competant

12. *magno aggeſtu ſuſpenſa veſtibula*] i. ſubſtructio alta non ſine aditu pretioſo praetenſa aedibus. De aedificiis, coenaculis etc. quae in altum eductae ſunt, *ſuſpendi*, *ſuſpenſa eſſe* dici, nunc ſatis notum eſt, vel e Lexicis.

13. *Confragoſa — eſt.*] De via ad virtutem in rupe poſitam cogitavit noſter, inde ab Heſiodo toties a ſcriptoribus laudata et explicata, ut plura addere putidum eſſet.

sunt atque in eo reperiantur. In quo vereor, ut Zenonis, Stoae conditoris sententiam assequantur. Non enim id egit, ut hominem quendam eiusmodi fuisse censeret, ad quem nos compararemus, sed ut quasi exemplum summum, sapientem illum, ad imitandum rationi humanae proponeret: modo haud abhorrente ab illo, quo Christiani utuntur, dum Deum et Christum sibi ad imitandum proponunt. Crassa itaque Minerva philosophantur illi, qui nihil nisi vanis argumentationibus et ineptiis, quinetiam mendaciis repletum systema stoicum crepant: in quibus nescio quid magis mirer, inscitiamne an confidentiam.

Conferas Conzium libr. laud. p. 29 sqq.

Peperceram tibi, et quidquid nodosi adhuc supererat, praeterieram: contentus quasi gustum tibi dare eorum, quae a nostris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me, quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad ᵃtraductionem nostram excogitatarum, comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. pudet in aciem descendere pro diis hominibusque susceptam, subulâ armatum. Qui 2 prudens est, et temperans est: qui temperans est, et constans: qui constans est, et imperturbatus est: qui imper-

a. *traductionem.* Omnium fere codd. lectio praeferenda est ei, quam Erasm. aliaeque edd. habent: *traditionem.*

1. *nodosi*] propter interrogationes longius petitas nec satis bene procedentes. cf. e. g. Ep. 82. 83. *ad traductionem nostram exc.* ab adversariis Stoae ad stoicorum dogmata cum calumnia et contemtu refellenda. Ep. 81, 11 ait: desinant itaque infamare nos, tamquam incredibilia iactantes etc. cf. de Ira I, 6, 1 not. *subulâ* qua cum Ep. 82, 25 hoc argumentorum genus spinosum comparavit.

2. *prudens*] Φρόνιμος. Agitur autem de controversia, quae inter Stoicos caeterosque philosophos erat: quum enim hi virtutes seiungerent, illi hoc fieri nullo modo posse censebant. Iustitiam vel non appellatam tota argumentorum series exhi-

imperturbatus est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens, beatus est, et prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, ut imperturbatum, et constantem, et sine tristitia, sic interpretentur, tanquam imperturbatus dicatur, qui raro
3 perturbatur et modice, non qui nunquam. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiae, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitiâ: sapientem non vinci moerore, ceterum tangi: et cetera in hunc modum sectae suae respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant: quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, et moestissimis laetior, et effraenatissimis moderatior,
4 et humillimis maior? Quid si miretur velocitatem suam [b] laudans, ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras laesisset aristas,
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.

Haec

b. *laudans.* Hanc scripturam, in qua omnes fere edd. et codd. mire conspirant, Lipsius primus respuit in Elect. 1, 16, restituens ex ingenio: *Ladas.* Muretus, Gruter. Gronov. sequuti

exhibet. Caeterum hanc Stoicorum doctrinam de nexu virtutum propriam Stoae esse docuit Cic. Acad. qu. I, 10, 38 Ern. *Huic collectioni* i. syllogismo; iam Theophrastus, Aristotelis successor, fregit quodammodo auctoritatem veteris doctrinae, et omnes eius auditores ac successores iis usi sunt, quae a superioribus acceperant (Cic. Ac. qu. I, 9, 12.) Etenim Pythagoras, Plato, Aristoteles consensu edixerunt, sapientem modice affectibus tangi: Stoicis dissentientibus, uti nostro Ep. 116. Cf. Lipsii Manud. III, 7. Tiedemann Syst. der stoisch. Phil. III p. 164 sqq.

4. Versus sunt Virgil. Aen. VII, 808 sq.

Haec eſt pernicitas per ſe aeſtimata, non quae tar-
diſſimorum collatione laudatur. Quid ſi ſanum vo-
ces, leviter febricitantem? non eſt bona valetudo,
mediocritas morbi. Sic, inquit, ſapiens imperturba- 5
tus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus
nulla ineſt duritia granorum, ſed quibus minor. Fal-
ſum eſt. Non enim diminutionem malorum in bono
viro intelligo, ſed vacationem. nulla debent eſſe,
non parva. Nam ſi ulla ſint, creſcent, et interim im-
pedient. Quomodo oculos maior et perfecta ſuffuſio
excaecat, ſic modica turbat. Si das aliquos affectus 6
ſapienti, impar illis erit ratio, et velut torrente quo-
dam auferetur: praeſertim quum illi non unum [c]affe-
ctum, ſed univerſum affectuum coetum relinquis, cum
quo colluctetur. Plus poteſt quamvis mediocrium tur-
ba, quam poſſet unius magni violentia. Habet pecu-
niae cupiditatem, ſed modicam: habet ambitionem,
ſed non concitatam: habet iracundiam, ſed placabilem:
habet inconſtantiam, ſed minus vagam ac mobilem:
habet libidinem, non inſaniam! Melius cum illo age- 7
retur, qui unum vitium integrum haberet, quam
cum eo, qui leviora quidem, ſed omnia. Deinde
nihil

ſequuti ſunt. Enimvero ſi e ſuperioribus ſapiens reſumatur ad haec verba, ſenſus bene procedit: quid ſi miretur ſapiens velocitatem ſuam cum laude? Itaque ille curſor, ſatis celeber in Olympicis, quem e Pauſania II, 19, 6. III, 21 init. VIII, 12, 3 ed. Fac. (cf. Muret. ad Catull. 55, 25.) probe noſcimus, in ſtadium ſuam redeat! c. *affectum* repoſui e codd. quos Grut. excuſſit.

5. *Sic, inquit*] Peripateticus. *apyrina* (*ἀπύρηνοι ῥοαί*) ſunt mala punica, quibus lignoſus nucleus abeſt, et candidior natura et blandiores ſunt acini (Plin. XIII, 19). Hac ſimilitudine ſaepius uſos eſſe adverſarios diſcimus e. g. ex Telete, philoſopho pythagoreo, qui ſecundum Stob. ſerm. 38, ol. 125 ſcripſit, apud Stobaei flor. ſerm. 106, quem laudat Lipſius. Suffuſio ſanguinis et inde enata cuticula, qua oculus velatur. Celſus VI, 6 §. 35. VII, 7, 13 ſq.

nihil interest, quam magnus sit affectus: quantuscunque est, parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum et mite: natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt
8 affectus, quantulicunque sint. Tigres, leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: et quum minime exspectaveris, exasperatur torvitas mitigata. Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus: si invita ratione coeperint, invita perseverabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quam impetum
9 regere. Falsa est itaque ista mediocritas et inutilis, eodemque loco habenda, quo, si quis diceret, modice insaniendum, modice aegrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum: facilius sustuleris illa, quam rexeris. Numquid dubium est, quin vitia mentis humanae inveterata et dura, quae morbos vocamus, immoderata sint: ut avaritia, ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas? ergo immoderati sunt et affectus: ab his enim ad illa transitur.
10 Deinde si das aliquid iuris tristitiae, timori, cupiditati, ceterisque motibus pravis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur. maior erit timor, si plus, quo exterreatur, aut propius adspexerit: acrior cupi-
11 ditas, quo illam amplioris rei spes evocaverit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus; ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum

9. *animi mala*] sunt affectus, perturbationes, πάθη. Cf. Cic. Tusc. qu. IV, 10. *morbos.* idem docet Cic. Tusc. qu. IV, 10. Stob. Eclog. II, 7 p. 100. 182 sq. ed. Heer., ubi nimius vini aut argenti amor eo refertur. Tiedemann Syst. III p. 263.

cum caufis fuis crefcent, tantique erunt, quanti fient. Adiice nunc, quod ifta, quantumvis exigua fint, in maius excedunt. nunquam perniciofa fervant modum. Quamvis levia initia morborum, ferpunt: et aegra corpora, minima interdum mergit acceffio. Illud vero cuius dementiae eft credere, quarum rerum extra noftrum arbitrium pofita principia funt, earum noftri effe arbitrii terminos? Quomodo ad id finiendum fatis va- 12
leo, ad quod prohibendum parum valui, quum facilius fit excludere, quam admiffa comprimere? Quidam ita diftinxerunt, ut dicerent: Temperans ac prudens pofitione quidem mentis, et habitu tranquillus eft, eventu non eft. nam quantum ad habitum mentis fuae, non perturbatur, nec contriftatur, nec timet: fed multae extrinfecus caufae incidunt, quae illi perturbationem afferant. Tale eft quod volunt dicere: 13
Iracundum quidem illum non effe, irafci tamen aliquando: et timidum quidem non effe, timere tamen aliquando: id eft, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod fi recipitur, ufu frequenti timor tranfit in vitium: et ira in animum admiffa, habitum illum ira carentis animi retexit. Praeterea, fi non contemnit venientes extrinfecus caufas, et aliquid timet; quum fortiter eundum erit adverfus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate; cunctanter exibit, et animo recedente. Non cadit autem in fapientem haec 14
diverfitas mentis. Illud praeterea iudico obfervandum, ne duo, quae feparatim probanda funt, mifceamus. Per fe enim colligitur, unum bonum effe, quod honeftum: per fe rurfus, ad vitam beatam fatis effe virtutem. Si unum bonum eft, quod honeftum, omnes concedunt ad beate vivendum fufficere virtutem: e con-

12. *Quidam*] fc. Peripatetici. Cf. Lipfius et Tiedemann l. l.

contrario non remittetur, si beatum sola virtus facit,
15 unum bonum esse quod honestum est. Xenocrates et Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse: non tamen unum bonum esse quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, quum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat, unquam virtutem esse sine voluptate. ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, et sola satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua non est,
16 etiam quum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute; non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita divina est: nihil habet, in quod

14. *e contrario non remittetur*] i. non concedetur.

15. *Xenocrates — posse*] non tamen beatissimum, et in eo a Stoa dissident, ut mox observes. Lipsius. Cf. Ep. 31, 6 not. Cic. Tusc. qu. V, 7 sq. De *Xenocrate* et *Speusippo* academicis philosophis cf. Fabricii Bibl. gr. Vol. III, p. 187. 191. *Epicurus*. Memineris, Epicurum eiusque asseclas statuisse: virtutem eo contineri, si quis consilii sui ad felicitatem ducentis sibi sit conscius: Stoicos contra, felicitatem, si quis virtutis suae sibi sit conscius. Hi statuebant, virtutem esse summum bonum (τέλος) et felicitatem nil nisi conscientiam, te illam tenere, sine qua esse nequeas: Epicurei e contrario, felicitatem, ἡδονήν, censebant summum esse bonum, et virtutem formam consilii tui, qua felicitatem tibi compares, dummodo rationis ope praesidiis ad illam parandam utaris. Cf. Kantii Critik der prakt. Vernunft p. 198 sq. ed. II.

16. *Illud autem absurdum — dicitur*] ab Academicis. Agitur autem de paradoxo illo famigeratissimo Stoae, virtutes inter se pares esse, quod fluit ex illo decreto, unum bonum

quod amplius possit attolli. Praeterea, si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est et beata, et beatissima. Numquid dubi- 17
tas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum adiectionem non recipit; (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quae sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris; et multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: quum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus 18
beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. beatus autem nihil suae praefert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, et id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnunc potest, immo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam 19
unam esse. in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in aequo est longa et brevis, diffusa et angustior; in multa loca, multasque partes distributa, et in unum coacta. Qui illam numero aestimat, et mensura, et partibus, iam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium?

num esse, quod honestum i. e. congruens cum natura ideoque et cum ratione et virtute sit. Beata vita igitur *una est:* quippe quae tantum sapienti competit, et quatenus per se consideratur: una qualitatis (ποιότητος), nulla magnitudinis (intensionis, dicimus vulgo, non extensionis) ratione habita. Tiedemanni iudicio (System d. st. Phil. III p. 95) nimis cupido et severo non subscribam. Cf. Ep. 71, 18 sq. Lipsii Manud. III, 3.

minum? quod plena eſt. Finis, ut puta, edendi bibendique ſatietas eſt: hic plus edit, ille minus: quid refert? uterque iam ſatur eſt. hic plus bibit, ille
20 minus: quid refert? uterque non ſitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil intereſt, ſi tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non eſt beatus: non poteſt nomen imminui. Qui fortis eſt, ſine timore eſt: qui ſine timore eſt, ſine triſtitia eſt: qui ſine triſtitia eſt, beatus eſt. Noſtrorum haec interrogatio eſt. Adverſus hanc ſic reſpondere conantur: „falſam nos rem, et [d] controverſioſam pro confeſſa inducere, eum qui fortis eſt, ſine timore eſſe.
21 Quid ergo? inquit, fortis imminentia mala non timebit? iſtud dementis alienatique, non fortis eſt. Ille vero, inquit, moderatiſſime timet, ſed in totum extra metum non eſt.“ Qui haec dicunt, rurſus in idem revolvuntur, ut illis virtutum loco ſint minora vitia. Nam qui timet quidem, ſed rarius et minus, non caret malitia, ſed leviore vexatur. „At enim dementem
22 puto, qui mala imminentia non extimeſcit.“ Verum eſt quod dicit, ſi mala ſunt: ſed ſi ſcit, mala illa non eſſe, et unam tantum turpitudinem malum iudicat; debebit ſecure pericula adſpicere, et aliis timenda contemnere. aut ſi ſtulti et amentis eſt, mala non timere: quo quis prudentior eſt, hoc timebit magis. „Vt vobis, inquit, videtur, praebebit ſe periculis fortis.“ Minime. non timebit illa, ſed vitabit: cautio illum

d. *controverſioſam* recepi cum Grut. et Gronov. e Mſſ. Antea: *controverſam*.

20. *interrogatio*] ſyllogiſmus ſorites. Peripateticorum eſſe reſponſum, quod mox affert, per ſe patet, et ſaepe ad libr. de Ira monuimus.

22. *non timebit illa, ſed vitabit*]

illum decet, timor non decet. „Quid ergo? inquis. 23
mortem, vincula, ignes, alia tela fortunae non timebit?“ Non: ſcit enim illa non eſſe mala, ſed videri: omnia iſta humanae vitae formidines putat. Deſcribe captivitatem, verbera, catenas, egeſtatem, et membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: et quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Iſta timidis timenda ſunt. An id exiſtimas malum, ad quod aliquando noſtra ſponte veniendum eſt? Quaeris, quid ſit malum? Cedere his quae mala vocantur, et illis libertatem ſuam dedere, pro qua cuncta patienda ſunt. Perit libertas, niſi illa 24
contemnimus, quae nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid conveniret forti viro, ſi ſcirent quid eſſet fortitudo. Non eſt enim inconſulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio: ſcientia eſt diſtinguendi quid ſit malum, et quid non ſit. Diligentiſſima in tutela ſui fortitudo eſt, et eadem patientiſſima eorum, quibus falſa ſpecies malorum eſt.
„Quid ergo, ſi ferrum intentatur cervicibus viri for- 25
tis, ſi pars ſubinde alia atque alia ſuffoditur, ſi viſcera ſua in ſinu ſuo vidit, ſi ex intervallo, quo magis tormenta ſentiat, repetitur, et per [e] adſiccata viſcera recens demittitur ſanguis, non timere iſtum tu dices, non dolere?“ Iſte vero dolet: ſenſum enim

e. *adſiccata* e codd. Pint. al. recepi, praeeunte Gronov. Ante: *ſiccata*. Repetitio τῶν· *viſcera* Gronovio non placuit: praetulit itaque *viſcera* ex ingenio. Sed repetitiones tales non infrequentes eſſe conſtat. Deinde Cic. Tuſc. II, 14 eſt: ut e viſceribus ſanguis exeat. Nihil proinde mutandum eſt.

tabit] Eſt cautio, εὐλάβεια, quam metui opponebant Stoici. Diog. Laert. VII, 116. cf. Upton ad Arrian. II, 1 p. 350 ed. Schweigh.

25. *repetitur*] Eſt arenae verbum, et in re gladiatoria ſollenne: *repete* i. e. ingemina ictus, atque itera. L.

hominis nulla exuit virtus. ſed non timet. invictus ex
alto dolores ſuos ſpectat. „Quaeris, quis tunc ani-
mus illi ſit?“ Qui aegrum amicum adhortantibus.
26 Quod malum eſt, nocet: quod nocet, deteriorem fa-
cit: dolor et paupertas deteriorem non faciunt: ergo
mala non ſunt. „Falſum eſt, inquit, quod proponi-
tur: non enim ſi quid nocet, etiam deteriorem facit.
Tempeſtas et procella nocet gubernatori, non tamen
illum deteriorem facit.“ Quidam Stoici ita adverſus
hoc reſpondent: Deteriorem fieri gubernatorem tem-
peſtate ac procella, quia non poſſit id quod propoſuit
efficere, nec tenere curſum ſuum: deteriorem illum
27 in arte ſua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripa-
teticus: „Ergo, inquit, et ſapientem deteriorem fa-
ciet paupertas et dolor, et quidquid aliud tale fuerit:
virtutem enim illi non eripiet, ſed opera eius impe-
diet.“ Hoc recte diceretur, niſi diſſimilis eſſet guber-
natoris conditio, et ſapientis. Huic enim propoſitum
eſt in vita agenda, non utique quod tentat, efficere,
ſed omnia recte facere: gubernatori propoſitum eſt,
28 utique navem in portum perducere. Artes miniſtrae
ſunt: praeſtare debent, quod promittunt: ſapientia
domina rectrixque eſt. Artes ſerviunt vitae, ſapientia
imperat. Ego aliter reſpondendum iudico, nec artem
gubernatoris deteriorem ulla tempeſtate fieri, nec
ipſam adminiſtrationem artis. Gubernator tibi non feli-
citatem promiſit, ſed utilem operam, et navis regen-
dae ſcientiam. haec eo magis apparet, quo illi magis
aliqua

26. Stoicis ſyllogiſmus haud dubie h. l. melius procedit, quam Peripateticis, qui non regulae conditionem (ut noſtri Logici loquuntur) oppugnare debebant, ſed totam ſubſumtionem, ſ. minorem, quippe in qua cardo rerum vertitur. Videntur quoque in ſtatu controverſiae formando non ſatis cauti fuiſſe Peripatetici; nam illud *deteriorem fieri* Stoici (ἠθικῶς) morali ſenſu, Peripatetici latiori ſenſu accipiebant.

aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere: 29
„Neptune, nunquam hanc navem, nisi rectam!“ arti satisfecit. tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. „Quid ergo? inquis. non nocet gubernatori ea res quae illum tenere portum vetat? quae conatus eius irritos efficit? quae aut refert illum, aut detinet, et exarmat?“ Non tanquam gubernatori, sed tanquam naviganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat. tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. Navigio ista obsunt, 30
non rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est. tempestas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est; ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos quos curat: sapientia commune bonum est, et eorum cum quibus vivit, et proprium ipsius. Itaque 31
gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium aliis promissum tempestate impeditur: sapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, non ab aliis tempestatibus vitae. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est, non in effectu. tunc maximus, quum illi fortuna

29. *Qui hoc potuit dicere — satisfecit.*] Egregium hoc Rhodii gubernatoris dictum magni fiebat recte ab antiquis et saepe laudabatur. Aristides Orat. 1. Rhod. To. II p. 346. C. adhortatur Rhodios, ut gubernatoris cuiusdam, civis sui, dictum in memoriam revocent, qui fluctuante nave, et iamiam submergenda dicebat: at, Neptune, scito, non hanc navim te nisi rectam demersurum (*ἀλλ', ὦ Πόσειδαν, ἴσθι ὀρθὰν τὰν ναῦν καταδύσων*, ex emend. praestantissima Valcken. ad Eurip. Hippol. 309 p. 196 A.). Saepe eo alludere solent veteres, e. c. Cic. ad Q. Fratr. I, 2. noster Consol. ad Marc. 6, 2 etc. Cf. Meursii Rhodus. 1, 17.

ſe oppoſuit: tunc ipſius ſapientiae negotium agit,
32 quam diximus et alienum bonum eſſe, et ſuum. Praeterea, ne aliis quidem tunc prodeſſe prohibetur, quum illum aliquae neceſſitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda reſpublica ſit: at illud docet, quemadmodum tractanda ſit paupertas; per totam vitam opus eius extenditur. [f] Ita nulla fortuna, nulla res, actus ſapientis excludit. Id enim ipſum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utroſque caſus aptus eſt: bonorum rector, et malorum
33 victor. Sic, inquam, ſe exercuit, ut virtutem tam in ſecundis quam in adverſis exhibeat: nec materiam eius, ſed ipſam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos avertit et praecipites agit, prohibet. Tu illum premi putas
34 malis? utitur. Non ex ebore tantum Phidias ſciebat facere ſimulacra, faciebat ex aere: ſi marmor illi, ſi adhuc viliorem materiam obtuliſſes, feciſſet quale ex illa fieri optimum poſſet. Sic ſapiens virtutem, ſi licebit, in divitiis explicabit; ſi minus, in paupertate: ſi poterit, in patria; ſi minus, in exſilio: ſi poterit, imperator; ſi minus, miles: ſi poterit, integer; ſi minus, debilis. quamcunque fortunam acceperit, aliquid

f. *Ita.* Sic codd. et Erasm. *Id* vitium typogr. in nonnullis edd. eſt.

32. *Propter paupertatem prohibetur docere*] factis nempe et uſu: quia ex cenſu ad Rempublicam admittebantur. Non prohibetur ſcriptis: ut Zeno, Chryſippus, alii. L.

34. De *Phidia*, celeberrimo antiquitatis ſtatuario et coaevo Periclis, Socratis etc. cf. ad Ep. IX, 4. Vpton ad Arrian. Diſſ. I, 6, 23. II, 8, 20. Auctoritas huius artificis et poſt Senecam tanta fuit, ut artifices iuniores Olympiam, ut templum et ſtatuam Iouis viſerent, proficiſcerentur. cf. Fea ad Winckelmanni Hiſt. Art. To. II. p. 416 not. A.

quid ex illa memorabile efficiet. Certi ſunt domitores ferarum, qui ſaeviſſima animalia et ad occurſum [8] expavefacientia hominum cogunt ſub iugum: nec aſperitatem excuſſiſſe contenti, uſque in contubernium mitigant. Leonibus magiſter manum inſertat, oſculatur tigrim ſuus cuſtos, elephantem minimus Aethiops iubet ſubſidere in genua, et ambulare per funem. Sic ſapiens eſt artifex domandi mala. Dolor, egeſtas, ignominia, carcer, exſilium, et ubicunque horrenda, quum ad hunc pervenere, manſueta ſunt. 35

EPISTOLA LXXXVI.

Quum Literni in ipſa Scipionis Africani villa eſſet, poſſeſſorem iſtius agri Aegialum conveniendi cauſſa, iſte vir maximus eiusque tempora Senecae animo tam vivide obverſantur, ut viri magnitudinem admirans et illa et ſua tempora inter ſe comparet, atque ſimplicitate et frugalitate Scipionis eiusque temporum laudata in luxum deperditosque ſui aevi mores invehatur. Sed hac comparatione mox praetermiſſa laetius quid commemorat, quod ſe in hac villa ab amico didiciſſe narrat. Se ſenem ait ab Aegialo didiciſſe, arbuſtum quamvis vetuſtum poſſe transferri.

 In

8. *expavefacientia hominum cogunt ſub iugum.* Libri oſtendunt fere *expaventia:* ſed tamen unus Gallicus et quidam antiquitus impreſſi *expavefacientia:* quam veram lectionem dudum notavit Opſopoeus et de coniectura Lipſius. Sed praeterea duo Palatini: *hominum.* duo *ſub iugum*, alii duo *cogunt pati iugum.* Vnde ſuſpicor τὸ *pati* eſſe a manu aliena, ſcribendum autem: *qui ſaeviſſima animalia et ad occurſum expavefacientia hominum cogunt ſub iugum.* Gronov. Antea: *ad occurſum exterrentia hominem, docent pati iugum:* quae ſunt a Mureto. Eraſm. *expavefacientia hominem cogunt pati iugum:* ubi Erasm. notavit var. lect. *docent.*

35. Recte monuit Lipſius, haec talia in ludis publice tunc exhibita et obſervata eſſe. Plinius in N. H. omnia confirmat, et noſtris naturae curioſis, e. c. Buffono obſervata ſunt. De elephantis cf. Sueton. Galb. c. 6. etc.

In ipsa Scipionis Africani villa iacens haec tibi scribo, adoratis manibus eius et arca, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor. animum quidem eius in coelum, ex quo erat, rediisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit, (hos enim et Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, quum reliquit patriam, quam quum defendit. Aut Scipio Romae deesse debebat, [a] aut Romani libertati.
2 , Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis. aequum inter omnes cives ius sit: utere sine me beneficio meo, patria. causa tibi libertatis fui, ero et argu-

a. *aut Romani libertati.* Gronovio assentior, qui Mureti lectione: *aut Romae libertas*, relicta, plurium librorum scripturae, *Roma in libertate*, convenientius Gruteriana emendatione, *Roma libertati*, *et* Lipsiana, *Romanae*, *libertati*, putavit, quod recepimus.

1. *In ipsa Scipionis Africani villa iacens*] i. animi caussa commorans. Villa ibi fuisse dicitur, ubi nunc Patria, Lago di Patria, et Torre di Patria sunt. Torre di Patria distat unum milliarium german. a Cumis. Cf. Comitis de Stollberg Reise To. III. Ep. 70. Eo secessit P. Corn. Scipio Africanus maior, ut invidiam et certamina cum tribunis pl. qui eum pecuniae publicae captae reum accusaverant, devitaret, a. u. c. 567. cf. Liv. 38, 50 sq. Ibi vitam egit, et morientem rure, eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt, monumentumque ibi aedificari, ne funus in ingrata patria fieret, Liv. 38, 53: qui tamen c. 56 alios tradit Romae, alios Literni narrare et mortuum et sepultum esse, et utrobique monumenta ostendi et statuas: nam et Literni monumentum, *arcam* noster vocat, monumentoque statua superimposita fuit, quam tempestate deiectam nuper vidimus ipsi. cf. Strabo V, 4, 4 p. 187 Lips. Valer. Max. III, 7. Hinc et noster *suspicatur*, non pro certo affirmat.

2. *Nihil inquit — argumentum.*] Ex Livio haec non desumta sunt. Sed fuere diversae de Scipione traditiones, ipso Livio auctore l. l. cf. Antias Auli Gellii VI, 8. *argumentum*, monstrabo libertatem tibi adhuc esse. Caeterum cf. Cic.

argumentum. Exeo, si plus quam tibi expedit, crevi." Quidni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exsilium voluntarium secessit, et civitatem exoneravit? Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, et se Liternum recepit, tam suum exsilium reipublicae imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide qua- 3
drato, murum circumdatum silvae, turres quoque in propugnaculum villae utrimque subrectas. Cisternam aedificiis ac viridibus subditam, quae sufficere in usum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me 4
voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim operae se, terramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pavimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic 5
lavari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis et pretiosis orbibus refulserunt; nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt: nisi

Cic. de Off. III, 1. *Itaque dedit — Hannibalis*, quatenus reus beneficio legum uti et in exilium voluntarium secedere poterat. Hannibalis exilium ipsi tamquam auctori eius tribuit noster, quo ut beneficio meritus est de republica. Liv. 33, 47 Scipionem diu sed frustra repugnasse machinationibus Senatus narrat.

5. *orbibus*] crustis aut segmentis marmorum circuli speciem gerentibus, quas maculosas eximie aestimabant. Video nunc, his scriptis, amicissimum Iacobsium in Miscellan. phil. P. 1. p. 88. eandem sententiam tulisse, loco hoc adducto. Spectant huc Plinii N.H. 35, 1 verba, quae luxum hunc confirmant docentque, Neronis aevo

nisi illis undique operosa et in picturae modum variata circumlitio praetexitur; nisi vitro absconditur camera; nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit; in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus; nisi
6 aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid quum ad balnea libertinorum pervenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, impensae causa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimae sunt, rimae magis quam fenestrae, muro lapideo exsectae, ut sine iniuria munimenti lumen ad-
7 mitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant; nisi et lavantur simul et colorantur; nisi ex folio agros et maria prospiciunt. Itaque quae concursum, et admirationem habuerant, quum dedica-

aevo hoc esse inventum. Nigricanti itaque marmori ut maculae adessent, crustas numidicas interserebant et opere musivo circa ornabant. *nisi vitro — camera.* Lucem affundit Stat. Silv. I, 5, 43 effulgent camerae vario fastigia vitro etc. ubi cf. not. *in quas — demittimus* explicat ipse Ep. 108, 16. Decoquere corpus atque inanire sudoribus (sc. in balneo calido) inutile simul delicatumque credimus. *epistomia*, quae et *epitonia* vocantur, sunt obturacula ori vasorum aut labrorum indita, e quibus versis liquor emittitur, ut et in nostris balneis fieri solet.

6. *Eo deliciarum — gemmas calcare nolimus*] puto, pavimenta luxuriosa et pretiosa, lithostrata, quae opere musivo constabant. Eadem de re Stat. Silv. I, 3, 54 Calcabam nec opinus opes. Cf. noster de Ira III, 35, 4. Ep. 16, 7.

7. *blattaria*] a blattis, quae lucem fugiunt et tenebrosis balneis gaudent, innascunturque. Plin. II, 28. Hinc Statius, Plin. al. qui balneorum mentionem sub imperatoribus iniiciunt, laudant τὸ εὔφεγγές, bene

dicarentur, haec in antiquorum numerum reiiçiuntur, quum aliquid novi luxuria commenta eſt, quo ipſa ſe obrueret. At olim et pauca erant balnea, nec ullo 8
cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, et in uſum, non oblectamentum, reperta? Non ſuffundebatur aqua, nec recens ſemper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam perlucidâ ſordes deponerent. Sed, dii boni, quam iuvabat illa balnea intrare obſcura, et gregali tectorio inducta, quae ſcires Catonem tibi aedilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu ſua temperaſſe? Nam hoc quoque nobiliſſimi aediles fungeban- 9
tur officio, intrandi ea loca quae populum receptabant, exigendique munditias, et utilem ac ſalubrem temperaturam: non hanc, quae nuper inventa eſt, ſimilis incendio. adeo quidem ut convictum in aliquo ſcelere ſervum, [b] invitum lavari oporteat. Nihil mihi videtur iam intereſſe, ardeat balneum, an caleat. Quantae nunc aliqui ruſticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium ſuum latis ſpecularibus diem ad-

b. *invitum* Erasm. in nonnullis mſſ. invenit, quod recepi: quum vulgatum, *vivum*, nullum ſenſum fundat, hoc ſaltem tolerabilem.

bene luminoſum, quo *colorari* i. inſolari, apricari poterant. cf. Lucian. Vol. VII p. 298 ſq. bip. *dedicarentur* ſtatim poſt aedificationem cum invocatione Aeſculapii et Hygeae, quorum ſtatuis balnea ornari ſolebant, ut e Luciani l. l. videre licet, et cum votis pro ſalute populi. *obrueret* i. ſe peſſumdaret, obſcuraret.

8. *res quadrantaria*] notum eſt, quadrantem (i. e. quartam aſſis partem) mercedulam balneatoris fuiſſe. L. *perlucida* aqua propter ſolis ſplendorem, qui in balneo erat. *Catonem* uticenſem. *Fabium Maximum* cunctatorem. *Corneliis* Scipionibus.

9. *aediles*] Plura de his aedilium muneribus vide ap. Lipſium ad Taciti Ann. II, fin. et querelas ſimiles ap. Plutarch. III Quaeſt. nat. c. 10. Quaeſt. conviv. VIII, 9.

admiſerat? quod non in multa luce decoquebatur, et
10 exſpectabat, ut in balneo concoqueret? O hominem calamitoſum! neſciit vivere! Non [c] ſaccatâ aquâ lavabatur, ſed ſaepe turbida, et quum plueret vehementius, paene lutulenta. Nec multum eius intererat, an ſic lavaretur: veniebat enim, ut ſudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? Non invideo Scipioni: vere in exſilio vixit, qui ſic lavabatur. Immo ſi ſcias, non quotidie
11 lavabatur. Nam, ut aiunt qui priſcos mores urbis tradiderunt, brachia et crura quotidie abluebant, quae ſcilicet ſordes opere collegerant: ceterum toti nundinis lavabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet mihi immundiſſimos fuiſſe. Quid putas illos oluiſſe? militiam, laborem, virum. Poſtquam munda balnea in-
12 venta ſunt, ſpurciores ſunt. Deſcripturus infamem et nimis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Paſtillos Ruſillus olet. ——

Dares nunc Rufillum, perinde eſſet, ac ſi hircum oleret, et Gorgonii loco eſſet, quem idem Horatius Rufillo oppoſuit. Parum eſt ſumere unguentum, ni bis die terque renovetur, ne evaneſcat in corpore. Quid,

c. *ſaccatâ aquâ* cum Gronov. e codd. recepi: ante, *pacatâ*. Mox §. 11. *liquet mihi*. ſic omnes ferre codd. Ante Gronov. τὸ *mihi* aberat. §. 12. in *Gorgonii* nulla varietas lectionis occurrit.

10. *ſaccatâ*] ſacco (ἠθμῷ) percolatâ: cauſſa fuit haud dubie aqua Tiberis fluvii, quam flavam et turbidam lutulentamque fuiſſe ſatis conſtat. Hinc flavus Tiberis ap. Horat. I, 2 Carm. 13.

11. *Nam, ut aiunt — tradiderunt*] e. c. M. Porc. Cato maior, M. T. Varro al. *nundinis* i. octavo quoque die.

12. *Horatius Flaccus*] Serm. I. 2, 27. Paſtillos Rufillus olet, Gorgonius hircum. Paſtil-

Quid, quod iidem odore tanquam ſuo gloriantur?
Haec ſi tibi nimium triſtia videbuntur, villae impu- 13
tabis: in qua didici ab Aegialo diligentiſſimo patrefa-
miliae (is enim nunc huius agri poſſeſſor eſt) quamvis
vetus arbuſtum poſſe transferri. Hoc nobis ſenibus
diſcere neceſſarium eſt, quorum nemo non olivetum
alteri ponit: [d] quod vidi illum arborum trimûm aut
quadrimûm faſtidiendi fructus autumno deponere. te 14
quoque proteget illa, quae

Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram;

ut ait Virgilius noſter: qui non quid veriſſime, ſed quid decentiſſime diceretur, adſpexit; nec agricolas doce-

d. *quod vidi illum arborum trimûm aut quadrimûm faſtidiendi fructus autumno deponere.* Hanc eſſe omnium codd. mſſ. ſcripturam docuit et Gruter. Gronov., qui Lipſii Muretique lectionem: *quod vidi, hoc dico: illud arboretum,* recte damnavit.

Paſtilli erant unguenti genus, διάπασμα, (pillulae unguentariae). Martial. I, 88 Ne gravis heſterno fragres, Feſcennia, vino, Paſtillos Cosmi luxurioſa voras.

13. *Aegialo*] quem et Plinius memorat inter vineae nobiles cultores N. H. XIV, 5 bip.: Magna fama et Vetuleno Aegialo perinde (ut Acil. Sthenelo, quem Plinius paulo ante laudaverat) libertino fuit, in Campaniae rure Liternino, maiorque etiam favore hominum, quoniam ipſum Africani colebat exilium. Vides poſſeſſorem villae huius Scipionis fuiſſe. L. *Hoc nobis ſenibus diſcere neceſſarium eſt, quorum nemo non olivetum alteri ponit: quod* (i. e. quale) *vidi illum arborum trimûm aut quadrimûm faſtidiendi fructus a. d.* Intellige trimas et quadrimas arbores, ex quo ſemel a ſeminario translatae ſunt: nam quae taleis deſectis ex arbore et depoſitis inſtitutae ſunt, excultae quinquennio demum habiles translationi ſunt, teſte Columella V, 6, 9. Plin. XVII, 11. Addit Seneca, ipſum etiam arbuſtum poſſe transferri. Gronov. Propter malos fructus, quos ferrent, iterum pangere, transferre ſ. transplantare ſolitus erat, vel autumni tempore.

14. Virgil. Ge. II, 58. Sequentium verſuum Ge. I, 215.

216

15 docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, adscribam:

Vere fabis satio est, tunc te quoque, medica, putres
Accipiunt sulci, et milio venit annua cura.

An uno tempore ista ponenda sint: et an utriusque verna sit satio, hinc aestimes licet. Iunius mensis est
16 quo tibi scribo, iam proclivus in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium serentes. Ad olivetum revertor, quod vidi duobus modis [e] depositum. Magnarum arborum truncos circumcisis ramis, et ad unum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illae pependerant. Hoc fimo [f] tactum in scrobem demisit: deinde terram non aggessit tantum, sed calcavit et
17 pressit. Negat quidquam esse hac (ut ait) spissatione efficacius. videlicet frigus excludit et ventum. minus praeterea movetur: et ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, et precario haerentes, levis quoque revellat agitatio. parum autem arboris, antequam obruat, radit. ex omni enim materia quae nudata est, ut

e. *depositum* e Gron. emendat. recepi; nam agitur de plantandi ponendique, non ordinandi ratione. ante, *dispositum*.
f. *tactum* e coni. Gronovii: *tangere* enim in hac re sollenne est, apud Plin. et scriptores de re rust. Tingo, τέγγω, sensum auctoris non satis exprimit. Ceterum *tingere*, *tangere*, *tinctum*, *tactum*, etsi diversae significationis atque originis, tamen a librariis confundi solent. Proinde recepi, silentibus omnibus mss. Rem exprimit Columella V, 6. Plin. XVII, 11.

216 defensionem contra Senecae reprehensionem dederunt interpp. Virgilii, qui docent, Virgilium in fabae satione per ver ritum circumpadanae Italiae sequutum esse, nec medicam (nostrum Luzerne) solum eodem tempore seri, sed milium quoque aestate, hieme et vere.

ut ait, exeunt radices novae. Non plures autem ſuper terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes: ſtatim enim ab imo veſtietur: nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida et retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales eſſe novellarum arborum ſolent, eodem genere depoſuit. Hi paulo tardius ſurgunt: ſed cum tanquam a planta proceſſerint, nihil habent in ſe horridum, nec triſte. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbuſto ſuo annoſam transferri: huius capillamenta quoque (ſi fieri poteſt) colligenda ſunt, deinde liberalius ſternenda vitis, ut etiam ex corpore radiceſcat. Et vidi non tantum menſe Februario poſitas, ſed etiam Martio exacto tenent et complexae ſunt non ſuas ulmos; omnes autem iſtas arbores, quae (ut ita dicam) grandiſcapiae ſunt, ait aqua adiuvandas ciſternina: quae ſi prodeſt, habemus pluviam in noſtra poteſtate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Aegialus noſter me ſibi adverſarium paravit, ſic ego parem te mihi.

Margin section numbers as printed: 17 (beside the line "ut ait, exeunt radices novae. Non plures autem ſu-"), 18 (beside the line "habent in ſe horridum, nec triſte. Illud etiam nunc").

EPISTOLA LXXXVII.

Occaſione ſeceſſus cuiusdam, quem amico deſcribit ut frugaliſſimum, ſe nondum eo perveniſſe queritur, ut fortuita a bonis diſcernat, et in vita perverſam recti verecundiam exuat, etiamnunc curans opiniones alienas ſtupensque ad ſupervacua. His et ſimilibus cogitationibus delabitur ad diſſertatiunculas de Bono. Primus ſyllogismus eſt:

18. *non ſuas ulmos*] ad imitationem Virgil. II Ge 82 de arbore ſilveſtri, cui ſurculi feraces inſerti ſunt: *miratur novas frondes et non ſua poma.* *capillamenta* radices ſubtiliores e capite pendentes. *grandiſcapiae ſunt*, graeco verbo *μακρόκαυλοι*: et vel hinc ſupra § 16 probes de *ſcapo*. *Me ſibi adverſarium*, aemulum induſtriae et vel ſuperare conantem. L.

est: quum omne quod bonum sit, bonos faciat, fortuita non bona esse, quippe quae bonos non faciant. Refutat itaque Peripateticos, qui bonum vocant omne utile pertinereque dicunt ad beate vivendum, quum Stoici omne quod aestimatione (ἀξίᾳ) omnino aliqua dignum sit, complecti beatam vitam putent (cf. Cic. de Fin. III, 12) et animo puro, sincero et magno constare illud pronuntient, ideoque quod per se bonum est, intelligant. Quae quidem in fortuita cadere non possunt. Deinde refutat eosdem Peripateticos, qui contendant contra Stoicos, bonum ex malo nasci. In his Senecae videmus animo obversatum esse discrimen inter materiam et formam actionis, ut nostris loquendi formulis utar. Neque malum neque bonum ortum suum ducit e materia, sed e forma actionis; iam quum e. c. divitiae solummodo ad materiam pertineant, neque malum neque bonum sunt, sed commoda i. e. quae magis proficiant sani iudicii homini, quam noceant. Neque mala s. incommoda sunt, quoniam, ut Posidonius ait, non caussa efficiens mali, sed nonnisi praecedens (caussam occasionalem cum scholasticis vocaveris) sunt: neque pro bono habendae sunt, quia non omni noxa carent, quia animum non attollunt etc.: duntaxat commoda dici possunt.

Cf. Argum. Epist. LXVI praemissa et quos ibi laudavi. Tiedemann System d. st. Phil. III p. 35 sqq.

Naufragium, antequam navem adscenderem, feci: quomodo acciderit, non adiicio, ne et hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, quum volueris, approbabo, immo etiamsi nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus supervacua, et quam facile iudicio possemus deponere, quae si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum

1. *Naufragium — feci*] quatenus expertus sit, quam parum adhuc profecerit in contemnendis fortuitis commodisque. *Paradoxa* saepius iam memorata vidimus, ut Stoicis praesertim propria, quae Cicero admirabilia vocat contraque opinionem omnium, sed verissima, auctore Cleanthe, qui aiebat παράδοξα μὲν, οὐ μὴν παράλογα. Spectant autem inprimis ad Stoae dogmata de sapiente, de summo bono, de virtute rel. Cf. Cic. de Paradoxis. Arrian. Diss. IV, 1.

Cum pauciſſimis ſervis, quos unum capere vehiculum 2
potuit, ſine ullis rebus, niſi quae corpore noſtro con-
tinebantur, ego et Maximus meus biduum iam beatiſ-
ſimum agimus. Culcita in terra iacet, ego in culcita.
Ex duabus penulis, altera ſtragulum, altera opertro-
rium facta eſt. De prandio nihil detrahi potuit. [a] pa-
ratum fuit non magis hora, nuſquam ſine caricis,
nuſquam ſine pugillaribus. Illae, ſi panem habeo, pro 3
pulmentario ſunt: ſi non, pro pane. quotidie mihi
annum novum faciunt, quem ego fauſtum et felicem
reddo bonis cogitationibus, et animi magnitudine: qui
nunquam maior eſt, quam ubi aliena ſepoſuit: et fe-
cit ſibi pacem; nihil timendo: fecit ſibi divitias, ni-
hil concupiſcendo. Vehiculum in quod impoſitus ſum,
ruſticum eſt. Mulae vivere ſe ambulando teſtantur,
mulio excalceatus non propter aeſtatem. Vix a me 4
obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. Durat
adhuc perverſa recti verecundia. quoties in aliquem
comitatum lautiorem incidimus, invitus erubeſco:

 quod

a. *paratum fuit non magis hora — pugillaribus.* In loco hoc corrupto Codd. nullam opem praeſtant. Nonnulli dant: *parentium fuit non magis ora.* Muretus quidem ait in uno libror. ſuorum legi: *paratum fuit ſine magis hira*, unde eruit, *ſine magiro* (ἄνευ μαγείρου, ſine coquo).

2. *Maximus*] Eſt ille Caeſonius Max. inter intimos et fidos eius amicos, de quo Tacitus et Martialis. Notavi ad Taciti Annal. XV in fine et locum hunc ibi adde. L. *nusquam ſine caricis* i. aridis ficubus, de quibus Plin. N. H. XV, 19 ficus panis ſimul et obſonii vicem ſiccatae implent. anno novo haec dulcia quaſi omen dare et mittere invicem ſolebant, talis futuri anni. Ovid. faſt. I, 185 ſq. et Io. Lydus in Bibl. der alten Litt. u. K. VII p. 32. cf. Var. Lect.

3. *Mulae — aeſtatem*] Mulae mulique in vehiculis apud homines illarum regionum in uſu erant et ſunt hodieque. Hae mulae erant macrae, vix vivae, quas, niſi ambularent, non crederes vivere: ita macie ſunt enectae: mulio autem pauperrimus erat.

quod argumentum eſt, iſta, quae probo, quae laudo,
nondum habere certam [b] fidem et immobilem. Qui
ſordido vehiculo erubeſcit, pretioſo gloriatur. Parum
adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre,
5 etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius
generis humani opiniones mittenda vox erat: „Inſani-
tis, erratis, ſtupetis ad ſupervacua, neminem aeſti-
matis ſuo. Quum ad patrimonium ventum eſt, dili-
gentiſſimi computatores, ſic rationem ponitis ſingulo-
rum: quibus aut pecuniam credituri eſtis, aut benefi-
cia: (nam haec quoque iam expenſa fertis.) „„Late
poſſidet, ſed multum debet: habet domum formoſam,
ſed alienis nummis paratam: familiam nemo cito ſpe-
cioſiorem producet, ſed nominibus non reſpondet.
6 Si creditoribus ſolverit, nihil illi ſupererit."" Idem
in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum
proprii quiſque habeat!" Divitem illum putas, quia
aurea ſupellex etiam in via eum ſequitur, quia in om-
nibus provinciis arat, quia magnus kalendarii liber
volvitur, quia tantum ſuburbani agri poſſidet, quantum
invidioſe in deſertis Apuliae poſſideret: et quum omnia
dixe-

b. *fidem.* Iam Grut. mſſ. ſuos quosdam ſequens pronior erat in *fidem*, quam quae vulgata erat *ſedem.* Gronovius veritatem docuit. Senius: illa nondum apud me in decreta abierunt.

5. *familiam*] ſervorum. *nominibus* i. creditoribus.

6. *arat*] i. poſſeſſiones habet, ut Hor. Epod. IV, 15. *magnus Kalendarii liber* i. foenebris pecuniae liber: nam Kalendis uſurae cedebant et petebantur. Itaque nomina et pecunia per Kalendas in tali codice ſcribebantur. L. Cf. ad Ep. XIV fin. *quantum invidioſe in deſertis Apuliae poſſideret*, ideoque permultum; nam ſi quis latifundii apulici in deſertis illis, quae hodieque non cultiora ſunt (Büſching IV p. 489.) poſſeſſor invidiam creare velit, mirum quantum poſſidere oportet. Fortaſſe quis de ovium migrationibus cogi-
ter,

dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum? inquis. omnia: nisi forte iudices interesse, utrum aliquis ab homine, an a fortuna mutuum sumserit.
Quid ad rem pertinent mulae saginatae, unius omnes 7
coloris? Quid ista vehicula caelata?

—— instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (c quem tam reipublicae fuit nasci quam Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) canterio vehebatur, et hippoperis quidem impositis, ut secum utilia portaret.
O quam cuperem illi nunc occurre- 8
re aliquem ex his trossulis in via divitibus, curso-

 res

c. *quem tam reipublicae fuit nasci.* Hanc lectionem vulgatae: *quem tam reip hercule profuit nasci* praeferendam et veram esse Gronovius monstravit, tum ex edd. veneta et tarvis., tum e Pintiani al. codd., tandem ex usu sermonis Senecae proprio. *Fuit nasci*, est, fuit operae pretium, interfuit, aut ex usu fuit nasci. Cf. I. F. Gronov. Obss. IV, 8 p. 601 sq.

ret, quae ex Samnio autumni tempore in Apuliae loca calidiora s. saltus calidiores fiebant et vectigalia praestabant possessoribus istarum regionum. Hodieque obtinent, uti in antiquitate. Horat. Epod. I, 25 sq. ubi vide Böttiger. cf. post Busching l. l. Lasteyrie traité sur les bêtes à laine d'Espagne etc.

7. Versus sunt Virgilii Aen. VII, 277 sqq. *M. Cato Censorius* qui et priscus s. maior vocatur. Similia de Catone Plutarchus quoque narrat in Ei. vita To. I. p. 336 et p. 347 ed. Frcf. *hippoperis* ἱπποπήραι, Hor. I. Serm. 6, 106 manticam vocat, saccum scorteum: ab utroque equi latere dependebant: nam ephippia nostra apud antiquos in usu non fuisse, iam supra monuimus; cf. Io. Beckmann. Beyträge zur Gesch. der Erf. III 1 p. 40 sq. et iterum in Vorrath kleiner Anmerk. II. Part.

8. *trossulis*] cf. ad Ep. 76, 1. in itinere etiam opes suas osten-

res et Numidas, et multum ante se pulveris agentem?
Hic sine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato vi-
deretur: hic, inter illos apparatus delicatos qui quum-
maxime dubitat, utrum se ad gladium locet, an ad
cultrum. O quantum erat seculi decus, imperatorem
triumphalem, censorium, (et quod super omnia haec
est) Catonem, uno caballo esse contentum, et ne to-
9 to quidem! Partem enim sarcinae, ab utroque latere
dependentes, occupabant. Ita non omnibus obesis
mannis, et asturconibus, et tollutariis praeferres uni-
cum illum equum, ab ipso Catone defrictum? Video
non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem
mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum
ad ista: quae sine dubio talia divinavit futura, qualia
10 nunc sunt, qui primus appellavit impedimenta. Nunc
volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi
reddere, ad virtutem pertinentes, quam satisfacere
vitae beatae contendimus. Quod bonum est, bonos
facit: nam et in arte musica quod bonum est, facit
musicum. fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt
bona.

ostentare cupiunt. *Numidas.* honori sibi duxisse divites, ut Numidae equites, servi sui, in itinere ipsos comitarentur, hic locus docet. cf. Ep. 123, 6. Tacit. Ann. III, 53 not. Lipsius ad II Hist. Tacit. 40. *utrum se ad gladium — cultrum.* Paullatim eo perversitatis delapsi erant vel nobiles, ut pretio inducti vel mala libidine pugnandi gladiatores aut venatores fierent in arena. Noster Ep. 99, 12 explicat. Plura dabit Lipsius in Saturnal. II. c. 3.

9. *Ita non — tollutariis*] equis pretiosis gallicis, parvis et bene saginatis, tum hispanicis (ex Asturia) celeriter incedentibus. *quantum ad ista* sc. instrumenta luxus, quae hoc sensu recte *impedimenta*, voce militari, vocari possunt.

10. Omnia, quae dignitati et naturae humanae congruunt, virtus, honesta et bona sunt, ideoque bonos faciunt. Cf. Stob. Ecl. II. c. 7. p. 200. 202. 120 ed. Heeren. *fortuita* quae non in nostra potestate sunt, e. c. opes. Peripatetici stoicis consentire non poterant, quum con-

bona. Adverſus hoc ſic reſpondent Peripatetici, ut
quod primum proponimus, falſum eſſe dicant. Ab eo, 11
inquiunt, quod eſt bonum, non utique fiunt boni.
In muſica eſt aliquod bonum, tanquam tibia, aut
chorda, aut organum aliquod aptatum ad uſus canendi:
nihil tamen horum facit muſicum. Hic reſpondebimus:
Non intelligitis, quomodo poſuerimus, quod
bonum eſt muſico. Non enim id dicimus, quod inſtruit
muſicum, ſed quod facit: tu ad ſupellectilem
artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipſa 12
arte muſica bonum eſt, id utique muſicum faciet.
Etiamnunc facere id planius volo. Bonum in arte muſica
duobus modis dicitur: altero, quo effectus muſici
adiuvatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent
inſtrumenta, tibiae, et organa, et chordae: ad artem
ipſam non pertinent. Eſt enim artifex etiam ſine
iſtis; uti forſitan non poteſt arte. Hoc non eſt aeque
duplex in homine. idem enim bonum et hominis, et
vitae. — Quod contemtiſſimo cuique contingere ac 13
turpiſſimo poteſt, bonum non eſt: opes autem et lenoni,
et laniſtae contingunt: ergo non ſunt bona.
Falſum eſt, inquiunt, quod proponitur. Nam et in
gram-

contrarias de bono ſententias haberent, et adeo fortuita in bonorum numerum referrent, v. c. divitias, gloriam, nobilitatem. cf. Stob. Ecl. II, 7 p. 286 ſqq. Ceterum merito miraris, quod ſtatus controverſiae, quem vocamus, a diſputantibus neglectus ſit.

13. Hic ſyllogismus bene cum antecedenti cohaeret, ſ. idem docet: quippe quo efficitur, fortuita non eſſe bona. Statuunt autem, Muſarum ſtudia, et literarum, uti et equorum atque canum, in univerſum artes liberales omnes ſtudia quidem vocari, non tamen ſcientias; atque adeo inter probos habitus (ἔν τε ταῖς σπουδαίαις ἕξεσι) eos numerant. Stob. Ecl. II, 7 p. 121 ſq. unde et Chryſippus magno uſui eſſe artes liberales aiebat (Εὐχρηστεῖν τὰ ἐγκύκλια μαθήματα) Diog. Laert. VII, 129. Contraria huic ſtoicae ſententiae ſtatuiſſe Peripateticos patet v. c. e Stob. Ecl. II, 7 p. 290.

grammatica, et in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non
14 consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, et supra cara mortalibus collocat: nec ea quae bona, nec ea quae mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatrae mollibus, patrimonium grande possedit. Nuper Natalis, tam improbae linguae quam impurae, in cuius ore feminae purgabantur, et multorum heres fuit, et multos habuit heredes. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam impuravit? quae sic in quosdam homines, quomodo denarius in
15 cloacam cadit. Virtus super ista consistit, suo aere censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, et gubernatio, non interdicit sibi ac suis [d] admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quaelibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: immo in acces-

d. *admirationem* bene habet: nec admittenda est Gronovii emendatio *admixtionem*. Virtus, ait Seneca, non permittit admirationem pecuniae et similium rerum, medicina et gubernatio permittit. Caeterum subscribo iis, quae idem Vir summus monuit de sollenni mutatione τῶν X et A. Cf. Gronov. Obss. IV, 4 p. 554 sq.

14. *Chelidon* et *Natalis* impurissimi homines, quos nonnisi ex hoc loco cognoscimus. Occurrit ap. Tacit. Ann. XV, 50 Anton. Natalis; sed an idem sit, nescitur. Ceterum *in cuius ore fem. p.* explicari putat Lipsius a Seneca De Benef. IV, 31.

15. *suo aere censetur*] proprio, non adventitio bono. L. *Cui contigit — dixeris* i. is non est bonus, σπουδαῖος, Φρόνιμος, quia virtute caret. *fiscus* s. sportula pecuniaria, saccus, zonula nihili est sine pecunia, auget tamen eius pretium.

accessionem eius venit quod habet. Quis pleno sacculo 16
ullum pretium ponit, nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit? Idem evenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum et appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemtissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonam dicam. habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, et molestia vacare, 17
bonum dicam. quid est otiosius verme? Quaeris, quae res sapientem faciat? quae Deum. Des oportet illi aliquid divinum, aliquid coeleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide,

Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvae:
Arborei foetus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum. ——

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium morta- 18
libus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum, et ipsum

16. *indolentiam*] Ep. LXVI, 42: apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione etc. *Molestia autem vacare* in bonis posuerunt Peripatetici. vid. e. c. Stob. Ecl. II, 7 p. 292 (ἡδονὴν καὶ ἀοχλησίαν).

17. *quae Deum*] perfecta ratio: quae pars in nobis est communis illius rationis i. e. Dei. L. Versus Virgilii Ge. I, 53 sq. *Deum non capit.* Sic Ep. 31, 9: quid aliud voces hunc (animum rectum, bonum, magnum) quam Deum in humano corpore hospitantem? Ep. 41, 1 et 2. Bonus vir sine Deo nemo est.

ſuam habet ſedem: non naſcitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis ſit ſummi boni locus, quaeris? animus. hic niſi purus ac ſanctus eſt, Deum non capit. — Bonum ex malo non fit: ſiunt autem ex avaritia divi-
19 tiae: ergo non ſunt bonum. Non eſt, inquit, verum, bonum ex malo non naſci. Ex ſacrilegio enim et furto pecunia naſcitur. itaque malum quidem eſt ſacrilegium et furtum: ſed ideo, quia plura mala facit, quam bona. Dat enim lucrum, ſed cum metu, ſolicitudine, tormentis et corporis et animi. Quiſquis hoc dicit, neceſſe eſt recipiat, ſacrilegium ſicut malum ſit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte eſſe, quia aliquid boni facit: quo quid
20 fieri portentoſius poteſt? [e] Quamquam ſacrilegium, furtum et adulterium inter bona haberi, prorſus perſuaſimus Quam multi furto non erubeſcunt, quam multi adulterio gloriantur? nam ſacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adjice nunc, quod ſacrilegium, ſi omnino ex aliqua parte bonum eſt, etiam honeſtum erit, et recte factum vocabitur: noſtra enim actio eſt. quod nullius mortalium cogitatio

e. *Quamquam* e Gruteri emendatione, probata a Lipſ. et Gron., retinui. Antea: *Quam*, contra bonam latinitatem legebatur.

19. *Non eſt, inquit*] Peripateticus, cuius ſectae bonum omne id placebat eſſe, quod utile fieri poſſit, quatenus boni viri eo utantur. Stob. p. 290.

20. *Quamquam — in triumphis feruntur.*] Hac occaſione utitur noſter, uti eius interdum eſt mos, exſpatiandi cum ad carpendum ſaeculum ſuum, quippe cui iam ſacrilegia, furta, adulteria inter bona eſſent, tum ad philoſophiam peripateticam occulte traducendam, utpote quae omnes virtutis nervos frangendo, ut cum Cicerone loquar, talia probare videretur. *recte factum* κατόρθωμα, rectum factum explicat Cic. Fin. III, 14. 18. De Off. I, 3. Stob. II, 7 p. 158. 180 i. e. officium perfectum, ut ſapere, iuſte agere, ideoque virtutum functiones. Tiedemann Syſt. III, 299 ſq.

tio recipit. ergo bona naſci ex malo non poſſunt. Nam ſi, ut dicitis, ob hoc unum ſacrilegium malum 21 eſt, quia multum mali affert: ſi remiſeris illi ſupplicia, ſi ſecuritatem ſpoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum ſcelerum ſupplicium in ipſis eſt. Erras, inquam, ſi illa ad carnificem aut ad carcerem diſſers. ſtatim puniuntur quum facta ſunt, immo dum fiunt. Non naſcitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad ſemen nata reſpondent: bona degenerare non poſſunt. Quemadmodum ex turpi honeſtum 22 non naſcitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem eſt honeſtum et bonum. Quidam ex noſtris adverſus hoc ſic reſpondent: putemus pecuniam bonum eſſe undecunque ſumtam, non tamen ideo ex ſacrilegio pecunia eſt, etiamſi ex ſacrilegio ſumitur. Hoc ſic intellige. In eadem urna et aurum eſt, et vipera. Si aurum ex urna ſuſtuleris, quia illic et vipera eſt, non ideo mihi urna aurum dat, quia viperam habet, ſed aurum dat, quum et viperam habeat. Eodem modo 23 ex ſacrilegio lucrum fit: non qua turpe et ſceleratum eſt ſacrilegium, ſed qua lucrum habet. quemadmodum in illa urna vipera malum eſt, non aurum quod cum vipera iacet: ſic in ſacrilegio malum eſt ſcelus, non lucrum. Quibus opponitur: Diſſimillima utriusque rei conditio eſt. Illic aurum poſſum ſine vipera tollere: hic lucrum ſine ſacrilegio facere non poſſum. lucrum iſtud non eſt appoſitum ſceleri, ſed immixtum. Quod 24 dum conſequi volumus, in multa mala incidimus, id bonum

22. *Quidam*] Stoici, qui in Peripateticorum partem, ut Syncretiſtae quidam, inclinarent. Sicut aurum non recipit naturam viperae, ita pecunia ex ſacrilegio ſumta naturam ſceleris non recipit, ideoque ut quaelibet pecunia uſurpari poteſt et pro lucro haberi.

24. Hic ſyllogiſmus alio modo monſtrat, fortuita ideoque et divitias non eſſe bona: quia mala

bonum non eſt. dum divitias conſequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiae bonum non ſunt. Duas, inquit, ſignificationes habet propoſitio veſtra. unam, dum divitias conſequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus et dum virtutem conſequi volumus. Aliquis, dum navigat ſtudii cauſa, naufragium fecit: aliquis captus
25 eſt. Altera ſignificatio talis eſt: Per quod in mala incidimus, id bonum non eſt. Huic propoſitioni non erit conſequens, per divitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut ſi per divitias in multa mala incidimus, non tantum bonum divitiae non ſunt, ſed malum ſunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum non eſſe. Praeterea, inquit, conceditis divitias habere aliquid uſus: inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per
26 illas enim multa nobis incommoda eveniunt. His quidam hoc reſpondent: Erratis, qui incommoda divitiis imputatis. Illae neminem laedunt. aut ſua cuique nocet ſtultitia, aut aliena nequitia: ſic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum eſt. Non ideo divitiae tibi nocent, ſi propter
27 divitias tibi nocetur. Poſidonius (ut ego exiſtimo) meli-

mala ſecum habent non appoſita, ſed immixta, nec pure bona eſſe poſſunt: verbo, dignitati et naturae humanae adverſantur. Propoſitio autem maior labefactatur, ideoque et minor, ſed non idcirco Peripateticis aſſentiendum eſt. Etenim non de eo, quod interdum bona captans in mala incidere poſſis, ſed quod ſemper in ea incidas, ſermo fit. Quae de commodis monentur, meliora et firmiora ſunt. Haec *commoda*, *εὔχρηστα*, ut ſaepe iam vidimus, terminus technicus Stoae ſunt, quo aeſtimabilia deſignantur, quae neque per ſe bona neque mala ſunt, attamen aeſtimatione quadam digna, *προηγμένα*, producta. cf. Ep. 66 argum. 67, 5. 74, 17 not. Sext. Empir. adv. Math. II, 62 divitias iis adnumerat.

27. *Poſidonius*] vid. not. ad Ep. 33, 3. *facturos irritant.*

melius, qui ait: divitias esse causam malorum, non
quia ipsae faciant aliquid, sed quia facturos irritant.
Alia est enim causa efficiens, quae protinus necesse
est noceat: alia praecedens. hanc praecedentem cau-
sam divitiae habent. Inflant animos, superbiam pa-
riunt, invidiam contrahunt, et usque eo mentem
alienant, ut fama pecuniae nos, etiam nocitura, de-
lectet. Bona autem omni carere culpa decet. pura 28
sunt, non corrumpunt animos, non solicitant: extol-
lunt quidem et dilatant, sed sine tumore. Quae bo-
na sunt, fiduciam faciunt: divitiae audaciam. Quae
bona sunt, magnitudinem animi dant: divitiae inso-
lentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quam spe-
cies magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiam ma-
lum sunt divitiae, non tantum bonum non sunt. Es- 29
sent malum, si per se nocerent; si (ut dixi) haberent
efficientem causam: nunc praecedentem habent, et
quidem non irritantem tantum animos; sed attrahen-
tem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac
plerisque credibilem. Habet virtus quoque praeceden- 30
tem causam, ad invidiam: multis enim propter sapien-
tiam, multis propter iustitiam invidetur: sed nec ex
se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim
verisimilior illa species hominum animis obiicitur a
virtute, quae illos in amorem et admirationem vocet.
Posidonius sic interrogandum ait: Quae neque magni- 31
tudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem,
non sunt bona: divitiae autem, et bona valetudo, et
similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona.
Hanc interrogationem magis etiamnunc hoc modo in-
tendit: Quae neque magnitudinem animo dant, nec 32
fidu-

tant. Lipsius laudat Sophocl. Antigon. 298 sqq. ed. Brunk. Hanc *caussam praecedentem*, *προηγουμένην*, non prave comparaveris cum caussa occasionali scholasticorum, s. impulsiva.

fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: a fortuitis autem in haec impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt.
33 Alia est commodorum conditio; alia bonorum. Commodum est, quod plus usus habet quam molestiae: bonum, sincerum esse debet, et ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum et ad animalia pertinet, et ad imperfectos homines, et ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum: sed commodum dicitur, a maiore sua parte aestimatum. Bonum ad unum sapientem pertinet, inviolatum esse oportet. Bonum animum habe. unus tibi nodus, sed
34 Herculaneus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus divitiae fiunt: ergo divitiae bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici et fingunt illam, et solvunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli.
35 Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Graeci dicunt κατὰ στέρησιν. non quod habeat, dicitur;

33. *stultos*] opponit Stoa sapientibus, τοὺς φαύλους τοῖς σπουδαίοις.

34. Hunc syllogismum Peripatetici invenerunt haud dubie propterea, ut irriderent Stoicos; et ut Dialecticos exagitarent. Etenim ipsi serio fingere eumque verum habere non poterant, ne conclusione victa sua ipsi caederent, quippe quos constat ex Aristotele, Stobaeo; al. divitias inter bona numerasse. *Ait autem — refelli.* Antipatrum itaque Seneca non legit, sed haec e Posidonio mutuatus est. Hic *Antipater* tarsensis celebris fuit stoicus, Diogenis babylonii discipulus, et Panaetii rhodii magister, vixit circa a. u. c. 600; Carneadis coaevus. Omnia eius scripta, quae multa fuere, deperdita sunt. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III p. 537 sq. Harl.

tur, sed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus
nihil impleri potest: divitias multae res faciunt, non
multae inopiae. Aliter quam debes, paupertatem intel-
ligis. Paupertas est, non quae pauca possidet, sed 36
quae multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod
habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo
exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀπορία
significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego
non video, quid aliud sit paupertas, quam parvi pos-
sessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, 37
quae sit divitiarum, quae paupertatis substantia: sed
tunc quoque considerabimus, numquid satius sit pau-
pertatem permulcere, divitiis demere supercilium, quam
litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit.
Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolen- 38
dis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut
dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus
paupertatem, fundamentum et causam imperii sui, re-
quirat ac laudet? divitias autem suas timeat? ut co-
gitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, et
largitiones, et tumultus, in urbem sanctissimam tem-
perantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari
gentium spolia? quod unus populus eripuerit omnibus,
facilius uni ab omnibus eripi posse? Haec satius est
suadere, et expugnare affectus, non circumscribere.
Si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius.

EPISTOLA LXXXVIII.

De pretio, quod liberalibus studiis, Grammaticae, Musicae, Geometriae et Astronomiae statuendum sit, cum amico sententiam suam rogatus communicat. Iam quum meritoria sint, nec bonum virum efficiant, quod ne promittunt quidem, iis eatenus boni quid tribuit, quatenus praeparant ingenium, non detinent. Quam quidem sententiam per inductionem, quam vocamus, accuratius demonstrat, omnia haec studia docendo illud neque prae-
stare,

stare, neque velle: quum partim professores harum artium sibi invicem repugnent, et plerumque inutilia quaerant, partim cupidinum nostrarum instrumenta fiant, partim quietem nostram turbent. Etiamsi itaque studia liberalia nihil conferant virtuti, tamen expediunt, quatenus ingenium ad disquisitiones graviores praeparant. Hinc sequitur, ad philosophiam ea non pertinere, quippe quae scientia boni et mali sit, quum studia liberalia nihil nisi instrumenta haberi debeant. Quid, quod ipsa philosophia sine illis constare potest, quae quum curiositatem saepe inutilem moveant, animum detinent et ab iis abstrahunt, quae maxime scitu digna sunt. Sextus Empiricus *πρὸς τοὺς μαθηματικοὺς (dogmaticos) eodem modo, quo Seneca, has artes oppugnavit.*

Quaestionem, quam in hac epistola sibi tractandam sumsit Seneca, iam antiquioribus temporibus, quin adeo a Socrate institutam accepimus, ut quem scimus subtiliores disquisitiones, atque ideo Astronomiam, et plurimam Mathematices partem, nisi susque deque habuisse, tamen non commendasse, sed indifferenter tractasse. Cf. Xenoph. Memor. Socr. IV, 7, 3. Platon. Phaedon. c. 46 sq. Grammaticam autem neque tetigit, neque carpere potuit Socrates, eiusque proximi asseclae, quum saeculo demum Ptolemaeorum in numerum artium referri coepisset. Ceterum cum Antisthenem tum Diogenem sinopensem e Diog. Laert. VI, 103 sq. scimus disciplinas, Geometriam, Musicam, et similia repudiasse. Quam eandem sententiam et Aristo chius et Bion borysthenites sequuti sunt. cf. Philolog. Bibliothek II. p. 33 sq. Stoicorum autem sententia de his studiis ex hac sola epistola nobis innotuit, praeter unum locum Diog. Laert. VII, 32, ubi Cassius Scepticus Zenonem accusat, quod disciplinas liberales inutiles statuat in principio suae Reipublicae (τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν ἄχρηστον ἀποφαίνειν). Quam tamen accusationem parum firmo fundamento nixam crediderim, quum nulla huius opinionis mentio apud ceteros antiquitatis auctores reperiatur, nec congruat systemati stoico. Accedit, quod Chrysippus, quem in omnibus fere decretis Stoae sequutum esse scimus Zenonem, contrarium praeferat, et tantum absit, ut studia liberalia repudiet, ut usum eorum defendat, teste Diog. Laert. VII, 129: εὐχρηστεῖν δὲ καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα φησὶν ὁ Χρύσιππος. Eandem sententiam iam diu ante Chrys. tuitus erat Pythagoras, (cf. Brucker Hist. cr. Phil. III, p. 595.) Aristotel. rel.

Attigit quaestionem hanc de studiis liberalibus una cum altera, (Diog. Laert. VII, 41) utrum instrumenti aut partium loco in Philo-

Philosophia tractanda considerari debeant Logica, Ethica et Physica, Tiedemannus Syst. der Stoisch. Philos. I p. 12 sqq.: in qua tamen lite Stoicorum diiudicanda vir ille egregius iusto cupidius versatus est, quippe qui, quum ipse fateatur, disputationis huius argumenta periisse, nec sibi claram de ea obversari notionem, parum tamen sese abesse pronuntiat, quin subtilitatibus coactis atque contortis, satis quippe frequentibus Stoae, tribuendam arbitretur. Enimvero verosimile est, quum virtus summus finis sit Stoae, ad quam contendendum sit sapientiae studiosis, Stoicos illud quaesivisse, materialiter an formaliter (ut nostris verbis utar) adhibendae sint illae disciplinae. Discimus hoc e Seneca, qui hac ep. init. ait: praeparant ingenium. Sententiam hancce sequutus est et defendit Zeno tarsensis.

Qui vero de artibus, quae apud Graecos floruere, liberalibus, plura scire velit, is adeat Wowerii Polymathiam, et Ger. Io. Vossium de IV artibus popularibus etc.

Denique legi meretur et comparari Oratio sacra Z o l l i k o f e r i *de litterarum pretio, quae exstat in eius Oratt. sacr. über die Würde des Menschen, Lipsiae 1784 p. 249 sqq.*

Harum litterarum peritis non mirum videbitur, hanc epistolam sub nomine libri de liberalibus studiis in codd. venire et propterea separatim inveniri. Factum hoc est cum ob argumentum tum ob diligentiam ab uno alterove Grammatico in eo insumtam, cuius quidem rei exempla sunt Horatii Ars poetica, Somnium Scipionis e Ciceronis libr. VI de Rep. desumtum atque separatim a Macrobio explicatum etc. Plurimi tamen Codd. epistolis assignant.

De liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit. Meritoria artificia sunt, hactenus utilia, si prae-

De hac epistola monent Erasmus et Gruterus, non reperiri eam inter Epistolas in quibusdam Codd. mss., sed separatim. Sic Gruterus ipsam offendit in veteri Palatino cod., qui Declamationes Senecae patris continebat, tali cum titulo: *L. Ann. Senecae liber de septem liberalibus artibus incipit feliciter:* neque

1. *nullum — ad aes exit*] i. cui *aes* i. pecunia scopus, finis summus actionis est. Ceterum mirari subit cum Lipsio, quod Muretus aliique viri docti ad hunc locum nodum in scirpo quae-

praeparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterum unum studium vere liberale est, quod liberum facit, [a]hoc est sapientiae, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla et puerilia
2 sunt. An tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus istas, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis quaerendum iudicaverunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, et si latius evagari vult,

neque aliter insigniri ait a Palatin. quarto, qui ipsam posuit post libellum de Remediis fortuitorum. Alii tamen codd. mss. non exemerunt Epistolarum numero. Nec dubitandum est, quin pro epistola haberi debeat.

a. *hoc est.* Sic omnes olim publicati et membranae quatuor Gruteri. Muretus edidit: *hoc sapientiae studium est s.*

quaerant, quum omnia clara sint. Despicio, ait, omnes artes, quae mercedulam quaerant, i. *meritoriae* sint. *Ceterum — magnanimum.* Idem ad Helviam c. 16. L.

2. *An tu quidquam — cernis?*] Hoc iudicium iusto cupidius esse quivis intelligit: sed enim stoice dictum est. Nam quod bonum est, et bonos facit. Ep. 87, 10. *Non — didicisse* nos viri senesve; sunt enim rudimenta, non opera. *Ne promittunt — affectant* specie eorum s. forma considerata, non materia quam tractant. Bonus vero *Grammaticus* a bono viro recte distinguitur. Is enim exponit, quid litera, vocalis, syllaba rel. sit, tum docet discipulos, ut pure, emendate loquantur scribantve, tandem Criticam exercet. Distinguit itaque noster Grammaticum a magistris ludi, grammatistis, qui primas literas (legere, scribere, numerare) docebant. Cf. Gerh. Io. Vossius De Arte Grammat. I, 1, 5 ubi nostri quoque loci memor fuit, et Wolf. Prolegom. ad Homer. p. 231 sqq. Quintil. Inst. Or. I, 4 Gesn. egregie naturam Grammatices exponit et hanc artem laudat, quam noster hic deprimit.

vult, circa historias. Iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam 3
sternit? Syllabarum enarratio, et verborum diligentia, et fabularum memoria, et versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem fraenat? Ad geometriam transeamus, et ad musicam: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere: quae quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum utrum doceant isti virtutem, an non. si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire, quam non ad docendam virtutem 4
consederint? adspice quam dissimilia inter se omnium studia sint. atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, quum, his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, et voluptates refugientem, et ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietae civitatis, et inter convivia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum,

H 2

3. *quae quisquis ignorat*] i. e. quomodo timere aut cupere desinat. Loquitur de musica tamquam philosophus stoic., qui etsi huic arti non abjudicet efficaciam in animum moresque hominum a veteribus toties celebratam (cf. Chabanon in Mém. de l'Acad. des Inscr. To. 46), tamen neque docere neque tradere virtutem contendit.

4. *Nisi forte tibi Homerum — negent.*] Ad hoc studium nugatorium spectant scripta, quae Thom. Gale collegit, Heraclides pont., Plutarchi vita Homeri, Sallustius, Cornutus rel. cf. Fabricii Bibl. graec. Vol. I p. 542 sqq. et Wolfii Prolegom. ad Hom. p. 164 sqq. *ne immortalitatis quidem* — quam Calypso Vlyssi pollicebatur, Odyss. ε, 209. *Epicureum* Il. σ, 491 sq. *Peripateticum, bonorum tria genera* animi, corporis, externa tertia, Cic. Tusc. I, 30. Haec Homerum iam Il. ω, 376 sq. attigisse nugabantur.

5 micum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, cui omnia insunt: ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quae Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quaerere, utrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire an minor Hecuba fuerit, quam
6 Helena, et quare tam male tulerit aetatem. Quid, inquam, annos Patrocli et Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quaeris, Vlysses ubi erraverit, potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam et Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit
7 in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, et nequitia in omnia Vlyssis mala impellit: non deest forma quae solicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, et humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, et tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quo-

5. *nempe sapiens — cognosceret*] i. e. manifeste iam sapiens factus est, antequam carmina pangendi facultatem haberet. Sequentes quaestiones viros doctos antiquitatis, Grammaticos praesertim, egregie vexarunt: in quibus prior potissima est. cf. Fabric. Bibl. Gr. I. p. 567 sq. Ceterum notum est, haec et talia a Grammaticis in libris, quos ἀπορήματα, προβλήματα etc. inscripsere, esse tractata. Cf. Wolf. l. l. p. 195 sq. Idem vero iudicium, quod noster affert, sectati sunt Diogenes sinop. ap. Diog. Laert. VI, 27, (τούς τε Γραμματικοὺς ἐθαύμαζε, τὰ μὲν τοῦ Ὀδυσσέως κακὰ ἀναζητοῦντας, τὰ δὲ ἴδια ἀγνοοῦντας) et Bion borysthen. ap. Stob. Serm. IV p. 118 Schow.

6. *Non vacat audire — longus.*] Aristarchus illam sententiam, Crates mallotes hanc sequebatur et tuebatur. Cf. Aul. Gell. XIV, 6.

7. Eaedem caussae, quae Vlyssi tot tantaque mala crearunt,

quomodo patrem, quomodo ad haec tam honesta vel naufragus navigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, au verba seculo suo dederit, an Vlyssem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, et quantum in ea 8
bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doces me, quomodo inter se acutae ac graves voces consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles. monstra potius, quomodo inter adversa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifun- 9
dia. potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, et avaritiae commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lassat: immo quam supervacua

 possi-

runt, ut scelus (ἀτασθαλία) sociorum in mactandis Solis bobus, Circe, Sirenes, Polyphemus etc. allegorice sumtae more stoico, et nos vexant. *Quid inquiris — suspicata sit.* Vides hic quaedam problemata e commentariis Criticorum veterum in Homeri Odysseam, satis nugatoria. Lipsius quidem ait: bis idem quaerit, ideoque *an* verba *s. s. d.* legere mavult: sed sunt diversae sententiae. Nam non opus erat, ut impudica esset, si procos falleret.

8. *Doce me — posita sit.*] Livius I, 58 hinc Lucretiam vitiatam loquentem induxit: Ceterum corpus est tantum vitiatum, animus insons: et amicos eam consolantes: mentem peccare, non corpus. Lipsius laudat Augustin. de Civ. Dei I, 17 et 18. *Fac potius — discrepent.* Diogenis sin. hoc est ap. Diog. Laert. l. l. τοὺς μουσικοὺς τὰς μὲν ἐν τῇ λύρᾳ χορδὰς ἁρμόττεσθαι, ἀνάρμοστα δὲ ἔχειν τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη.

9. *tabularios lassat*] qui tabulis accepti et expensi, vectigalium et opum praeerant, quos calculatores, ἀριθμητὰς nomines. Sic fere P. Faber ad

possideat: qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre
10 dividere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, et comprehendere etiamsi quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, et aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, et avito expellor. Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit,
11 expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? si bene tecum agitur, heredis. Negant iurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, et quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri: in quadratum redigis quamcunque acceperis formam. intervalla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quae recta sit linea: quid tibi prodest, si,
12 quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui coelestium notitia gloriatur,

Frigi-

ad L. 92 ff. de regul. Iur. Alii interpretantur: qui inventarium scribunt. Cf. R. Stephano-Gesner. Thesaur. h. v.

11. *Negant iurisconsulti — publicum est*] Recte iurisconsultos noster in partes suas vocat, quippe quibus constat Stoicorum decreta et principia in deliciis fuisse. Quum enim hi veluti regnum quoddam generis humani vel universalem omnium deorum hominumque rempublicam statuerent, consequens erat, ut et Iureconsulti bona s. publica s. communia dupliciter acciperent, nonnullaque omni iure, alia tantum iure gentium communia appellarent, quae tamen ex iure civili Romanorum essent in Reip. dominio, neque a quoquam *usucapi*, acquiri possent. Cf. Gerard. Noodt Probabil. I, 8 p. 21 sqq.

Frigida Saturni quo sese stella receptet,
Quos ignis coeli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? ut solicitus sim, quum Saturnus et Mars ex contrario stabunt, aut quum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potius hoc discam, ubicunque sunt ista, propitia esse,
non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum 13
et inevitabilis cursus: per status vices remeant. Effectus rerum omnium aut movent, aut notant. Sed sive quidquid evenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenae.

Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus 14
essem. Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti evenit. Ego, quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum exspecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio et, non utique casura. Vtique secunda ex-
specto: malis paratus sum. — In illo feras me necesse 15
est non per praescriptum euntem. Non enim adducor,

12. Versus Virgilii Ge. I, 336. 424 sq. Quum omnia sidera partes Iovis esse dicerent Stoici, vitam sideribus atque rationales animas tribuebant, quin ea pro diis habebant divinatione praeditis, fato tamen subditis. Cf. Lipsii Manuduct. in Physiol. stoic. II, 14 ubi Senecae de hac re loca collecta sunt. Tiedemann II p. 115. 129 sq. 136 sq.

15. *In illo — euntem*] i. e. non numerantem artes liberales

ut in numerum liberalium artium pictores recipiam,
non magis, quam ſtatuarios, aut marmorarios, aut
ceteros luxuriae miniſtros. Aeque luctatores, et to-
tam oleo ac luto conſtantem ſcientiam expello ex his
ſtudiis liberalibus: aut et unguentarios recipiam, et
cocos, et ceteros voluptatibus noſtris ingenia accom-
modantes ſua. Quid enim, oro te, liberale habent
iſti ieiuni vomitores, quorum corpora in ſagina, ani-
16 mi in macie et veterno ſunt? An liberale ſtudium
iſtud eſſe iuventuti noſtrae credimus, quam maiores
noſtri rectam exercuerunt, haſtilia iacere, ſudem tor-
quere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos
ſuos docebant, quod diſcendum eſſet iacentibus. Sed
nec hae nec illae docent, aluntve virtutem. Quid
enim prodeſt equum regere, et curſum eius fraeno
temperare, affectibus effraenatiſſimis abſtrahi? Quid
prodeſt multos vincere luctatione vel caeſtu, ab ira-
17 cundia vinci? — Quid ergo? nihil liberalia nobis con-
ferunt ſtudia? Ad alia multum, ad virtutem nihil.
Nam et hae viles ex profeſſo artes, quae manu con-
ſtant, ad inſtrumenta vitae plurimum conferunt, ta-
men ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus
ſtudiis

ut vulgo. Nam et pictores al. in hunc numerum plerumque referebantur. Plin. N. H. XXXV, 10. *oleo ac luto conſtantem ſcientiam* i. athleticam. cf. ad Ep. LV, 1. *Quid enim, oro te — ſunt?* Omnes hi artifices nullam utilitatem habent, quum tantum voluptatibus inſerviant, et gulae famulis, qui crapula graves et mane ieiuni vomunt, ut edere atque potare poſſint. Lipſius conferri iubet Ep. 122. Cic. de Off. I, 42 eandem ſententiam habet. Vulgarem autem hunc morem fuiſſe iam Ciceronis tempore, ut poſt coenam ad vomitum irent convivae et cibo alvum exonerarent, ne largius ſumtus noceret, videre licet e Cic. Orat. pro Deiot. c. 7. et Celſo I, 3. Aſotos vocat eos Cic. fin. II, 8. Sed mox ſuccrevit illa nequitia, ut vel ieiuni vomerent, quam noſter ſaepius carpit, v. c. ad Helv. 9, 10. Mox *rectam* i. e. non iacentes.

ſtudiis filios erudimus? Non quia virtutem dare poſ-
ſunt, ſed quia animum ad accipiendam virtutem prae-
parant. Quemadmodum prima illa, ut antiqui voca- 18
bant, literatura, per quam pueris elementa traduntur,
non docet liberales artes, ſed mox praecipiendis lo-
cum parat: ſic liberales artes non perducunt animum
ad virtutem, ſed expediunt. Quatuor ait eſſe Poſido-
nius artium genera. Sunt vulgares et ſordidae, ſunt
ludicrae, ſunt pueriles, ſunt liberales. Vulgares opi-
ficum, quae manu conſtant, et ad inſtruendam vitam
occupatae ſunt: in quibus nulla decoris, nulla honeſti
ſimulatio eſt. Ludicrae ſunt, quae ad voluptatem ocu- 19
lorum atque aurium tendunt. His annumeres licet
machinatores, qui pegmata per ſe ſurgentia excogi-
tant, et tabulata tacite in ſublime creſcentia, et alias
ex inopinato varietates, aut dehiſcentibus quae cohae-
rebant, aut his quae diſtabant, ſua ſponte coëuntibus,

 aut

18. *Quemadmodum prima illa — traduntur*] Sic Cic. Partit. 7: illa conſtat ex notis litterarum, et ex eo, in quo imprimuntur illae notae (*elementa*). Poſtea tamen ſic grammatice vocabatur noſtra, ſecundum Senecam et Quintil. Inſt. or. II, 1 et 14. *Poſidonius*, Ciceronis ille celeber aequalis, tradidiſſe haec videri poteſt in libro περὶ καθηκόντων. *Vulgares — eſt.* Sellulariae artes ſunt, quarum opifices βάναυσοι, χειρώνακτες, χειροτέχναι. De iis et Cic. de Off. I, 42 ait: illiberales autem et ſordidi quaeſtus mercenariorum omnium, quorum operae, non quorum artes emuntur. Nec aliter de iis ſenſerat Xenoph. Oecon. IV, 2. Memor. Socr. II, 7. Ariſtoteles Rep. VII, 9. VIII, 1 et 2. Tantummodo apud Corinthios erant in aeſtimatione quadam, Herodot. II, 167. Cauſſa autem huius contemtus continebatur praecipua ſtudio belli, et aeſtimatione ſumma earum virtutum, quae eo ſpectarent. Sed conf. Garve ad Cicer. de Off. I p. 278 ſqq.

19. *pegmata*] πήγματα, machinae ligneae et plicatiles et confixiles in ludis ſcenicis adhiberi apud Romanos ſolitae, quae tam artificioſe confectae erant, ut, ubi impoſiti erant Dii et heroes, ac, quum pantomi-

aut his quae eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia
20 caussas non novere) mirantium. Pueriles sunt, et aliquid habentes liberalibus simile, hae artes quas ἐγκυκλίους Graeci, nostri liberales vocant. Solae autem liberales sunt, immo (ut dicam verius) liberae, quibus curae virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic et haec quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Quum ventum est ad naturales quaestiones, geometriae testi-
21 monio statur. Ergo eius quam adiuvat, pars est? multa adiuvant nos, nec ideo partes nostrae sunt: immo si partes essent, non adiuvarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis praestat geometriae ministerium. Sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriae pars est, nec illa philosophiae. Praeterea, utraque fines suos habet. sapiens enim caussas naturalium et quaerit et novit, quorum numeros mensurasque geo-
22 metres persequitur et supputat. Qua ratione constent coelestia, quae illis sit vis, quaeve natura, sapiens scit: cursus et recursus et observationes, per quas descen-

tomimis unice delectarentur Romani, citharoedi etiam et tibicines, mimorum saltationibus accinentes (Phaedri fab. V, 7), caussis latentibus tolli aut deprimi, maiores minoresve fieri, atque incredibili celeritate dissolvi possent in alias subinde formas transeuntes. Tale pegma erat Theatrum, quod Curio exstrui iussit. Plin. XXXVI, 15. Cf. Lipsius de Amphitheatro c. 22.

20. *Pueriles — vocant.*] Grammatice i. e. ars legendi et scribendi, gymnastice, musica, ars delineandi. Cf. Aristot. de Rep. VIII, 3: artes populares alias vocatae, de quibus Ger. Io. Vossius egregie exposuit. Circa ol. 70 scholae harum artium publicae Athenis aperiri coeperunt. Cf. post Desid. Heraldi Obss. ad Ius att. et rom. VII p. 608. Böttiger in prolusione: quid sit docere fabulam p. 10. 11.

deſcendunt et allevantur, ac ſpeciem interdum ſtantium praebent, quum coeleſtibus ſtare non liceat, colligit mathematicus. Quae cauſſa in ſpeculo imagines exprimat, ſcit ſapiens: illud tibi geometer poteſt dicere, quantum abeſſe debeat corpus ab imagine, et qualis forma ſpeculi, quales imagines reddat. Magnum eſſe 23
ſolem philoſophus probabit: quantus ſit, mathematicus, qui uſu quodam et exercitatione procedit: ſed ut procedat, impetranda illi quaedam principia ſunt. Non eſt autem ars ſui iuris, cui precarium fundamentum eſt. Philoſophia nil ab alio petit, totum opus a ſolo excitat. Mathematica (ut ita dicam) ſuperficiaria eſt, in alieno aedificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perveniat: ſi per ſe iret ad verum, ſi totius mundi naturam poſſet comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus noſtris, quae tractatu coeleſtium creſcunt, trahuntque aliquid ex illo.
Vna re conſummatur animus, ſcientia bonorum ac ma- 24
lorum immutabili, quae ſoli philoſophiae competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quaerit. Singulas [b] lubet circumire virtutes. Fortitudo contemtrix timendorum eſt: terribilia, et ſub iugum libertatem noſtram mittentia, deſpicit, provocat, frangit: numquid ergo hanc liberalia ſtudia corroborant? Fides 25
ſanctiſſimum humani pectoris bonum eſt, nulla neceſſi-

b. *lubet* recepi ex coni. Mureti ingenioſa, ipſo ſermonis uſu Senecae familiari et nexu ſententiae poſcente. Antea: *habet*.

22. Cf. Lipſii Phyſiol. ſtoic. II, 13 ſqq. *Quae cauſſa in ſpeculo — reddat.* Cf. Senecae Nat. Qu. I, 4 ſqq.

23. *totum opus a ſolo excitat*] ab ipſis fundamentis, et nullis aliis ſubſidiis ab uſu quodam et exercitatione deſumtis: noſtri dicerent, a priori.

24. Non illas quatuor cardinales Stoae virtutes percenſet: quod ut faceret, nihil cogebat, ſed pro lubitu nonnullas, et eas praeſtantiores afferre attinebat.

cessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur praemio. „Vre, inquit, caede, occide, non prodam: sed quo magis secreta quaeret dolor, hoc illa altius condam.“ numquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias dispensat, et ad sanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis,
26 sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat superbum esse adversus socios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus comem se, facilemque omnibus praestat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maxime, quod alicui bono futurum est, amat. numquid liberalia studia hos mores praecipiunt? non magis quam simplicitatem, quam modestiam ac moderationem: non magis quam frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quam clementiam, quae alieno sanguini tanquam suo parcit, et scit homini non esse ho-
27 mine prodige utendum. Quum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? Quia nec sine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse: quamvis enim vir-
28 tus discenda sit, tamen non per haec discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum qui literas nescit, quum sapientia non sit in literis? Res tradit, non verba: et nescio an certior memoria

28. *certior memoria*] Ideo Druides ap. Caesar. VI, 14 non fas esse existimabant, versus et carmina, quae ediscerent, lite-

moria sit, quae nullum extra se subsidium habet. Magna et spatiosa res est, sapientia: vacuo illi loco opus est: de divinis humanisque discendum est: de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore: de quo uno vide quam multa quaerantur. Pri- 29
mum, an per se sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit: si tempus cum mundo coepit, an et ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit et tempus. Innumerabiles quaestiones sunt de animo tantum: unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: an aliunde alio transeat, et domicilium mutet, ad alias animalium formas aliasque coniectus: an non amplius quam semel serviat; et emissus vagetur in toto: 30
utrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, quum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usurus, quum ex hac effugerit cavea: an obliviscatur priorum, et illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcunque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quaerendorum ac discendorum fatigaberis. Haec tam multa, tam magna, ut habere possint libe- 31
rum hospitium, supervacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. laxum spatium res magna desiderat. expellantur omnia: totum pectus illi

literis mandare: quod Caesari etiam eam ob caussam instituisse videntur, quod nolint eos, qui discunt, literis confisos, minus memoriae studere: quod fere plerisque accidit, adiungit Caesar, ut praesidio literarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. Spectat huc observatio, quam Plato in Phaedro To. X. p. 380 sq. bip. Thamo Aegyptiorum regi tribuit: literarum usum propter recordationis negligentiam, oblivionem in animo discentium parere, quippe quos externis literarum monimentis confisos res ipsas animo non revolvere.

29. De his quaestionibus multus est Lipsius in Physiolog. stoic. II, 24. III, 8 etc., quae omnia hic exponere brevitas nostra non permittit.

illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, et pretiosarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus est in supervacua literarum supellectile? Plus scire
32 velle quam sit satis, intemperantiae genus est. Quid, quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit, et ideo non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt? Quatuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa supervacua legisset. In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera: in his, libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: et alia, quae
33 erant dediscenda, si scires. I nunc, et longam esse vitam nega! Sed ad nostros quoque quum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio haec constat: O hominem literatum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane est? annales evolvam omnium gentium, et quis primus carmina scripserit, quaeram? quantum temporis inter Orphea intersit et Homerum, quum fastos non habe-

32. *Didymus*] alexandrinus, grammaticus Aristarcheus, χαλκέντερος, ferreis visceribus; ab assiduitate indefatigabili appellatus, qui sub Augusto Imper. floruit et multos cum poetas, inprimis Homerum, tum prosaicos auctores graecos commentariis illustravit. Demetrius troezen. ap. Athen. IV p. 139 al. computant 3500 ab eo scriptos libros. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. I. p. 386 sqq. Harl. Etsi sequentes quaestiones supervacaneae videbantur Senecae, nobis tamen, quibus fatum tot tantaque antiquitatis monimenta invidit, haud una ex caussa perquam utilia forent. De *Anacreonte* cf. Fabric. B. G. II p. 91 sq. De *Sappho* ibid. p. 137 sq.

habeam, compûtabo, et Ariſtarchi notas, quibus alie-
na carmina compunxit, recognoſcam, et aetatem in
ſyllabis conteram? Itane in geometriae pulvere haere- 34
bo? Adeo mihi praeceptum illud ſalutare excidit:
Tempori parce? Haec ſciam? [c]et quid ignorem?
Appion grammaticus, qui ſub C. Caeſare tota circum-
latus eſt Graecia, et in nomen Homeri ab omnibus ci-
vitatibus adoptatus, aiebat: Homerum utrâque materiâ
conſummatâ, et Odyſſea, et Iliade, principium adie-
ciſſe operi ſuo, quo bellum Troianum complexus eſt.
Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas in 35
primo verſu poſuiſſet ex induſtria, librorum ſuorum
nume-

c. *et quid ignorem?* nihil poteſt melius dari veteri lectione: quam tamen neque Muretus neque Lipſius ceperant, Gronovius optime explicuit. cf. not. Mox *circumlatus* omnium fere Codd. et Edd. lectio eſt. At *circulatus* Lipſius in optimo ſuo libro invenit et probat: cuius ſententiae etiam acceſſit Ger. Io. Voſſius de Hiſtor. Gr. II p. 190. Praefero tamen vulgatam: non enim carpendi, ſed laudandi potius cauſſa haec dicta ſunt.

33. *Ariſtarchi — recognoſcam*] More illius aetatis: fuere enim, qui in rationes, quibus ductus Ariſtarchus verſus, quos Homeri aliorumque poetarum non eſſe iudicaret, obelo confixiſſet ſ. pro alienis ſpuriisve declaraſſet, inquirerent, e. c. Didymus, Appion etc.

34. *Haec ſciam? et quid ignorem?*] Haec ſcilicet neceſſe eſt me diſcere! et quid igitur poſſem ignorare? omnia ſcire hominem, eſt ἀδυνάτων. ſunt igitur quaedam, quae neſcire licet. Ex talibus vel maxime iſta duco; quae ſi ſcire me oportet, neſcio profecto, quid tandem ſit, quod mihi liceat neſcire. Gronov. *Appion*, alexandrinus, qui ut accuſaret Iudaeos, Romam ad *Caium* Caligulam Imperat. mittebatur contra Philonem. Multa ſcripſit, et ad illuſtrandos poetas, e. c. Homerum, unde et *in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus* i. alter Homerus cognominabatur, et hiſtorica, e. c. librum adverſus Iudaeos, cui Flavius Ioſephus reſpondit. Cf. Ger. Io. Voſſius de Hiſtor. Gr. II p. 190 ſq.

35. *Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas*] ſc. M et H in prima Iliadis voce

numerum continentes. Talia ſciat oportet, qui multa vult ſcire. [d] Non vis cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio quotidiana, quantum ſomnus. metire aetatem tuam: tam
36 multa non capit. De liberalibus ſtudiis loquor: philoſophi quantum habent ſupervacui? quantum ab uſu recedentis? Ipſi quoque ad ſyllabarum diſtinctiones, et coniunctionum ac praepoſitionum proprietates deſcenderunt, et invidere grammaticis, invidere geometris. Quidquid in illorum artibus ſupervacuum erat, tranſtulere in ſuam. Sic effectum eſt, ut diligentius ſcirent loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia
37 ſubtilitas, et quam infeſta veritati ſit. Protagoras ait, de omni re in utramque partem diſputari poſſe, ex aequo. et de hac ipſa, an omnis res in utramque partem diſputabilis ſit. Nauſiphanes ait, ex his quae videntur eſſe, nihil magis eſſe, quam non eſſe. Parmeni-

d. *Non vis cogitare.* Sic optime unus Grut. quum antea in edd. eſſet, *noli cogitare;* ap. Muretum, *nunc cogita:* Pintianus ex veteri lectione ſcribat litera minore, ut cohaereat ſuperioribus: *non cogitare.*

voce MHNIN, quae ſignant 48. Lipſius, qui ſimiles nugas affert ex Plutarch. Quaeſt. conviv. IX, 3.

36. *Ipſi — geometris*] e. c. Plato, Ariſtoteles, Stoici.

37. *Protagoras — ſit.*] Haec et ſequentia bene pertractavit Lipſius in Manud. ad Phyſiol. ſtoic. II, 4. Tiedemann Geiſt der ſpecul. Philoſ. I p. 351 ſqq. De *Nauſiphane*, Pyrrhonis diſcipulo et Epicuri magiſtro, vid. Diog. Laert. IX, 69 ibiq. Menagium. De *Parmenide* cf. Tiedemanni Geiſt d. ſ. Phil. I, 170 ſq. De *Zenone Eleate* ib. I, 297. De *ſcepticis* hic ſermonem eſſe cuique patet, qui etſi ſectam nullam proprie conſtituere poſſent, reiecta quippe omni auctoritate conditoris ſyſtematis cuiuscunque, ſcholas tamen quasdam formarunt a noſtro nominatas. Conveniſſe autem conſtat in hisce fere: etſi notiones conſenſu noſtro ſint comprobandae,

menides ait, ex his quae videntur, nihil esse [e]nisi universum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, et Megarici, et Eretrici, et Academici, qui novam duxerunt scientiam, nihil scire. Haec omnia 38
in illum supervacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiae eripiunt: satius est supervacua scire, quam nihil. Illi non praeferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagorae credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est praeter unum: si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos 39
sumus? quid ista quae nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

e. *nisi universum.* Sequor Gron. coniecturam. Mox enim §. 38 habes: *si Parmenidi nihil est praeter unum.* Senserat autem τὸ πᾶν ἓν εἶναι, quod propemodum ipse docet Seneca Ep. 95, 40: *omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est.* Cf. Plut. adv. Colot. Vol. II. p. 1114. D. Frcf. Tiedemann Geist der spek. Phil. I p. 190 sq. et Fragmenta Parmenidis coll. et illustr. a Fulleborn (1795, Züllichaviae.) p. 60 sq. Antea: *in universum*, ap. Muretum al.: *in universo* ap. Erasm. et in codd. Grut.

dae, nulla tamen caussa satis sufficiens est, qua perducamur ad earum obiectivam, quam vocant, veritatem agnoscendam. Cf. Christi. Weissii commentatio de Scepticismi caussis atque natura. Lipsiae 1801.

EPISTOLA LXXXIX.

Roganti amico, ut discrimen explicet Philosophiae et Sapientiae, ita illud statuit, ut sit illa studium virtutis, haec illius effectus et praemium. Illius quidem tres partes, moralem, naturalem et rationalem constitui affert, ab aliis aliter. Senecae tripartitam esse placet: quarum quamque rursus dividit, moralem in tres, naturalem in duas, rationalem s. Logicam in Dialecticen et Rhetoricen. Quae omnia quamquam suadet ut legat amicus, tamen monet, ut ad mores et suos et publicos emendandos omnibus utatur atque divitiarum luxusque cupidissimos castiget.

Iam etsi accuratis et subtilioribus Philosophiae cultoribus noster vix satisfecisse videri debeat, quandoquidem principia divisionis non satis subtiliter posuerit deduxeritque, tamen conspectum haudquaquam contemnendum dedit, nec quidquam aliud daturum sese professus est. Atque si qui sint qui multa in hac divisione omisisse eum querantur, ii cogitent quaeso, ea omnia haudquaquam latuisse nostrum, veteresque philosophos, sed non sub iis eos titulis posuisse, quibus nostri ea assignare solent. Sic leges cogitandi in loco qui erat de animo tractaverunt.

Cf. Tiedemanni System der stoisch. Philos. I p. 1 sqq. et amicissimum Buhlium in Commentatt. Soc. Reg. Gotting. To. XI. p. 254 sqq.

Rem utilem desideras, et ad sapientiam properanti utique necessariam, dividi philosophiam, et ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum universi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quae nunc

1. *Profecto enim — credimus.*] Conferri videtur Philosophiae laus a Cic. Tusc. Disp. V, 2 celebrata: ob oculos ei forsitan fuerint illa Platonis in Phaedro To. X p. 329 bip. ἡ φρόνησις οὐχ ὁρᾶται· δεινοὺς γὰρ ἂν παρεῖχεν ἔρωτας, εἰ τοιοῦτον ἑαυτῆς ἐναργὲς εἴδωλον παρείχετο εἰς ὄψιν ἰόν. Quae verba Cic. de Off. I, 5, 1. et de fin. II, 16 respexit et expressit.

nunc magna, magnorum ignorantiâ, credimus. Sed
quia contingere hoc non poteſt, ſic erit a nobis ad-
ſpicienda, quemadmodum mundi ſecreta cernuntur.
Sapientis quidem animus totam molem eius amplecti- 2
tur, nec minus illam velociter obit, quam coelum
acies noſtra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo
eſt, et quorum viſus in proximo deficit, ſingula quaeque
oſtendi facilius poſſunt, univerſi nondum capacibus.
Faciam ergo quod exigis, et philoſophiam in partes,
non in fruſta, dividam. Dividi enim illam, non concîdi,
utile eſt. nam comprehendere, quemadmodum maxima,
ita minima, difficile eſt. Deſcribitur in tribus popu-
lus, in centurias exercitus. Quidquid in maius crevit, 3
facilius agnoſcitur, ſi diſceſſit in partes: quas, ut
dixi, innumerabiles eſſe, et parvas, non oportet.
Idem enim vitii habet nimia, quod nulla diviſio: ſimi-
le confuſo eſt, quidquid uſque in pulverem ſectum eſt.
Primum itaque, ſicut videtur, tibi dicam, inter ſa-
pientiam et philoſophiam quid interſit. Sapientia per-
fectum bonum eſt mentis humanae: philoſophia ſa-
pientiae amor eſt et affectatio. Haec oſtendit, quo

3. *Primum itaque — interſit.*] Eam ob cauſſam haec diſtinctio affertur, quod aliter viſum erat Platoni c. c. in Euthydemo To. III p. 40 bip. philoſophia eſt acquiſitio ſapientiae; quum eſſe debeat quaeſtio ſtudiumque. De Rep. V p. 57 Vol. VII bip. appellat philoſophos τοὺς τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονας: item Ariſtoteli Metaphyſ. II, 1 (modo hic liber pro ſincero haberi debeat) ſcientia veritatis (ὀρθῶς δὲ ἔχει, „καὶ τὸ καλέσαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας θεωρητικήν). Ciceroni tamen: nec quidquam aliud eſt Philoſophia praeter ſtudium ſapientiae. Cf. Lipſii Manud. ad ſtoic. philoſ. II, 4. *Philoſophia unde — fatetur.* Cic. de Legg. I, 22: Ita fit, ut mater omnium bonarum artium ſapientia ſit: a cuius amore graeco verbo Philoſophia nomen invenit rel. Pythagorae vero inventum eſſe hoc nomen conſtat ex Pontico Heraclide apud Ciceron. Tuſc. V, 3.

illa pervenit. Philoſophia unde dicta ſit, apparet:
4 ipſo enim nomine fatetur. Quidam ſapientiam ita finie-
runt, ut dicerent eam divinorum et humanorum ſcien-
tiam. Quidam ita: Sapientia eſt, noſſe divina et hu-
mana, et horum cauſſas. Supervacua mihi videtur
haec adiectio, quia cauſſae divinorum humanorumque
partes ſunt. Philoſophiam quoque fuerunt qui aliter
atque aliter definirent. alii ſtudium illam virtutis eſſe
dixerunt; alii ſtudium corrigendae mentis. A quibuſ-
dam dicta eſt appetitio rectae rationis. Illud quaſi con-
ſtet, aliquid inter philoſophiam et ſapientiam intereſſe.
5 Neque enim fieri poteſt, ut idem ſit quod affectatur,
et quod affectat. Quomodo multum inter avaritiam et
pecuniam intereſt, quum illa cupiat, haec concupi-
ſcatur: ſic inter philoſophiam et ſapientiam. Haec
enim illius effectus, et praemium eſt: illa venit, ad
hanc itur. Sapientia eſt, quam Graeci σοφίαν vocant.
Hoc verbo quoque Romani utebantur, ſicut philoſo-
6 phia nunc quoque utuntur. Quod et togatae tibi an-
tiquae probabunt, et inſcriptus Doſſenni monumento
titulus:

Hoſpes reſiſte, et ſophiam Doſſenni lege.

Quidam ex noſtris, quamvis philoſophia ſtudium vir-
tutis eſſet, et haec peteretur, illa peteret, tamen non
puta-

4. *Quidam — ſcientiam. Quidam — cauſſas.*] Stoicas eſſe has definitiones conſtat, vel e Plut. de Placit. Philoſ. To. XII p. 345 Hutt. *οἱ μὲν Στωϊκοὶ ἔφασαν, σοφίαν εἶναι θείων καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην.* Nota eſt haec definitio e Cicerone et bene explicata ab Erneſtio in Clav. Cic. voc. *Divinus.* Cf. Ep. Senec. 98, 28 et 30. Rerum cognoſcere cauſſas Virgil. Ge. II, 490 iam pro ſcopo philoſophiae declaravit. Caeteras definitiones, quas noſter affert, eſſe ſtoicas obſervavit etiam Lipſius in Manud. II, 2.

6. *Quod et togatae — lege.*] Fuit *Fabius Doſſennus* auctor
ſatis

putaverunt illas diſtrahi poſſe. Nam nec philoſophia
ſine virtute eſt, nec ſine philoſophia virtus eſt. Phi- 7
loſophia ſtudium virtutis eſt, ſed per ipſam virtutem:
nec virtus autem eſſe ſine ſtudio ſui poteſt, nec vir-
tutis ſtudium ſine ipſa. Non enim quemadmodum in
his qui aliquid ex diſtanti loco ferire conantur, alibi
eſt qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum
itinera quae ad urbes perducunt, extra ipſas ſunt. ad
virtutem venitur per ipſam. Cohaerent ergo inter ſe
philoſophia, virtusque. Philoſophiae tres partes eſſe 8

ſatis celeber fabularum togatarum, in quibus mores veſtitusque romani erant. Laudat eum Plin. N. H. XIV, 15 bip. Horat. II Ep. 1, 173: nec Fabric. Bibl. Lat. Vol. III p. 238. 240. nominare eum in Comicis vett. lat. omiſit.

7. *nec autem*] i. e. nec praeterea, adhaec. Cf. Heuſing. ad Cic. Off. I, 28, 9. I, 4, 2.

8. Facilis eſt transgreſſus a praecedentibus ad ea, quae nunc ſequuntur. Quum nimirum virtus et philoſophia inter ſe aptae et nexae ſint, ſequitur, et philoſophiae easdem eſſe partes tres, quas virtuti tribuimus. Moneo hoc propter Tiedemanni Syſtem. I p. 8 qui Senecam negligentiae inſimulavit. *auctores* Ariſtoteles, Xenocrates (Tiedemann Geiſt der ſpek. Ph. II p. 331 coll. p. 433) et Stoici: cf. Lipſii Manud. II, 5. 9. *Quidam — ſeparaverunt.* Quinam hi fuerint, non liquet. Recte obſervat Seneca, his partibus tribus contineri moralem partem. Ethica enim, civilis ſ. politica, et Oeconomica una cum technica *(de generibus vitae)* conſtituebant Ariſtotelis philoſophiam practicam. Cf. Buhlii Lehrbuch der Geſch. d. Philoſ. II p. 362 ſqq. *Epicurei — removerunt — exiſtimant.* Confirmant haec Diog. Laert. X, 31. Sext. Emp. adv. Mathem. VII, 203. Epicurus, ſpinis et tricis dialecticis, quas Megarici et Stoici commenti erant, reiectis, pauca tantum praecepta de vero et falſo quae recte tradantur, *canonum* nomine inſignire, quam Dialectices, maluit, et expoſuit de iis in libro unico, qui Canon ſ. Regula inſcribebatur. Epicurei canonicam naturali coniungere conſueti appellant illum, iudicandi inſtrumentum et principium ſ. prima philoſophiae elementa. Diog. Laert. X, 30. Adeas Buhlii Commentat. in Commentatt. Soc. Reg. Gott. Vol. XI p. 257 ſq.

dixerunt et maximi et plurimi auctores: Moralem, Naturalem, et Rationalem. Prima componit animum, ſecunda rerum naturam ſcrutatur, tertia proprietates verborum exigit, et ſtructuram, et argumentationes, ne pro vero falſa ſurrepant. Ceterum inventi ſunt, et qui in pauciora philoſophiam, et qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, Civilem: quia quandam propriam exercitationem deſideret, et circa aliam materiam occupata ſit.
9 Quidam adiecerunt his partem, quam Graeci οἰκονομικὴν vocant, adminiſtrandae rei familiaris ſcientiam. Quidam et de generibus vitae locum ſeparaverunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philoſophiae putaverunt eſſe, Naturalem, atque Moralem: Rationalem removerunt. Deinde quum ipſis rebus cogerentur ambigua ſecernere, falſa ſub ſpecie veri latentia coarguere, ipſi quoque locum, quem De iudicio et regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: ſed eum acceſſionem eſſe
10 naturalis partis exiſtimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus ſuſtulerunt, et contenti fuerunt moralibus: ſed hi quoque qui removent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia dividunt: ut una ſit de fugiendis et expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de cauſſis, quinta de argumentis. Cauſſae rerum ex naturali parte ſunt: argumenta ex ratio-
11 nali, actiones ex morali. Ariſto Chius non tantum ſupervacuas eſſe dixit naturalem et rationalem, ſed etiam

10. *Cyrenaici — actiones ex morali.*] Idem narrat Sextus Empir. adv. Mathem. VII, 11. Alii aliter de his Ariſtippi, cuius vitam moresque egregie nuper deſcripſit Wielandus, diſcipulis iudicaverunt. Cf. Tiedemanni Geiſt der ſpek. Phil. II p. 52 ſq.

11. De *Ariſtone Chio* cf. philol. Bibl. II, 1 ſq. Fuit ſtoicus philoſophus, Zenonis audi-

etiam contrarias: moralem quoque, quam ſolam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, ſuſtulit, et paedagogi eſſe dixit, non philoſophi: tanquam quidquam aliud ſit ſapiens, quam humani generis paedagogus. Ergo quum tripartita ſit philoſophia, 12
moralem eius partem primum incipiamus diſponere. Quam in tria rurſus dividi placuit: ut prima eſſet inſpectio ſuum cuique diſtribuens, et aeſtimans quanto quidque dignum ſit, maxime utilis. quid enim eſt tam neceſſarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim eſt, ut 13
quanti quidque ſit, iudices: ſecundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, ut inter impetum tuum, actionemque conveniat, ut in omnibus iſtis tibi ipſi conſentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat et cetera. Quid enim prodeſt, intus aeſtimata habere omnia, ſi ſis impetu nimius? Quid prodeſt impetus repreſſiſſe, et habere cupiditates in tua poteſtate, ſi in ipſa rerum actione tempora ignores, nec ſcias quando quidque, et ubi, et

auditor, Cleanthis amicus, Chryſippi inimicus. Caeterum idem et Sextus Emp. p. 140. narrat, qui ex eodem fonte hauſiſſe videtur, quo noſter uſus eſt. Contra eum argumentatur Seneca Ep. 94. *Nam eum locum qui monitiones continet*, practicam philoſophiam moralem, quae quid cuique perſonae faciendum ſit, docet, ideoque ſpecialia praecepta continet, *τόπους ὑποθετικοὺς* ſ. *παραινετικοὺς* vocat Sextus Emp. l. l.

12. *Ergo quum — actionibus.*] Egregiam hanc diviſionem eſſe omnes cum veteres tum recentiores agnoverunt. Quare Catonem induxit Cic. de fin. III, 22 eximie laudantem Stoae auctores et ſtoicos philoſ. Aliam diviſionem tradit Diog. Laert. VII, 84, quae quidem diffuſior eſt, ſed non plura complectitur. In ordine tamen aliam noſtri philoſophi diſpoſitionem optaverint, ut qui metaphyſicum, ſ. malis, theoreticum ethices locum, qui eſt de officiorum principiis notioneque, non in calce, ſed in fronte totius diſciplinae rectius collocant.

14 et quemadmodum agi debeat? Aliud eſt enim, digni-
tates et pretia rerum noſſe: aliud articulos: aliud im-
petus refraenare, et ad agenda ire, non ruere. Tunc
ergo vita ſibi concors eſt, ubi actio non deſtituit im-
petum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur,
perinde remiſſus acriorve, prout illa digna eſt peti.
15 Naturalis pars philoſophiae in duo ſcinditur: Corpo-
ralia, et Incorporalia. Vtraque dividuntur in ſuos, ut
ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum,
in ea quae faciunt, et quae ex his gignuntur: gi-
gnuntur autem elementa. Ipſe elementi locus, ut qui-
dam putant, ſimplex eſt: ut quidam, in materiam,
et cauſam omnia moventem, et elementa dividitur.
16 Supereſt ut rationalem partem philoſophiae dividamus.
Omnis oratio aut continua eſt, aut inter reſponden-
tem et interrogantem diviſa. Hanc *διαλεκτικὴν*, illam
ῥητορικὴν placuit vocari. haec verba curat, et ſenſus, et
ordinem. *διαλεκτικὴ* in duas partes dividitur: in verba
et ſignificationes: id eſt, in res quae dicuntur, et vo-
cabula quibus dicuntur. Ingens deinde ſequitur utrius-
que diviſio. Itaque hoc loco finem faciam:

—— *Et ſumma ſequar faſtigia rerum.*

Alioqui ſi voluero facere partium partes, quaeſtionum
17 liber fiet. Haec, Lucili virorum optime, quo minus
legas

14. *Articulos*] temporis. Officia enim, *καθήκοντα περιστατικὰ καὶ ἄνευ περιστάσεως* Diog. Laert. VII, 109. *actio non deſtituit impetum* h. e. hic cum illa convenit, illa hunc comitatur.

15. Secundum Diog. Laert. VII, 132. 133 alii aliam diviſionem amplexi ſunt. Phyſicam autem Stoae plura continuiſſe quam noſtram, facile eſt intelligere; ut quae et Theologiae et Ontologiae locum praebuit, atque adeo multa comprehendit, quae licet ad nos, tamen ſupra nos ſint. Sed cf. Tiedemanni Syſt. I, 47 ſqq.

16. De hac quoque *rationalis partis* diviſione non omnes Stoi-

legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores ſtatim referas. Illos compeſce, marcentia in te excita, ſoluta conſtringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicaſque, quantum potes, vexa: et iſtis dicentibus, Quouſque eadem? reſponde: „Ego debeo
dicere, Quouſque eadem peccabitis? Remedia ante 18
vultis, quam vitia deſinere. ego vero eo magis dicam, et quia recuſatis, perſeverabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorem tactus expreſſit. Dicam etiam invitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: et quia verum ſinguli audire non vultis, publice audite. Quouſque fines poſſeſſionum propagabitis? ager uni domino, qui populum cepit, anguſtus eſt. Quouſque arationes veſtras porrigetis, ne provinciarum quidem ſatione contenti circumſcribere praediorum modum?
Illuſtrium fluminum per privatum decurſus, et amnes 19
magni, magnarumque gentium termini, uſque ad oſtium a fonte, veſtri ſunt. Hoc quoque parum eſt, niſi latifundiis veſtris maria cinxiſtis: niſi trans Hadrianum, et Ionium, Aegaeumque, veſter villicus regnet: niſi inſulae, ducum domicilia magnorum, inter viliſſima rerum numerentur. Quam vultis, late poſſidete: ſit fundus, quod aliquando imperium vocabatur: facite veſtrum quidquid poteſtis, dum plus ſit alieni. Nunc vobiſcum loquor, quorum aeque ſpatioſe luxuria, quam

Stoici ſibi conveniebant. cf. Diog. Laert. VII, 40 ſqq., qui et reliquas diviſiones attulit. Tiedemann l. l. p. 21 ſq. Hemiſtichium eſt Virg. Aen. I, 342.

18. *Quouſque fines poſſeſſionum* rel.] Spectant haec ad latifundiorum poſſeſſiones, quae cauſſa praecipua Reipubl. laborantis erant: de quibus cf. Senec. de vita beat. c. 17, 3. Ep. 114. 6, 7. Horat. Carm. I, 1, 9 et 10 ubi vid. Mitſcherlich. Ad ſequentia *ne provinciarum modum* laudat Lipſius Senec. de

20 illorum avaritia diffunditur. Vobis dico, Quouſque nullus erit lacus, cui non villarum veſtrarum faſtigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas aedificia veſtra praetexant? Vbicunque ſcatebunt aquarum calentium venae, ibi nova diverſoria luxuriae excitabuntur. Vbicunque in aliquem ſinum litus curvabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec contenti ſolo, niſi
21 quod manu feceritis, maria agetis introrſus. Omnibus licet locis tecta veſtra ſplendeant, alicubi impoſita montibus, in vaſtum terrarum mariſque proſpectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: quum multa aedificaveritis, quum ingentia; tamen et ſingula corpora eſtis, et parvula. Quid proſunt multa cubicula? in uno iacetis. Non eſt veſtrum, ubicunque non eſtis. Ad vos deinde tranſeo, quorum profunda et inſatiabilis gula, hinc maria ſcrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore perſequitur: nullis animalibus, niſi
22 ex faſtidio, pax eſt. Quantulum enim ex iſtis epulis, quae per tot comparatis manus, feſſo voluptatibus ore libatis? quantulum ex iſta fera, periculoſe capta, dominus crudus ac nauſeans guſtat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per iſtum ſtomachum inexplebilem labitur? infelices etiam, quod non intelligitis, vos maiorem famem habere, quam ventrem."

Haec

de Benef. III, 8. Ep. 64. et Admiranda Romae II, 15. Mox conf. Salluſt. Bell. Catil. 13. Horat. II Carm. 2, 9 ſq. III, 1, 45.

20. *Quouſque — immineant.*] Cf. Horat. II, 18, 20. III, 1, 33 — 40. III, 24 init. et Gronovii Diatribe ad Statium c. 39. *Vbicunque — excitabuntur;* e. c. Baiis, Cutiliae, Theſprotiae etc. Gronov. Diatrib. l. l. *nec contenti ſolo:* aggeres, pilas ſ. moles in ipſo mari ſtruebant iisque aedificia ſuperſtruebant, ut notum eſt. cf. Tibull. II, 3, 45. Heyne ad Virg. Aen. IX, 711.

21. *Omnibus licet — educta*] Similia et illuſtrantia collegit Mitſcherlich ad Horat. To. I. p. 184.

Haec aliis dic: ut dum dicis, audias ipse. Scribe: ut dum scribis, legas; omnia ad mores, et ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius.

EPISTOLA XC.

Laudes continet Philosophiae, quae hoc efficit, ut bene vivamus. A Diis quidem non data est, sed facultas philosophandi omnibus tributa est. Ea de gravissimis, i. e. de divinis humanisque rebus verum invenire docuit, vitam formavit, consortia et imperia instituit, natura duce. Primo enim saeculo, quod aureum vocant, sapientes regnabant, quibus primae leges debentur. Artes quoque invenit philosophia. Hactenus Posidonio assentiendum est: sed reliquas artes, quibus vita communis quotidie utitur, Philosophiae non tribuendas esse, quippe quae neque avaritiae neque luxuriae aliisque vitiis inserviisse non dicenda est. Neque ferramenta fabrilia, neque ferri metalla et aeris, neque malleus forcipesve etc. sapientibus viris ortum suum debent, quum sapientiae sit, necessaria emendare, delicias despicere, verba, naturam sequi, quippe quae non omisit offerre omnia, quae ad vestitum, ad frigoris calorisve vim arcendam idonea, et ubique facilia inventu, sine tot artibus, praesto essent. Enimvero a natura descivimus, nec contenti iis, quae terra in summo ferret, magnas multasque artes commenti sumus, quae supervacua, contraria quaerunt et corpori atque libidinibus inserviunt. Parum itaque Posidonio assentiaris, qui textrinum adeo artem a sapientibus dixit inventam et agriculturam, pistrinum panificiumque. Sed enim ratio quidem humana haec invenit, sed non recta ratio. Nec a sapiente inventa sunt illa minora, quae ut se minus digna, sordidioribus commisit ministris reperienda: qui idcirco etiamnunc ea tractant, ut multa exempla earum artium Senecae tempore inventarum docent, a vilissimis servis profectarum. Enimvero Philosophia alia eademque praestantiora invenit et curat: utilia molitur, paci favet, genus humanum ad concordiam vocat, vitam format instruitque, regit vitam ideoque artes. Mala adhaec monstrat, iis homines liberat vel. Proinde ad illas artes quippe non dignas perpetuo usu non venit, nec Anacharsis vel. rotam figuli tamquam sapiens invenit, sed qua homo. Quod de aliis inventis item valet.

Prae-

Praestantiora sunt, quae sapiens stoicus invenit. §. 34 sq. Attamen sapientes illo rudi saeculo, quod aureum vocant, nondum fuisse verosimile est. Omni quidem fortunae genere fruebantur illi homines primi, sed quum ars sit, bonum et sapientem fieri, illa autem nondum iis esset, sequitur sapientia eos caruisse. Virtutis et sapientiae materia iis erat, virtus et sapientia non erat.

Memorabilis est haec epistola duplici nomine. Ac primum quidem ideo, quod decretum de sapiente Stoae tractat contra Posidonium, quem hoc in loco de stoicis veteribus desciviste videmus. Deinde propterea pretii non contemnendi est, quod artium historiam egregie iuvat, atque adeo a Gogueto, in primis vere a Io. Beckmanno aliisque harum rerum curiosis saepe in partes vocata est.

Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod vivimus: philosophiae, quod bene vivimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam Diis, quanto maius beneficium est bona vita, quam vita? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dii philosophiam tribuissent: cuius scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, et prudentes nasceremur; sapientia quod in se optimum habet perdidisset; [a] inter fortuita esset. Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obvenit, quod illam sibi quis-

a. *inter fortuita esset.* Senecae sermoni et sententiae ordini haec lectio aptissima est, quam cum Gron. ex Gruteri coni. recepi. Codd. enim dabant vel, *quia inter fortuita nunc esset,* vel, *quod,* sive, *quia inter fortuita esset,* vel, *quia inter f. non e.* Editio vetus: *quia inter fortuita iam esset.* Vides vacillationem codd. *Quod inter fortuita non est* occupavit edd. auctore Mureto.

1. *Philosophiae, quod bene vivimus*] Egregie hanc et sequentem Philosophiae laudem iam exornaverat Cic. Tusc. Disp. V, 2 in loco celeberrimo: O vitae Philosophia dux! o virtutis indagatrix etc., quae Muretus opinatur Ciceronem e Posidonio hausisse. Ab eodem de fin. III, 2. 21. philosophia ars vitae vocatur. Attigit haec Upton ad Arriani Diss. epict. I, 15 init. p. 184 ed. Schweigh.

quisque debet, quod non ab alio petitur. Quid habe- 2
res, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res
esset? Huius opus unum est, de divinis humanisque
verum invenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, et omnis alius comitatus virtutum consertarum, et inter se cohaerentium. Haec docuit colere divina, humana diligere, et penes Deos imperium esse, et inter homines consortium: quod aliquamdiu inviolatum mansit, antequam societatem avaritia distraxit, et paupertatis caussa etiam his, quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere,
dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex 3
his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandem habebant et ducem, et legem, commissi melioris arbitrio. Naturae est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora praesunt, aut vehementissima. Non praecedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem [b] excellentissimus ducit:

b. *excellentissimus* Gronovium sequens reduxi h. l. et Vit. beat. 14, a., poscentibus Codd. et edd. antiq. Antea: *excelsissimus*. Mox §. 4 fin. *beneficentia augebat ornabatque s.* Recte: quamquam alii Codd. et plurimi habent *agebat*. Accedit quod augere et ornare iungi solent. cf. Graevii Lectt. hesiod. p. 2 sq.

2. *ab hac nunquam — cohaerentium.*] Stoicum hoc dogma esse, et virtutes esse pares et inter se consertas, saepe iam attigimus. Cf. Tiedemanni Syst. III p. 137. *desierunt enim omnia — propria:* avaritia fecit, ut ea, quae communia fuerant, singulis dividerentur tamquam propria.

3. *commissi melioris arbitrio. Naturae est — submittere.*] Iam antiqua est opinio virorum prudentium, a natura ita omnia esse constituta, ut deteriora potioribus submittantur: quae, modo ne cupide interpreteris et premas, veritate sua non destituitur. Paucis attigit haec Vpton. p. 325 ad Arrian. Diss. I, 29, 13 τὸ κρεῖσσον ἀεὶ περιγενέσθω τοῦ χείρονος. Cf. Gatacker ad M. Antonin. VII, 55.

4 ducit: inter homines, pro ſummo eſt optimus. Ani-
mo itaque rector eligebatur, ideoque ſumma] felicitas
erat gentium, in quibus non poterat potentior eſſe,
niſi melior. Tantum enim quantum vult poteſt, qui
ſe, niſi quod debet, non putat poſſe. Illo ergo ſe-
culo, quod aureum perhibent, penes ſapientes fuiſſe
regnum Poſidonius iudicat. Hi continebant manus, et
infirmiores a validioribus tuebantur: ſuadebant, diſſua-
debantque, et utilia atque inutilia monſtrabant. Ho-
rum prudentia, ne quid deeſſet ſuis, providebat; for-
titudo arcebat pericula; beneficentia augebat ornabat-
5 que ſubiectos. Officium erat imperare, non regnum.
Nemo quantum poſſet adverſus eos experiebatur, per
quos coeperat poſſe. Nec erat cuiquam aut animus in
iniuriam, aut cauſſa: quum bene imperanti bene pare-
retur, nihilque rex maius minari male parentibus poſ-
ſet, [c]quam ut abiret e regno. Sed poſtquam, ſurre-
pentibus vitiis, in tyrannidem regna verſa ſunt: opus
eſſe coepit legibus, quas et ipſas inter initia tulere
ſapientes. Solon, qui Athenas aequo iure fundavit,
inter

c. *quam ut abiret e regno.* Mſſ. *abirent.* Sed placeret magis: *quam abire ſe regno.* Gronov. Si de conatu intellexeris, locum tueberis. Mox *inter ſeptem aevi ſapientia notus.* Pintianum ſic e caſtigatis exempll. ſuis ſcribentem ſequor. Antea: *notos.*

4. *Poſidonii*, rhodii, ſ. apameenſis, (non olbiopolitae, quod perperam affirmat Fabric. Bibl. Gr. III p. 573) magna ut philoſophi et hiſtorici fama erat in Antiquitate: ſed nihil niſi fragmenta operum eius ſatis copioſorum nobis relicta ſunt: quae utinam collecta haberemus! Celeberrimum eius opus *τὰ μετὰ τὸν Πολύβιον* expreſſit Trogus Pompeius ideoque Iuſtinus etiam lib. 36 — 42, quod acutiſſime obſervavit amiciſſ. Heeren: cf. Götting. gel. Anz. anni 1800. p. 393 ſq. 1802. p. 641 ſq. Vnde autem haec, quae Seneca affert, petita ſint, non liquet. Locus tamen huic tractationi de ſapiente eſſe potuit in libro eius *περὶ τελῶν* (de ſummo bono,

inter septem aevi sapientia notus. Lycurgum si eadem aetas tulisset, sacro illi numero accessisset octavus. Zaleuci leges Charondaeque laudantur. hi non in foro, 6
nec in consultorum atrio, sed in Pythagorae tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quae florenti tunc Siciliae, et per Italiam Graeciae ponerent. Hactenus Posidonio assentior: artes quidem a philosophia inventas; quibus in quotidiano usu vita utitur, non concesserim, [d] nec illam fabricae asseram gloriam. Illa, inquit, sparsos et e Caucasiis lectos, aut aliqua rupe suffos-

d. *nec illam fabricae asseram gloriam.* *illam* Pint. ex vet. lect. scriberemus suasit. Obsequutus est Muretus recte. Erasmus et alii: *illi*. Gruterus quid sibi velit *illam* non satis assequi se fatetur. Sensus est: non concedo illis artibus vilioribus gloriam, ipsas quoque esse inventas a philosophia. *Assertam* per plures edd. propagatum sphalma typogr. sustuli: *asseram* recte habet. Mox recepi *et e Caucasiis lectos*, sequutus omnes fere codd. mss., qui *e Caucasis lectos*, s. *e Causasis l.*, s. *e causalis l.* habent: quod quum editores ad unum omnes non exputassent, mutatum est in: *sparsos e casis*. Erasmus, quem Muretus sequutus est, emendavit *sparsos et casulis tectos*: utrumque perperam, quandoquidem tecta moliri nondum callerent primi homines. Lipsius inde fecit: *et aut cavis tectos*, quod Gronov. tacito consensu comprobavit. Sed enim Posidonius de Prometheo cogitasse dicendus est, quem ex Aeschyl. Prom. 446 sq. et multis aliis veterum locis, quae sciens omittam, liquido constat, circa Caucasum tradi humanitatem excoluisse et praesertim Caucasios edocuisse. *Τοὺς σποράδας καὶ ἐκ τῶν Καυκασίων ἐκλεκτοὺς*

bono, quem Diog. Laert. VII, 87. cf. ibi Menag. laudat): ubi quum posuisset, summum bonum esse, ita vivere, ut et veritatem et ordinem omnium rerum contempleris (*τὸ ζῆν θεωροῦντα τὴν τῶν ὅλων ἀλήθειαν καὶ τάξιν*) imaginem quoque sapientis atque eius virtutem depinxisse videri potest. *Illo ergo seculo — iudicat sequens* Aeschylum Prometh. vinct. 446 sq. Egregie sententiam hanc extulit Horat. Art. poet. 396 sq. Cf. I Sermon. 3, 99 sqq. qui Lucret. V, 923 sq. expressit.

6. *Zaleuci leges — ponerent.*] Hos legumlatores, illum Locrorum Epizephyriorum in Italia (circa ann. ante Christ. 660) hunc haud ita longe post Cata-

ſuffoſſa, aut exeſae arboris trunco, docuit tecta mo-
7 liri. Ego vero philoſophiam iudico, non magis excogitaſſe has machinationes tectorum ſupra tecta ſurgentium, [dd] et urbium urbes prementium, quam vivaria piſcium in hoc clauſa, ut tempeſtatum pericula non adiret gula, et quamvis acerrime pelago ſaeviente, haberet luxuria portus ſuos, in quibus diſtinctos piſcium greges ſaginaret. Quid ais? Philoſophia docuit homines habere clavem et ſeram? et quid aliud erat, avaritiae ſignum dare? Philoſophia haec, cum tanto habitantium periculo, imminentia tecta ſuſpen-
8 dit? Parum enim erat fortuitis tegi, et ſine arte et diffi-

κτοὺς fortaſſe ſcripſerat Poſidonius, docte opinione illa de Prom. ſapientia, qua de hominibus meruit, in uſum ſuum converſa. Gruterus ad h. l. ait: monſtroſa hercle verba, et quae libuit adduxiſſe, ut haberet lector divinandi uberem materiam. nam ego hic Davus ſum, non Oedipus.

dd. *et urbium urbes prementium.* Sic Gronovii et quinque Gruteri codd. cum Eraſm. et edit. vet. Antea: *et urbes prementium.*

Cataneae, verum *diu ante* Pythagoram floruiſſe conſtat. Nam iſtum errorem cum multis aliis, quos Bentleius in Diſſ. ſupra Phalaridis Epiſt. p. 338 ſq. ed. lipſ. refellit, erraſſe ne putes Poſidonium *ἱστορικώτατον* hominem, cui Ariſtoteles de Rep. II, 12 ob oculos fuiſſe videtur, ſed ſic intelligas potius, hos legumlatores, Poſidonii fuiſſe ſententiam, more aliorum legumlatorum, e. c. Minois, Numae in ſolitudine, quali *Pythagoras* utebatur, meditatos praeparaſſe ſeſe ad leges ferendas. Sic (Tacit.) Dialog. c. 13 in.: malo ſecurum et ſecretum Virgilii ſeceſſum i. e. eum, quem Virgil. amabat. Cf. Meinertis Geſchichte und Urſprung der Wiſſ. Vol. I. p. 472 ubi notam corrigas. vide Heynii Opuſc. acad. Vol. II. *Illa inquit* Poſidonius, *ſparſos — moliri.* Per Promethea, quem una cum Hercule pro ſapientiſſimo habuerunt Cynici et Stoici, hoc factum eſſe putat Poſ. circa Caucaſum, quae ſcena eius fuit vitae et malorum. Prometheus autem artium inventor perhibebatur. Cf. Schützii Exc. I. ad Aeſchyli Prom.

7. *vivaria*] Iam Tibull. II, 3, 45. et Varro R. R. III, 17 memorant hunc luxum.

difficultate naturale ſibi invenire aliquod receptaculum! Mihi crede, felix illud ſeculum ante architectonas fuit. Iſta nata ſunt, iam naſcente luxuria; in quadratum tigna decidere, et [e] ſerra per deſignata currente, certa manu trabem ſcindere.

Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.

Non enim tecta coenationi, epulum recepturae, parabantur: nec in hunc uſum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent. Furcae 9
utrimque ſuſpenſae fulciebant caſam: ſpiſſatis ramalibus, ac fronde congeſta, et in proclive diſpoſita, decurſus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitavere ſecuri. Culmus liberos texit: ſub marmore atque auro ſervitus habitat. In illo quoque diſſentio a Poſidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata a ſapientibus viris iudicat. Iſto enim modo dicat, licet, ſapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, et fallere viſco
Inventum, et magnos canibus circumdare ſaltus.

Omnia enim iſta ſagacitas hominum, non ſapientia invenit. 10
In hoc quoque diſſentio, ſapientes fuiſſe, qui ferri metalla et aeris invenerunt: quum incendio ſilvarum aduſta tellus, in ſummo venas iacentes liquefacta

e. *ferra* cum Grut. Lipſio et Gronov. e codd. Pint. al. recepi. Antea *ferro*.

8. Verſus eſt Virgilii Ge. I, 144. *epulum*, quod populo dabatur convivium. De Benef. I, 12. *lacunaria* quae nos plafonds vocamus. cf. Hor. Carm. II, 18, 1 intp. Erneſti ad Suet. Neron. 34. Mox verſus eſt Virgil. Ge. I, 139. De progreſſu humanitatis ſimilia habet Vitruv. II, 1 ed. Rodii.

facta fudisset. Ista tales inveniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quaestio mihi videtur, quam Posidonio: Vtrum malleus in usu esse prius, an forcipes coeperint. Vtraque invenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, et quidquid aliud corpore incurvato, et animo humum spectante, quae-
11 rendum est. Sapiens facilis victu fuit. quidni? quum hoc quoque seculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo, oro te, convenit, ut Diogenem mireris, et *) Daedalum? Vter ex his sapiens tibi videtur? qui serram commentus est? an ille, qui quum vidisset puerum cava manu bibentem aquam, fregit protinus exemtum e perula calicem, hac obiurgatione sui: Quamdiu homo stultus supervacuas sarcinulas habui?
12 qui se complicuit in dolio, et in eo cubitavit? f Hoc dic, utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat; qui Euripos subito aquarum impe-

*) *Daedalum.* Sic omnes codd. Grut. et edd. Muretus tamen invenisse dicit in suo codice: *Talum:* et verius est hoc. Sed Seneca aeque Daedalum scripsit ac postea Plin. N. H. VII, 56: fabricam materiariam invenit Daedalus et in ea serram. De re ipsa consulas Io. Beckmann. Beyträge zur Gesch. der Erfind. II. p. 256 sq.

f. *Hoc dic* e margine codicis palat. tertii recepi, ut aptiorem. Antea: *Hodie.*

11. *Sapiens facilis victu fuit*] paratum victum habet, nullo labore impenso. De hac loquendi formula cf. Heynium ad Virgil. Aen. I, 443 Exc. Casaubon. ad Sueton. Caes. 53. init. *Quomodo — convenit,* quomodo haec simul stare possunt, ut tam diversos homines aliquis miretur? De *dolio* Diogenis sinopensis multum disputatum est: et quidni in eo cubitasse dicatur? Cf. Bruckeri Hist. crit. I. p. 872 sq.

12. *Hoc dic — exprimat*] Iam Ovidius A. A. I, 103: Tunc neque marmoreo pendebant vela theatro, Nec fuerant liquido pulpita rubra croco. Prop. IV, 1, 15 et 16 ubi cf. Burmann. Nat. Quaest. II, 9. Erat

impetu implet, aut siccat; versatilia coenationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, et toties tecta, quoties fercula mutentur? an eum, qui et aliis et sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? Posse nos habitare 13
sine marmorario [g] et fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quae terra posuit in summo? Quem si audire humanum genus voluerit, tam supervacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici 14
cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequare naturam. illa noluit esse districtos: ad quaecunque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo?

 num-

g. *et* e codd. Grut. reduxi. Sic noster loqui solet Ep. 88, 15. Mox *Quem si* recte habet: *quaesi*, *quamsi* variationes codd. notae. *in delicias laboratur:* sic Pintiani al. codd. At Erasm. *in deliciis l.* Ep. 65, 6 *si laboravit in nomen.*

Erat haec inventio romana, sed diu ante Senecam facta. *Euripos* fossas s. canales, quibus Caesarem Dictatorem primum arenam s. Circum circumdedisse refert Plin. N. H. VIII, 7. Locum Frontini de Aquaeduct. rom. c. 97 de inundatione Circi per occultos canales ex aquaeductibus facta, ut Naumachiae fierent, intellexerim: unde liquet, iam ante Senecae aevum haec etiam esse inventa. *versatilia — mutentur* i. e. quocunque novo ferculo subministrato tecta conclavis (*coenationis*) mutabantur. Attigit Sueton. Neron. 31. 34 ubi vide not.

13. *Serum*] Seres in Sinae finibus occidentalibus, nunc Tangut, habitabant. D'Anville monstravit hunc situm, probante Io. Matth. Sprengelio in Geschichte der wichtigsten geogr. Entdeck. p. 126 ed. II. Vestes inde Romam advectae, sericae vocatae. Cf. Intpp. ad Virgil. Ge. II, 121.

14. *districtos*] multis negotiis ad illas delicias comparandas.

numquid non pelles ferarum, et aliorum animalium, a frigore ſatis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleraeque gentes tegunt corpora? non avium plumae in uſum veſtis conſeruntur? non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quae tactu mollia, et impenetrabi-
15 lia ventis ſunt? Opus eſt tamen calorem ſolis aeſtivi umbra craſſiore propellere. Quid ergo? non vetuſtas multa abdidit loca, quae vel iniuria temporis, vel alio quolibet caſu excavata in ſpecum receſſerunt? Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, et vili obleverunt luto, deinde ſtipula aliiſque ſilveſtribus operuere faſtigium, et pluviis per devexa
16 labentibus hiemem tranſiere ſecuri? Quid ergo? non in defoſſo latent Syrticae gentes? quibus propter nimios ſolis ardores, nullum tegumentum ſatis repellendis caloribus ſolidum eſt, niſi ipſa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut quum omnibus aliis animalibus facilem actum vitae daret, homo ſolus non poſſet ſine tot artibus vivere. Nihil horum ab illa nobis imperatum eſt, nihil aegre quaerendum, ut poſſit vita produci. Ad parata nati ſumus: nos omnia nobis diffici-

das. *non corticibus — corpora?* Sunt ἐσθῆτες φλόϊναι ap. Herodot. al., de quibus vide Forſter. de byſſo antiquor. p. 30 ſq. E cortice mori papyriferae hodieque Otahitas veſtes ſibi conficere notum eſt. *non avium — conſeruntur.* Exemplo eſt Philoctetes in inſula Lemno relictus, Attii ap. Cic. de fin. V, 11. Ovid. Met. XIII, 53. Quintus Calab. IX, 356 ſq., et Americani a Lipſio citati, qui plumatili veſte hac utuntur. *non hodieque magna Scytharum — ſunt.* Sunt iſti mures ſcythici Martium et Hermelinarum nomine noti. Iuſtin. II, 2 idem tradit.

16. *Quid ergo? non in defoſſo — arens humus.*] Vnde haec ſumſerit, dicere non habeo. Herodotus quidem de his populis, qui ſyrticam Africae regionem ad mare mediterraneum

ficilia facilium faſtidio fecimus. Tecta tegumentaque, 17
et fomenta corporum, et cibi, et quae nunc ingens
negotium facta ſunt, obvia erant, et gratuita, et ope-
ra levi parabilia: modus enim omnium prout poſtula-
bat neceſſitas, erat: nos iſta pretioſa, nos mira, nos
magnis multiſque conquirenda artibus fecimus. Sufficit
ad id natura, quod poſcit. A natura luxuria deſcivit:
quae quotidie ſeipſam incitat, et tot ſeculis creſcit,
et ingenio adiuvat vitia. Primo ſupervacua coepit 18
concupiſcere, inde contraria, noviſſime corpori ani-
mum addixit, et illius deſervire libidini iuſſit. Omnes
iſtae artes, quibus aut excitatur civitas, aut ſtrepit,
corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam
ſervo praeſtabantur, nunc tanquam domino parantur.
Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae ſunt,
hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus
docentium, mollesque cantus et infractos. Receſſit 19
enim ille naturalis modus, deſideria ope neceſſaria
finiens: iam ruſticitatis et miſeriae eſt, velle quantum
ſat eſt. Incredibile eſt, mi Lucili, quam facile etiam
magnos viros dulcedo orationis abducat a vero. Ecce
Poſidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plu-
rimum philoſophiae contulerunt, dum vult deſcribere
primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex

neum ſitam incolunt, exponens IV, 168 ſq. huius rei non meminit. Troglodytas ibi non habitaſſe conſtat. *ad parata*, *αὐτελῆ*, quae in promtu, ad manum ſunt omnibus. Sic Horat. Carm. I, 31, 17 precatur: frui paratis et valido mihi, Latoe, dones.

18 *Itaque hinc — infractos*] cf. ad Ep. 15, 6. Luxum, quem hic taxat, recte caput omnium harum inventionum et artium prodit Seneca; qui tamen in fervore, quem Ruſſavianum merito vocaveris, naturalem rerum indolem habitumque laudandi, modum excedit.

19. 20. 21. *Ecce Poſidonius — ſed nullum pudori eſt.*] Deſcripſerat itaque Poſidonius, quomodo *alia fila plura in unum torqueantur*, gyrgillo adhi-

20 molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemem insertum, quod duritiam utrimque comprimentis tramae remolliat, spathâ coire cogatur et iungi: [h] textrini quoque artem a sapientibus dixit inventam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo,
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod lato feriunt insecti pectine dentis.

21 Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit

h. *textrini* dant Pintiani et Grut. codd. omnes. *Textricum* receperant jam Lipsius et Gronovius. De varietate lect. in vers. Ovid., ubi codd. Pint. et Palat. omnes habent: *quod lato* pariunt, cf. N. Heinsium.

adhibito, *alia ex molli solutoque* i. e. e lana ducantur, neantur: deinde explicaverat antiquiorem texendi artem, quum telae s. tramae stamina (Kette) a ligno transmisso suspensa, ideoque ad perpendiculum directa lapidum ponderibus infra appensis extenderentur, et subtemen mollius inter tramae stamina duriora immissum sursum versus *spathâ* s. radio, non pectine, textorio, quam textrix manu regebat, impulsum percuteretur, atque ita tela densaretur. Postea vero *subtilius genus* textrini, derelicta tela pendula atque recta, inventum est, scilicet tela plana s. iugalis, quam versibus Ovid. Met. VI, 54 sq., uno omisso, describit Seneca. Egregie totam hanc artem texendi veterum explicavit Schneiderus in Indice editioni suae Scriptorum de R. R. adiecto, sub voce Tela, unde mutuatus sum, quae consilio meo convenirent. *Vestis nihil celatura* i. bombycina, quae Suidas διαφανῆ Λακωνικὰ vocat voce διαφανῆ. Sunt autem vestes Coae, tenuitate sua infames, nebula linea ap. Publium Syrum Petronii 55. Hinc

bit proscissum aratro solum, [hh] et iteratum, quo solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, et collectas manu herbas, ne quid fortuitum et agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum nova inveniant, per quae fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, 22
sed in pistrinum sapientem submittit. Narrat enim, quemadmodum, rerum naturam imitatus, panem coepit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, et quidquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero salivae miscetur, ut facilius per fauces lubricas transeat. Quum pervenit in ventrem, aqualiculi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc ali- 23
quis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exspectat: deinde utriusque attritu grana franguntur, et saepius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, et assidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, et fervens testa percoxit: deinde furni paulatim reperti, et alia gene-

hh. *et iteratum* a Pintiano est, etsi omnes mss. habent: *inter aratrum.* Sed bene bonus censor, ait Lipsius; est enim agriculturae vox.

Hinc Horat. Serm. I, 2, 101 Cois tibi paene videre est nudam. Cf. post Lipsium ad Tacit. Ann. II, 33. Heynium ad Tibull. II, 3, 54.

22. *Aqualiculi*] i. stomachi. Caeterum suo consilio res attemperasse Posidonium liquet ex iis, quae Io. Beckmann Beytr. zur Gesch. der Erf. II. nr. I docte exposuit. Spectat huc aenigma Symposii LI in Wernsdorf. Poet. Lat. Min. VI, 2 p. 527. De *panificio* eruditissime egit Heynius in Opusc.

24 genera, quorum fervor serviret arbitrio. Non mul-
tum absuit, quin sutrinum quoque inventum a sapien-
tibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta
ratio commenta est. Hominis enim, non sapientis in-
venta sunt: tam mehercules quam navigia, quibus
amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad exci-
piendum ventorum impetum velis, et additis a tergo
gubernaculis, quae huc atque illuc cursum navigii tor-
queant: *) exemplum a piscibus tractum est, qui cau-
da reguntur, et levi eius in utrumque momento ve-
25 locitatem suam flectunt. Omnia haec quidem, inquit,
sapiens invenit: sed minora, quam ut ipse tractaret,
sordidioribus ministris dedit. Immo non ab aliis exco-
gitata ista sunt, quam a quibus hodieque curantur.
Quaedam nostra demum prodisse memoria scimus: ut
speculariorum usum, perlucente testa, clarum trans-
mittentium lumen: ut suspensuras balneorum, et im-
pressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur
calor, qui ima simul et summa foveret aequaliter.
Quid

*) *exemplum*: sic omnes mss. et editio vetus. Antea: *et exemplum*.

Opusc. Acad. Vol. I. p. 363 sq., nostri loci non immemor.

24. *Non multum absuit — diceret.*] Satis facete his verbis pro lemmate usus est Petrus Camperus in libro celebratissimo, sur la meilleure forme des Souliers 1781.

25. De *specularibus* vid. ad c. 4, 9 de Providentia. Saepe occurrit speculariorum usus, e. c. E. 86, 9. cf. Wernsdorf. Poet. Lat. Min. VI, 2 p. 542 sq. *suspensuras balneorum* recte explicat Lipsius de balneis antea simpliciter solo instructis, nunc autem a terra paullum allevatis super hypocausta et camerationes suppositas, ubi ignis erat; at superiora per *impressos parietibus tubos* calefiebant. Cf. ad 4, 9 de Provid. Propter hanc elevationem pensilia balnea vocata, de quibus cf. Schneider. ad Pallad. I, 40. p. 44, et Io. Beckmann Beyträge zur Gesch. d. E. II, 3 p. 428 sq. qui nostro loco et Winckelmanno usus est.

Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus 26
fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leve
formatas, quibus porticus et capacia populorum tecta
fuſcipimus? quid verborum notas, quibus quamvis
citata excipitur oratio, et celeritatem linguae manus
ſequitur? Viliſſimorum mancipiorum iſta commenta
ſunt: ſapientia altius ſedet, nec manus edocet; ani-
morum magiſtra eſt. Vis ſcire, quid illa eruerit,
quidve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec 27
varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus
ſpiritus, aut in exitu, aut in tranſitu, formatur in
vocem: non arma, nec muros, nec bella: utilia mo-
litur, paci favet, et genus humanum ad concordiam
vocat. Non eſt, inquam, inſtrumentorum ad uſus
neceſſarios opifex. quid illi tam parvula aſſignas? ar-
tificem vides vitae. Alias quidem artes ſub dominio
habet. nam cui vita, illi vitae quoque ornamenta ſer-
viunt: ceterum ad beatum ſtatum tendit, illo ducit, illo
vias aperit. Quae ſint mala, quae videantur, oſtendit: 28
vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem ſolidam;
inflatam vero, et ex inani ſpecioſam reprimit: nec
ignorari ſinit, inter magna quid interſit et tumida;
totius naturae notitiam, ac ſuae tradit. Quid ſint dii,
qualeſque, declarat; quid inferi, quid lares et genii.

26. *Quid loquar marmora —fulgent?*] vid. ad Ep. 86, 5. *Quid lapideas — ſuſcipimus?* i. e. quare columnas, quibus ſuſpendimus, ſuffulcimus etc. De *verborum notis*, ſhort hand vocant Angli, exſecutus eſt Lipſius in Epiſt. 27 Centur. I ad Belgas. Wower de Polymathia c. VI. p. 40 ſq. (notae praepetes, quibus tachygraphi utebantur, σημεῖα, Manil. IV, 197. Plut. Caton. min. To. I. p. 770. B. C.)

28. Vides et ſqq. §. compendium totius philoſophiae ſtoicae, quod in Epiſt. 89, 12 ſq. pluribus exſequutus eſt. Moralis pars pertinet ad verba: Quid ſint dii etc. ubi naturalis pars incipit, quem §. 30 excipit pars rationalis. *Lares et genii.*

Quid [1] in secundam numinum formam animae perpetuae, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid
29 velint. Haec eius initiamenta sunt, per quae non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cuius vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit. nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit, et aeternam rationem toti inditam, et vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo coepit inquirere, unde esset, ubi, quamdiu,
30 in quot membra divisus. Deinde a corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque et argumenta eius excussit: post haec, quemadmodum discernerentur vitae ac necis ambigua: in utraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, ut Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inventu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo usu iudicaturus. ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, invenit ro-
31 tam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum invenitur figuli rota, mavult videri versus

1. *in secundam numinum formam* omnium codd. lectio, quomodo iam Erasmus coniecerat. *hominum*, *nominum* sunt librarior. aberrationes.

genii. Quum totum mundum, coelum et terram animae replent, tum coelum i. e. aetherem aeraque heroibus, laribus et geniis attribuebant stoici. Genii per totum sparsi tutelares agunt, lares cuique domo praesunt. Cf. Lipsii Physiol. I, 18.

30. *Deinde a corporalibus*] i. e. animo. cf. Ep. 113. *Non abduxit — venit.* Spectant ad §. 25. omnia haec quidem, inquit, sapiens invenit, sed minora, quam ut ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit: quae refutat Seneca. *ponenda* i. deponenda. *Anacharsis — formantur — fabulam.* Diog. Laert. I, 105 ubi Menag. Ephorus Strabonis VII, 3, 9 p. 370 ed. Lips. idem tradunt. Homeri versus exstat Il. σ, 600. 601 ubi cf. Heyne.

versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin
huius rei fuisse auctorem contendo: et si fuit, sapiens
quidem hoc invenit, sed non tanquam sapiens: sicut
multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua
sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu
omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens.
Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui
spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix di-
ligenti manu effingerentur. Haec inventa sunt, post- 32
quam sapientem invenire desivimus. Democritus, in-
quit, invenisse dicitur fornicem, ut lapidum curvatura
paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc
dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democri-
tum, et pontes, et portas fuisse, quarum fere summa
curvantur. Excidit porro vobis, eundem Democritum 33
invenisse, quemadmodum ebur [k] molliretur, quemad-
modum decoctus calculus in smaragdum converteretur,
qua hodieque coctura inventi lapides coctiles coloran-
tur. Ista sapiens licet invenerit, non qua sapiens
erat,

k. *molliretur.* Sic optime codd. et vett. edd. *poliretur* est Pintiani coniectura non admittenda. cf. not.

31. *Cuperem — effingerentur.*] Haec formatura, quae hodieque obtinet, nova isto tempore fuisse videtur. Cf. Miscellaneous Works of Middleton Vol. IV p. 43, qui ante Wessel. ad Diod. 3, 16, Gesneri, Hambergeri et Michaelis disquisitiones super vitro, diligenter haec exsequutus est, et hunc locum advertit.

32. De *Democrito* unus Posidonius haec exposuit: quae quum Seneca refellat, non cogitavit, et pontes portasque fuisse ligneos nullam curvaturam poscentes. *Ebur molliebatur* ζύθει, cerevisiae genere, si fides habenda est Plut. Vol. X. p. 89, quem Gronovio ad h. l. debeo. Plura dedit Heyne in Nov. Commentar. Soc. Reg. Gott. To. I. nr. VI. de veterum ebore eburneisque signis. Cf. Schneider ad Eclog. phys. p. 16. *Decoctus — colorantur* de fluore vitreo intelligam, quo gemmas, murrhina

erat, invenit. multa enim facit, quae ab imprudentissimis aut aeque fieri videmus, aut peritius, aut
34 exercitatius. Quid sapiens investigaverit, quid in lu-
cem protraxerit, quaeris? Primum rerum naturam,
quam non ut cetera animalia oculis secutus est, tardis
ad divina. Deinde vitae legem, quam ad universa
direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, et
accidentia non aliter excipere, quam imperata. Ve-
tuit parere opinionibus falsis, et quanti quidque esset,
vera aestimatione perpendit: damnavit mixtas poeni-
35 tentiae voluptates. Et bona semper placitura laudavit,
et palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus
non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate.
Non de ea philosophia loquor, quae civem extra pa-
triam posuit, extra mundum deos, quae virtutem do-
navit voluptati; sed de illa, quae nullum bonum pu-
tat, nisi quod honestum est; quae nec hominis, nec
fortunae muneribus deleniri potest: cuius hoc pretium
36 est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse
illo rudi seculo, quo adhuc artificia deerant, et ipso
usu discebant utilia, non credo. [1]Sicut autem fortu-
nata tempora, quum in medio iacerent beneficia natu-
rae

1. *Sicut autem.* Sic omnes codd. *S. ante* nullo sensu edd. occupavit: nam de illis ipsis fortunatis temporibus loquitur Seneca. Sensus est: Etiamsi porro tempora fortunata essent, tamen non erant sapientes viri. Nulla itaque emendatione, sed interpretatione opus erat.

rhina s. murrham etc. imitari solebant veteres, calce metallica vitreo crystallino purissimo iam liquefacto addita. Sic colorantur. Hoc hodieque fit. Io. Beckmann tamen in Beyträgen zur Gesch. der Erf. I, p. 376 de caementatione, qua crystallo montano color viridis additus sit, intelligere mavult.

35. *felicissimum — potestate*] sapiens est, de quo saepe noster, e. c. Ep. 75, 14, 93, 2. Horat. Serm. II, 7, 83 sqq. *Non de ea — voluptate.* De Epicuro loquitur, qui a republica

rae promiscue utenda, antequam avaritia atque luxuria dissociavere mortales, et ad rapinam ex consortio discurrere; non erant illi sapientes viri, etiamsi faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, 37
non alium quisquam suspexerit magis; nec si cui permittat Deus terrena formare, et dare gentibus mores, aliud probaverit, quam quod apud illos fuisse memoratur, apud quos

—— nulli subigebant arva coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune re- 38
rum natura fruebantur: sufficiebat illa, ut parens, in tutelam omnium: haec erat publicarum opum secura possessio. Quidni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non posses? Irrupit in res optime positas avaritia: et dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, et in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, et multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque velit nunc [m] occurrere et reparare 39
quod perdidit; licet agros agris adiiciat, vicinum vel pretio

m. *occurrere.* Sic duo palat. codd. Antea: *concurrere*, quod incommodum est. Margo unius cod. *congerere.* Lipsius emend. *converrere:* Gronovius *conquirere*, qui tamen et *occurrere* probat. De circumcursione sedula, πολυπραγμοσύνη intelligas. Mox *vel pretio pellat aeris* Erasmo debetur, qui tamen

blica suos removet et sibi ipsis vivere iubet, societatem solvit rel.: ἡδονὴ, voluptas Epicuri, hic taxatur male intellecta. Est enim nil nisi felicitas, quae ex conscientia virtutis in vita oritur. Cf. Kant Critik der prakt. Vernunft p. 208 sq. ed. II. *sed de illa* stoica.

37. Versus sunt Virgilii Ge. I, 125 sqq.

pretio pellat aeris, vel iniuria; licet in provinciarum spatium rura dilatet, et possessionem vocet per suam longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, unde discessimus. Quum omnia fecerimus, multum habebimus: universum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, et in usus populorum non di-
40 ripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minus invenisse, quam inventum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut ulli superare poterat, aut deesse inter concordes dividebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manum, nondum avarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessariis quoque excluserat:
41 par erat alterius, ac sui, cura. Arma cessabant, incruentaeque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus densum a sole protexerat, qui adversus saevitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde vivebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, et acerrimis excitat stimulis:
42 [n] at quam mollem somnum illis dura tellus dabat! Non impendebant caelata laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, et insigne spectaculum noctium; mun-

tamen *arvis* coniiciebat, unde a Mureto factum *agris*. Codd. habent *eris*, unus *eius*, unde Grut. fecit *ex his*, quomodo et adscriptum erat Palat. tertio. Lipsius: *ex eis* vel *terris*. Vulgata tamen ferri potest.

n. *at quam mollem somnum illis dura tellus dabat!* Sic Gruter. et Gronovii mss. Haud dubie verum. Edd. multae carent voculis: *at quam*.

39. Cf. Ep. 89, 18 sq. *Terra ipsa — illaborata:* auget magis quam poetae, qui fertilitatem praedicantes non deprimunt diligentiam cultorum, v. c. Ovid. Met. I, 102 per se dabat omnia tellus. Moschion Stobaei Ecl. p. 242 ed. Heer. *Μέλαινα καρποῦ βῶλος ὀμπνίου τροφός* rel. *quod sibi iaceret* sine usu et fructu: abditum aut sepositum. L.

42. *caelata laquearia*] cf. supra ad §. 8. ubi lacunaria i. q. laque-

mundus in praeceps agebatur, silentio tantum opus
ducens. tam interdiu illis, quam noctu, patebat pro-
spectus huius pulcherrimae domus: libebat intueri
signa, ex media coeli parte vergentia, rursus ex oc-
culto alia surgentia. Quidni iuvaret vagari inter tam 43
late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pa-
vetis sonum, et inter picturas vestras si quid increpuit,
fugitis attoniti. Non habebant domos instar urbium.
Spiritus ac liber inter aperta flatus, et levis umbra
rupis aut arboris, et perlucidi fontes, rivique non
opere, nec fistula, nec ullo coacto itinere obsolefacti,
sed sponte currentes, et prata sine arte formosa, inter
haec agreste domicilium, rustica positum manu. Haec
erat secundum naturam domus, in qua libebat habita-
re, nec ipsam, nec pro ipsa timentem: nunc magna
pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamvis egregia il- 44
lis vita fuerit, et carens fraude, non fuere sapientes,
quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non
tamen negaverim fuisse alti spiritus viros, et, ut ita
dicam, a diis recentes. neque enim dubium est, quin
meliora mundus nondum effetus ediderit. Quemadmo-
dum

laquearia. *mundus in prae-ceps agebatur.* Natura, mundus et Deus idem valent ap. Stoicos. Hinc Manilius II, 114 Materiaeque datum est cogi, sed cogere mundo. Cf. Lipsii Physiol. stoic. I, 5.

43. *Non habebant domos instar urbium.*] cf. ad §. 7. Var. Lect. Lipsius docuit in Admirandis, Romae sic fuisse. *rivique — obsolefacti* i. e. ad utilitatem redacti ac servitutem. Rivi, aqua ad libram exacta, *opere* arcuato, et substructionibus supra terram, ducebantur in castella s. dividicula (bassins), unde per fistulas, aqua quaquaversus in fundum etc., et tandem Romam dirigebatur ibique dividebatur. De his aquaeductibus rom. cf. post Frontinum, Adlers Beschreib. der Stadt Rom p. 66 sqq.

44. *neque enim dubium est — ediderit.*] Poetarum hanc opinionem de *mundo effeto* i. tam imbecilli et affecto, ut mulieri spatio defessae vetusto similis animalia deteriora pareret, ideoque

dum autem omnibus indoles fortior fuit, et ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum
45 fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum faece quaerebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? ignorantiâ rerum innocentes erant. multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit, an nesciat.
46 Deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quaedam rudis vita: virtus non contingit animo, nisi instituto et edocto, et ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: et in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

que cognatam cum illa opinione de saeculo aureo, Democrito acceptam retulit, opinor, Epicurus Lucretii II, 1150. rel. et Stoici recentiores, quorum peculiare hoc erat dogma, primos mortales multo sapientiores fuisse posteris. Hoc ipsum monuit Sextus Empir. p. 555 Fabric. Cf. Lipsii Physiol. stoic. III. c. 4. et 5. Egregie explicatam ac refutatam eam dederunt Viri praestantissimi Reimarus (die vornehmsten Wahrheiten der natürl. Relig. p. 110 sq. ed. IV) et Wielandus (sämtl. Werke B. XIV p. 353 sq. 391 sq.) *Ars est bonum fieri.* Nam stoa docet, virtutem disci debere et posse. Lipsii Manud. in Philos. stoic. II. 10. Ars est Philosophia vitae. Cic. fin. III, 2. Upton. ad Arrian. Diss. Epict. p. 184 Schweighaus.

45. *mutis animalibus*] i. e. brutis, ceteris animalibus, hominum respectu. Bene haec observavit contra Lipsium, qui pisces intellectos maluerat, Gronov. cf. Ep. 92, 7. *vestis — picta* acu. *nondum texebatur aurum*, ut fila lanea tramam, aurea subtemen constituerent. Plin. N. H. VIII, 48 tribuit hanc artem Attalo regi: unde nomen attalicis.

EPI-

EPISTOLA XCI.

Commemorat, quomodo amicum communem, Liberalem, Lugdunensi colonia oriundum atque eius amantissimum, quum horribili incendio exusta esset, consolatus sit. Magnitudine huius calamitatis vividis coloribus depicta, atque adeo tristitiae caussis concessis, monuerat, nihil ex humanis rebus non esse fragile, ideoque in omnia, quae accidere possint, praemittendum esse animum, eumque ad ea praeparandum, quum fortuna parcat nemini et multis modis calamitatum et mortis utatur, quin nimia felicitas ipsa cladis caussas inveniat et cito pereant subitoque, quae diu crevissent. Deinde cogitemus, non esse tam magnum, quicquid acciderit, quam rumore iactetur. Tum, esse hanc cum omnium rerum tum naturae communem sortem. Omnia cadent, quomodocunque id fiat. Accedit, quod maior fortuna saepe ex iniuria oriatur: quod et Lugduno eventurum esse auguratur et optat. Quum itaque nihil inausum intentatumque sit fortunae, vel his legibus, quas det haec necessitas, parendum vel subtrahendum est quacunque via velis: omnes autem hoc respectu similes paresve sumus. Exemplo est Alexander magnus. Aequanimitate omnia feruntur, quum nihil eorum malum sit nisi verba quae metum iniiciunt sine caussa: ut adeo mors et iniqui rumores eodem loco habendi sint.

Comparari meretur Senecae liber de Tranquillitate animi egregius pluribus locis: nec ei, qui tres Consolationes Senecae tribui solitas legerit, occurrent nondum dicta.

Liberalis noster nunc tristis est, nuntiato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Movere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriae suae amantissimum. Quae res efficit, ut firmitatem animi sui quae-

1. *Liberalis*] Videtur ille *Aebutius Liberalis*, cui de Beneficiis inscripsit. L. *Lugdunensis colonia*, quae nunc Lyon audit, ducta est a L. Munat. Planco a. v. c. 711. cf. Dio Cass. 46, 50. et exusta est a. v. c. 811. cf. §. 14. ut Ernesti observat ad Tacit. Ann. 16, 13. huius cladis vestigia apparere et nunc Lugduni docemur ab auctore Antiquitatum lugdunensium p. 248. Cf. Menetrier in histoire civile et consulaire de

quaerat, quam videlicet ad ea quae timeri posse putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, et paene inauditum, non miror si sine metu fuit, quum esset sine exemplo. multas enim civitates incendium vexavit, nullam abstulit. Nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: et quamvis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta de-
2 pascitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix unquam tam gravis et perniciosus fuit motus, ut tota oppida everteret. Nunquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quae singula illustrare urbes singulas possent, una nox stravit; et in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? ubique armis quiescentibus, quum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum,
3 quod ostendebatur in Gallia, [a]quaeri? Omnibus fortuna, quos publice afflixit, quod passuri erant, timere permisit: nulla res magna non aliquod habuit ruinae suae spatium: in hac, una nox [b]interfuit inter urbem maximam, et nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Haec omnia Liberalis

a. *quaeri* bonorum codd. suffragio restitui suadente Gron. cf. ad Ep. 20. not. 2 p. 74. Antea: *quaeritur*, quod Graevius Lectt. hes. p. 45, ubi quaerere i. e. desiderare explicat et cum ζητεῖν comparat, retinuit.

b. *interfuit.* Plurimi codd. et edd. sic praestant. Ex uno Gruteri recepit Lipsius *una nox fuit inter* etc. At est haec loquendi ratio Senecae familiaris, e. c. ep. 101, 9. Gron. Nonnulli codd. *una nox non interf.*

de la ville de Lyon. fol. Lyon 1696. *si sine metu fuit,* si nullum metum iniiceret.

2. *Nunquam denique tam infestum ulli*] sc. oppido: moneo, ne cum Lipsio *ullibi* vel *ullum* emendes. *in tanta pace:* nam bellum parthicum sequenti demum anno 812 acriter sumebatur. Tacit. Ann. XIII, 34.

lis nostri affectum inclinant, adversus sua firmum et erectum. nec sine causa concussus est. Inexspectata plus aggravant: novitas adiicit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis, quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improvisum esse 4
debet. In omnia praemittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna quum voluit, ᶜex florentissimo detrahat? quod non ea magis aggrediatur et quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? non una via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus, invenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsis 5
voluptatibus causae doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, et auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque maiores, agitur aestiva tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia: et cladis caussas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas invenit. Invadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos poena, secretissimos tumultus. Eligit 6
aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas inge-

L 2

c. *ex flor.* sic omnes Grut. codd. et editio vetus. Antea: *et.*

3. *adversus sua*] i. e. ea, quae ad ipsum pertinebant, ideoque privata et propria. *nec quisquam mortalium — doluit*: n. quisque maiorem percepit dolorem eius rei, quam, quum accideret, etiam miratus erat ut inopinatam et insolitam.

4. *cogitandumque — fieri.*] Pertinet huc versus Publii Syri mimographi: cuivis potest accidere, quod cuiquam potest: laudatus a Seneca in Consol. ad Marc. c. 9 fin. de Tranq. an. 11, 8. De *fortuna* saepius noster eadem habet, e. c. de Tranq. an. 10, 2, 11, 4: et quis non?

6. *Eligit aliquid novi casus*] i. fortuna. *Quid, longa series* scil.

ingerat. Quidquid longa ſeries, multis laboribus, multâ Deûm indulgentiâ ſtruxit, id unus dies ſpargit ac diſſipat. Longam moram dedit malis properantibus, [d]qui diem dixit; hora, momentumque temporis, evertendis imperiis ſuffecere. Eſſet aliquod imbecillitatis noſtrae ſolatium, rerumque noſtrarum, ſi tam tarde perirent cuncta, quam fiunt: nunc incrementa lente
7 exeunt, feſtinatur in damnum. Nihil privatim, nihil publice ſtabile eſt: tam hominum, quam urbium, fata volvuntur. Inter placidiſſima terror exſiſtit, nihilque extra tumultuantibus cauſſis, mala, unde minime exſpectabantur, erumpunt. Quae domeſticis bellis ſteterant regna, quae externis, impellente nullo, ruunt. Quota quaeque felicitatem civitas pertulit? Cogitanda ergo ſunt omnia, et animus adverſus ea quae poſſunt
8 evenire, firmandus. Exſilia, tormenta, bella, morbos,

d. *qui diem dixit; hora, momentumque temporis, evertendis imperiis ſuffecere.* Ex Gruteri emendatione: Lipſius cum Gronov. probat. Antea: *horum m. ſuff.* Mox, *ſi tam tarde perirent cuncta*, *quam fiunt*, Gruterus, Lipſius et Gronov. e codd. nonnullis receperunt: aliis alia praebentibus, ut in ſententiis fit, quae a ſciolis et librariis ſaepe mutari, augeri, depravari ſolent.

ſcil. temporis. De tempore ſimpliciter vox *ſeries* aevo Senecae uſurpari coepta: quem morem etiam poſtea, v. c. ap. Auſonium nondum obliteratum videmus. *Longam moram — ſuffecere.* Eſt Euripides, in cuius Phoeniſſis 561 nunc legitur: ὁ δ' ὄλβος οὐ βέβαιος, ἀλλ' ἐφήμερος: et in fragm. ex ei. Inone, dramate nunc deperdito: ὡς μικρὰ τὰ σφάλλοντα, καὶ μί' ἡμέρα Τὰ μὲν καθεῖλεν ὑψόθεν, τὰ δ' ἦρ' ἄνω. Ὁρᾷς τυράννους διὰ μακρῶν ηὐξημένους. (Vides tyrannos, longo tempore potentiam adeptos, quam parva labefactent, et una dies hunc ab alto deiecit, illum evexit.) In quibus verſibus Demetrius Phalereus, quem ſequitur Seneca, obſervavit, praeſtare, ſi non unam diem, ſed punctum temporis dixiſſet Euripides, ap. Plutarch. Conſol. ad Apollon. Vol. VII p. 323 Hutt. Cf. Valcken. ad Eurip. Phoen. p. 211. et Diatrib. p. 177.

bos, naufragia meditare! poteſt te patriae, poteſt patriam tibi caſus eripere: poteſt te in ſolitudinem abiicere, poteſt hoc ipſum in quo turba ſuffocatur, fieri ſolitudo. Tota ante oculos ſortis humanae conditio ponatur: nec quantum frequenter evenit, ſed quantum plurimum poteſt evenire, praeſumamus animo, ſi nolumus opprimi, nec ullis inuſitatis velut novis
obſtupefieri. In plenum cogitanda fortuna eſt: Quo- 9
ties Aſiae, quoties Achaiae urbes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia devorata ſunt? Cyprum quoties vaſtavit haec clades? quoties in ſe Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati ſunt totarum urbium interitus: et nos, inter quos frequenter iſta nuntiantur, quota pars omnium ſumus? Conſurgamus itaque adverſus fortuita: et quidquid inciderit, ſciamus non eſſe tam magnum,
quam rumore iactetur. Civitas arſit opulenta, orna- 10
mentumque provinciarum, quibus et inſerta erat, et excepta, uni [e] tantum impoſita, et huic non altiſſimo monti. Omnium iſtarum civitatum, quas

 nunc

e *tantum*. Sic codd. aliquot et editio vetus: antea, *tamen*.

9. De his calamitatibus cf. Senec. N. Quaeſt. VI, 1 et Geographi, inprimis Mannertus, quocum conferri meretur Villoiſon. Prolegom. Homer. p. 52. nota 54. *Frequenter nobis nuntiati — interitus*, interpretatione vocem *interitus* mitiges, ne ſibi ipſe adverſetur Seneca. Cf. §. 1, 2.

10. *Civitas — monti.*] Erat quidem *Lugdunum* urbs opulenta et ornamentum provinciarum Galliae, quibus loco et poſitu *inſerta* erat, i. adnumerabatur, ſed conditione excepta, quum colonia iuris romani (cf. Laccary Hiſtor. Colon. p. 192) facta eſſet, ideoque multo praeſtantior eius conditio quam ſtatus urbium provincialium. Cf. Heineccii antiquit. rom. ſyntagma p. 365 ſq. 391 ſqq. ed. IV. Multas familias romanas habebat Lugdunum. Cf. P. de Marca de primatu Lugd. Vienna erat iuris italici colonia. Ambitus tamen Lugdu-

nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque
tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia
clarissimarum urbium iam fundamenta consumta sint,
nec quidquam exstet, ex quo appareat illas saltem
fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum
humana arte atque industria posita vertit dies: iuga
11 montium diffluunt, totae desedere regiones. Operta
sunt fluctibus, quae procul a conspectu maris stabant:
vastavit ignis colles, per quos elucebat: erosit et
quondam altissimos vertices; solatia navigantium ac
speculas ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturae
opera vexantur: et ideo aequo animo ferre debemus
urbium excidia. Casura omnia exstant; omnibus exi-
tus manet: sive interna [f] vis flatusque praeclusi ac vio-
12 lenti pondus, sub quo tenentur, excusserint; sive tor-
rentium in abdito vis vastior obstantia effregerit; sive
flammarum violentia compaginem soli ruperit; sive ve-
tustas, a qua nihil tutum est, expugnaverit minuta-
tim; sive gravitas coeli eiecerit populos, et situs de-
serta

f. *vis flatusque praeclusi ac violenti* — Plurimi codd. *interna vis flatusque praeclusa violenti*, unde Pintian. emend. *praeclusi*. Lipsius probabat et *violente* adiiciebat. Hinc feci: *praeclusi ac violenti*. Antea: *interna vi flatuque praeclusa violenti*, Muretus habet: *interna vi flatuque praeclusi venti*. Mox, *in abdito vis vastior* o. c. dedi e Mss. Antea sine voce, *vastior*.

Lugduni non ita magnus erat et unum tantum montem occupabat. Nunc tamen cum ambitus eius multo amplior est, cum plures montes s. clivos teneat, ut secunda post Parisios urbs Regni gallici habeatur et sit. Cf. Büsching III p. 807. ed. VIII. *Non vides, quemadmodum — fuisse*. inprimis Helice et Buris, quae terrae motu demergebantur. cf. Ovid. Met. XV, 293. Senec. Q. Natur. VI, 1 fin. 23. 25. 32. Si tamen Scrofani, qui nuper illas regiones adiit, itinerario fides haberi possit, Helices mersae urbis interdum et muri, domus ac templa hodieque aeque ac Ovidii tempore conspiciuntur.

serta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. hoc unum scio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura vivimus. [g] Haec ergo atque eiusmodi solatia admoveo Liberali 13
nostro, incredibili quodam patriae suae amore flagranti: quae fortasse consumta est, ut in melius excitaretur. Saepe maiori fortunae locum fecit iniuria: multa ceciderunt, ut altius surgerent, et in maius. [h] Timagenes felicitati urbis inimicus aiebat, Romae sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura, quam arsissent. In hac quoque urbe verisimile est certaturos omnes esse, ut maiora certioraque, quam amisere, restituantur. Sint utinam diu- 14
turna, et melioribus auspiciis in aevum longius condita! Nam huic coloniae ab origine sua centesimus annus est, aetas ne homini quidem extrema. A Planco deducta, in hanc frequentiam, loci opportunitate, convaluit: quae tamen gravissimos casus intra spatium humanae pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suae, et sciat ni-

g. *Haec ergo:* cum Grut. et edd. rescripsi. Antea, *Haec ego.*
h. *Timagenes:* Nic. Faber sic emend. optime lectionem codd. *ymagines*, *imagines*.

13. *Timagenes*] Cf. ad III de Ira 23, 3. sqq. not., in qua errorem, quem cum Fabricio erravi, corrigas velim. Non enim hic T. fuisse videtur ille, quem Quintil. Inst. or. X, 1, 75 post Clitarchum recenset, et ex quo I, 10, 10 quaedam affert, sed rhetor et historicus eiusdem, Alexandria ortus. — Ceterum mox Lugdunum ita surrexit, ut vix novem annis a clade elapsis pro Vitellio contra Galbam steterit, Tacito Hist. I, 51. 65. narrante.

14. *A* Lucio *Planco* deductos Viennenses, qui ab Allobrogibus ad Rhodani et Araris confluentiam consederant, a. v. c. 711 narrat Dio Cass. 46, 50. Nero Lugdunum hanc cladem passum adiuvit quadragies sestertio (200,000 thal. ex supputatione Rome de l'Isle) Tacit. Ann. 16, 13.

15 hil inausum esse fortunae. Adversus imperia illam idem habere iuris, quod adversus imperantes: adversus urbes idem posse, quod adversus homines. Nihil horum indignandum est. in eum intravimus mundum, in quo his legibus vivitur. Placet? pare. non placet? quacunque vis, exi. Indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum est: sed si haec imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato rever-
16 tere, a quo omnia resolvuntur. Non est quod nos tumulis metiaris, et his monumentis, quae viam disparia praetexunt: aequat omnes cinis. impares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis dico: tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quae terram premunt, [hh] firemps lex
17 esto. Ad omnia patienda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander

hh. *firemps lex esto.* Ex em. Mureti. In libris erat: *Sere miles esto.* Vulgaverant: *similes esto* vel *servus miles e.*

16. *Non est quod nos tumulis met. et h. mon.*] Spectant haec ad sepulcra, ideoque ad monumenta cum inscriptionibus iuxta viam publicam erecta, et pro cuiusque fortuna magna, parva, atque adeo disparia. *Ardea* pusilla urbs, comparata cum Roma, cui erat vicina. Cf. Liv. 1, 57. Virg. Aen. VII, 412 not. *firemps* i. similis. cf. Gesneri Thes. h. v.

17. Quae de *Alexandro* M. hic narrantur, nullo historiae testimonio subnixa sunt, sed petita e declamationibus, quibus hoc propositum erat, libertate sublata, ut fictis argumentis in suasoriis, controversiis etc. uterentur ad eloquentiam umbratilem excolendam, docendam, discendam. Verum est, Alexandrum puerum, non regem, magistro Aristotele Geometriam didicisse, et Persis postea devictis cupidum fuisse visendi Oceanum. Reliqua ad Alexandrum deprimendum de-

der Macedonum rex discere Geometriam, infelix! coe-
perat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua mini-
mum occupaverat. Ita dico, infelix, ob hoc, quod
intelligere debebat falsum se gerere cognomen. quis
enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quae
tradebantur, subtilia, et diligenti intentione discen-
da: non quae percipere posset vesanus homo, et trans
Oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, 18
me doce. Cui praeceptor, Ista, inquit, omnibus
eadem sunt, aeque difficilia. Hoc puta rerum natu-
ram dicere: Ista, de quibus quereris, omnibus eadem
sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet,
sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? Aequanimi-
tate. Et doleas oportet, et sitias, et esurias, et se-
nescas, et si tibi longior contigerit inter homines mo-
ra, et aegrotes, et perdas aliquid, et pereas. Non
est tamen quod istis, quae te circumstrepunt, credas:
nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum.
Ex consensu istis metus est. sic mortem times, quo- 19
modo famam: quid autem stultius homine, verba me-
tuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere,
eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre
redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert,
sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est
vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum
famam extimuistis sine causa: sic et illa, quae nun-
quam timeretis, nisi fama iussisset. Numquid detri- 20
menti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus?

declamatores mentiti sunt, quos noster nullo iudicio critico usus h. l. et alias sequutus est, et Iuvenal. X, 168: Vnus Pellaeo iuveni non sufficit orbis etc. Cf. Io. Schulting. ad M. Senecae Suasor. 1.

19. De *Demetrio* cynico, amico Senecae, cf. ad III, 3 de Providentia. Ceterum simile facete dictum Butleri, Angli, auctoris carminis epici Hudibras, eiusdem fere argumenti notum est.

nec morti quidem haec apud nos noceat: [1]et haec malam molitionem habet. Nemo eorum, qui illam accusant, expertus est. interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quam multis utilis sit, quam multos liberet tormentis, egestate, querelis, suppliciis, taedio. Non sumus in ullius potestate, quum mors in nostra potestate sit.

EPISTOLA XCII.

Quum amicum sibi convenire dicat in eo, ut corpus animi caussa adsit eique serviat, sequatur necesse est, beatam vitam in hoc uno positam esse, ut in nobis ratio perfecta sit, qua una id quod honestum est, et beata vita paratur, omni auxilio externo, omni fortuito, omni irrationali, excluso. Ita animus sapientis viri exoritur talis, qualis Deum decet, sola honestate contentus. Proinde ἀοχλησία admittitur, voluptas non item: quidquid contra dicant Epicurei, quoniam virtus et voluptas sibi adversantur. Attamen bono iudicio ea, quae ad voluptatem spectant, ut, bona valetudo, quies et dolorum vacatio, eligi debent et possunt, quia secundum naturam sunt, etsi bona non sunt. Non in re bonum est, sed in electione: qua in re similis est vestis, quae corpus velat, corpori, quod animi velamentum est. Concedenti, virtutem qui habeat, miserum esse non posse, beatissimum non esse posse, qui naturalibus bonis destituatur, respondet, hoc discrimen statui non posse, quum commoda et incommoda extra nos, inprimis virum bonum sint, quae itaque sive adsint, sive absint, non impedirent, quominus beatus et beatissimus fiat. Obstare quidem possunt incommoda virtuti, uti quaedam soli quoque obstant, sed non minus illam impediunt, quam illum. Falsus itaque est, qui

1. *et haec malam molitionem habet.* Hanc antiquam lectionem fuisse, docent codd. mss.; veram esse, monstrat nexus: noli credere nec iniquis rumoribus atque iis deprimi, nec angi iis, quae de morte narrantur. *nec morti — habet:* i. e. nec morti haec fama de ea speciem horribilem circumdet: uti illa fama in bono viro aspergendo, ita in morte accusanda successu bono destituatur: *molitio* enim est machinatio, Nat. Qu. III, 30 init. *haec* fama *malam* i. malignam, nobis terrorem incutientem, *molitionem* conatum habet, ea utitur. Quae si vera sint, Gronovii emendatione: *malam opinionem* non indigemus.

qui ſapientem parum proſpero corpore uſum nec miſerum eſſe, nec beatum dicat; ideoque in medio conſtitutum. Nec in beatitatem tempus aliquid poteſt: non intenditur virtus, ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute eſt. Non quo longior, ſed quo melior et honeſtior vita ſit, quaeri debet. Non ſolum Diis virtus et beata vita contingit, ſed nobis quoque contingere poteſt: atque ideo ad ſimilitudinem Deorum accedere debemus, quorum ſocii et membra ſumus.

Conferas Senecae libellum De vita beata.

Puto, inter me teque convenit, externa corpori ac-
quiri, corpus in honorem animi coli, in animo eſſe
partes miniſtras, per quas movemur alimurque, pro-
pter ipſum principale nobis datas. In hoc principali
eſt aliquid irrationale, eſt et rationale. Illud huic ſer-
vit: hoc unum eſt, quod alio non refertur, ſed om-
nia ad ſe perfert. Nam illa quoque divina ratio om-
nibus praepoſita eſt, ipſa ſub nullo eſt: et haec au-
tem noſtra eadem eſt, quia ex illa eſt. Si de hoc 2
inter nos convenit, ſequitur ut de illo quoque con-
veniat, in hoc uno poſitam eſſe beatam vitam, ut in
nobis ratio perfecta ſit. Haec enim ſola non ſubmit-
tit animum, ſtat contra fortunam: in quolibet rerum
habitu [a] ſe virtus ſervat. Id autem unum bonum eſt,
quod

a. *ſe virtus ſervat.* Hanc lectionem codicis Col. ap. Gruter. margini adſcriptam cum Lipſio praefero vulgatae: *ſervata ſervat.* Codd. omnes *ſervitus ſervat*, vel *ſervitus ſervit.* Gronov. emend. *in quolibet rerum habitu ſe rectam ſervat*, h. e. et integram et neſciam flecti. Equidem exſpectabam h. l. libertatis mentionem.

1. *externa corpori*] in uſum corporis omnia, quae fortuita ſunt, v. c. valetudo, opes, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, non noſtra, aliena, acquiri. *Partes miniſtras* i. quae famulentur, ancillenturque rationi, ſenſus quinque ſ. externus, quem vocamus, ſenſus, facultas loquendi quaerendique, atque *principale*, τὸ ἡγεμονικὸν, (ſenſus internus) quod dividitur in partem *rationalem* i. facultatem cogitandi et colligendi, et in partem *irrationalem*.

quod nunquam deſringitur. Is, inquam, beatus,
quem nulla res minorem facit: tenet ſumma, et ne
3 ulli quidem, niſi ſibi, innixus. Nam qui aliquo auxi-
lio ſuſtinetur, poteſt cadere. Si aliter eſt, incipient
in nobis multum valere non noſtra. Quis autem vult
conſtare fortunâ, aut quis ſe prudens ob aliena mi-
ratur? Quid eſt beata vita? ſecuritas et perpetua
tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit con-
ſtantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo perve-
nitur? ſi veritas tota perſpecta eſt, ſi ſervatus eſt in
rebus agendis ordo, modus, decor, et innoxia vo-
luntas, aut benigna, intenta rationi, nec unquam ab
4 illa recedens, amabilis ſimul, mirabiliſque. Denique,
ut breviter tibi formulam ſcribam, talis animus ſapien-
tis eſſe viri debet, qualis Deum deceat. Quid poteſt
deſiderare is, cui omnia honeſta contingunt? Nam
ſi poſſunt aliquid non honeſta conferre ad optimum
ſtatum, in iis erit beata vita, [b] cum quibus non eſt.
Et quid ſtultius, turpiuſve, quam bonum rationalis
animi

b. *cum quibus non eſt.* Sic Gronov. in membrana invenit. Antea: *ſine quibus non eſt*, ſenſu contrario.

nalem, quae in affectibus et concupiſcentia poſita eſt. Ita Io. Stobaeus Eclog. P. I. Tom. II. p. 878 Heer. cf. Lipſii Phyſiol. ſtoic. III, c. 17 ſqq. Attigit et Tiedemann Syſt. II p. 159 ſq.

3. *Quis autem vult conſtare fortunâ?*] i. dependere ab externis fortuitisque? *Quid eſt vita beata? — Deum deceat.* Similia ſaepe inculcant noſter et reliqui Stoici. cf. Senec. de Conſtant. Sap. c. 8. Tiedemann III p. 270 ſq. *veritas.* Ep. 74, 28: beatum ſine ſcientia divinorum humanorumque non poteſt effici. ἀλήθεια. M. Antonin. II, 16. III, 6. V, 9. *Decor*, κοσμιότης, i. ſcientia honeſtarum et turpium motionum. Stob. II, 7 p. 106. Spectant haec ad prudentiam, temperantiam rel. Eſt itaque τὸ καλὸν (Ep. 66, 16), naturae atque dignitati hominis conveniens. Diog. Laert. VII, 101.

4. *non honeſta*] ἀδιάφορα, e. c. vita, opes, pulchritudo, nobilitas rel. cf. Ep. 66. 67, 5. 74, 1. etc. Tiedemann III, p. 106 ſq.

animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri
ſummum bonum iudicant, quia parum plenum ſit, for-
tuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos 5
ſectae huius auctores, aliquid ſe tribuere, dicit, ex-
ternis, ſed exiguum admodum. Vides autem quale ſit,
die non eſſe contentum, niſi aliquis igniculus alluxe-
rit. Quod poteſt in hac claritate ſolis habere ſcintilla
momentum? Si non es ſola honeſtate contentus, ne-
ceſſe eſt aut quietem adiici velis, quam heſychiam
vocant Graeci, aut voluptatem. Horum alterum ut- 6
cunque recipi poteſt: vacat enim animus moleſtia,
liber ad conſpectum univerſi, nihilque illum avocat a
contemplatione naturae: alterum illud, voluptas, bo-
num pecoris eſt. Adiicimus rationali irrationale, ho-
neſto inhoneſtum. Magnam vitam facit titillatio cor-
poris? quid ergo dubitatis dicere, bene eſſe homini,
ſi palato bene eſt? Et hunc tu, non dico inter viros
numeras, ſed inter homines, cuius ſummum bonum
ſaporibus, ac coloribus, ac ſonis conſtat? Excedat ex 7
hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis ſecundo;
mutis aggregetur animal [c] pabulo laetum. Irrationalis
pars animi duas habet partes: alteram animoſam, am-
bitio-

c. *pabulo laetum.* Sic omnes mſſ. Ante Gronov. *pabulo natum.*

5. *Antipater*] cf. ad Ep. 87, 34, ubi Antipater vel non clare opinionem ſuam diverſam expromſit; nam diſceſſit a veteribus, qui omnino ſine externis vitam beatam conſtare dicebant; vel noſter eius ſcripta nonniſi ex aliorum auctorum mentione cognoverat. *Heſychiam*, ἡσυχίαν, mox per *quietem* explicat, qua omnem a rebus publicis ſeceſſum denotat.

6. *Magnam vitam — corporis?*] cf. de vita beata §. 4. Epicureos tangit, quos in propria felicitate promovenda atque evehenda virtutem ideoque vitam beatam poſuiſſe conſtat.

7. *Irrationalis pars animi — deditam*] altera eſt affectionibus dedita, τὸ θυμικὸν, iraſcens,

bitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effraenatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc necessariam beatae
8 vitae putaverunt, enervem et abiectam. Huic rationem servire iusserunt, et fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum et ignobile. Praeterea mixtum, portentosumque, et [d] ex diversis animalis non congruentibus membris. nam, ut ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies et pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.

Huic tamen Scyllae fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam com-
9 posuere portentis? Prima hominis pars est ipsa virtus: huic committitur [e] inutilis caro, et fluida, et receptandis tantum cibis habilis, ut ait Posidonius. Virtus illa divina in lubricum desinit, et superioribus partibus venerandis atque coelestibus, animal iners ac marci-

d. *ex diversis animalis non congruentibus.* Mss. omnes: *animalis. non* inserui sententia poscente: nam mirum portentosumque est, diversa animalium membra tamen congruere. Gronov. emend. vel, *ex diversis uni discongruentibus membris*, vel, *ex diverso animali congr.* i. e. ei quod homini diversum vel oppositum est, nempe muto et irrationali.
e. *inutilis.* Sic Erasm. et mss. Grut. Muretus dederat *futilis.* Mox §. 10 *usque ad incesta:* quod mss. et editio vetus male praebent *u. a. ingesta.* Erasm. et Muret. *ad indigesta.*

scens; animosum illud et irritabile; aliter, τὸ παθητικόν: altera est concupiscens, τὸ ἐπιθυμητικόν. cf. ad §. 1.

8. Obiectio, quam Seneca Epicureis facit, a Kantio probatur in Critik der prakt. Vernunft p. 201 sq. ed. II. *Virgilii* versus exstant in Aen. III, 426 sqq. *in Scylla* i. in loco de S., aut potius iungenda sunt *in Scylla Prima h. f.*, iudice Heynio Prooem. in Cirin.

marcidum attexitur. Illa utcunque alta quies, nihil quidem ipſa animo praeſtabat, ſed impedimenta removebat: voluptas ultro diſſolvit, et omne robur emollit. Quae invenietur tam diſcors inter ſe iunctura corporum? Fortiſſimae rei inertiſſima adſtruitur, ſeveriſſimae parum 10
ſeria, ſanctiſſimae intemperans uſque ad inceſta. Quid ergo? inquit: ſi virtutem nihil impeditura ſit bona valetudo, et quies, et dolorum vacatio; non petes illa? Quidni petam? non quia bona ſunt, ſed quia ſecundum naturam ſunt, et quia bono a me iudicio ſumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc unum, bene eligi. Nam quum veſtem qualem decet ſumo, quum am- 11
bulo ut oportet, quum coeno quemadmodum debeo: non coena, aut ambulatio, aut veſtis bona ſunt, ſed meum in his propoſitum, [f]ſervantis in quaque re rationi convenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundae veſtis electio appetenda eſt homini. natura enim homo mundum et elegans animal eſt. Itaque 12
non eſt bonum per ſe munda veſtis, ſed mundae veſtis electio: quia non in re bonum eſt, ſed in electione: qua actiones noſtrae honeſtae ſunt, non ipſa quae aguntur. Quod de veſte dixi, idem de corpore me exiſtima dicere. nam hoc quoque natura, ut quandam veſtem, animo circumdedit: velamentum eius eſt. Quis autem unquam veſtimenta aeſtimavit arcula? Nec bonum,

f. *ſervantis.* Sic omnes mſſ. palat. et Gronov. etc. Genitivum e pronom. poſſeſſivo oriri nunc ſatis nota res eſt. Antea: *ſervandi.*

9. *Illa utcunque alta quies*] de qua vid. §. 6. 7. ἡσυχία.

10. *Quid ergo? inquit*] Epicureus. Sermo eſt de adiaphoris ſ. mediis, quae bona fiunt electione, mala autem reiectione noſtra. cf. Ep. 66, 4. et Argumentum illi epiſtolae praefixum.

12. *arcula*] in qua reconduntur et aſſervantur. cf. De Tranquill. c. 1, 3. 8.

13 bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi respondeo: sumturum quidem me, si detur electio, et sanitatem et vires: bonum autem futurum iudicium de illis meum, non ipsa. „Est quidem, inquit, sapiens beatus: summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi et naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest; beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut valetudine,
14 et membrorum integritate.“ Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis et continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod levius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. minus enim intervalli a beato ad beatissimum restat, quam a misero ad beatum. An quae res tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet, non potest adiicere quod superest, ut
15 beatissimum faciat? in summo deficit clivo? Commoda

13. *inquit*] adversarius academicus et peripateticus: quippe qui contendunt, a virtute quidem beatitatem esse, sed non plenam et summam, nisi externa etiam accedant, quae *naturalia instrumenta* s. *bona* vocant. Cic. Tusc. Q. V, 8. 16 sqq. Stoici tamen haec non bona corporis appellant, sed neutra, media, interiecta, creberrime indifferentia: de quibus et cum Pyrrhonis asseclis disputaverunt, omnia, quae Stoici de virtute, vitio, bono etc. posuerunt, labefactantibus. (Cf. Buhlii Lehrbuch der Gesch. der Phil. III p. 402 sqq.) Usum habent *commoda* s. producta, non utilitatem s. bonum; sumuntur quidem, sed non expetuntur: sint apud nos, sed ita ut meminerimus, extra nos esse, i. extra animum, primam et paene totam nostri partem. Bona illa sunt vera, quae ratio dat; cetera tantum opinione sunt bona. Ep. 74, 16. Lipsii Manud. II, 23. Stoici itaque contendebant iure, beatissimum esse posse et debere, etiamsi his naturalibus bonis destituatur, nec miserum, etiamsi sit sub incommodis, s. iis quae fugienda sunt.

moda sunt in vita et incommoda: utraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamvis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, etsi aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur a beatissimo: sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. „An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui?" Paulo ante dicebam, 16
igniculum nihil conferre lumini solis: claritate enim eius, quidquid sine eo lucet, absconditur. Sed quaedam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis et lux integra est, etiam inter opposita: et quamvis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius adspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, utrum aliquid obstet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti opposita nihil detra- 17
hunt. non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non aeque apparet ac nitet; sibi eadem est, et more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque adversus virtutem possunt calamitates, et damna, et iniuriae, quod adversus solem potest nebula. Invenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque falli-

16. *Paulo ante dicebam*] §. 5. Quum Stoicis virtus abstracti loco sit, atque cum ratione perfecta conveniat, responsio repellit obiectionem, quam vide Ep. 74, 16. 66, 7. et 19. Cic. fin. III, 14, ubi eadem imagine et caeteros Stoicos ad illustrandam hanc doctrinam usos esse patet.

17. *Eodem modo — detrahunt.*] Noli putare hic notiones commutari: nam quae de virtute valent, praedicantur quoque de beatitudine, quippe quae ex virtute est. *Invenitur — nec beatum:* Academicorum al. sententia haec fuit, uti supra vidimus.

fallitur. exaequat enim fortuita virtutibus, et tantundem tribuit honeſtis, quantum honeſtate carentibus.
18 Quid autem foedius, quid indignius, quam comparare veneranda contemtis? Veneranda enim ſunt, fides, iuſtitia, pietas, fortitudo, prudentia: e contrario vilia ſunt, quae ſaepe contingunt pleniora viliſſimis, crus ſolidum, et lacertus, et dentes, et horum ſanitas, firmitasque. Deinde ſi ſapiens, cui corpus moleſtum eſt, nec miſer habebitur, nec beatus, ſed in medio relinquetur: vita quoque eius nec appetenda erit, nec
19 fugienda. Quid autem tam abſurdum, quam ſapientis vitam appetendam non eſſe? aut quid tam extra fidem, quam eſſe aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, ſi damna corporis miſerum non faciunt, beatum eſſe patiuntur. Nam quibus potentia non eſt in peiorem transferendi ſtatum, nec interpellandi quidem optimum. „Frigidum, inquit, aliquid, et calidum novimus: inter utrumque tepidum eſt. Sic aliquis beatus eſt, aliquis miſer: aliquis nec miſer, nec
20 beatus." Volo hanc contra nos poſitam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingeſſero, fiet frigidum: ſi plus calidi affudero, fiet noviſſime calidum. At huic nec miſero, nec beato, quantumcunque ad miſerias adiecero, miſer non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago iſta diſſimilis eſt. Deinde trado tibi hominem, nec miſerum, nec beatum. huic adiicio caecitatem, non fit miſer: adiicio debilitatem, non fit miſer: adiicio dolores continuos et graves, non
21 fit miſer. Quem tam multa mala in miſeram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non poteſt, ut dicitis, ſapiens ex beato in miſerum decidere, non poteſt in non beatum. quare enim qui labi

19. *Frigidum — nec beatus.*] Inprimis Ariſtotelicorum hanc eſſe obiectionem patet.

labi coepit, alicubi subsistat? quae res non patitur illum ad imum devolvi, retinet in summo. „Quidni non possit beata vita rescindi?" nec remitti quidem potest: et ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. „Quid ergo? inquit. sapiens non est beatior, qui diutius vixerit, quem nullus avocavit dolor: quam ille qui cum mala fortuna semper luctatus est?" Re- 22
sponde mihi: Numquid et melior est, et honestior? si haec non sunt, nec beatior quidem est. Rectius vivat, oportet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, brevitatem aevi, et dolorem, et corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute praecipuum? 23
futuro non indigere, nec dies suos computare, [g] in quantolibet tempore aeterna consummare. Incredibilia nobis haec videntur, et supra humanam naturam excurrentia; maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, et vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non aeque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum dicere, Beatus sum? atqui haec vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc et ultimum diem ago, Epi- 24
curus: quum illum hinc urinae difficultas torqueret, hinc

g. *in quantolibet tempore aeterna consummare.* Hanc lectionem invenerat Gronov. in mss. et recepit. i. e. in quantolibet tempore ad aeternitatem pervenire, vel certe illa, quae aeterna sunt, nempe vera et unica bona perficere ac maturare,

21. *Quidni — rescindi?*] Obiectio Academic. esse videtur et Peripatet. *Quid ergo? — luctatus est?* Et haec est obiectio Academiae et Lycei. Cf. Lipsii Manud. III, 3.

24. *Epicurus*] cf. ad Ep. 66, 17. 18. Sunt haec desumta

hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: quum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres et humillimae mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, immo incre-
25 dibilius. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, e fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum praestare debet: aut, si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci. aut vincatur oportet, aut vincat. „Diis, inquit, immortalibus solis et virtus et beata vita contingit: nobis umbra quaedam illorum bonorum et similitudo. accedimus ad illa, non pervenimus." Ratio vero diis hominibusque communis: haec in illis consummata est,
26 in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnunc et incertum est, [h] desiderat oculorum atque aurium caeterorumque sensuum bonam vale-

rare, ad quod in aliis temporis intervalla requiruntur. Antea: *in quantolibet tempore bona aeterna consummat.*

h. *desiderat oculorum atque aurium caeterorumque sensuum bonam v.* dant Grut. et Gron. mss. Antea: *desiderat o. a. a. sen-*

ta ex Epistola Hermacho missa, quae exstat ap. Diog. Laert. X, 22, versa in latinum sermonem ap. Ciceron. de fin. II, 30: „Epicurus Hermacho Salut. d. Quum ageremus vitae beatum et eundem supremum diem, scribebamus haec. Tanti autem morbi aderant vesicae et viscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem possit accedere rel."

25. *Stans non potest vinci*] tamdiu virtus perfectam suam conditionem retinet, e fastigio suo deiici, vinci non potest. *Diis inquit* Academ. et Peripatet.

26. *Nam ille alter secundus*] Solet passim distinguere Sene-

valetudinem, et non foedum adſpectum corporis, et
habitu manentem ſuo, aetatis praeterea longius ſpa-
tium. Per hanc poteſt non poenitenda agitare: at 27
imperfecto viro huic malitiae vis quaedam ineſt, qua
animum habet mobilem: ad prava illum agit haerens
malitia, et ea agitatio abeſt a bono. Non eſt adhuc
bonus, ſed in bonum fingitur: cuicunque autem deeſt
aliquid ad bonum, malus eſt.

Sed ſi cui virtus animusque in corpore praeſens;

hic deos aequat, illo tendit, originis ſuae memor.
Nemo improbe eo conatur adſcendere, unde deſcen- 28
derat. Quid eſt autem, cur non exiſtimes in eo di-
vini aliquid exſiſtere, qui Dei pars eſt? totum hoc
quo continemur, et unum eſt, et Deus: et ſocii eius
ſumus, et membra. Capax eſt noſter animus: perfer-
tur illo, ſi vitia non deprimant. Quemadmodum cor-
porum noſtrorum habitus erigitur, et ſpectat in coe-
lum; ita animus, cui, in quantum vult, licet porrigi,
in hoc a natura rerum formatus eſt, ut paria diis ve-

ſenſum, *bon. v.* Mox: *Per hanc poteſt non poenitenda agitare: at imperfecto viro huic malitiae vis quaedam ineſt, qua animum habet mobilem: ad prava illum agit haerens malitia* etc. In his conſtituendis ſequor et Gruter. et Gronovium: niſi quod huius emendationem: *Fer hunc: poteſt* — non neceſſariam putem. Antea: *ut in imperfecto viro. Huic — mobilem ad prava. ille agit carens malitia:* quae ſenſu carebant.

Seneca virum perfectum a tolerabili, et imperfecto, et proficienti (Ep. 16, 1. 57, 2. 94, 47.) illum, quem et ſapientem et bonum vocat, qui ad ſummum gradum virtutis ac vitae beatae pervenit; quem hic vocat *ſecundum*, multum profecit, necdum tamen apicem conſequutus eſt, nondum veritatem perſpexit, atque contemtum externorum nondum induit. Gronov. Mox verſus Virgilii eſt Aen. V, 363.

28. *Quid eſt — membra*] Stoicum hoc dogma ſaepe iam vidimus. Multus eſt in eo excutiendo Lipſius Phyſiol. ſt. I, 8.

lit, et fic utatur fuis viribus, ac fe in fpatium fuum
29 extendat. Nam fi aliena vi ad fumma niteretur, magnus erat labor, ire in coelum: redit. quum hoc iter nactus eft, vadit audacter, et contemtor omnium, nec ad pecuniam refpicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris digniffima, non ad hunc aeftimat fplendorem, quo imperitorum verberant oculos, [i] et averterunt a coelo, ex quo illa fecrevit cupiditas noftra et effodit. Scit, inquam, alibi pofitas effe divitias, quam quo congeruntur: animum impleri
30 debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in poffeffionem rerum naturae inducere, [k] ut fuarum poffeffionum Orientis Occidentisque terminus fiat, deorumque ritu cuncta poffideat; quum opibus fuis divites fuperne defpiciat, quorum nemo tam laetus eft fuo, quam triftis alieno. Quum fe in hanc fublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris neceffarii, non amator, fed procurator eft: nec

i. *et averterunt a coelo:* bonae huic lectioni mff. codd. et edd. confentiunt: proinde nec opus erat emendatione Gruteri: *fcit erui e coeno*, nec Rubenii: *fed a veteri coeno.* Senfus: ex quo tempore cupiditas noftra fecrevit aurum argentumque atque effodit, illa averterunt nos a coelo, unde originem ducimus etc.

k. *ut fuarum poffeffionum Orientis Occidentisque terminus fiat* fc. animus. Lectio bona codd. plurimorum et edd. Pintianus autem monuit, fcripturam veterem habere et compendiofius et elegantius (fed vereor ut clarius): *ut fuae Orientis Occidentisque term. f.* Hinc Muretus hariolatione fecerat: *ut fuorum Oriens Occidensque t. f.*

29. *quum hoc iter — effodit.*] Cf. Horat. II Carm. II, 23. regnum et diadema tutum Deferens uni, propriamque laurum, Quisquis ingentes oculo irretorto Spectat acervos: ubi Mitfcherlich noftro loco bene ufus eft.

30. Omnia fapientum effe, *αὐτάρκη εἶναι τὸν σοφόν· πάντα γὰρ αὐτοῦ εἶναι τῶν ἄλλων*, quatenus oculis et animo ufurpet, Cynifmi et Stoicifmi commune dogma. Lipfius in Manud. III, 11.

nec se illi cui impositus est, subiicit. Nemo liber est, 31
qui corpori servit. nam ut alios dominos, quos nimia pro illo solicitudo invenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo aequo animo exit, modo magno prosilit: nec, quis deinde reliquiis eius futurus sit exitus, quaerit. Sed ut ex barba capillos detonsos negligimus: ita ille divinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an ferae distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. Vtrum proiectum 32
aves differant, an consumatur

—— canibus data praeda marinis,

quid ad illum? qui tunc quoque, quum inter homines est, nullas minas timet; ullasne timebit post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est? Non [1] conterret, inquit, me, nec uncus, nec proiecti ad contumeliam cadaveris laceratio, foeda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli

 reli-

1. *conterret.* Lipsius e coni. textui immisit, probante Gronovio. Antea *conteret.* at neque unci est conterere, sed trahere. Et de terrore agitur.

31. *Ab hoc — prosilit*] i. vel manet, usque dum naturaliter moriatur, vel sponte exit, vi sibi illata. *nec quis — quaerit,* ut Diog. sinopens. et Anaxagoras ap. Cic. Tusc. Q. I, 43. *secundas*, membranas, quibus infans in utero involvitur, editumque in lucem sequuntur: unde secundae. Graecis a simili caussa, τὰ ὕστερα. L. Alias et vocantur secundinae.

32. *Vtrum — differant*] huc illuc trahant et deportent. Sic Horat. Ep. 5, 99: post insepulta membra different lupi Et Esquilinae alites. cf. Seneca de Tranq. c. 14. Versus Virgilii Aen. IX, 485 ad parodiam deflexit. *Non conterret — uncus* quo improbi ac damnati trahebantur ab Hamatrahonibus. cf. Festus h. v. Seneca de Ira III, 3, 6. *Alte cinctum* i. e. in-

reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem saevitia proiecerit, dies condet. Diserte Maecenas ait:

Nec tumulum curo. sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. habuit enim ingenium et grande et virile, nisi illud secum discinxisset.

EPISTOLA XCIII.

Querela Lucilii de morte Metronactis philosophi, qui iuvenis obiit, ansam dedit Senecae, ad aequitatem adversus Deum cohortandi et ad obsequium, quod naturae debemus, praestandum. Non multum refert, iuvenis an senex obeas, sed utrum officiis tuis bene functus sis: itaque vita non aetate s. spatio temporis, sed actu metienda est, quae longa est, modo bona fuerit. Accedit quod aetas inter fortuita s. externa est, quum, quamdiu bonus vir sis, in tua potestate sit, et quamdiu ad sapientiam vivas. Cf. Senecae tres Consolationes, quas primo Volumine exhibuimus.

In epistola, qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam et potuisset diutius vivere, et debuisset, aequitatem tuam desideravi: quae tibi in omni persona, in omni negotio superest; in una re deest, in qua omnibus. Multos inveni aequos adversus homines: adversus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? qua-

industrium, militarem, patientem laboris: molliculi s. remissi tunicas demiserunt: unde una cum veste et corpore ingenium dissolvit, enervavit et effeminavit. Horat. I Serm. 5, 5: Hoc iter ignavi divisimus, altius ac nos Praecinctis unum.

1. *Metronactis*] qui Neapoli (philosophiam) docuit et obiit, ut discas ex Epist. 76, 1. L. *in omni persona* quam geris, munere, officio publico. cf. Perizon. ad Sanctii Minerv. I, 12, 4 et Ernesti Clav. Cic. h. v. *omnibus* sc. deest.

quare ille non rapitur? quare senectutem et sibi et aliis gravem extendit? Vtrum, obsecro te, aequius 2
iudicas, te naturae, an tibi parere naturam? quid autem interest quam cito exeas, unde utique exeundum est? Non ut diu vivamus, curandum est, sed ut satis: nam ut diu vivas, fato opus est, ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. impletur autem, quum animus sibi bonum suum reddidit, et ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuvant, per inertiam exacti? non vixit iste, sed in vita moratus est: nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortem eius ex quo 3
die numeres! At ille obiit viridis: sed officia boni civis, boni amici, boni filii exsecutus est: in nulla parte cessavit. licet eius aetas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Immo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores vivere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus; ut quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu 4
illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemtoremque fortunae, functum omnibus vitae humanae stipendiis, atque in summum bonum eius evectum, et illum cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter

 ante

2. *Non ut diu — satis*] Saepe hoc noster et alii inculcant, e. c. Ep. 22, 13. 70, 5: Non enim vivere bonum est, sed bene vivere. 77, passim. Similia laudat Lipsius ex Plutarchi consolatione ad Apollon. To. VII. p. 341 sq. Hutt., quae quidem sunt egregia, sed brevitas notarum non capit.

3. *pretiosa rerum*] Gemmae et lapides etc. quae in brevitate pretium habent. L.

4. *stipendiis*] i. muneribus officiisque: ideoque nactum, illud, quod summum est in vita. Allusio ad militiam est manifesta, quam attigit Wernsdorf. Exc. XVIII ad Poet. Lat. min. To.

ante mortem periit. Laudemus itaque, et in numero
felicium reponamus eum, cui quantulumcunque tem-
poris contigit, bene collocatum eſt. Vidit enim ve-
ram lucem, non fuit unus e multis. et vivit, et vi-
5 xit, et viguit. Aliquando fereno uſus eſt: aliquando,
ut ſolet, validi ſideris fulgor per nubila emicuit.
Quid quaeris, quamdiu vixerit? vixit ad poſteros us-
que: tranſiliit, et ſe in memoriam dedit. Nec ideo
mihi plures annos accedere recuſaverim: nihil tamen
ad beatam vitam defuiſſe dicam, ſi ſpatium eius inci-
ditur. Non enim ad eum diem me aptavi, quem ul-
timum mihi ſpes avida promiſerat: ſed nullum non
6 tanquam ultimum adſpexi. Quid me interrogas, quan-
do natus ſim? an inter iuniores adhuc cenſear? habeo
meum. Quemadmodum in minore corporis habitu,
poteſt homo eſſe perfectus: ſic et in minore temporis
modo, poteſt eſſe vita perfecta. Aetas inter externa
eſt. Quamdiu ſim, alienum eſt: quamdiu vir bonus
ſim, meum eſt. Hoc a me exige, ne velut per tene-
bras aevum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut
praetervehar. Quaeris quod ſit ampliſſimum vitae ſpa-
7 tium? uſque ad ſapientiam vivere. Qui ad illam per-
venit, attigit non longiſſimum finem, ſed maximum.
Ille vero glorietur audacter, et diis agat gratias: in-
terque eos ſibi et rerum naturae imputet, quod fuit.
Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit,
quam

To. II p. 351. *ante mortem periit.* acumen facile intelligis. Vita nimirum ei proprie non fuit vera, ſed quae arboribus eſt: iam ante eſſe deſiit, quam morte ſublatus eſt.

5. *Nec ideo mihi — incidi- tur.*] Spectant haec ad dogma ſtoicum, quod ſaepius iam vidimus, vitam beatam non magis intendi quam virtutem, unde oriatur, e. c. Ep. 92, 22.

6. *habeo meum*] id quod mihi aſſignatum et in poteſtate mea eſt. *aetas inter externa eſt* i. fortuita, commoda, fu-

quam acceperat. Exemplar boni viri poſuit: qualis
quantusque eſſet oſtendit: ſi quid adieciſſet, fuiſſet
ſimile praeterito. Et tamen quouſque vivimus? om-
nium rerum cognitione fruiti ſumus. Scimus a quibus 8
[a]principalis natura ſe attollat, quemadmodum ordinet
mundum, per quas vices annum revocet, quemadmo-
dum omnia quae uſquam erant, cluſerit, et ſeipſam
ſui finem fecerit. Scimus, ſidera impetu ſuo vadere:
praeter terram nihil ſtare, cetera continua velocitate
decurrere. Scimus quemadmodum ſolem luna prae-
tereat: quare tardior velociorem poſt ſe relinquat: quo-
modo lumen accipiat, aut perdat: quae cauſa inducat
noctem, quae reducat diem. Illuc eundum eſt, ubi 9
iſta propius adſpicias. „Nec hac ſpe, inquit ſapiens
ille, fortius exeo, quod patêre mihi ad deos meos
iter iudico. Merui quidem admitti, et iam inter illos
fui: animumque illô meum miſi, et ad me illi ſuum
miſerunt. Sed tolli me de medio puta, et poſt mor-
tem nihil ex homine reſtare: aeque magnum animum
habeo, etiamſi nuſquam tranſiturus excedo." — Non
tam

a. *principalis.* Omnes Mſſ. hanc lectionem tuentur. At Lipſius coni. *a quibus principiis natura.* Cic. Nat. D. II, 11. §. 29 naturae principatum dicit, quod Graeci ἡγεμονικὸν vocant.

ſumenda, producta, *προηγμένα.*

7. *Et tamen quouſque — ſumus.*] Non opus eſt, ut diu vivamus, quia aſſequuti ſumus ea, quorum cauſſa vivimus.

8. *Scimus a quibus* rel.] In vita noſtra reſcivimus, quae ſint ea, unde illa natura omnia penetrans et regens ſe attollat: *principalis* ἡγεμονικὴ, quae ratione perfecta praedita ad illam maieſtatem ſe ſuſtulit. Caeterum dicere haud habeo, utrum modeſtiam in his, an nimiam iſtius cognitionis aeſtimationem mirer.

9. *Nec hac ſpe — iudico.*] Non illa ſpes propius iſta adſpiciendi mihi maiorem fortitudinem dedit e vita exeundi ad *deos meos*, quorum membrum et pars ſum.

tam multis vixit annis, quam potuit. — [b] Et paucorum verſuum liber eſt, et quidem laudandus, atque utilis: annales Tanuſii ſcis quam non decoroſi ſint, et quid vocentur. haec eſt vita quorundam longa, et quod Tanuſii ſequitur annales. Numquid feliciorem iudicas eum, qui ſummo die muneris, quam eum, qui medio occiditur? numquid aliquem eſſe tam ſtulte cupidum vitae putas, ut iugulari in ſpoliario, quam in arena malit? Non maiore ſpatio alter alterum praecedimus. mors per omnes it: qui occidit, conſequitur occiſum. Minimum eſt, de quo ſolicitiſſime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod evitare non poſſis?

b. *Et paucorum verſuum liber eſt, et quidem laudandus, atque utilis: annales Tanuſii ſcis quam non decoroſi ſint, et quid vocentur. haec eſt* etc. *Tanuſii* praeſtant codd. et praefert Ger. Io. Voſſius de Hiſt. Lat. I p. 59 ed. Frcf. antea: *Tanuſii. Decoroſi* maior codd. numerus praebet: nec durius putat Gron. quam *ſceleroſus* ap. Lucretium. antea: *quam non decori ſint.* Opponit Seneca librum exiguae molis ſed utilem, quem cum brevi at laudanda vita comparat, Annalibus Tanuſii, libro ſatis amplo ſed pravo et deriſo, quem comparat cum vita longa at parum utili. Fuit quum arbitrarer, annales Tanuſii explicationis eſſe loco libri paucorum verſuum atque utilis. Sed Seneca magis digna videtur ratio, quam ſequutus ſum.

10. *annales Tanuſii ſcis quam non decoroſi ſint, et quid vocentur. haec eſt vita q. l. et quod T. ſ. a.* In Suetonii Iulio C. Hiſtoria Tanuſii Gemini memoratur: nec vero diſtat, eſſe iſtum. L. *et quid vocentur* nempe quod illi Catulliani Annales Voluſi, cacata charta. L. *in ſpoliario.* Pars arenae ſ. amphitheatri fuit, in qua indui, exui ſolebant, et laeſi ac deinceps inutiles occidi. Ego I Saturn. c. 18. L. cf. Var. Lect.

EPI-

EPISTOLA XCIV.

An praecepta moralia cuique personae proprie data necessaria sint, hac Epistola inquirit. Nam Aristo stoicus quaestionem negat: quum ille, qui decreta philosophiae s. generalia praecepta intellexerit didiceritque, sibi ipse praecipiat, quid in quaque re faciendum sit — §. 3. Cleanthes contra et universa et cuique personae propria, quae specialia vocamus, utiliter coniungenda esse statuit — 4. At primum, quod ad Aristonis sententiam attinet, repudiat illa specialia praecepta. Sunt enim nullius utilitatis illa praecepta et regulae, quamdiu menti error offusus est: quo demum discusso apparebit et ultro, quid cuique debeatur officio — 9. Deinde non statim ita ad vivum exprimi possunt illa praecepta, uti tamen fieri deberet, si actum progerminare et ad eum pertinere oportet, quum praecipiens non in hac ipsa conditione sit, de qua ipsi sermo est — 10. Tum nec manifesta regulis indigent, et obscura ambiguaque probationibus adiuvari debent: itaque illa, per quae probas, satis per se sunt — 13. Adhaec caput omnium errorum pravis opinionibus et praeiudiciis continetur: quae nonnisi universali Ethica corriguntur — 14. Denique Ethica specialis incomprehensibile opus est, quum officiorum ambitus immensus sit — 17. His respondet Seneca: Primum non esse satis, impedimenta, errores vel amovisse, nisi et statim rectam viam monstraveris — 24. Deinde non solum docere est propositum regulis, sed ut quae iam didiceris, reminiscaris. Regulae, quae formam sententiarum induunt, aut carmini intexta sunt, hoc assequuntur: excitant animum — 31. Tum regulae speciales animum nostrum expergefaciunt, et indolem naturalem impellunt diriguntque ad ea, quae, si forte incidant quaedam, facienda sint — 35. Tandem certus numerus praeceptorum cur non esse possit, haudquaquam clarum est — 37.

Iam quum ab Aristone dicatur, legum et praeceptorum eandem fere esse conditionem, huic obiectioni ita obviam it, ut dicat, esse quidem hoc concedendum, sed inde non sequi, ea esse inutilia. Si enim consuetudo cum sapiente utilis est, quidni et eius praecepta conducant? — 45. Adhaec praecepta vim praesentem habent in actiones nostras, fiduciam in nobismetipsis firmant — 48.

Supervacua sunt praecepta, obiicitur, quoniam virtus in cognitione et animi habitu cognitionem illam sequendi constat. Respondetur, hoc tantum de sapiente valet, minime vero de imper-

perfecto, qui impelli atque incitari debet, quinetiam in rectam viam dirigi. Sequitur ex his, esse in hac vita illam philosophiam paraeneticam s. praeceptivam necessariam: quare errores et praeiudicia removenda sunt.

Eam partem philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta, nec in universum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat adversus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo servos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram utilitatem vagantes reliquerunt: tanquam quis possit de parte suadere, nisi qui
2 summam prius totius vitae complexus est. Sed Aristo Stoicus e contrario hanc partem levem existimat, et quae non descendat in pectus usque: at illam non habentem praecepta, plurimum ait proficere; ipsaque decreta philosophiae, constitutionem esse summi boni, quam qui bene intellexit et didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse praecepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, et manum
3 format ad dirigenda quae mittit: quum hanc vim ex disciplina et exercitatione percepit, quocunque vult, illa utitur: didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunque voluerit. sic qui se ad totam vitam instruxit,

1. *Eam partem — complexus est.*] Noster Ep. 95, 1 παραινετικὴν s. praeceptivam appellat hanc partem, quam nos practicam vocare solemus, philosophiam moralem, quae plerumque obligationes imperfectas, quas dicimus, continet, quoniam eae civium arbitrio relinquuntur, nec legibus diserte definiuntur. Instrumentum autem huius philosophiae practicae est Ethica, quae voluntatis emendandae, constituendae et ad bonum dirigendae regulas et rationes docet.

2. *Aristo Stoicus*] Cf. ad Ep. 89, 11. Fortasse haec excerpsit Seneca ex Epistolis Aristonis ad Cleanthem, quas solas Aristoni tribuebant, multa alia opera ab aliis ei adscripta excludebant, Panaetius et Sosicrates, teste Diog. Laert. VII, 163.

xit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum: non quomodo cum uxore aut cum filio viveret, sed quomodo bene viveret. in hoc est, et quomodo cum uxore ac liberis vivat. — Cleanthes utilem 4
quidem iudicat et hanc partem, sed imbecillem, nisi ab universo fluit, nisi decreta ipsa philosophiae et capita cognovit. In duas ergo quaestiones locus iste dividitur. Vtrum utilis, an inutilis sit: et an solus virum bonum possit efficere, id est, utrum supervacuus sit, an omnes faciat supervacuos. — Qui hanc partem videri volunt supervacuam, hoc aiunt: Si quid oculis oppositum moratur aciem, removendum est: illo quidem non abiecto operam perdidit, qui praecepit: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo, ubi aliqua res obcaecat animum, et ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui praecipit: Sic vives cum patre, sic cum uxore. Nihil enim 5
proficient praecepta, quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, ut agat divitem, monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tanquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dico, ipsa removenda sunt; non praecipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones 6
falsas, quibus laboramus, expuleris: nec avarus, quomodo utendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat

4. Non verosimile est, epistolarum amoebacarum Cleanthis et Aristonis argumenta fuisse posita in disquisitione huius rei. Cleanthes itaque illam philosophiae partem utilem esse dixit, Aristo autem inutilem. *Qui hanc partem videri volunt* sc. Aristo eiusque asseclae.

sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos divites. Efficias, ut quidquid publice expavimus, sciat non esse tam timendum, quam fama
7 circumfert, nec dolere quoque, nec mori. Saepe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quae nobis mundi necessitas imperat.
8 His decretis quum illum in conspectum suae conditionis adduxeris, et cognoverit beatam vitam esse, non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam: quum virtutem unicum bonum hominis adamaverit; turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic coena: hoc viro,
9 hoc feminae, hoc marito, hoc caelibi convenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Haec paedagogus puero, haec avia nepoti praecipit: et irascendum non esse, magister iracundissimus dispu-

7. *Saepe in morte — redit*] quod mortis dolorem semel tantum pati possumus: *in dolore* sciat *pro remedio* esse *futuram* etc.

9. *Ista enim — non possunt.*] Specialia non possumus ex doctrina ista discere, sed ex exemplis, quae videmus et ad quae nos comparamus. Exempla autem praeceptores isti dare non possunt multis ex caussis, e. g. quia aetas, conditio etc. impediunt, quia res, de quibus praecepta dant, saepe mutantur etc. Sic *paedagogus*, qui est servus, puero libero, sic *avia*, quae est vetula, *nepoti* praecipiunt. *Si ludum — praescripto*, vulgaria et trita esse ac pueris tantum digna, non qualibet aetate et nullis probationibus adiuta etc.

disputat. Si ludum literarium intraveris, fcies ifta quae
ingenti fupercilio philofophi iactant, in puerili effe
praefcripto. [a]Vtrum manifefta deinde, an dubia prae-
cipies? non defiderant manifefta monitores: praeci- 10
pienti dubia, non creditur: fupervacuum eft ergo
praecipere. Id adeo fic difce. Si id mones quod ob-
fcurum eft et ambiguum, probationibus adiuvandum
erit: fi probaturus es, illa per quae probas, plus va-
lent, fatifque per fe funt. Sic amico utere, fic cive,
fic focio. quare? quia iuftum eft. Omnia ifta mihi
locus de iuftitia tradit. Illic invenio aequitatem per 11
fe expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mer-
cede conduci: non effe iuftum, cui quidquam in hac
virtute placet, praeter ipfam. Haec quum perfuafi mi-
hi, et [b]perbibi, quid ifta praecepta proficiunt, quae
eruditum docent? Praecepta dare fcienti, fuperva-
cuum eft: nefcienti, parum. Audire enim debet,
non tantum quid fibi praecipiatur, fed etiam quare.
Vtrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis 12
malifque, funt neceffaria, an non habenti? qui non
habet, nihil a te adiuvabitur: aures eius contraria
monitionibus tuis fama poffedit. qui habet exactum
iudicium de fugiendis petendifque, fcit quid fibi fa-
ciendum fit, etiam te tacente. tota ergo pars ifta
philofophiae fubmoveri poteft. Duo funt, propter 13
quae

a. *Vtrum manifefta deinde.* Sic Pint. et Gruteri mff. omnes. Antea: *v. m. demum.* b. *perbibi.* perhibui. prohibui. aberratt. librarior.

10. *non defiderant manifefta monitores*] non id agunt, ut certa proferant. *Id adeo* i. e. igitur tali modo rem animo complectaris.

12. *aures eius — poffedit.*] i. opinio ab aliis admota ei perfuafionem dedit contrariam tuis monitionibus, quae itaque nihil proficient.

quae delinquimus: Aut inest animo pravis opinioni-
bus malitia contracta: aut etiam si non est falsis oc-
cupatus, ad falsa proclivis est, et cito specie, quo
non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus
aut [c] percurare mentem aegram, et vitiis liberare; aut
vacantem quidem, sed ad peiora pronam, praeoccu-
pare. Vtrumque decreta philosophiae faciunt: ergo
14 tale praecipiendi genus nihil agit. Praeterea, si prae-
cepta singulis damus, incomprehensibile opus est.
Alia enim dare debemus foeneranti, alia colenti
agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti,
alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio
praecipias, quomodo vivat cum uxore aliquis quam
virginem duxit, quomodo cum ea quae alicuius ante
matrimonium experta est, quemadmodum cum locu-
15 plete, quemadmodum cum indotata. An non putas
aliquid esse discriminis inter sterilem, et foecundam;
inter provectiorem, et puellam, inter matrem, et no-
vercam? Omnes species complecti non possumus: at-
qui singulae propria exigunt. Leges autem philoso-
16 phiae breves sunt, et omnia alligant. Adiice nunc,
quod

c. *percurare m. ae.* Sic recte codd.: neque opus refingi *curare*, aut dubitari, annon *procurare*, quod Erasmus et quidam habuere, sit praeponendum. Gronov. Vsum vocis confirmant lexica.

13. Quum omnes Φαντασίαι (visa, species) per sensus cum animo, quippe qui in nascente infante cum pura charta comparabatur, communicentur, illi autem neque de bono neque de malo iudicare possint; recte vel malitia pravis opinionibus (ὑπολήψεσι) contrahi, vel animus ad falsa proclivis esse dicebatur, donec ratio, sine qua nullum bonum est, excoleretur.

14. *incomprehensibile opus est*] cui impar est. *negotianti* i. e. mercatori, qui pecuniis in provincia foenori locandis et quovis emtionis venditionisve genere quaestum faceret, sub imperatoribus. Cf. Ernesti Clavis Cic. h. v. et Petr. Burmann. ad Petron. c. 101.

quod ſapientis praecepta finita eſſe debent, et certa: ſi qua finiri non poſſunt, extra ſapientiam ſunt: ſapientia rerum terminos novit. Ergo iſta pars praeceptiva ſubmovenda eſt: quia quod paucis promittit, praeſtare omnibus non poteſt: ſapientia autem omnes tenet. Inter 17
inſaniam publicam, et hanc quae medicis traditur, nihil intereſt: niſi quod haec morbo laborat, illa opinionibus falſis. Altera cauſſas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo eſt. Si quis furioſo praecepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico ſe gerere, quomodo in privato; erit ipſo, quem monebit, inſanior. [d]Scilicet bilis nigra curanda eſt, et ipſa furoris cauſſa removenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum eſt. ipſe diſcuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Haec ab Ariſtone dicuntur. Cui reſpon- 18
debimus ad ſingula. Primum adverſus illud quod ait, ſi quid obſtat oculo, et impedit viſum, debere removeri. Fateor, huic non eſſe opus praeceptis ad videndum, ſed remedio quo purgetur acies, et officientem ſibi moram effugiat. Naturâ enim videmus: cui uſum 19
ſui reddit, qui removet obſtantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius cu-

 rata

d. *Scilicet bilis nigra.* E Grut. Mſſ., qui habent: *Si*, probante Grutero, recepi.

17. ***Inter inſaniam publicam***] qua populi genteſque laborant, praeter ſapientem. Vide illud paradoxon ſtoicum: *omnes ſtultos* (qui neque philoſophiae ſtudent, neque ſunt proficientes, neque ſapientes) *inſanire*. L. Horatium Serm. II, 3 hoc paradoxon traduxiſſe conſtat.

18. *Primum adverſus illud* rel.] Spectant haec ad §. 4 ſq.: ſi quid oculis oppoſitum moratur aciem, removendum eſt etc. Docet noſter, comparationem, qua Ariſto uſus erat, non convenire.

rata ſuffuſio eſt, is non protinus quum viſum rece-
pit, aliis quoque poteſt reddere: malitiâ liberatus, et
liberat. Non eſt opus exhortatione, nec conſilio qui-
dem, ut colorum proprietates oculus intelligat. a ni-
gro album[, etiam nullo monente, diſtinguet. multis
contra praeceptis eget animus, ut videat quid agen-
20 dum ſit in vita. Quanquam oculos quoque aegros me-
dicus non tantum curat, ſed etiam monet. Non eſt,
inquit, quod protinus imbecillam aciem committas
improbo lumini: a tenebris primo ad umbroſa proce-
de, deinde plus aude, et paulatim claram lucem pati
aſſueſce. Non eſt quod poſt cibum ſtudeas, non eſt
quod plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum
et vim frigoris in os occurrentis evita: alia eiuſmodi,
21 quae non minus quam medicamenta proficiunt. Adii-
cit remediis medicina conſilium. Error, inquit, eſt
cauſſa peccandi: hunc nobis praecepta non detrahunt,
non expugnant opiniones de bonis ac malis falſas.
Concedo, per ſe efficacia praecepta non eſſe ad ever-
ten-

19. *ſuffuſio*] oculorum, ὑπόχυσις. Celſ. VI, 6, 35 p. 371 bip.: ſuffuſio, ait, quam Graeci ὑπόχυσιν nominant, interdum oculi potentiae, quae cernit, ſe opponit.

20. *Non eſt, inquit*] medicus. *improbo* i. nimis forti. cf. Heynius ad Virgil. Ge. I, 119. *non eſt quod plenis ac tumentibus oculis imperes.* Sic in Sueton. Tiber. c. 7 *contentis ac tumentibus oculis proſequi:* quod fit, ubi figimus oculos, atque ipſos velut intendimus et ſpiritu implemus. Fit in amore, fit in diutino intuitu. L. Adſcripſi Lipſii notam, ut ipſe iudicet lector, an auxilii quid ex ea petere poſſit. Equidem fateor, me locum pro ſuſpecto habere. *Ambules* aut tale quid exſpectabam. Fuit, quum arbitrarer ſcriptum eſſe: *non eſt, quod p. c. t. o. ingeras afflatum et vim frigoris in os incurrentis: evita alia* etc. Amat autem ſic uti noſter τῷ *ingerere*, e. c. §. 68: omnia iſta exempla, quae oculis atque auribus ingeruntur.

21. *Error, inquit*] Ariſto §. 5. Nihil enim proficient prae-

tendam pravam animi persuasionem: sed non ideo,
ne aliis quidem adiecta, proficiunt? Primum memo-
riam renovant: deinde, quae in universo confusius
videbantur, in partes divisa diligentius considerantur:
ac tu isto modo licet et consolationes dicas superva- 22
cuas, et exhortationes: atqui non sunt supervacuae:
ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit,
praecipere aegro, quid facere tanquam sanus debeat,
quum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt prae-
cepta. Quid, quod habent aegri sanique quaedam com-
munia, de quibus admonendi sunt? tanquam, ne avi-
de cibos appetant, ut lassitudinem vitent. Habent
quaedam praecepta communia pauper et dives. Sana, 23
inquit, avaritiam, et nihil habebis, quod admoneas aut
pauperem, aut divitem, si cupiditas utriusque considet.
Quid, quod aliud est, non concupiscere pecuniam? aliud,
uti pecunia scire? cuius avari modum ignorant, etiam
non avari usum. Tolle, inquit, errores: supervacua prae-
cepta sunt. Falsum est. puta enim avaritiam relaxatam:
puta adstrictam esse luxuriam, temeritati fraenos inie-
ctos, ignaviae subditum calcar: etiam remotis vitiis,

quid

praecepta, quamdiu menti error offusus est. (Nisi post: *proficiunt* signum interrog. ponas, nullum sensum elicies satis idoneum.) Sed an ideo nullam utilitatem habent, nec si aliis e. c. memoriae adiecta fuerint?

22. *ac tu isto modo — quidem.*] Recte hoc monet Seneca: magna adeo educationis pars et legum in vanum abibit. Enimvero non recte hic omisisse videtur sententiam Aristonis cum de virtute, quam in sola scientia boni malique, atque in habitu animi, quae didicit, factis suis expromendi, (Φρονήσει s. ἐπιστήμῃ), tum de vitio, quod in una inscientia ponebat. Contra hanc divisionem et definitionem Chrysippus disputaverat. Cf. Philolog. Bibl. I. I. *Quid, quod — vitent* est Senecae obiectio.

23. *Quid, quod — usum.*] Refutat Aristonem. Vitia, quibus uterque laborat, non ex eodem fonte manant: ille ignorat modum, hic pauper malum usum.

quid et quemadmodum debeamus facere, discendum est.
24 Nihil, inquit, efficient monitiones, admotae gravi-
bus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles
vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in
levamentum. Ne ipsa quidem universae philosophiae
vis, licet tota in hoc vires suas advocet, duram iam
et veterem animis extrahet pestem: sed non ideo ni-
hil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit,
aperta monstrare? Plurimum. interdum enim scimus,
25 nec attendimus. Non docet admonitio, sed advertit,
sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur
elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admo-
nere, genus adhortandi est: saepe animus etiam aperta
dissimulat: ingerenda est itaque illi notitia rerum no-
tissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calvi repetenda
sententia est: Factum esse ambitum, scitis: et hoc
vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sancte colen-
26 das esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab
uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxo-
rum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse
debere cum pellice: et non facis. Itaque subinde re-
ducendus es ad memoriam. non enim reposita illa
esse oportet, sed in promtu. Quaecunque salutaria
sunt, saepe agitari debent, saepe versari: ut non tan-
27 tum nota sint nobis, sed etiam parata. Adiice nunc,
quod aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia
sunt, inquit, quae praecipis, probationes adiicere de-
bebis: ergo illae, non praecepta, proficient. Quid,
quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctori-
tas prodest sic, quomodo iurisconsultorum valent re-
spon-

25. *P. Vatinium*, quem in gratiam Caesaris et Pompeii Cicero defendit, C. Licinius Calvus accusavit ambitus crimine. Cf. Nic. Faber ad M. Senecae III Controvers. 19, 8.

27. *Si dubia sunt, inquit*] Aristo, supra §. 10. *Quid — reddi-*

ſponſa, etiamſi ratio non redditur. Praeterea, ipſa quae praecipiuntur, per ſe multum habent ponderis: utique ſi aut carmini intexta ſunt, aut proſa oratione in ſententiam coartata. Sicut illa Catoniana: „Emas, 28
non quod opus eſt, ſed quod neceſſe eſt." „Quod non opus eſt, aſſe carum eſt." Qualia ſunt illa, aut reddita oraculo, aut ſimilia: „Tempori parce;" „Te noſce." Numquid rationem exiges, quum tibi aliquis hos dixerit verſus?

Iniuriarum remedium eſt oblivio.
Audentes fortuna iuvat.
Piger ſibi ipſe obſtat.

Advocatum iſta non quaerunt: affectus ipſos tangunt, 29
et naturâ vim ſuam exercente proficiunt. Omnium honeſtarum rerum ſemina animi gerunt, quae admonitione excitantur: non aliter quam ſcintilla flatu levi adiuta, ignem ſuum explicat. Erigitur virtus, quum tacta eſt et impulſa. Praeterea, quaedam ſunt quidem in animo, ſed parum promta: quae incipiunt in expedito eſſe, quum dicta ſunt. Quaedam diverſis locis iacent ſparſa, quae contrahere inexercitata mens non poteſt. Itaque in unum conferenda ſunt, et iungen- 30
da, ut plus valeant, animumque magis allevent. Aut, ſi praecepta nihil adiuvant, omnis inſtitutio tollenda eſt: ipſa natura contenti eſſe debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii eſſe mobilis et erecti,

redditur, Senecae eſt reſponſio. Vides tamen, haec et multa alia, quae hic profert noſter, parum ponderis habere poſſe ad Ariſtonis ſententiam evertendam, quippe qui omnia ad rectam ſcientiam et habitum animi retulerat.

28. *Catoniana*] Cf. Eraſmi Adag. Chil. IV. Cent. IV, penult. Verſus ſeq. fortaſſe e Publii Syri mimis, quos noſtrum magni feciſſe conſtat, repetiti ſunt: mox in proverbia abierunt, idque merito.

alium tardi et hebetis: utique alius alio ingeniosior est. Ingenii vis praeceptis alitur et crescit, novasque
31 persuasiones adiicit innatis, et depravata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuvabunt vitiis obligatum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, et oppressa. Sic quoque tentat resurgere, et contra parva nititur. nacta vero praesidium, et adiuta praeceptis, convalescit: [e] si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiae, toto
32 impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiae, et praecepta, nisi quod illa generalia praecepta sunt, haec specialia? Vtraque res praecipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet et honesta decreta, hic ex supervacuo monetur. Minime. nam hic quoque doctus quidem est facere, quae debet: sed [f] ad haec
33 non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inveniendi, quid quaeque res exigat. Habemus interdum compositum animum: sed residem, et inexercitatum ad inveniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis

e. *si tamen illam diutina pestis non infecit, nec e.* Sic omnes MSS. Muretus tamen Pintianum sequutus dedit: *pestis infecit.*

f. *ad haec* e codd. Grut. et edit. Erasmi recepi: antea: *adhuc.*

31. *si tamen — enecuit*] i.e. ea tamen conditione, ut indoles naturalis morbo diutino non omnino corrupta ac interemta sit. Sic periodus haec antecedenti satis bene iungitur.

32. *sed ad haec non satis prospicit*] i. non ita profecit, ut particulatim omnia prospiceret, quae obstant, quominus virtutem exerceat, officiisque satisfaciat: etiamsi sit *compositus animus*, ad virtutem proclivis, ordinatusque.

bonis et malis: in locum autem earum veras repone: et nihil habebit admonitio quod agat. Ordinatur iſta 34
ſine dubio ratione animus, ſed non iſta tantum. Nam quamvis argumentis collectum ſit, quae bona, quae mala ſint: nihilominus habent praecepta partes ſuas: et prudentia, et iuſtitia officiis conſtant: officia praeceptis diſponuntur. Praeterea, ipſum de bonis malisque iudicium confirmatur officiorum exſecutione, ad quam praecepta perducunt. Vtraque enim inter ſe conſentiunt: nec illa poſſunt praecedere, ut non haec ſequantur; et haec ordinem ſequuntur ſuum. Vnde 35
apparet illa praecedere. Infinita, inquit, praecepta ſunt. Falſum eſt. nam de maximis ac neceſſariis rebus, non ſunt infinita: tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, perſonae. Sed his quoque dantur praecepta generalia. Nemo, inquit, 36
praeceptis curat inſaniam: ergo nec malitiam quidem. Diſſimile eſt. nam ſi inſaniam ſuſtuleris, ſanitas reddita eſt: ſi falſas opiniones excluſimus, non ſtatim ſequitur diſpectus rerum agendarum: et ut ſequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque ſententiam. Illud quoque falſum eſt, nihil apud inſanos proficere praecepta. Nam quemadmodum ſola non proſunt, ſic curationem adiuvant: et denuntiatio, et caſtigatio inſanos coërcuit. De illis inſanis nunc loquor, quibus mens mota eſt, non erepta. Leges, 37
inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt: et quid aliud ſunt, quam minis mixta praecepta? Primum omnium, ob hoc illae non perſuadent, quia minantur: at haec non cogunt, ſed exorant. Deinde leges a ſcelere deterrent: praecepta in officium adhortantur. His adiice, quod leges quoque proficiunt ad

36. Haec occurrunt §. 17 ab Ariſtone prolata. *denuntiatio* i. e. criminatio, periculi admonitio. L.

ad bonos mores: utique si non tantum imperant, sed
38 docent. In hac re dissentio a Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur: velut emissa divinitus vox sit: iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse: non disco, sed pareo. Proficiunt. itaque malis moribus uti videbis civitates usas malis
39 legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, et formandis animis inefficax est. quid autem philosophia, nisi vitae lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut sic et consolationes nega proficere, dissuasionesque, et
40 adhortationes, obiurgationes, et laudationes. Omnia ista

37. *utique si non tantum imperant, sed docent. — Posidonio.*] Haec igitur fuit Posidonii sententia, in qua discedebat noster ab eo.

38. *Non probo — sunt.*] Aliam sequitur sententiam Cicero de Legg. II, 6: Sed ut — fecit Plato, id mihi credo faciendum, ut, priusquam ipsam legem recitem, de eius legis laude (i. e. commendatione) dicam. Egregie monet Heynius Opusc. acad. II p. 43, in tam diversa iudicia eandem hanc rem distrahi posse pro diverso hominum sensu, pro diversoque rerum hominumque respectu: alter servilibus ingeniis imperari, ingenuis et civilibus praecipi vult alter. Seneca respexit leges romanas: ea enim, quae iure civili constituuntur, vix prooemia vulgus de iuris aut ratione aut aequitate edocentia admittunt: at in istis legg. ea, quam nos politiam vocamus, vel maxime continebatur una cum ethicis. *Plato* de prooemiis legibus praemittendis egregie exposuit De Legg. IV p. 198 et init. libr. V, Tom. VIII. bip. *Proficiunt — legibus:* i. tales breves eaeque bonae leges utiles sunt. Itaque videmus malis moribus uti eas civitates, quae malis legibus utebantur. Legum bonarum vis itaque magna est ab bonos mores gignendos.

39. *At non — proficiunt.*] Obiectio nova est Aristonis: cui respondent illa: *Ne philosophia — est?*

ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum animi statum pervenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubiosque et in pravum inclinabiles revocat ad rectum, quam bonorum virorum conversatio. Paulatim enim descendit in pectora: et vim praeceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuvat: et est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixe- 41
rim, quemadmodum prosit sic ut illud intelligam, profuisse. Minuta quaedam, ut ait Phaedon, animalia, quum mordent, non sentiuntur. adeo tenuis illis et fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, et in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conversatione virorum sapientium eveniet. non deprehendes quemadmodum, aut quando tibi prosit: profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Aeque 42
praecepta bona, si saepe tecum sint, profutura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulacra ex vicino cernentibus, et alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem negaverit, feriri quibusdam praeceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his brevissimis 43
vocibus, sed multum habentibus ponderis:

—— Nihil nimis.
Avarus animus nullo satiatur lucro.
Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Haec

41. Phaedo, eliensis, eliacae sectae auctor, Socratis discipulus, cuius nomine Dialogum celeberrimum de immortalitate animae inscripsit Plato. Scripsit Dialogos, qui omnes periere, et unde haec, quae laudavit noster, desumta sunt. Cf. Fabricii Bibl. graec. Vol. II p. 717. Harl.

42. *Pythagoras*] Hoc ita apud Cic. II de Legg. c. 11: Et illud bene dictum est a Pythagora, doctissimo viro, tum maxime et pietatem et religionem versari in animis, quum rebus

Haec cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare aut interrogare, Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reverentia fraenat animos, aut
44 vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiamsi nudis praeceptis utitur? Illa vero efficacior est, et altius penetrat, quae adiuvat ratione, quod praecipit; quae adiicit, quare quidque faciendum sit, et quis facientem obedientemque praeceptis fructus exspectet. Si imperio proficitur, et admonitione proficitur: atqui proficitur imperio: ergo et admonitione.
45 In duas partes virtus dividitur, in contemplationem veri, et actionem: contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem et exercet, et ostendit recta actio: acturo autem si prodest qui suadet; et qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, et admonitio necessaria est. Duae res plurimum roboris animo dant, fides veri, et fiducia: utramque
46 admonitio facit. Nam et creditur illi, et quum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur: ergo admonitio non est supervacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos civilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere

rebus divinis operam daremus. L. Sequentes versus etiam e P. Syri mimis repetiti esse videntur.

45. Haec est Stoae divisio, quam saepe explicat noster, e. c. de vita beat. 31. 32. cf. supra ad §. 22. Attigit hanc divisionem Lipsius in Manud. II, 5.

46. *M.* Vipsanius *Agrippa* inde ab a. u. 733 gener Augusti, cuius fortunam iam diu ante egregie auxerat: a. u. 714 erat praetor, deinde victor Sext. Pompeii et M. Antonii pluribus proeliis: mort. a. u. c. 742, ante Christ. 12. Cf. de viro hoc praestantissimo l'Histoire de l'Acad. des Inscript. Vol. XL. 37 sqq.

bere ſententiae: „Nam concordia parvae res creſcunt,
diſcordia maximae dilabuntur.“ Hac ſe aiebat, et fra- 47
trem, et amicum optimum factum. Si eiusmodi ſen-
tentiae, familiariter in animum receptae, formant
eum: cur non haec pars philoſophiae, quae talibus
ſententiis conſtat, idem poſſit? Pars virtutis diſciplina
conſtat, pars exercitatione: et diſcas oportet, et
quod didiciſti, agendo confirmes. Quod ſi ita eſt, non
tantum ſcita ſapientiae proſunt, ſed etiam praecepta:
quae affectus noſtros velut edicto [g] coërcent, et alli-
gant. Philoſophia, inquit, dividitur in haec, ſcien- 48
tiam, et habitum animi. Nam illam qui didicit, et fa-
cienda ac vitanda percepit, nondum ſapiens eſt, niſi
in ea quae didicit, animus eius tranſfiguratus eſt.
Tertia pars, iſta praecipiendi, ex utroque eſt, et ex
decretis, et ex habitu: itaque ſupervacua eſt ad im-
plendam virtutem, quum duo illa ſufficiant. Iſto ergo 49
modo et conſolatio ſupervacua eſt; nam haec quoque
ex utroque eſt: et exhortatio, et ſuaſio, et ipſa argu-
mentatio. nam et haec ab habitu animi compoſiti va-
lidique proficiſcitur. Sed quamvis iſta ex habitu animi
veniant; optimus animi habitus et ex his eſt, et ex
illis. Deinde iſtud quod dicis, iam perfecti viri eſt,

ac

g. *coërcent, et alligant.* Quum Pint. in nonnullis codd. inveniſſet *e. et ablegant*, et ſic Gruteriani duo habeant, illum egregium criticum quidam ſequuti ſunt, qui vulgata, quam codd. tutantur, ſublata, *ablegant* recipere mallent. Sed recte Gronov. defendit vulgatam, qui opportune meminerit, placere *τό alligare* auctori pro *ligare* et *colligare*, ubi nempe his vulgarius utimur. Exempla dabit Index.

48. *Philoſophia, inquit*] Ariſto. cf. ſupra ad §. 22. Quia Ariſto animum noſtrum una iudicandi vi (*λογικῇ καὶ κριτικῇ δυνάμει*) contineri putabat, unam quoque animi virtutem ſtatuebat, ſcientiam boni malique. Haec contemplativam partem conſtituebat. Activa conſtabat, ſecundum eum, habitu animi, prudentia (*Φρονήσει*), quae et temperantia (*σωΦροσύνῃ*), iuſtitia, fortitudo vocaretur.

ac ſummam conſecuti felicitatis humanae. Ad hoc autem tarde pervenitur: interim etiam imperfecto, ſed proficienti, demonſtranda eſt in rebus agendis via.
50 Hanc forſitan etiam ſine admonitione dabit ſibi ipſa ſapientia: quae iam eo perduxit animum, ut moveri nequeat, niſi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, neceſſarium eſt aliquem praeire: Hoc vitabis, hoc facies. Praeterea, ſi exſpectat tempus, quo per ſe ſciat, quid optimum factu ſit: interim errabit, et errando impedietur, quo minus ad illud perveniat, quo poſſit ſe eſſe contentus: regi ergo debet, dum
51 incipit poſſe ſe regere. Pueri ad praeſcriptum diſcunt, digiti illorum tenentur, et aliena manu per literarum ſimulacra ducuntur: deinde imitari iubentur propoſita, et ad illa reformare chirographum: ſic animus noſter dum eruditur ad praeſcriptum, iuvatur. Haec ſunt per quae probatur, hanc philoſophiae partem ſupervacuam
52 non eſſe. Quaeritur deinde, an ad faciendum ſapientem ſola ſufficiat. Huic quaeſtioni ſuum diem dabimus. — Interim omiſſis argumentis, nonne apparet nobis eſſe opus aliquo advocato, qui contra populi praecepta praecipiat? nulla ad aures noſtras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui exſecrantur. nam et horum imprecatio falſos nobis metus inſerit, et illorum amor male docet bene optando.
53 Mittit enim nos ad longinqua bona, et incerta et errantia, quum poſſimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. trahunt in pravum parentes, trahunt ſervi: nemo errat uni ſibi, ſed dementiam ſpargit in proximos, accipitque invicem. Et

52. *Quaeritur deinde — dabimus.*] Hoc praeſtitit noſter in Ep. 95. Tranſit ad ea, quae iam ſaepius, inpr. Ep. 89. 14 ſq. tractaverat, inculcanda, ut, ſubtiliori diſputatione omiſſa, monſtret, monitionibus contra populi praecepta, i. e. praeiudicia et vitia opus eſſe.

Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa po-
pulus dedit. dum facit quisque peiorem, factus est.
Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens 54
illa nequitia, congesto in unum, quod cuique pessi-
mum scitur. Sit ergo aliquis custos, et aurem subinde
pervellat, abigatque rumores, et reclamet populis lau-
dantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci:
supervenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus cre-
bris, opiniones quae nos circumsonant, compescamus.
Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac
liberos genuit. Nihil quidem quod avaritiam nostram 55
irritaret, posuit in aperto: pedibus aurum et argen-
tum subiecit, calcandumque ac premendum dedit,
quidquid est, propter quod calcamur ac premimur.
Illa vultus nostros erexit in coelum, et quidquid ma-
gnificum mirumque fecerat, videri a suspicientibus vo-
luit: ortus occasusque, et properantis mundi volubi-
lem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu coe-
lestia: tardos siderum incessus, si compares toti; ci- 56
tatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam inter-
missâ velocitate circumeant: defectus solis et lunae,
invicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, sive
per

54. *Nulli nos — genuit.*] Anima infantis nascentis quum ante corpus suum non adsit, sequitur, ante eius cum corpore coniunctionem nullas notiones ideasque innatas, quas vocamus, habere: atque propterea comparabant veteres, utique Stoici, eam cum pura charta, in qua pars rationalis s. principalis (*τὸ ἡγεμονικὸν μέρος τῆς ψυχῆς*) quasi inscriberet, quae per sensus et experientiam allapsa essent. Non autem dat natura virtutem, ait noster Ep. 90 fin. ars est bonum fieri etc. Cf. Plutarch. de Placit. phil. IV, 11. To. XII p. 448. Hutten.

55. *Nihil quidem — premimur.*] Ita Horat. III Carm. 3, 49 Aurum inrepertum et sic melius situm.

56. *si compares toti*] i. mundo supremo. L. *sine ullo ictu sonituque fulgoris:* de quibus nostrum vide Nat. Quaest. I, 14 et 15.

per ordinem ſubeunt, ſive [h] ſubitis cauſſis mota proſi-
liunt, ut nocturni ignium tractus, et ſine ullo ictu
ſonituque fulgores coeli [i] fatiſcentis, columnaeque ac
57 trabes, et varia ſimulacra flammarum. Haec ſupra nos
itura diſponit: aurum quidem et argentum, et pro-
pter iſta nunquam pacem agens ferrum, quaſi male
nobis committerentur, abſcondit. Nos in lucem, pro-
pter quae pugnaremus, extulimus: nos et cauſſas pe-
riculorum noſtrorum, et inſtrumenta, disiecto terra-
rum pondere, eruimus: nos fortunae mala noſtra tra-
didimus, nec erubeſcimus ſumma apud nos haberi,
58 quae fuerant ima terrarum. Vis ſcire, quam falſus
oculos tuos decipit fulgor? nihil eſt iſtis, quamdiu
merſa et involuta coeno ſuo iacent, foedius, nihil ob-
ſcurius. quidni? quando per longiſſimorum cuniculo-
rum tenebras extrahuntur: nihil eſt illis, dum fiunt,
et a faece ſua ſeparantur, informius. Denique ipſos
opifices intuere, per quorum manus ſterile terrae ge-
nus et informe perpurgatur; videbis quanta fuligine
oblinantur. Atqui iſta magis inquinant animos, quam
corpora: et in poſſeſſore eorum, quam in artifice,
59 plus eſt ſordium. Neceſſarium itaque eſt admoneri,
et

h. *ſubitis.* Sic quidam mſſ. Alii: *ſubditis.* Praefero illud, ut oppoſitum iis, quae per ordinem ſubeunt.

i. *fatiſcentis* vulgata eſt lectio, quacum *pateſc.* ſ. *patiſcentis* in codd. confunditur, et ap. Tibull. I, 5, 67. Toῦ *fatiſcere* interpretamentum eſt *pateſcere.* Mox omnes codd. dant: *haec ſupra nos itura d.* Ante Grut. *haec ſupra nos natura d.*

57. *aurum quidem et argentum*] Similis ſententia quaedam de Benef. VII, 10. et Plin. 33 init.: Terra et haec (iuvantia) ſumma ſui parte tribuit, ut minime parca facilisque in omnibus, quae proſunt. Illa nos premunt, illa nos ad inferos agunt, quae occultavit atque demerſit. *Vis ſcire — fulgor.* cf. Mitſcherlich ad Hor. Carm. II, 2, 2. Nullus argento color eſt, avaris abdito terris.

et habere aliquem advocatum bonae mentis, eque tan-
to fremitu tumultuque falſorum, unam denique audire
vocem. Quae erit illa vox? ea ſcilicet, quae tibi tan-
tis clamoribus ambitioſis exſurdato, ſalubria inſuſur-
ret verba, quae dicat: Non eſt quod invideas iſtis,
quos magnos feliceſque populus vocat: non eſt quod
tibi compoſitae mentis habitum et ſanitatem plauſus
excutiat: non eſt quod tibi tranquillitatis tuae faſti- 60
dium faciat ille, ſub illis faſcibus, purpura cultus:
non eſt quod feliciorem eum iudices, cui ſubmovetur,
quam [k] te, quem lictor ſemitâ deiicit. Si vis exercere
tibi utile, nulli autem grave imperium, ſubmove vi-
tia. Multi inveniuntur, qui ignem inferant urbibus,
qui inexpugnabilia ſeculis, et per aliquot aetates tuta
proſternant, qui aequum arcibus aggerem attollant, et
muros in miram altitudinem adductos arietibus ac ma-
chinis quaſſent: multi ſunt, qui ante ſe agant agmina, 61
et tergis hoſtium graves inſtent, et ad mare magnum
perfuſi caede gentium veniant: ſed hi quoque, ut
vincerent hoſtem, cupiditate victi ſunt. Nemo illis
venientibus reſtitit, ſed nec ipſi ambitioni, crudelita-
tique reſtiterant: tunc quum agere viſi ſunt alios,
agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena
deva-

k. *te* omnes codd. ſervant; omiſſum ab omnibus edd. Reſtitui.

59. *Non eſt quod invideas — deiicit ſub illis faſcibus*] qui erecti praeeunt: ideo *ſub illis*. Intelligit magiſtratum aut imperium. L. Similia ſunt Horatii Carm. II, 16, 8 ſqq. ubi cf. Mitſcherlich.: Otium non gemmis, neque purpura venale neque auro. Non enim gazae, neque conſularis Submovet lictor miſeros tumultus Mentis etc.

61. De *Alexandro*, quem non ex Hiſtoria, ſed ex declamationibus cognitum habebat noſter, iniquum eſſe iudicium, tota eius hiſtoria clamat: etiamſi enim conſtet, Alexandrum ſubiugandorum populo-

62 devaſtandi, et ad ignota mittebat. An tu putas ſanum, qui a Graeciae primum cladibus, in qua eruditus eſt, incipit: qui quod cuique optimum eſt, eripuit? Lacedaemona ſervire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot civitatum ſtrage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, et alias alio loco proiicit, et toto orbe arma circumfert: nec ſubſtitit uſquam laſſa crudelitas; immanium ferarum modo, quae plus
63 quam exigit fames, mordent. Iam in unum regnum multa regna coniecit; iam Graeci Perſaeque eundem timent; iam etiam a Dario liberae nationes iugum accipiunt; [1]hic tamen ultra Oceanum ſolemque, indignatur ab Herculis Liberique veſtigiis victoriam flectere, ipſi naturae vim parat. Non ille ire vult, ſed non poteſt ſtare: non aliter, quam in praeceps deiecta
64 pondera, quibus eundi finis eſt, iacuiſſe. Ne Cn. quidem Pompeio externa bella aut domeſtica virtus aut ratio ſuadebat, ſed inſanus amor magnitudinis fal-

1. *hic tamen ultra Oceanum ſ.* Sic duo boni codd. ap. Grut.; alii *hiis t.*, alius *is t.* Eraſmus *idem t.* Muretus: *Ire tamen vult ultra O. ſ.* Lipſius ait: puto fuiſſe, *it tamen*, nempe animo et cupidine. Vulgata bene habet. Mox nonnulli codd. et edd. *Ne Cn. quidem Pompeio externa inire b.* maior tamen numerus recte *τὸ inire* omittit. Interpunctionem mutavi, ſemicolo poſito poſt *falſae*.

pulorum fuiſſe cupidum, tamen inde non ſequitur, eum furore aliena devaſtandi eſſe correptum. Alexandria ab eo exſtructa teſtimonio eſt ſatis luculento, quo illa acerbior quam iuſtior accuſatio refutetur. Cf. ad Ep. 91, 17.

62. *An tu putas ſanam — mordent.*] Priora ſpectant ad Thebas everſas et ad libertatem Graeciae ereptam: at hoc non factum eſſe ab Alexandro M., ſed ab eius patre Philippo conſtat. *Lacedaemona — tacere.* Lacedaemon proprie libera manſit, ſed imperio Graeciae abſtinere coacta eſt: *Athenarum* oratores et demagogi conticuere. Reliqua declamatorie poſita ſunt, hiſtoria vel reclamante, vel mitigante.

64 ſq. Iudicio huic de Cn. *Pompeio* etc. quemlibet rerum

falsae; modo in Hispaniam et Sertoriana arma, modo
ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hae
praetexebantur caussae, ad continuandam potentiam.
Quid illum in Africam, quid in Septemtrionem, quid
in Mithridatem, et Armeniam, et omnes Asiae angu-
los traxit? infinita scilicet cupido crescendi, quum 65
sibi uni parum magnus videretur. Quid C. Caesarem
in sua fata, pariter ac publica, immisit? gloria et am-
bitio, et nullus supra ceteros eminendi modus. Vnum
ante se ferre non potuit, quum respublica supra se
duos ferret. Quid, tu C. Marium semel consulem 66
(unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) quum
Teutonicos Cimbrosque concideret, quum Iugurtham
per Africae deserta sequeretur, tot pericula putas ap-
petisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium
ducebat ambitio. Isti quum omnia concuterent, con- 67
cutiebantur: turbinum more, qui rapta convolvunt,
sed ipsi ante volvuntur, et ob haec maiore impetu in-
currunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque
quum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua
plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est
quod credas, quenquam fieri aliena infelicitate felicem.
Omnia ista exempla, quae oculis atque auribus nostris 68
ingeruntur, retexenda sunt, et plenum malis sermo-
nibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupa-
tum locum Virtus: quae mendacia [m] et contra verum
placentia exstirpet, quae nos a populo, cui nimis cre-
dimus,

m. *et* reduxi e mss. Grut., quum ante deesset.

rum harum antiquarum, quae sunt notissimae, gnarum subscribere constat. *Vnum ante se ferre — ferret.* Nota sunt Lucani I, 125: Nec quemquam iam ferre potest Caesarve priorem Pompeiusve parem.

68. *Omnia ista exempla — retexenda sunt*] i. e. accurate rursus perpendenda, consideranda, adeo-

69 dimus, ſeparet, ac ſinceris opinionibus reddat. Haec eſt enim ſapientia, in naturam converti, et eo reſtitui, unde publicus error expulerit. Magna pars ſanitatis eſt, hortatores inſaniae reliquiſſe, et ex iſto coetu invicem noxio procul abiiſſe. Hoc ut eſſe verum ſcias, adſpice, quanto aliter unuſquisque populo vivat, aliter ſibi. Non eſt per ſe magiſtra ſolitudo innocentiae, nec frugalitatem docent rura: ſed ubi teſtis ac ſpectator abſceſſit, vitia ſubſidunt, quorum monſtrari et
70 conſpici fructus eſt. Quis eam, quam nulli oſtenderet, induit purpuram? quis poſuit ſecretam in auro dapem? quis ſub alicuius ruſticae arboris proiectus umbra, luxuriae ſuae pompam ſolus explicuit? Nemo oculis ſuis lautus eſt, ne paucorum quidem et familiarium, ſed apparatum vitiorum ſuorum pro modo turbae ſpectantis expandit. Itaque irritamentum eſt omnium, in quae inſanimus, admirator et conſcius.
71 Ne concupiſcamus efficies, ſi ne oſtendamus effeceris. Ambitio, et luxuria, et impotentia, ſcenam deſiderant: ſanabis iſta, ſi abſconderis. Itaque ſi in medio urbium fremitu collocati ſumus, ſtet ad latus monitor, et contra laudatores ingentium patrimoniorum
72 laudet parvo divitem, et uſu opes metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipſe ſuſpiciat traditum literis, et animum ab externis ad ſua reverſum. Oſtendat ex conſtitutione vulgi beatos, in iſto invidioſo faſtigio ſuo trementes et attonitos,

adeoque ad nihilum redigenda, ſ. reſcindenda ſunt: inque eorum loco virtus reponenda eſt. *Virtus — reddat.* Sic Horat. II Carm. 2, 19. Redditum Cyri ſolio Phraatem Diſſidens plebi numero beatorum Eximit Virtus populumque falſis Dedocet uti.

72 ſqq. Cui non ſuccurret in his ex conſtitutione vulgi bonis deſcribendis Damocles ille Dionyſii maioris paraſitus ſ. aſſentator, cuius mentionem egregie fecit Cicero Tuſc. Diſp. V, 21.

tos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quae aliis videntur excelsa, ipsis praerupta sunt. Itaque exanimantur, et trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suae praeceps. Cogitant enim varios casus, et in sublimi ma- 73
xime lubricos: tunc appetita formidant, et quae et illos graves aliis reddit, gravior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene et sui iuris: odio est fulgor, et fuga iam a rebus adhuc stantibus quaeritur: tunc demum videas philosophantes metu, et aegrae fortunae sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, et mens bona: ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt.

EPISTOLA XCV.

Iocoso de levitate hominum saepe petentium quod proprie nolunt prooemio praemisso, quaestionem tractat inde a §. 4: an praecepta ad vitam beatam sufficiant, atque negat. Primum enim saepe opiniones pravae impediunt: deinde quaelibet actiones aestimatione tum demum dignae sunt et honestae, quum persuasione nituntur clara de praestantia ipsarum; quippe quae ex decretis fieri debent — 7. Artes autem omnes praeceptis contentae non comparari possunt cum sapientia. Nam cunctae artes vitae humanae secundo loco gaudent s. circa instrumenta vitae occupatae sunt, atque ab iis impediuntur, iisque se accommodant, quum contra sapientia impedimenta discutiat et vincat. Accedit, quod in illis artibus peccata adeo voluntaria excusentur, quae sapientiae vitio maximo vertuntur. Quid, quod omnes artes, utique contemplativae decreta habent? Sequitur itaque, Philosophiam sine eis esse non posse, ut in qua rationes ideoque decreta praeceptorum caussae sunt — 13. Nec illa obiectio stare potest, antiquos sine Ethica ista artificiosa longe tamen meliores fuisse. Nam ex quo nequitia creverit et tam late se sparserit, remediis quoque diligentioribus opus erat. Eadem erat et est conditio medicinae, quae, quum vita hominum simplex esset, paucarum fuit scientia herbarum etc. Qua occasione in supplicia luxuriae atque nequitiae exspatiatur, atque adeo necessitatem efficacium remediorum monstrat, quae opinioni-

bus pravis evertendis ac virtute insinuanda et docenda continetur. Sunt quidem, qui sine institutione subtili evaserint boni, at hebetibus illis et obtusis aut mala consuetudine obsessis auxiliandum est, caussis vitiorum eximendis, adeoque liberando atque erudiendo animo — 40. Deinde actiones nostrae fiunt demum ethicae secundum formam quam dicimus: iam quum praecepta nonnisi materiam spectent, adeoque ad virtutem non perducant, quandoquidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat; sequitur, sicut actiones honestae demum fiunt, si honestum accesserit, ita praecepta nonnisi legales actiones efficientia adiuvari debere decretis sive persuasione ad totam pertinente vitam ideoque necessaria — 47: ac primum quidem in diis colendis, quos satis coluit, quisquis imitatus eos est — 51: deinde in eo, quomodo hominibus sit utendum — 54: tum, quomodo rebus sit utendum. Ita praecepta de virtutibus adiuvari debent doctrina et decretis de natura virtutis: quia sine immutabili certoque iudicio fluctuemur necesse est. Nonnisi decreta proinde dant veritatem — 60. Hoc ii ipsi confirmant, qui necessitatem decretorum negant, decreta tollendo et praecepta suadendo ipsum decretum inculcantes. Iam quum scopus rationis unicus sit veritas et ad eam reperiendam probationes necessariae sint, sequitur sine decretis philosophiam esse non posse. Via ad philosophiae adytum per ea est — 65. Adiicit quidem Posidonius quaedam alia tamquam necessaria, suasionem, consolationem, exhortationem, et utilem futuram ait cuiusque virtutis descriptionem: non sine Senecae assensu.

Petis a me, ut id quod in diem suum dixeram debere differri, repraesentem, et scribam tibi, an haec pars philosophiae, quam Graeci παραινετικὴν vocant, nos praeceptivam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si nega-

1. *Petis a me — differri*] Spectant haec ad Ep. 94, 52. ubi docuerat contra Aristonem, Philosophiae partem, quae praeceptiones contineat, supervacuam non esse. Nunc quaerit, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. *Si negavero* quia res intricata et minime blanda aut grata est: ideo facile feres abnuentem. Tamen faciam, ne frustra petiveris, et

negavero. Eo magis promitto, et verbum publicum perire non patior: Poftea noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixe petimus, id quod recufaremus, fi quis offerret. Haec five levitas eft, 2
five vernilitas, punienda eft promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, fed nolumus. Recitator hiftoriam ingentem attulit, minutiffime fcriptam, arctiffime plicatam, et magna parte perfecta: Definam, inquit, fi vultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his qui illum obmutefcere illico cupiunt. Saepe aliud volumus, aliud optamus: et verum ne diis quidem dicimus; fed dii aut non exaudiunt, aut miferentur. Ego me, omiffa mifericordia, vindicabo, et tibi ingentem epiftolam impingam: quam tu fi invitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi. teque inter illos numera, 3
quos uxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos divitiae per fummum acquifitae fudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, difcruciant: et ceteros malorum fuorum compotes. Sed ut, omiffo principio, rem 4
ipfam

et ne vulgi verbum (*publicum*) pereat: noli rogare quod impetratum etiam nolis. Nam funt, qui petant, quafi in alterius gratiam aut honorem: ut, Recita hoc carmen, Diem illum mihi adfis: at in animo velint negatum honorem aut gratiam. Haec fententia horum et fequentium eft, a qua alii mihi videntur abiviffe. L.

2. *Recitator*] Hic mos fcripta fua amicis recitandi iam libera republ. erat, fed magis invaluit fub Augufto, Pollione quippe Afinio publice cum inducente. Cf. Wieland. ad Horat. I Epp. 19, 42. et Gierig in Excurfu hac de re ad Plinii Epift. Vol. II. *aliud volumus, aliud optamus*, i. e. aliud nobifcum tacite volumus, aliud palam efferimus, dicimus optantes.

3. *ambitu*] i. ftudio. *et ceteros malorum fuorum compotes*, argute expreffum eft: et inter ceteros numera te, qui quum votorum fuorum compotes facti fint, loco eorum mala nancifcuntur, quae tamen fibi ipfis tribuere debent.

ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas praecepta perducunt: ergo ad beatam vitam praecepta sufficiunt. [a] Non semper ad actiones rectas praecepta perducunt, sed quum obsequens ingenium est: aliquando frustra admoventur, si animum opiniones obsident pravae.
5 Deinde, etiamsi recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, et tota ratione compositus. omnes exsequi numeros, ut sciat, quando oporteat, et in quantum, et cum quo, et quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut
6 libenter: sed respiciet, sed haesitabit. Si honesta, inquit. actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam praecepta abunde sunt: atqui est illud: ergo et hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum praeceptis. Si aliae, inquit, artes contentae sunt praeceptis, contenta erit et sapientia: nam et haec ars vitae est. Atqui gubernatorem facit ille qui praecipit: Sic move gubernaculum, sic vela submit-

a. *Non semper.* Sic omnes codd. mss. Ante Grut. *Non tamen s.*

4. *Beata, inquiunt*] Stoae adversarii et cuiuslibet philosophiae dogmaticae. Propositio minor recte impugnatur.

5. *Deinde — recte.*] Conscientia deest iis, hac tantum ratione uti debere ad recte faciendum. *omnes — numeros*, officiorum partes et noscere et exercere: numerus enim proprie partem (a *νέμω* tribuo) denotat. cf. Ernesti Clav. Cic. h. voce.

6. In hoc ratiocinio hypothetico recte maior impugnatur. *Decreta* sunt principia, quae nos vocamus, unde praecepta deducuntur. *ars vitae.* Iam supra Ep. 90, 44 vidimus: ars est bonum fieri: hinc philosophi, sapientes dicuntur seq. §. *artifices vivendi.* Ita auctor poematis olim sub nomine Severi, nunc ap. Wernsdorf. Poet. min. lat. IV sub nomine Lucilii Iunioris, utrumque temere

mitte. sic secundo vento utere, sic adverso resiste,
sic dubium communemque tibi vindica: alios quo- 7
que artifices praecepta confirmant: ergo non hoc
idem poterunt artifices vivendi? Omnes istae artes
circa instrumenta vitae occupatae sunt, non circa to-
tam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus,
et impediunt, spes, cupiditas, timor. At haec quae
artem vitae professa est, nulla re, quo minus se exer-
ceat, vetari potest. discutit enim impedimenta, et
tractat obstantia. Vis scire quam dissimilis sit harum 8
artium conditio, et huius? In illis excusatius est,
voluntate peccare, quam casu: in hac, maxima culpa
est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Gram-
maticus non erubescit soloecismum, si sciens facit;
erubescit, si nesciens. Medicus si deficere aegrum non
intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam si
se intelligere dissimulat. At in hac arte vivendi, tur-
pior volentium culpa est. Adiice nunc, quod artes 9
quoque pleraeque, immo ex omnibus liberalissimae,
habent decreta sua, non tantum praecepta: sicut me-
dicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Ascle-
piadis, alia Themisonis. Praeterea nulla ars contem-

mere publicati, vers. 186: Nunc opus Artificem incendit, ubi Wernsdorf. recte explicat, philosophum.

8. *Vis scire*] Locus hic erudite tractatur ab Aristotele libr. II. Ethicorum. Muretus. *soloecismum.* Vitium orationis puritati vel Latinitati contrarium soloecismus est, quum in verbis pluribus verbum superiori non accommodetur et compositura partium orationis impar et inconveniens fiat: stribligo alias dicta. Cf. Ernesti Lexicon Technol. Graec. et Lat. h. v. Comparat cum soloecismo Graecum σχῆμα Valcken. ad Lesbon. post Ammon. not. 3. p. 177 sqq.

9. *Itaque alia est Hippocratis — Asclepiadis — Themisonis.*] Cf. de his medicis in antiquitate celeberrimis, *Hippocrate* Coo, qui Socratis coaevus erat, *Asclepiade* et eius audi-

plativa ſine decretis ſuis eſt, quae Graeci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel ſcita, vel pla-
10 cita: quae in geometria et aſtronomia invenies. Philoſophia autem et contemplativa eſt, et activa: ſpectat, ſimulque agit. Erras enim, ſi illam putas tantum terreſtres operas promittere: altius ſpirat. Totum, inquit, mundum ſcrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, ſuadere vobis, ac diſſuadere contenta: magna me vocant, ſupraque vos poſita.

11 *Nam tibi de ſumma coeli ratione, deumque,*
Diſſerere incipiam, et rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rurſus natura peremta reſolvat:

ut ait Lucretius. ſequitur ergo, ut quum contemplativa ſit, habeat decreta ſua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, niſi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exſequi poſſit? quos non ſervabit, [b] qui in rem praecepta ac-
12 ceperit, non in omne. Imbecilla ſunt per ſe, et, ut ita dicam, ſine radice, quae partibus dantur. Decreta ſunt quae muniant, quae ſecuritatem noſtram, tranquilli-

b. *qui in rem praecepta acceperit, non in omne.* Hanc lectionem uni codici debet Pintianus, quam veram puto. Muretus ſatis confidenter: *Qui mera praecepta acceperit.* Lipſius coniecit: *non in commune.*

auditore *Themiſone*, qui Ciceronis tempore Romae vixerunt, et quorum Plin. Nat. Hiſt. 29, 1. Celſus praefat. p. 13 bip. al. mentionem honorificam iniecere, inprimis Curtii Sprengelii Hiſtoria Medicinae. *contemplativa* quae cauſſas rerum ſpectat, in eas inquirit et in ſyſtema ordinat colligitque, atque adeo theoria, quam vocamus, nititur.

11. Verſus Lucretii I, 49 ſqq. ſunt. *qui in rem — omne* h. e. qui in res ſingulas praecepta acceperit (exempla habes in Ep. 94, 14 ſqq.) nec ea, quae totum

quillitatemque tueantur, quae totam vitam, totamque
rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter
decreta philosophiae, et praecepta, quod inter ele-
menta, et membra. haec ex illis dependent: illa et
horum caussae sunt et omnium. Antiqua, inquit, sa- 13
pientia nihil aliud, quam facienda et vitanda, praece-
pit: et tunc longe meliores erant viri: postquam
docti prodierunt, boni desunt. Simplex enim illa et
aperta virtus in obscuram et solertem scientiam versa
est, docemurque disputare, non vivere. Fuit sine du- 14
bio, ut dicitis, vetus illa sapientia, quum maxime
nascens, rudis: non minus quam ceterae artes, qua-
rum in processu subtilitas crevit. Sed ne opus quidem
adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum
nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat: pote-
rant vitiis simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc
necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto
valentiora sunt, quibus petimur. Medicina quondam 15
paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur
fluens sanguis, vulnera coirent paulatim: deinde in
hanc

tum officiorum ambitum complectuntur.

12. *Elementa et membra*] Comparatio haec optimo iudicio electa est a nostro. Nam illa elementa, (*στοιχεῖα καὶ ἀρχάι*) non solum (*τὸ ὑποκείμενον*) rem subiectam et eam primariam, unde reliqua formantur, (*membra*) materiam, sed quoque principia s. illam vim vitalem primariam continent.

13. *Antiqua — praecepit*] Docet hoc historia de processu generis humani ad meliorem ingenii vitaeque culturam. Hinc antiquissima praecepta eiuscemodi attributa semper sunt auctoribus et statoribus humanitatis, e. c. Orpheo, Lino, Eumolpo, Musaeo: vide e. c. Aristophan. Ran. 1032 sq. 1054 Brunk. ed. Hesiodi quoque, poetarum gnomicorum et septem sic dictorum sapientum exemplo res patet. Quos quidem omnes Philosophiae subtiliori prolusisse constat. Cf. Heynii Opusc. acad. Vol. I. p. 172 sq. 212 sq. et Eiusdem praefat. Sententio-
sis

hanc pervenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotii habuisse, firmis adhuc, solidisque corporibus, et facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui postquam coepit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quaeri, et inventae sunt mille conditurae, quibus aviditas excitaretur: quae desiderantibus alimenta erant, onera
16 sunt plenis. Inde pallor, et nervorum vino madentium tremor, et miserabilior ex cruditatibus, quam ex fame macies: inde incerti labantium pedes, et semper qualis in ipsa ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat: inde suffusio luridae bilis, et decolor vultus, tabesque in se putrescentium, et retorti digiti articulis obrigescentibus, nervorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio
17 [c] corporum sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, et cerebri aestuantis verminationes, et omnia, per quae exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu saevientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore et multa membrorum quassatione venientium?
18 Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriae? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis solverant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu

c. *corporum.* omisit hic tantum non necessariam vocem Muretus, quae et in Erasmi ed. et in quinque palat. codd. invenitur.

sis vetustissimorum Gnomicor. poetar. Opp. ed. Lips. 1776 praemissam.

18. *qui nondum se deliciis solverant*] i. qui nondum nimia mollitie et voluptate vires suas fregerant. *ferramentis* i. instrumentis chirurgicis.

cursu defatigati, aut venatu, [d] aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus.
Simplex erat ex simplici caussa valetudo: multos mor- 19
bos multa fercula fecerunt. Vide, quantum rerum per unam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix! necesse est itaque inter se tam diversa dissideant, et hausta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: et illa ex contrariis naturae partibus in eundem compulsa redundant. Inde 20
tam nullo aegrotamus genere, quam vivimus. Maximus ille medicorum, et huius scientiae conditor, feminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hae iam et capillis destituuntur, et pedibus aegrae sunt. Non mutata feminarum natura, sed vita est. nam quum virorum licentiam aequaverint, corporum

d. *aut tellure versata.* Sic Erasmus. Nonnulli codd. Pint. et Grut. praestant *aut tellurem versantia.*

19. *multos morbos multa fercula f.*] Vide in hanc rem Plutarchi Quaest. convival. VIII. c. 9. L. *et illa ex contrariis — redundant:* sensus est: non mirum est, quod illa tam contraria alimenta in unum cibum compulsa s. collecta fermentationem subeunt noxiam et nimio impetu venas implent.

20. *Inde tam nullo — vivimus.*] Inde fit, ut tam diversa et mixta perplexaque morborum genera sint, quam vivendi ratio nostra est discors propter ciborum genera multiformia. *Maximus ille medicorum — laborare.* Hippocrates in iis scriptis, quae aetatem tulerunt, haec memoriae non prodidit. Similia tamen occurrunt in libro de natura Pueri p. 241 ed. Genev. 1657. fol.: Galenus quoque ad libr. VI Aphorism. notat, olim id ita fuisse Hippocratis aevo, quum moderate victitarent: at suo tempore propter intemperantiam victus et eunuchos et feminas saepe podagra laborare. Ceterum Aristoteles de Generat.

21 rum quoque virilium vitia aequaverunt. Non minus
pervigilant, non minus potant, et oleo et mero vi-
ros provocant: aeque invitis ingeſta viſceribus per os
reddunt, et vinum omne vomitu remetiuntur: aeque
nivem rodunt, ſolatium ſtomachi aeſtuantis. Libidine
vero, nec maribus quidem cedunt, pati natae. Dii
illas deaeque male perdant! adeo perverſum commen-
22 tae genus impudicitiae, viros ineunt. Quid ergo mi-
randum eſt, maximum medicorum, ac naturae peri-
tiſſimum, in mendacio prehendi, quum tot feminae
podagricae calvaeque ſint? Beneficium ſexus ſui vitiis
perdiderunt: et quia feminam exuerunt, damnatae ſunt
morbis virilibus. Antiqui medici neſciebant dare cibum
ſaepius, et vino fulcire venas cadentes: neſciebant ſan-
guinem emittere, et diutinam aegrotationem balneo
ſudoribusque laxare: neſciebant crurum vinculo bra-
chiorumque, latentem vim, et in medio ſedentem,
23 ad extrema revocare. Non erat neceſſe circumſpicere
multa auxiliorum genera, quum eſſent periculorum
pau-

rat. Animal. V, 3 (quem locum J. A. Fabricio et I. Gurlitto, viro amiciſſ. in Wiedeburg. humaniſt. Magazin. V p. 351 ſq. debeo) cauſſas affert, cur nonniſi viri, numquam pueri, mulieres et eunuchi fiant calvi.

21. *oleo*] i. luctando. *remetiuntur* cf. de Provident. c. 3. Mos invaluit iſte, medicis quamvis reluctantibus. Plin. 26, 3. Celſus 1, 3.

22. *Antiqui medici — ſanguinem emittere*] illi paucarum periti herbarum §. 15. Lipſius ex ingenio in textum intruſerat temere: *ſaniem emittere* propter morem in balneis ſudandi. *Vino fulcire cadentes venas* quod noſter de Benef. III, 9 effert: cadentes venas vino refeciſſe, oblinendo puta lavandoque. Sic Ovid. Pont. I, 3: et iam deficiens ſic ad tua verba revixi, Vt ſolet infuſo vena redire mero. Cf. Bentley ad Horat. Serm. II, 3, 154. *neſciebant — revocare* intelligam de ſuppuratione excitanda, quam impoſito ſinapi efficiebant et candentibus ferramentis, ut materia inutilis evocaretur, teſte Celſo IV, 2 p. 193. c. 22 p. 239.

paucissima. Nunc vero quam longe processerunt mala valetudinis? has usuras voluptatum pendimus, ultra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos [e] non miraberis? coquos numera. Cessat omne studium: et liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis praesident. In rhetorum ac philosophorum scholis solitudo est: at quam celebres culinae sunt, quanta circa nepotum focos iuventus premit? Transeo 24
puerorum infelicium greges: quos post transacta convivia, aliae cubiculi contumeliae exspectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem omnibus levitas sit, eadem primae mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis, cui rectior est coma, crispulis misceatur. Transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam coenam discurritur. Dii boni, quantum hominum unus venter exercet! Quid? tu illos 25
boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiamsi praesentanei non furant? Quid? tu illam aestivam nivem non putas callum iecinoribus obducere? Quid? illa ostrea, inertissimam carnem, coeno saginatam, nihil existimas limosae gravitatis inferre? Quid? illud Sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe praecor-

e. *non miraberis?* Sic Erasm. et codd. palat. *Innumerabiles esse morbos miraris?* Muretus dedit propria auctoritate.

23. *Cessat omne studium — solitudo est.*] Cf. ad Ep. 76, 1. *nepotum* gulae famulorum.

24. *quos post transacta — exspectant*] ut aut patiantur, aut faciant obscoena. Faciant etiam, dico, ex Ep. 47, 5. L. *per nationes coloresque.* Ita solent, atque item per aetates. vide de Brevit. vitae c. 12. L. alii exoletorum erant glabri laevesque, alii barba decori.

25. Etiamsi *boleti*, *aestiva nix*, *ostrea*, *Sociorum garum*, ab inventoribus Sociis appellatum (Plin. 9, 17. 31, 7.) non statim

26 cordia? Quid? illa purulenta, et quae tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa in ipsis visceribus exstingui? Quam foedi atque pestilentes ructus sunt? quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem? Scias putrescere sumta, non concoqui. Memini fuisse quondam [f] in sermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat:
27 veneriae spondylique, et ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, intervenientibus distinguebantur echinis: [g] torti destrictique sine ullis ossibus mulli constraverant. Piget iam esse singula: coguntur in unum sapores. In coena fit, quod fieri debet saturo in ventre. Exspecto iam, ut manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, et dentium

f. *in sermone* omnes codd. et edd. At Muretus coniecturam Pintiani recepit: *quondam Aesopi n. p.* cuius meminit Plin. X, 51. XXX, 13 etc. Sed nihil mutandum est.

g. *torti destrictique*, sc. ossibus extractis, legendum est, ut praebent nonnulli codd., non *distracti*, neque *districti*. Kelsa

statim noceant, mox tamen facient. *salsa labe*, quia piscium putrescentium s. *malorum sanie* constabat garum, teste Plinio l. l.

26. *Memini fuisse quondam — patinam.*] Errant, qui nostrum de Aesopi patina, cuius meminit Plin. 10, 15. 35, 13. cogitasse putent: illa enim avium, haec piscium erat. *properans in damnum suum pop.* i. e. quo delicatior est conditura et ars coqui, eo celerior mors aderit eorum, in quorum usum cibi apparantur: ita popinae fama ad incitas redigetur.

27. Vides hic coenam e concharum diversis generibus et mullis, adeoque e piscibus marinis tam artificiose apparatam, ut omnes hi pisces, quamvis diversi saporis, tamen in unum eundemque saporem versi sint, atque partim natura partim conditura ac coctura ita *torti* i. molliti et mixti, ut nulla dentium opera indigerent convivae. Descriptionem autem accuratiorem ab Apiciis urbium maritimarum petas. Muretus laudat Rondeletium lib. II de testaceis c. 34.

tium opera coquum fungi? Grave eſt luxuriari per 28
ſingula: omnia ſemel, et in eundem ſaporem verſa,
ponantur. Quare ego ad unam rem manum porrigam?
plura veniant ſimul: multorum ferculorum ornamenta
coëant et cohaereant. Sciant protinus hi, qui iacta-
tionem ex iſtis peti et gloriam aiebant, non oſtendi
iſta, ſed conſcientiae dari. Pariter ſint, quae diſponi
ſolent, iure uno perfuſa: nihil interſit oſtrea echinis,
ſpondyli perturbati mullis concoctique ponantur. Non 29
eſſet confuſior vomentium cibus. Quomodo iſta per-
plexa ſunt, ſic ex iſtis non ſingulares morbi naſcuntur,
ſed inexplicabiles, diverſi, multiformes: adverſus quos
medicina armare ſe coepit multis generibus, multis
obſervationibus. Idem de philoſophia dico. Fuit ali-
quando ſimplicior inter minora peccantes, et levi
quoque cura [h] remediabiles: adverſum tantam morum
everſionem, omnia conanda. Et utinam ſic denique 30
lues iſta vinceretur! Non privatim ſolum, ſed publice
furimus. Homicidia compeſcimus, et ſingulas caedes:
quid bella, et occiſarum gentium glorioſum ſcelus?
Non avaritia, non crudelitas modum novit: et iſta
quam-

Reliqua cudi iuſſi, quomodo Eraſm. et ed. rom. habent, et plurimi codd. E Gronovii nota haec excerpam: neſcio quid de *pituita* hic ingerere libros iam obſervavit Eraſmus. Perplacet, quod in membranis invenimus et ex Pal. ſecundo annotavit Gruterus, *Piget eſſe iam pituitam ſingula.* Oportuit omnia ſimul miſceri, ut faſtidium gulae tanta copia pituitae ſatiaretur. — Acquieſco vulgata: *Piget iam eſſe* (i. e. comedere) *ſingula: coguntur in unum ſapores.*

h. *remediabiles.* Sic membranae et quinque palat. cum edd. priſcis. Gronovius probat. Compoſitum eſt ap. Senec. Ep. 114, 5. Plin. XI, 53. 28, 7 irremediabilis. Simplex habet Caſſiodor. Varr. III, 14 remediabile bonum eſt in peccatum accelerata correctio.

28. *Sciant — dari*] pro qui inde orientur. *Concocti* l. ptcr morborum multitudinem, una cocti. L.

quamdiu furtim, et a singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis saeva exercentur, et publice iubentur, vetita pri-
31 vatim. Quae clam commissa capite luerent, eadem quia [i] paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: quum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Adversus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est, et tantum sibi virium sumsit, quantum his, ad-
32 versus quae parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, et petentes delicatiorem cibum. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a qua paululum discesserat:

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

[k] Voluptas ab omni parte quaeritur: nullum intra se manet vitium. In avaritiam praeceps luxuria est: honestatis oblivio invasit: nihil turpe est, cuius placet
33 pretium. [l] Homo, sacra res, homini iam per lusum et iocum occiditur: et quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi ex homine, mors est. In hac ergo morum perversitate desideratur solito vehe-

i. *paludati.* Sic Erasmus et codd. nonnulli. Muretus *palam* suffecit. *Paulatim* habent codd. alii.
k. *Voluptas ab omni parte q.* Pintian. codd. At Erasm. et nonnulli codd. *Voluptas ex omni q.* Vnde Lipsius coni. *Voluptas ex homine q.*
l. *Homo, sacra res, homini.* Sic plurimi codd. Alii: *Homo, sacra res, homo.* Mox *ex homine* plurimi codd. Erasmus tenet: *in homine.*

31. *quum inter se — pax sit?*] Errasse nostrum declamatorio ardore abreptum monui iam ad II de Ira 8, 2. Versus est Virgil. Aen. VIII, 442.
33. *nudus — producitur*] ut

vehementius aliquid, quod mala inveterata diſcutiat.
Decretis agendum eſt, ut revellatur penitus falſorum
recepta perſuaſio. His ſi adiunxerimus praecepta, con- 34
ſolationes, adhortationes, poterunt valere: per ſe in-
efficaces ſunt. Si volumus habere obligatos, et ma-
lis, quibus iam tenentur, avellere; diſcant quid
malum, quid bonum ſit: ſciant, omnia, praeter vir-
tutem, mutare nomen, modo mala fieri, modo bona.
Quemadmodum primum militiae vinculum eſt religio, 35
et ſignorum amor, et deſerendi nefas, tunc deinde
facile cetera exiguntur mandanturque iusiurandum ada-
ctis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perdu-
cere, prima fundamenta iacienda ſunt, et inſinuanda
virtus. Huius quadam ſuperſtitione teneantur: hanc
ament: cum hac vivere velint, ſine hac nolint. Quid 36
ergo? non quidam ſine inſtitutione ſubtili evaſerunt
probi, magnosque profectus aſſecuti ſunt, dum nudis
tantum praeceptis obſequuntur? Fateor: ſed felix in-
genium illis fuit, et ſalutaria in tranſitu rapuit. Nam
ut dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni
editi; et pars naturae eorum eſt, eſſe bonos: ita qui-
dam ex hominibus egregiam ſortiti indolem, in ea
quae tradi ſolent, perveniunt ſine longo magiſterio;
et honeſta complexi ſunt, quum primum audierunt:
unde iſta tam rapacia virtutis ingenia, vel ex ſe fer- 37
tilia. At illis aut hebetibus et obtuſis, aut mala con-
ſuetudine obſeſſis, diu rubigo animorum effricanda eſt.
Ceterum ut illos in bonum pronos citius educit ad
ſumma, et hos imbecilliores adiuvabit, malisque opi-
nionibus extrahet, qui illis philoſophiae placita tra-
P 2 dide-

ut ſolent meridiani gladiatores. cf. Ep. 7. L.

35. *Quemadmodum — adactis.*] Iuramenti religionem intelligit, in quo haec ipſa de ſignis comprehenſa. Vide militiam noſtram lib. I. L.

38 diderit: quae quam sint necessaria, licet videas. Quaedam insident nobis quae nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec haec audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi caussae eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Haec nos quamdiu possident, dicas licet: Hoc patri praestare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus. tentantem avaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum usque sudorem: sed deliciae vetabunt.
39 Sciet in uxorem gravissimum esse genus iniuriae, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare praecepta, nisi prius amoveris obstantia praeceptis: non magis, quam proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admovisse, nisi usurae manus expediuntur. Vt ad praecepta quae da-
40 mus, possit animus ire, solvendus est. Putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet assidue, non faciet aequaliter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quae fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde, praestabunt tibi fortasse praecepta, ut quod oportet facias: non praestabunt, ut quemadmodum oportet: et si hoc non praestant,
41 ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus. concedo. sed id parum est. quoniam quidem non

39. *nisi usurae manus expediuntur*] i. e. nisi manus, quae armis usurae sint, exp. Haec monuit Gronov. contra Gruterum, qui putavit, quia digitis numerarent veteres, quamdiu digitis occupabantur computando, non potuisse vacare armis, eaque applicare corpori.

40. *Deinde, praestabunt — oportet*] Legaliter, sed non moraliter ages, nullo caussarum respectu habito nec persuasione motus.

41. *quoniam quidem — in fa-*

non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est coena sumtuosa flagitiosius, et equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi haec et genio suo praestet? et toties tamen sestertio aditiales coenae frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulae datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. 42 Non enim luxuria, sed impensa solennis est. Mullum ingentis formae (quare autem non pondus adiicio, et aliquorum gulam irrito? quatuor pondo et ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Caesar missum sibi, quum in macellum deferri et venire iussisset; Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Vltra spem illi coniectura processit. licitati 43 sunt: vicit Octavius, et ingentem consecutus est inter suos gloriam, quum quinque millibus HS emisset piscem, quem Caesar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. nam ille

facto — fiat] secundum Stoae dogma, omnia praeter virtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona fieri, prout iis utaris. Ita sumtuosissima coena luxuriae caussa apparata, *censoria nota* i. publica reprehensione cum ignominia digna est; at *coena aditialis*, epulum, quod in aditu et auspicio honorum dabatur, quamvis aeque sumtuosa, non reprehenditur. Verbo moneo, me antiquam ab omnibus codd. mss. confirmatam lectionem: *toties tamen sestertio aditiales* restituisse, eiectis illis a Mureti ingenio profectis: *tricies t. s. a. Non enim luxuria — sollennis est.* Non enim luxuria, sed impensa res pretium accipit.

42. Similem historiam carpit Iuvenal. Sat. IV. *quatuor pondo et ad semilibram.* Cf. Plin. N. H. IX, 17. qui ait: binas libras ponderis raro admodum exsuperare, nec in vivariis piscinisque crescere. *quinque millibus HS.*: hi 5000 sesterti efficiunt secundum Romé de l'Isle 250 thal. De *Apicio* cf. ad Consol. ad Helv. 10, 2.

43. *Numerare — turpe.*] Pretium magnum per se consideratum non turpitudinem habuit, luxuria dabat.

ille qui emerat, ut Tiberio mitteret, (quanquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, qua
44 putavit Caesarem dignum. Amico aegro aliquis assidet: probamus. at hoc si hereditatis caussa facit, vultur est, cadaver exspectat. Eadem et turpia sunt, et honesta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honesta fient, si honesto nos addixerimus, idque unum in rebus humanis bonum iudicaverimus, quaeque ex eo sunt: cetera, in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio, ad totam pertinens
45 vitam: hoc est, quod decretum voco. Qualis haec persuasio fuerit, talia erunt quae agentur, quae cogitabuntur: qualia autem haec fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa praecepta et parentibus et liberis et fratribus. haec nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti navigantibus ad aliquod sidus
46 dirigendus est cursus. Vita sine proposito vaga est. Quod si utique proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpius dubio, et incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur, quae reprehendunt animos

44. *vultur — exspectat.*] Haec de captatoribus testamentorum s. heredipetis in proverbium abiere. Cf. Erasmi Adag. 1 Chil. 7 Cent. 14.

45. *In particulas suasisse — est.*] Qui decretis totum complectitur, ei parum est in particulas totius suasisse. *M. Brutus — inscripsit.* Omnia scripta huius statoris libertatis interiere praeter epistolas. Cetera laudant Bayle Brute G. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III p. 545. Saxe in Onomast. I. p. 170. Librum huncce citant et Charisius et Priscianus sub titulo: *de officiis.*

mos ac detinent, et conari totos vetant. Quomodo 47 sint dii colendi, solet praecipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, et ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, et foribus assidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui novit. Vetemus lintea et strigiles Iovi ferre, et speculum tenere Iunoni. Non quaerit ministros Deus: quidni? ipse humano generi ministrat: ubique et omnibus praesto est. Audiat licet, 48 [m] quemadmodum se gerere in sacrificiis debeat, quam procul resilire a molestiis ac superstitionibus: nunquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quae caussa est diis benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle: non possunt. nec accipere iniuriam queunt,

 nec

m. *quemadmodum se gerere in s. d.* Gruterus ex Pal. notat, *servire in s.*, quod et Frobeniana: ex altero, *quem modum servare:* idque probat. Suspicor reliquisse Senecam: *quemadmodum servare in s.*, uti est in Tarvis. et Veneta. Servare est observare etc. Gronov.

47. *Accendere aliquem — sabbathis prohibeamus*] Lucernas accendere in honorem Deorum aut principum festis diebus mos apud Romanos: sed ut apparet, paullatim iudaici ritus invaluere, et Sabbathi diem illa superstitione coluerunt. Persius Sat. V, 179 sq. (ubi cf. Casaubon. p. 465 sq.): ut, quum Herodis venere dies unctaeque fenestra Dispositae pinguem nebulam vomuere lucernae etc. *Vetemus salutationibus — Iunoni.* Augustinus de Civit. Dei lib. VI a Lipsio laudatus ait: „Sunt quae Iunoni et Minervae capillos disponant, longe a templo, non tantum simulacro stantes, digitos movent ornantium modo, sunt quae speculum teneant." Saepe occurrunt etiamnunc in monumentis antiquis specula, et in pompa Isidis ab Appuleio descripta, Metamorph. XI p. 770 ubi vid. Colv. et Oudendorp. nostri loci memores. Cf. Böttiger griech. Vasengemälde III p. 59.

nec facere. Laedere etenim laedique, coniunctum eſt.
49 Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos peri-
culo exemit, nec periculoſos quidem fecit. Primus
eſt deorum cultus, deos credere: deinde, reddere
illis maieſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua
50 nulla maieſtas eſt. Scire, illos eſſe qui praeſident
mundo, qui univerſa vi ſua temperant, qui humani
generis tutelam gerunt, interdum curioſi ſingulorum.
Hi nec dant malum, nec habent: ceterum caſtigant
quoſdam, et coërcent, et irrogant poenas, et ali-
quando ſpecie boni puniunt. Vis deos propitiare?
bonus eſto. Satis illos coluit, quiſquis imitatus eſt.
51 Ecce altera quaeſtio, quomodo hominibus ſit uten-
dum. Quid agimus? quae damus praecepta? Vt par-
catur ſanguini humano? quantulum eſt ei non nocere,
cui debeas prodeſſe? Magna ſcilicet laus eſt, ſi homo
manſuetus homini eſt. Praecipiemus, ut naufrago ma-
num porrigat, erranti viam monſtret, cum eſuriente
52 panem ſuum dividat? Quando omnia quae praeſtanda
ſunt ac vitanda, dicam, quum poſſim breviter hanc for-
mulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides,
quo

48 — 51. Totus hic locus de Diis, quorum cultus decretis etiam niti debet, tam egregius eſt, ut non mirum ſit, quod inde et multis aliis locis eiusmodi perperam inducerentur multi ad credendum, Senecae fuiſſe cum Paulo apoſtolo conſuetudinem, unde haec et talia acceperit, nemine ſcilicet niſi Chriſtiano homine digna. Tamen *interdum curioſi ſingulorum* et *ceterum caſtigant quosdam* — *puniunt* excidiſſe noſtro nolles, quippe quae ſanior philoſophia repudiat, quin etiam Stoa et ipſa; niſi poſtrema mitiges interpretatione, quam M. Anton. et Epictetus paſſim ſuppeditant. Ceterum e Platonis libris de Rep., inprimis e libr. X de Legg. toto haec hauſta videri poſſunt.

51 — 54. De uſu et conſuetudine cum hominibus. Sunt communes ſententiae (*κοιναὶ ἔννοιαι*,) quas et educatio et lectio poetarum epicorum et gnomic. animis iuvenilibus inſtillabat. Cf. Cic. de off. I, capp.

quo divina atque humana conclusa sunt, unum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, quum ex iisdem et in eadem gigneret. Haec 53
nobis amorem indidit mutuum, et sociabiles fecit: illa aequum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam laedi: et illius imperio paratae sunt ad iuvandum manus. Iste versus et in pectore, et in ore sit:

Homo sum, humani nihil a me alienum puto.

[p] Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quae casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos 54
hominesque dispiciamus, quomodo rebus sit utendum. In supervacuum praecepta iactabimus, nisi illud praecesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de divitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exsilio. Aestimemus singula, famâ remotâ: et quaeramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. praecipiet aliquis, ut pruden- 55
tiam magni aestimemus, ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus: una sit, an plures: separatae an annexae: an qui unam habet, et cete-

P 5

p. *Habeamus in commune, quod n. s.* Pintianus em. *coëamus in c. n. s.* Lipsius: *habeamus.* (sc. versum illum) *in c. quidem n. s.* Sed vulgata non est tentanda. cf. not.

capp. priorib. *formula humani officii* est decretum, δόγμα, stoicum, de quo vid. Lipsii Physiol. stoic. I, 8 et Casaubon. ad Persium p. 276 sqq. Versus est notissimus Terentii Heautontim. act. 1. sc. 1. 54. De *rebus*, quas nec bonas nec malas esse statuebant, ut constat, Stoici.

55. *Unam* et *annexas virtutes* statuebant Stoici, ut saepe iam vidimus. Lipsii Manud. stoic. III, 4.

56 ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est
necesse fabro de fabrica quaerere, quod eius initium,
quis usus sit: non magis quam pantomimo, de arte
saltandi. Omnes istae artes se sciunt: nihil deest. Non
enim ad totam pertinent vitam: virtus et aliorum
scientia est, et sui. discendum de ipsa est, ut ipsa
voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta
57 fuerit voluntas. ab hac enim est actio. Rursus, vo-
luntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit:
ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit
in optimo, nisi totius vitae leges perceperit, et quid
de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum
redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immuta-
bile certumque iudicium adeptis: ceteri decidunt sub-
inde, et reponuntur, et inter omissa appetitaque al-
58 ternis fluctuantur. °Caussa huius iactationis est, quod
nihil liquet incertissimo regimine utentibus, fama. Si
vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad ve-
rum sine decretis non pervenitur: continent vitam.
Bona et mala, honesta et turpia, iusta et iniusta, pia
et impia, virtutes ususque virtutum, rerum commoda-
rum possessio, aestimatio ac dignitas, valetudo, vires,
forma,

o. *Caussa huius iactationis.* Libri fere, *caussa iusque i.* aut, *caussa visque i.* quod probat Pintianus. Lipsius coni. *c. eiusce i.*

56. *Omnes istae artes se sciunt*] Ambitus artium iis ipsis censetur et continetur: in se consummatae non opus habent, ut aliud quid cognoscant, quatenus sunt artes per se consideratae.

57. *Habitus animi*] ἕξις, quam nos barbare praedispositionem vocamus. Stob. Eclog. ph. Vol. II, 7 p. 299 Heer. ἕξεις δὲ, καθ᾽ ἃς πρὸς ταῦτά πως ἔχομεν, καὶ ἀφ᾽ ὧν ἡ τούτων (δυνάμεων) ἐνέργεια εὖ ἢ κακῶς ἀποτελεῖται.

58. *rerum commodarum*] stoica phrasi res externas ita dici, quae vulgo bona, constat: commoda.

forma, sagacitas sensuum, haec omnia aestimatorem
desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit.
Falleris enim, et pluris quaedam, quam sunt, putas: 59
adeoque falleris, ut quae maxima inter vos habentur,
divitiae, gratia, potentia, sestertio nummo aestiman-
da sint. Hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, qua
ista inter se aestimantur, inspexeris. Quemadmodum
folia virere per se non possunt; ramum desiderant,
cui inhaereant, ex quo trahant succum: sic ista prae-
cepta si sola sunt, marcent: insigi volunt sectae. Prae- 60
terea, non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso
confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt?
praeceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta
sapientiae, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod di-
cunt, decretum est: tam hercule, quam si nunc ego
dicerem, recedendum esse a praeceptis supervacuis, et
in haec sola studium conferendum: hoc ipso quo ne-
garem curanda esse praecepta, praeciperem. Quaedam 61
admonitionem philosophiae desiderant, quaedam pro-
bationem: et quidem multa; quia involuta sunt, vix-
que summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur.
Si probationes necessariae sunt; et decreta, quae ve-
ritatem argumentis colligunt. Quaedam aperta sunt,
quaedam obscura. Aperta, quae sensu comprehendun-
tur, quae memoria: obscura, quae extra haec sunt.
Ratio autem non impletur manifestis: maior eius pars
pul-

59. *sestertio nummo*] Valet, minimo. Communis ita sermo et velut formula, in imaginario pretio aut nullo. Cf. Cuiac. lib. 19. Obss. c. 31. L. Vide Bentley ad Horat. Serm. I, 4, 14, qui et nostri loci meminit. *constitutionem ipsam*, rationem internam, ex qua ista aestimatio fit. *sectae* i. decreto.

61. *et decreta — colligunt.*] principia voces: ut ratio decretorum et praeceptorum sit eadem, quae est Ethicae purae et applicatae. *aperta quae — memoria* i. quae sensu externo et interno comprehenduntur. *ratio — manifestis:* plura comprehendit quam ea, quae sensibus in memoriam perveniunt.

62 pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quae res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio: sine qua omnia in animo natant: necessaria ergo sunt decreta,
63 quae dant animis inflexibile iudicium. Denique quum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adiicimus, iustum est et honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo haec neces-
64 saria est, sine qua nec illa sunt. Sed utraque iungamus. namque et sine radice inutiles rami sunt; et ipsae radices his, quae genuere, adiuvantur. Quantum utilitatis manus habeant, nescire nulli licet: aperte iuvant: cor, illud quo manus vivunt, ex quo impetum sumunt, quo moventur, latet. Idem dicere de praeceptis possum; aperta sunt: decreta vero sapientiae in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt: ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur: at praecepta, et alia
65 huiusmodi, profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum praeceptionem, (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, et consolationem, et exhortationem necessariam iudicat. His adiicit caussarum

62. *Quae res — persuasio*] i. e. quod efficit, ut omnibus hominibus eadem sententia sit de rebus, id efficit quoque perfectum et evidentem conceptum: atqui hanc sententiam praestat persuasio de rebus, quae certae sunt.

63. *Iustum — ratio*] Decreta nituntur ratione, quae iustum honestumque continet, ex iis systema principiorum exstruit.

65. *Posidonius* itaque et in his non solum pure praecipere, suadere etc. iubet, sed inquirere quoque in caussas, unde haec omnia fieri nunc debent. Mox §. 66. *ethologiam* (ἠθολογίαν) cum Lipsio scri-

sarum inquisitionem, quam cur aetiologiam dicere non audeamus; cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. Ait utilem 66
futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. hanc Posidonius ethologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa cuiusque virtutis et vitii ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Haec res eandem vim habet, quam praecipere. Nam qui praecipit, dicit: illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui 67
illis abstinet. Quaeris, quid intersit? alter praecepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, et (ut publicanorum utar verbo) εἰκονισμοὺς ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda: invenietur imitator. Putas utile, tibi dari argumenta, per quae intelligas nobilem equum, ne fallaris emturus; ne operam perdas in ignavo? Quanto hoc utilius est, excellentis 68
animi notas esse; quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
Primus inire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus:
—— tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, et tremit artus,
Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

Dum

scripsi, quum antea esset: *aetiologiam.* Exemplum illustre ex Antiquitate nobis praestant Theophrasti characteres, quibus praeluserant rhetores s. technologi, e. c. Aristoteles: imitati sunt Angli de ethica exponentes, e nostratibus Gellertus al.

67. Εἰκονισμοὺς] descriptiones et laudationes eorum, quae

69 Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum civilium impavidus, et primus incessens admotos iam exercitus Alpibus, civilique se bello ferens obvium: non alium illi assignaverim vultum, non alium habitum. altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul contra Caesarem Pompeiumque se sustulit, et aliis Caesarianas opes, aliis Pompeianas foventibus, utrumque provocavit, ostenditque aliquas esse reipubli-
70 cae partes. Nam parum est in Catone, dicere: *Nec vanos horret strepitus.* Quidni, quum veros vicinosque non horreat? quum contra decem legiones, et Gallica auxilia, et mixta barbarica arma civilibus, vocem liberam mittat, et Rempublicam hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in servitutem casura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciae
71 est? Scit se unum esse, de cuius statu non agatur: non enim quaeri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemtus. Libet admirantem invictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: *Luxuriatque toris animosum pectus.* Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum et lineamenta deducere: quales fuerint narrare, et exponere Catonis illud ultimum ac fortissimum vulnus, per quod libertas

quae vendi aut collocari deberent, e. c. equorum, a publicanis i. redemtoribus redituum publicorum propositas. Lexica graeca hac significatione dictari possunt. Versus sunt Virgilii Ge. III, 75 sq.

69. De *Catone* eadem saepius affert. Cf. de Provid. II, 6 sq. Ep. 24. 14, 11 sq. Idem laudat in Catone Vellei. Paterc. II, 49. Horat. II Carm. 11, 24 etc. Res nota.

bertas [p] emisit animam: Laelii sapientiam, et cum suo 72
Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, quum in publicum sternerentur, haedinasque pro stragulis pelles, et ante ipsius Iovis cellam proposita convivis vasa fictilia. quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Vt nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Cen- 73
sura fuit illa, non coena. O quam ignorant homines cupidi gloriae, quid illa sit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectavit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, et millies conflatum: at omnibus seculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPISTOLA XCVI.

Contra querulos scripta est haec epistola, in qua docetur, omnia a fato venire, quae decernuntur, non accidunt. Non parcendum est Deo, sed assentiendum: et carere velle incommodis omnibus est votum effeminatum, quod virum haud decet.

Tamen

p. *emisit.* Sic recte H. Stephanus Epist. V. ad Dalecamp. emendavit. Antea: *amisit.*

72. Q. Aelii *Tuberonis*] De eo Cicero in Orat. pro Muraena c. 36 haec habet: Fuit eodem et studio eruditus apud patres nostros et honestus homo et nobilis Q. Tubero. is, quum epulum Q. Maximus Africani patrui sui nomine populo Rom. daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, quum esset Tubero eiusdem Africani sororis filius: atque ille homo eruditissimus ac stoicus stravit pelliculis haedinis lectulos punicanos et exposuit vasa samia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus et non divini hominis Africani mors honestaretur! — graviter tulit populus Rom. hanc perversam sapientiam Tuberonis. Exscripsit Ciceronem Valer. Maxim. VII, 5.

Tamen tu indignaris aliquid, aut quereris, et non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris, et quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? pars fati est. Familia decubuit? foenus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parum est: debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi quum maxime detego: in omnibus quae adversa vi-
2 dentur et dura, sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi incidet, quod tristis incipiam, quod malo vultu: nullum tributum invitus conferam. Omnia autem ad quae gemimus, quae expavescimus, tributa vitae sunt. Horum, mi Lucili, nec speraveris immunitatem, nec petieris. Vesicae te dolor inquietavit: epulae fuerunt parum dulces: detrimenta continua. propius accedam; de capite timuisti. Quid! tu nesciebas haec te optare, quum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo
3 in longa via et pulvis et lutum et pluvia. Sed volebam, inquis, vivere, carere tamen incommodis omnibus.

1. *Non feram me*] i. e. male mihi erit, de me querar et angar. L.

2. *Non pareo Deo — sequor.*] Stoica dogmata et praecepta sunt, quae saepe iam vidimus. *De capite timuisti.* Refert haec Lipsius ad Ep. 24, ubi de iudicii eventu sollicitum fuisse Lucilium scribit noster. Ita non opus est, ut cum Grutero statuamus, hanc et tres quatuor quae praecedunt lineas hiulcum quid habere: praesertim si non *epulae*, sed *epistolae* cum mss. nonnullis ap. Grut. legamus. Sensus esset: Epistolae parum dulces allatae sunt, quae detrimenta continua nunciant; quid, quod periculum capitis i. e. vitae tibi afferunt.

bus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deae faciant, ut te fortuna in deliciis habeat! Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum velis vivere in macello, an in castris. Atqui vivere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, et per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, et expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum: isti quos [a] publica quies, aliis laborantibus, molliter habet, Turturillae sunt, tuti contumeliae caussa.

EPISTOLA XCVII.

Lucilium de saeculi vitiis questum refutat, et nunc docet et olim fuisse malos, exemplo a iudicio Clodiano, quod Clodius nummis et adulteriis, idque Catonis tempore, corruperat, petito. Suo tamen tempore docet fuisse frugaliorem iuventutem, et quamvis vitia erumpant, quoniam ad deteriora faciles sumus, vitae peccata delectant, et prava consuetudo iuvat; tamen Boni sensus animis subest, et bona conscientia, quae prodire vult et conspici, quum nequitia ipsas tenebras timeat, nec latendi fiduciam,

a. *publica quies.* quidam libri *putrida*, alii *putida*. Sed illud tenendum et cum Lipsio ad publicam pacem referendum est.

3. *Atqui — militare est.*] cf. ad Ep. 51, 5. 59, 6 sq. *Turturillae* i. molles: sive vocem derives ab ave turture, sive, quod Lipsius probat, a Turturilla. In Excerptis pithoeanis est: *Turturilla. ita dicitur locus, in quo corruptelae fiebant, quod ibi turturi opera daretur, i. e. panem.* Vbi Lipsius emendat: *i. e. ganeae*, et addit: Talia autem loca et homines tuti, non per honorem, sed contumeliam, et quia spernuntur. Gruter. ad h. l. et Taubmann. ad Plauti Bacch. I, 1, 35, quo Gesner in Thes. Stephan. h. v. nos ablegat, nihil extricant.

ciam, Epicuro monente, habeat. Nam mala facinora conscientia damnantur, atque etiam interno flagello aut morsu puniuntur. Cf. Ep. 105 et Cicero De fin. I. 15.

Erras, mi Lucili, si existimas nostri seculi esse vitium, luxuriam et negligentiam boni moris, et alia, quae obiicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla aetas vacavit a culpa. Et si aestimare licentiam cuiusque seculi incipias: pudet dicere nunquam apertius, quam coram Catone, pec-
2 catum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius ob id adulterium, quod cum Caesaris uxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificii, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturae quoque masculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt: et quod hac etiamnunc pactione turpius est, stupra insuper matronarum

1. *quae obiicit — quisque temporibus.*] Notum est Hesiodeum Opp. et D. 157 sq. et Horat. in Art. poet. 173 in descriptione senis: Difficilis, querulus, laudator temporis acti Se puero, castigator censorque minorum. cf. Gatack. ad M. Anton. VII, 1.

2. *Credat aliquis* etc.] Fiebat hoc facinus a. u. 691. Vide Ciceron. Epp. ad Attic. I, 13. 14. 16. et Middleton's life of Ciceron ad h. ann. P. *Clodius* quaestor et senator, homo nobilis (Appii filius), disertus, audax, malorum propositorum executor, infamis etiam sororis stupro (Vellei. Pat. II, 45), adulterium cum Pompeia, Iul. *Caesaris uxore*, in *operto* i. e. adyto, in aedibus Pontificis max., ubi sacra Bonae Deae non adeunda viris (v. Tibull. I, 6, 22. Iuvenal. VI, 339. interpp. Cicer. Harusp. resp. 17) quae ad Phalli (Lingam vocant Orientales) religionem spectasse videntur, per virgines vestales incredibili cerimonia quotannis celebrabantur, commiserat, ut Seneca h. l. et Dio Cass. 37, 45 tradunt, s. commissurus erat teste Cicerone l. l.; sed detectus et accusatus est. *Atqui*, etiamsi hoc facinus horrendum esset, tamen —. Quaestio extra ordinem fuit. Quum enim

harum et adoleſcentulorum nobilium, ſalarii loco exa-
cta ſunt. Minus crimine, quam abſolutione, pecca- 3
tum eſt. Adulterii reus, adulteria diviſit: nec ante
fuit de ſalute ſecurus, quam ſimiles ſui iudices ſuos
reddidit. Haec in eo iudicio facta ſunt, in quo, ſi
nihil aliud, Cato teſtimonium dixerat. Ipſa ponam
verba Ciceronis, quia res ſidem excedit: „Arceſſivit 4
ad ſe, promiſit, interceſſit, dedit. Iam vero, o dii
boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum,
atque adoleſcentulorum nobilium introductiones, non-
nullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt.“ Non
vacat de pretio queri, plus in acceſſionibus fuit. Vis
ſeveri illius uxorem? dabo illam. Vis divitis? huius
quoque tibi praeſtabo concubitum. [a] Adulterium niſi 5
feceris, damna. Illa formoſa, quam deſideras, veniet:
illius tibi noctem promitto, nec differo: [b] intra com-
perendinationem ſides promiſſi mei ſtabit. Plus eſt diſ-
tribuere adulteria, quam facere: illud eſt, matribus

a. *Adulterium niſi feceris, damna.* Ex uno cod. pal. ſic optime reſtituit Grut., quocum conſentit editio vetus. Eraſmi ed.: *adulterium ubi feceris damna.*

b. *intra comperendinationem fides promiſſi m. ſt.* Ita alias legi notatum ad oram edit. Eraſm., quae habet: *intra comparandi f.*, quocum MſſT. codd. conſentiunt. Nullo ſenſu.

enim Pontifices, ad quos res delata fuerat, nefas eſſe decrevissent, Clodiani pertulerunt, ut non iudicio populi, ſed praetoris et 56 iudicum ad id ſelectorum committeretur, a quibus abſolutus eſt. *Catonem teſtimonium* contra Clodium dixiſſe, aliunde, opinor, non conſtat.

4. *Calvus*, quo nomine appellat M. Craſſum Cicero Ep. ad Attic. I, 16, unde verba ſequentia petita ſunt.

5. *intra comperendinationem*] i. e. priusquam in ſuffragia de me vocentur iudices: itaque, hac in cauſſa, actione ſecunda i. comperendinatione admiſſa. Cf. Heineccii Antiq. rom. ſyntagm. IV, 18, 30. *matribus — denuntiare*, velut imperium in eas exercere et per minas ad alium mittere: quod

familiae denuntiare; hoc, illudere. Hi iudices Clodiani a ſenatu petierant praeſidium, quod non erat niſi
6 damnaturis neceſſarium: et impetraverant. „Itaque eleganter illis Catulus, abſoluto reo: Quid vos, inquit, praeſidium a nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur?" Inter hoc tamen iocos, impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno: qui damnationem peius effugit, quam meruit. Quidquam fuiſſe corruptius illis moribus credis, quibus libido non ſacris inhiberi, non iudiciis poterat, quibus in ea ipſa quaeſtione, quae extra ordinem ſenatuſconſulto exercebatur, plus quam quaerebatur admiſſum eſt?
7 Quaerebatur, an poſt adulterium aliquis poſſet tutus eſſe: apparuit, ſine adulterio tutum eſſe non poſſe. Hoc inter Pompeium et Caeſarem, inter Ciceronem Catonemque commiſſum eſt: Catonem, inquam, illum, quo ſedente negatur populus permiſiſſe ſibi poſtulare Florales iocos nudandarum meretricum. Credis ſpectaſſe tunc ſeverius homines, quam iudicaſſe? Et fient, et facta ſunt iſta: et licentia urbium, aliquando
8 diſciplinâ metuque, nunquam ſponte conſidet. Non eſt itaque quod credas, nunc plurimum libidini permiſ-

quod plus eſt, quam per blanditias ſurrepere et illudere. L. Mox verba: *Itaque — eriperentur* habet Cicero l. l. *Inter hos — leno* i. Clodius etiamſi adulter et leno eſſet, poena tamen non affectus eſt.

7. *Florales iocos*] Floralia Aprili exeunte celebrata, ut omnia bene deflorefcerent, (Plin. 18, 29) in honorem Nymphae Chloridis, Ovid. Faſt. V, 195. Lactant. I, 20, 10 de falſa Relig.: Celebrantur illi ludi cum omni laſcivia convenientes memoriae meretricis. Nam praeter verborum licentiam, quibus obſcenitas omnis effunditur, exuuntur etiam veſtibus populo flagitante meretrices, quae tunc mimarum funguntur officio, et in conſpectu populi uſque ad ſatietatem impudicorum luminum cum pudendis motibus detinentur. Laudant Val. Max. II, 10, 8. Martial. 1 Epigr. 1.

miſſum eſſe, legibus minimum. Longe enim frugalior haec iuventus, quam illa, eſt, quum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: quum ſtuprum committeretur rei iudicandae cauſſa: quum Clodius iiſdem vitiis gratioſus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipſa cauſſae dictione. Credat hoc quiſquam? qui damnabatur uno 9
adulterio, abſolutus eſt multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles ſumus: quia nec dux poteſt, nec comes deeſſe: et res etiam ipſa ſine duce, ſine comite procedit: [c]non praenuntius eſt tantum ad vitia, ſed praeceptor. Et, quod pleroſque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus pudori ſunt, offenduntque [d]deerrantem: vitae peccata delectant. Non gaudet 10
navigio gubernator everſo, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, ſi patroni culpâ reus cecidit: at contra, omnibus crimen ſuum voluptati eſt. Laetatur ille adulterio, in quod irritatus eſt ipſa difficultate: laetatur ille circumſcriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpae fortuna diſplicuit. Id prava conſuetudine evenit. Alioqui ut ſcias, ſubeſſe animis, etiam in peſſima abductis, boni ſenſum, nec ignorari turpe, ſed negligi; omnes peccata diſſimulant,

c. *non praenuntius eſt tantum ad vitia, ſed praeceptor:* e codd. ſed τὸ *praeceps* mutavi in *praeceptor.* Eraſmus dederat: *Non pronum iter eſt tantum ad vitia ſed praeceps.*

d. *deerrantem: vitae p. d.* Omnium fere codd. lectio eſt. Eraſmus: *dum errantem v. p. d.* Muretus in ed. rom. ex ingenio: *errantem in vitia p. d.*

8. *conciliaturas*] Honeſto nomine vocavit lenocinia. Conciliandi enim verbum proprie in (nequitia et) matrimonio dicitur. Ovid. Non me nupſiſti conciliante ſeni. Muretus.

10. *nec ante — diſplicuit.*] i. e. non aliter culpa diſplicuit, quam ſi ſucceſſus eventusque non placuit, ex voto non fuit. L.

laut, et quamvis feliciter cesserint, fructu illorum
11 utuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire
vult, et conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Ele-
ganter itaque ab Epicuro dictum puto: „Potest no-
centi contingere ut lateat, latendi fides non potest."
Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas
sensum: Ideo non prodest latere peccantibus, quia la-
tendi etiam si felicitatem habent, fiduciam non habent.
Ita est. tuta scelera esse possunt: secura non possunt.
12 Hoc ego repugnare sectae nostrae, si sic expediatur,
non iudico. quare? quia prima et maxima peccan-
tium est poena, peccasse: nec ullum scelus, licet il-
lud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac
vindicet, impunitum est: quoniam sceleris, in scelere,
supplicium est. Sed nihilominus et haec, et illa, se-
cundae poenae premunt ac sequuntur: timere semper
13 et expavescere, et securitati diffidere. Quare ego hoc
supplicio nequitiam liberem? quare non semper illam
in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro,
ubi dicit, nihil iustum esse natura, et crimina vitanda
esse,

11. *Epicuro*] Servavit Diog. Laert. X, 151 p. 671 Amstel. ubi sententia rata 38 haecce est: *οὐκ ἔστι τὸν λάθρα τι ποιοῦντα ὧν συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους, εἰς τὸ μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι, πιστεύειν ὅτι λήσει, κἂν μυριάκις ἐπὶ τοῦ παρόντος λανθάνῃ. μέχρι γὰρ καταστροφῆς ἄδηλον εἰ καὶ λήσει.*

12. *Hoc ego repugnare sectae nostrae*] Stoicae: quia Stoici peccatum ob ipsum fugi spernique volebant, ut virtutem amari ob ipsam. At Epicurei praemia et poenas in utrisque spectabant. Neque prorsus damno, ait S., neque pugnat nobiscum: quia, etsi in peccato malum est, tamen et poenae secundae adhaerent sequunturque; et earum adspectu peccare etiam timeamus. L. *Sed nihilominus et haec* supplicia, *et illa* scelera.

13. *Illic dissentiamus*] Timor assiduus facit, Epicurus ait, ut vitia et crimina vitanda esse censeamus. Consentit Seneca, sed dissentit in eo, quod negat,

esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientiâ flagellari, et plurima illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam solicitudo urget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suae non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos a scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat poe- 14
nâ, metu neminem. quare? quia infixa nobis eius rei aversatio est, quam natura damnavit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conscientia, et ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa scelera legem et iudicem effugiunt, et scripta supplicia: nisi illa naturalia et gravia de praesentibus solverent, et in locum patientiae timor cederet.

EPISTOLA XCVIII.

Amicum hortatur, ut neminem felicem credat ex felicitate suspensum, ideoque ex iis quae fragilia sunt, nec in nostra potestate: sed illud, quod ex se ortum, fidele firmumque est, et in nostra potestate, sapientiam puta et virtutem, prosequatur. Neque tamen illa externa omnino aspernanda sunt, sed consideranda tamquam materia bonorum malorumque, prout iis aliquis utatur. Praeparandus itaque animus ad amissionem bonorum, et obfirmandus ad tolerandum: neque tamen ita, ut sit futuri anxius. Quidni? et alii tulerunt, et nos mala, quae terribilia videntur, non sunt, vincamus, inter exempla simus, et ipsam vitam, dum

negat, actionum nostrarum caussam hanc esse primariam. Apud Diog. Laert. l. l. 56. 37 agit Epicurus de iniustitia, quam per se et natura malam esse negat, sed metu suspicionis, ne fortasse non lateat talium facinorum vindices et exactores. At contra Stoici ap. Ciceron. de finib. III, 21.

14. *in locum patientiae timor*] in locum poenarum, quae revera accidere debent, timor earum cederet, succederet, quae accidere possunt.

dum ea uti possis, non deseramus. Sic philosophiam in opere discamus. — Vtiliter libri Senecae de Tranquillitate animi, de vita beata, et de constantia sap., una cum Consolationibus tribus conferentur.

Nunquam credideris felicem quemquam, ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui adventitio laetus est: exibit gaudium, quod intravit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, et crescit, et ad extremum usque prosequitur: cetera, quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non usui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quae fortunam intuentur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut
2 rum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, et initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi caussa est. [a] Malus omnia in malum vertit, etiam
3 quae specie optimi venerant: rectus atque integer, corrigit prava fortunae; et dura atque aspera, ferendi scien-

a. *Malus animus;* quinque codd. Grut. deest τὸ *animus*.

1. *Nunquam — suspensum.*] Contra Epicureos hoc dictum esse constat, quippe qui in felicitate acquirenda summum bonum et sapientiam collocavere, atque conscientiam rationis ad felicitatem ducentis virtutem nominaverunt; quum Stoici in uno honesto sapientiam et virtutem, cetera in externis ponerent. Egregie iudicantem cf. Kantium in Critik der prakt. Vernunft p. 198 sq. ed. II.

2. *Errant*] fere omnes praeter Stoicos philosophi, atque de his rebus semper digladiati sunt invicem. Saepe iam monuimus.

3. *Rectus atque integer animus*]

ſcientiâ mollit: idemque et ſecunda grate excipit modeſteque, et adverſa conſtanter atque fortiter. Qui licet prudens ſit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil ſupra vires ſuas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, et extra minas fortunae poſitum, niſi certus adverſus incerta eſt. Sive alios ob- 4
ſervare volueris (liberius enim inter aliena iudicium eſt) ſive teipſum favore ſepoſito; et ſenties hoc, et confiteberis, nil ex his optabilibus et caris utile eſſe, niſi te contra levitatem caſus, rerumque caſum ſequentium, inſtruxeris: niſi illud frequenter et ſine querela, inter ſingula damna dixeris: Diis aliter viſum eſt. Im- 5
mo mehercule, ut carmen fortius ac iuſtius [b] repetam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas evenerit: Dii melius! Sic compoſito nihil accidet. ſic autem componetur, ſi, quid humanarum rerum varietas poſſit, cogitaverit, antequam ſenſerit. Si et liberos, et coniugem, 6
atque patrimonium ſic habuerit, tanquam non utique ſemper habiturus: et tanquam non futurus ob hoc miſerior, ſi habere deſierit. Calamitoſus eſt animus futuri anxius, et ante miſerias miſer, qui ſolicitus eſt,

b. *repetam*. nonnulli codd. *petam*.

mus] i. ſapiens. Saepe a noſtro deſcribitur eodem modo, nec abludit Horat., e. c. Carm. II, 10. III, 29. al. Fortunam ludum ludere cum hominibus ſaepe crudelem, minari et malis hominum gaudere, nota eſt antiquitatis opinio vel ex Horatio Carm. III, 29, 49 ſqq.

5. *carmen*] i. formulam, *Dii melius* providebunt. Formulam autem loquendi hanc: *Dii melius duint*, *Dii meliora ferant*, *Dii meliora*, *melius*, plerumque explicare licet per: *εὐφήμει*, velut Cicero de ſenect. c. 14 interpretatur Sophoclis reſponſum ap. Platon. Vol. VI. p. 150 bip.; ſed h. l. et aliis, quae Briſſon. de formulis etc. collegit, ſuppleas: dabunt, eo ſenſu, quo Horatius Carm. II, 10, 17 cecinit: Non, ſi male nunc, et olim ſic erit.

ut ea quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet; et exspectatione futuri, praesentia, quibus frui poterat, amittet. In aequo est autem amissio rei, et timor amittendae.
7 Nec ideo praecipio tibi negligentiam. Quin vero metuenda declina; et quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcunque laesurum est, multo antequam accidat, speculare et adverte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, et ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunam cavere, qui potest ferre; certe in tranquillo non tumultuatur: nil est nec miserius nec stultius, quam praetimere. quae ista de-
8 mentia est, malum suum antecedere? Denique, ut breviter includam quod sentio, et istos satageos, ac sibi molestos describam tibi: tam intemperantes in ipsis miseriis, quam sunt ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse est. Eadem enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non exspectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam feliciratem, fingit sibi crescere debere quaecunque con-
9 tigerunt, non tantum durare: et oblitus huius petauri, quo humana iactantur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea Epistola, qua sororem, amisso optimae indolis filio, alloquitur: „Mortale est omne mortalium bonum.“ de his loquitur bonis, ad quae con-

8. *satageos*] anxios: a satagendo, sicut abigei ab abigendo. Est ἅπαξ λεγόμενον. *Eadem infirmitate — exspectat* dum veniat, i. e. aeque errat in nimis aestimando dolore, quam in exspectando.

9. *et oblitus huius petauri*] Petaurum (πέταυρον, dor. et aeol. i. q. μετέωρον, ut adeo male a veteribus grammaticis deducta sit vox a πρὸς τὸν ἀέρα πετᾶσθαι) machinatio quaedam proprie funambulorum, cuius ope corpora in altum vibrantur: hinc πέταυρον τῆς τύχης iactatio fortunae apud Plutarchum. *Metrodorus*, amicus

concurritur. Nam illud verum bonum non moritur:
certum est sempiternumque, sapientia et virtus: hoc
unum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam 10
improbi sunt, tamque obliti quo eant, quo illos sin-
guli dies [c] trahant, ut mirentur aliquid se amittere,
amissuri uno die omnia. Quidquid est, cui dominus
inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum
infirmo, nihil fragili aeternum et invictum est. Tam
necesse est perire quam perdere. et hoc ipsum, si in-
telligimus, solatium est, aequo animo perdere, quod
[d] pereundum est. Quid ergo adversus has amissiones 11
auxilii inveniemus? Hoc, ut memoria teneamus amis-
sa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem
ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, nun-
quam. Peringratus est, qui quum amiserit, pro ac-
cepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, usum fru-
ctumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate desi-
derii perdimus. Dic tibi, Ex istis quae terribilia vi- 12
dentur, nihil est invictum. Singula vicere iam multi:
ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates,
exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: et nos
vincamus aliquid. Rursus ista, quae ut speciosa et fe-
licia trahunt vulgum, a multis et saepe contemta sunt.
Fabri-

c. *trahant*: ita plurimi codd. *turbant* vulgabatur. *trudant* Muretus ex Erasmi et Pint. coni.

d. *pereundum est*. Quinque palat. sic; recte, sensu poscente.

cus Epicuri notus, *in ea epistola*, quae nunc deperdita est, et cuius mentio nonnisi h. l. fit: *alloquitur* consolatur. Ab Euripide (fragm. LXVIII. To. II, p. 485. ed. lips.) hoc Metrodorum sumsisse: Θνητῶν δὲ θνητὸς ὄλβος, notavit Muret. *de his — concurritur* de fortuitis, e. g. divitiis.

12. *Mucius*] Scaevola. *crucem Regulus*, vide de Provid. III, 5. Fuisse varietatem in hac re narranda, tum ex hoc loco, tum ex Floro II, 2 apparet. Addas iis, quos in nota ad 3 de Prov. 5 laudavi, Ruperti ad Sil. Ital. VI, 539 sq. De *Rutilio* cf. ad Consol. ad Marc. 22, 2. Athenae. IV, 19.

quibus utilis eſt. Liberaliter facit, quod vivit. Alius 16
iam hos cruciatus finiſſet: hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non, ſi ſuadebit res, exibit? Quidni exeat? ſi nemo iam eo uti poterit? ſi nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc eſt, mi Lucili, philoſophiam [e] in
opere diſcere, et ad verum exerceri: videre quid ho- 17
mo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: quum illa accedat, hic premat. Quid faciendum ſit, a faciente diſcendum eſt. Adhuc argumentis actum eſt, an poſſit aliquis dolori reſiſtere, an mors magnos quoque animos admota ſubmittere. Quid opus eſt verbis? in rem praeſentem eamus. nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. contra utrumque ſibi fidit: nec ſpe mortis patienter dolet, nec taedio doloris libenter moritur. hunc fert, illam exſpectat.

EPISTOLA XCIX.

Cum amico epiſtolam communicat Marullo ſcriptam, quum is filium parvulum amiſiſſet morte. Magis obiurgat Marullum quam conſolatur, quoniam molliter iacturam ferre dicebatur. Quum filius incertae ſpei deceſſerit parvulus, quid faceret M., ſi amicum amiſiſſet? Cauſſae doloris non ſunt conquirendae, ſed magis gaudendum eo, quod habuiſſet mortuum, quam moerendum, quod amiſiſſet: dolor eſt cum ingratus tum ſupervacuus. Deinde omnes ſequamur, quos amiſimus, nos oportet. Mors ex omnibus rebus certiſſima eſt. Nec lugendum, quod puer deceſſit. Vita enim et per ſe conſiderata et immenſo comparata breviſſima eſt. Accedit, quod vita nec bonum nec malum eſt; ſed plus timeri poterat, ut ſpes egregias impleret, ſi conſideraveris, qualis aetas ſit. Atqui naturae tributum ſolvas: quod Stoae praeceptis haudquaquam adverſatur; ſed abſit omnis oſtentatio doloris: omnia ad rationem revocanda ſunt.

e. *in opere diſcere.* Sic plurimi codd. at quidam *in opus ducere*, item bene, propter ſequentia: in rem praeſentem eamus.

Sunt. Deinde memoria mortui celebranda, saepius de eo cogitandum est, ut omnis acerbitas tristitiae abeat: neque tristitiae indulgendum est, quidquid contra dicat Metrodorus, voluptatem aliquam cognatam esse tristitiae.

Cf. Senecae tres Consolationes.

Epistolam, quam scripsi Marullo, quum filium parvulum amisisset, et diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, quum obiurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, et magnum vulnus male ferenti, paulisper cedendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumserunt, protinus castigentur, et discant,
2 quasdam etiam lacrimarum ineptias esse. — Solatia exspectas? convicia accipe. tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertae spei, parvulus: pusillum temporis periit. Caussas doloris conquirimus, et de fortuna etiam iniqui queri volumus: quasi non sit iustas querendi
3 caussas praebitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere, etiam adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quam moereres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta
4 perceperint, quantumve gavisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non supervacuus tantum, sed

1. *Epistolam — misi tibi.*] Sequitur inde a §. 2. De *Marullo molliter ferente* i. luctui nimis indulgente, nihil amplius constat. *Hi qui sibi lugere sumserunt*, qui luctui dedita opera indulgent.

2. *Solatia exspectas?* etc.] Hic ego incipere ipsam epistolam ad Marullum (vel, ut alii libri, *Marillum*) opinor, et totam deinceps ad finem poni. L.

ſed ingratus eſt. Ergo quod habuiſti talem amicum, periit opera? tot annis, tanta coniunctione vitae, tam familiari ſtudiorum ſocietate, nihil actum eſt? [a] Cum amico efferſ amicitiam? et quid doles amiſiſſe, ſi habuiſſe non prodeſt? Mihi crede, magna pars ex illis, quos amavimus, licet ipſos caſus abſtulerit, apud nos manet. Noſtrum eſt quod praeteriit tempus: nec quid- 5
qnam eſt loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati adverſus percepta, ſpe futuri, ſumus: quaſi non quod futurum eſt, ſi modo ſucceſſerit nobis, cito in praeterita tranſiturum ſit. Anguſte fructus rerum determinat, qui tantum praeſentibus laetus eſt. et futura et praeterita delectant: haec, exſpectatione; illa, memoria. ſed alterum pendet, et non fieri poteſt: alterum non poteſt non fuiſſe. Quis ergo furor eſt, certiſſimo ex- 6
cidere? Acquieſcamus his quae iam hauſimus: ſi modo non perforato animo hauriebamus, et tranſmittente quidquid acceperat. Innumerabilia ſunt exempla eorum, qui liberos iuvenes ſine lacrimis extulerint: qui in ſenatum, aut in aliquod publicum officium a rogo redierint, et ſtatim aliud egerint: nec immerito. Nam primum, ſupervacuum eſt dolere, ſi nihil dolendo proficias: deinde iniquum eſt queri de eo, quod uni ac- 7
cidit,

a. *Cum amico effers amicitiam?* Cum Stephano Prood. II, c. 4., interpunctione mutata, interrog. notam poſui.

5. *Noſtrum eſt — fuit.*] Stoicum dogma ſ. praeceptum erat; ne futuro turberis, *τὰ μέλλοντα μὴ ταρασσέτω.* M. Antonin. VII, 8. Epict. Diſſ. III, 24. Affine eſt, *τὸ παρὸν εὖ ποιεῖν, εὖ θέσθαι,* Hemſterhus. ad Lucian. III p. 365 ſq. Deinde cum noſtro convenit: olim meminiſſe iuvabit. Cf. Epiſt. 1.

6. *perforato animo*] Bene haec extulit noſter, reſpiciens fortaſſe ad fabulam ſatis notam de Danaidibus, quarum dolia pertuſis fundis omnia transmiſere hauſta. Ovid. Heroid. XIV. *Innumerabilia ſunt exempla eorum.* cf. Valer. Max. V, 10.

cidit, et omnibus reftat. Deinde, defiderii ftulta con-
quaeftio eft, ubi minimum intereft inter amiffum et
defiderantem. Eo itaque aequiore animo effe debemus,
quod quos amifimus, fequimur. Refpice celeritatem
rapidiffimi temporis: cogita brevitatem huius fpatii,
per quod citatiffimi currimus: obferva hunc comita-
tum generis humani, eodem tendentis, minimis inter-
vallis diftinctum, etiam ubi maxima videntur: quem
8 putas periiffe, praemiffus eft. Quid autem dementius,
quam quum idem tibi iter emetiendum fit, flere eum
qui anteceffit? Flet aliquis factum, quod non ignora-
vit futurum? aut fi mortem in homine non cogitavit,
fibi impofuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non
poffe non fieri? quifquis aliquem queritur mortuum
effe, queritur hominem fuiffe. Omnes eadem condi-
9 tio devinxit: cui nafci contingit, mori reftat. Inter-
vallis diftinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter
primum diem et ultimum iacet, varium, et incertum
eft. fi moleftias aeftimas, etiam puero longum: fi ve-
locitatem, etiam feni anguftum. Nil non lubricum et
fallax, et omni tempeftate mobilius. Iactantur cuncta,
et in contrarium tranfeunt, iubente fortuna: et in
tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam,
10 nifi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes,
in quo uno nemo decipitur. Sed puer deceffit. Non-
dum dico melius agi cum eo, qui vita defungitur: ad
eum tranfeamus, qui confenuit: quantulo vincit infan-
tem? Propone profundi temporis vaftitatem, et uni-
verfum complectere: deinde hoc quod aetatem voca-
mus humanam, compara immenfo: videbis, quam exi-
11 guum fit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc
quantum lacrimae, quantum folicitudines occupant,
quan-

11. *Sed quis — reverti licet*] fc. ad Deum, unde manavit. cf. Confolat. ad Marc. 22.

quantum mors, antequam veniat, optata: quantum
valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes
aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adiice
labores, luctus, pericula: et intelliges, etiam in lon-
gissima vita minimum esse quod vivitur. Sed quis tibi
concedat, non melius se habere eum, cui cito reverti
licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, 12
nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est.
Ita nihil perdidit ille, nisi [b] aleam in damnum certio-
rem. Potuit evadere modestus ac prudens, potuit sub
cura tua in meliora formari: sed (quod iustius timetur)
potuit fieri pluribus similis. Adspice illos iuvenes,
quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proie-
cit: adspice illos, qui suam alienamque libidinem ex-
ercent, mutuo impudici; quorum nullus sine ebrietate,
nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus ti-
meri quam sperari potuisse, manifestum erit. Non 13
debes itaque caussas doloris arcessere, nec levia in-
commoda indignando cumulare. Non hortor, ut ni-
taris et urgeas: non tam male de te iudico, ut tibi
adversus haec totam putem virtutem advocandam.
Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem fa-
cis. Sine dubio multum philosophia profecit, si pue-
rum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo for-
ti desideras. Quid? nunc ergo duritiam suadeo, et 14
in funere ipso erigere vultum volo, et animum ne
contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas est ista,
non

b. *aleam in damnum certiorem.* Sic Pint. libri, Erasmus rel.: *nisi aleam. In damnum certius potuit evadere.* Sed sensus est: alea ea certior est in damnum, quae etsi aliquando Venerem exhibeat, plures tamen habere solet subsultantes canes.

12. *Adspice — proiecit.*] cf. ad Ep. 87, 8.

non virtus, funera ſuorum iisdem oculis quibus ipſos
videre, nec commoveri ad primam familiarium [c] divi-
ſionem. Puta autem me vetare: quaedam non ſunt
ſui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimae, et
animum profuſae levant. Quid ergo eſt? permittamus
illis cadere, non imperemus. fluant quantum affectus
15 eiecerit, non quantum poſcet imitatio. Nihil vero
moerori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus ex-
emplum. Plus oſtentatio doloris exigit, quam dolor.
quotuſquiſque ſibi triſtis eſt? Clarius, quum audiun-
tur, gemunt: et taciti quietique, dum ſecretum eſt;
quum aliquos viderint, in fletus novos excitantur.
Tum capiti ſuo manus ingerunt, quod potuerant fa-
cere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem com-
16 precantur ſibi, tunc lectulo devolvuntur. Sine ſpecta-
tore ceſſat dolor. Sequitur nos, ut in aliis rebus,
ita in hac quoque hoc vitium, ad plurimum exempla
componi; nec quid oporteat, ſed quid ſoleat, adſpi-
cere. A natura diſcedimus: populo nos damus, nul-
lius rei bono auctori, et in hac re, ſicut in omnibus,
inconſtantiſſimo. Videt aliquem fortem in luctu ſuo?
impium vocat, et efferatum. Videt aliquem collaban-
tem, et corpori affuſum: effeminatum ait, et ener-
17 vem. Omnia itaque ad rationem revocanda ſunt. Stul-
tius

c. *diviſionem.* ita Eraſm. et unus pal. Ceteri: *divulſionem.*

14. *Puta autem me veta-re — iuris.*] Non ſunt libera: imperio alieno aguntur. quo? naturae. L. *animum profuſae levant:* apud Senecam patrem X Controv. 1: Plerumque omnis dolor per lacrimas effluit. L.

15. *Clarius, quum audiuntur, gemunt*] Vt Gelliam facere ait Martialis Epigr. I, 34: Amiſſum non flet, quum ſola eſt, Gellia patrem. Si quis adeſt, iuſſae proſiliunt lacrimae. Verum autem eſt, quod ſubiicitur: Ille dolet vere, qui ſine teſte dolet.

tius vero nihil eſt, quam famam captare triſtitiae, et lacrimas approbare: quas iudico ſapienti viro alias permiſſas cadere, alias vi ſua latas. Dicam quid interſit. Quum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, quum tenemus corpus e complexu noſtro in ignem tranſiturum, lacrimas naturalis neceſſitas exprimit: et ſpiritus ictu doloris impulſus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem perpremit et expellit. Hae lacrimae per eliſionem 18
cadunt, nolentibus nobis. Aliae ſunt, quibus exitum damus, quum memoria eorum quos amiſimus retractatur: et ineſt quiddam dulce triſtitiae: quum occurrunt ſermones eorum iucundi, converſatio hilaris, officioſa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non eſt itaque, quod lacrimas propter circumſtantes aſſidenteſque aut contineas, aut exprimas: nec ceſſant, nec fluunt unquam tam turpiter, quam finguntur. Eant ſua ſponte: ire 19
autem poſſunt placidis atque compoſitis. Saepe ſalva ſapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deeſſet. Licet, inquam, naturae obſequi, gravitate ſervata. Vidi ego in funere ſuorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium ſcena. Nihil erat, niſi quod veris dabatur affectibus. Eſt aliquis et dolendi decor. hic ſapienti ſervandus eſt: et quemadmodum in ceteris rebus, ita et in lacrimis aliquid ſat eſt. Impruden- 20
tium ut gaudia, ſic dolores exundavere. Aequo animo excipe neceſſaria. Quid incredibile, quid novum evenit? [quam multis cum maxime funus locatur?]

18. *nec fluunt — finguntur*] omnium turpiſſimae habendae ſunt lacrimae, quae fictae ſunt.

19. *lugentium ſcena*] i. apparatu et ſpecie, nullo fuco adhibito. Hinc ſcena et pompa coniunguntur c. c. Cic. Orat. III, 45.

[d] quam multis vitalia emuntur? quam multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaveris puerum fuisse, cogita et hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem: unde visum est, dimittit.
21 Ceterum de illo frequenter loquere, et memoriam eius, quantum potes, celebra: quae ad te saepius revertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conversatur, nedum tristitiae. Si quos sermones eius, si quos quamvis parvuli iocos cum voluptate audieras, saepius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Oblivisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, et effusissime flere,
22 meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aves, sic ferae foetus suos diligunt: quarum concitatus est amor, et paene rabidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminisse perseveret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiae volu-

d. *quam multis vitalia emuntur?* Sic plurimi codd. Alii, q. multi v. *emittunt*. Erasmus coniecit: *eruuntur*, quod Gronovius explicat satis contorte de aegrotis, qui a medicis curantur, ac confert Consol. ad Marc. c. 22, 1 Adiice incendia rel. Wernsdorf ad Poet. Min. Lat. Vol. III p. 311 τὸ *emuntur* probat, a quo Schefferi codd., teste Heinsio in Adversariis p. 457, *quam multi vitalia emunt* praestantes haud multum abludunt. Sed τὰ *quam multis cum maxime funus locatur* glossematis loco habeo, et uncinis inclusi.

20. *quam multis vitalia emuntur*] i. e. torus s. lectus feralis et funebria, quibus cadavera efferrentur. *Vitalia* rariore hoc significatu occurrit etiam ap. Petron. c. 77 ubi verba sunt: Interim Stiche profer vitalia, in quibus volo me efferri. Paene idem valent haec, quae significant praecedentia: *quam multis cum maxime funus locatur* sc. libitinariis, quae tamen explicationis loco margini appicta deinceps a librario ignaro in textum admissa videntur. Sensum recte perspexit Wernsdorf. ad Poet. min. lat. Vol. III, p. 311, at autologiam neglexit.

voluptatem: hanc ipſam captandam in eiusmodi tem-
pore. [e] Ipſa Metrodori verba ſubſcripſi: Μιχθεῖσα ἡδονὴ
ἀηδεία τὶς γὰρ ἐστί, σοι μὲν ζητητέη κατὰ τοῦτον τὸν
καιρόν: de quibus non dubito, quid ſis ſenſurus. Quid 23
enim turpius, quam captare in ipſo luctu voluptatem,
immo per luctum: et inter lacrimas quoque, quod
iuvet, quaerere? Hi ſunt qui nobis obiiciunt nimium
rigorem, et infamant praecepta noſtra duritià, quod
dicamus dolorem in animum aut admittendum non
eſſe, aut cito expellendum. Vtrum tandem eſt aut in-
credibilius, aut inhumanius, non ſentire amiſſo amico
dolorem, an voluptatem in ipſo dolore aucupari?
Nos quod praecipimus honeſtum eſt: quum aliquid 24
lacrimarum affectus effuderit, et, ut ita dicam, de-

R 3 ſpu-

e. Omnes fere codd. vel lacunam h. l., ut in graecis fit, habuere, vel tam corrupte et obſcure praeſtiterunt verba graeca, ut viri doctiſſimi, Sylburg. Gruter. al. ſe inde expedire non poſſent. Dubito an ſincera Metrodori verba teneamus. Quae enim ex iis argumentatur Seneca, cogunt nos colligere, et luctus et lacrimarum meminiſſe in iis Metrodorum. Quorum tamen in codd. neque vola neque veſtigium.

22. *Ipſa Metrodori verba ſubſcripſi*] Verba haec: (nam voluptas quaedam mixta eſt triſtitiae, quae hoc tempore tibi quaerenda eſt) deſumta ſunt ex Metrodori epiſtola ad ſororem, quam de morte filii conſolabatur. cf. Ep. 38, 9. Niſi fallor, (nam quum verba Metrodori ſincera non habere videamur, nec certo definire poſſumus) Seneca non ſatis iuſtus in Metrodorum fuerit, quippe quem non diverſam ſententiam ab ea protuliſſe putem, quam noſter §. 18 ipſe attulit: et ineſt quiddam dulce triſtitiae rel. Sed hae ſectae conſuerant ſic in ſe invicem invehi, ut quaque occaſione data vel leviſſima abuterentur. Ita una τῆς ἡδονῆς, voluptatis (propr. felicitatis) mentio eandem iram concitare Stoicis rigidis ſolebat, quam et noſtrâ memoriâ felicitatis ſ. Eudaemoniſmi, quem vocant, mentionem interdum iuſto rigidioribus Criticae philoſophiae aſſeclis iisdemque virtutis propugnatoribus fortiſſimis excitare memini.

23. *Hi ſunt* etc.] cf. de Conſtant. Sap. cap. 3, 1. not.

ſpumaverit, non eſſe tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miſcendam ipſi dolori voluptatem? Sic conſolamur cruſtulo pueros, ſic infantium fletum infuſo lacte compeſcimus. Ne illo quidem tempore, quo filius ardet, aut amicus exſpirat, ceſſare pateris voluptatem,
25 ſed ipſum vis titillare moerorem. Vtrum honeſtius dolor ab animo ſubmovetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, et quidem ex ipſo? Eſt aliqua, inquit, voluptas cognata triſtitiae. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Vnum bonum noſtis, voluptatem; unum malum, dolorem. Quae poteſt inter bonum, et malum, eſſe cognatio? Sed puta eſſe. nunc potiſſimum eruitur, et ipſum dolorem ſcrutamur, an aliquid habeat
26 iucundum circa ſe, et voluptarium? Quaedam remedia aliis partibus corporis ſalutaria, velut foeda et indecora adhiberi aliis nequeunt: et quod alibi prodeſſet ſine damno verecundiae, id fit inhoneſtum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate ſanare? ſeverius iſta plaga curanda eſt. illud potius admone, nullum mali ſenſum ad eum qui perit, pervenire: nam ſi pervenit, non periit. Nulla, inquam, eum res lae-
27 dit, qui nullus eſt: vivit, ſi laeditur. Vtrum putas illi mala eſſe, quod nullus eſt, an quod eſt adhuc aliquis? Atqui nec ex eo poteſt ei tormentum eſſe, quod non eſt: quis enim nullius ſenſus eſt? nec ex eo quod eſt: effugit enim maximum mortis incommodum, non eſſe. Illud quoque dicamus ei, qui deflet, ac

25. *Eſt aliqua, inquit* Metrodorus — *triſtitiae.*] Ovidius conſentit: Eſt quaedam flere voluptas. Expletur lacrimis, egeriturque dolor. Muretus. *Sed puta eſſe — voluptarium?* Sed fac vel maxime cognationem hanc eſſe, num hoc luctus tempore eam patefacimus et in dolorem inquirimus, an habeat voluptatem circa ſe? Moneo, ne quis putet, noſtrum h. l. diſquiſitionem promittere non praeſtitam.

ac desiderat in aetate prima raptum: Omnes quantum 28
ad brevitatem aevi, si universo compares, et iuvenes et senes in aequo sumus. Minus enim ad nos ex omni aetate venit, quam quod minimum esse quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqua pars est; hoc quod vivimus, proximum nihilo est: et tamen (o dementiam nostram!) late disponitur. Haec tibi scripsi, 29
non tanquam exspectaturus esses remedium a me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed ut castigarem illam exiguam moram, qua a te recessisti: et in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, et omnia eius tela, non tanquam possent venire, sed tanquam utique essent ventura, prospiceres.

EPISTOLA C.

Fabianum Papirium philosophum, quem Seneca audiverat docentem et declamantem, defendit ab amici reprehensione. Compositionem is accusaverat: effundi verba, non fingi. Negat noster hanc censuram, quum Fabianus non negligens, sed securus in oratione nec sine cura fuerit, non absimilis optimis sermonis latini auctoribus. Sed etiamsi censura ista non usquequaque iniusta fuerit, tamen id praecipue egisse Fabianum confitendum est, ut omnia quae composuerit animis scripserit, non auribus, ad profectum tendant et ad bonam mentem.

Fabiani Papirii libros, qui inscribuntur [a] Civilium, legisse te cupidissime, scribis: sed non respondisse exspectationi tuae. deinde, oblitus de philosopho agi,

 com-

a. *Civilium.* Ita plurimi codd. Alii *artium civ.*, alii *artium et vilium*, quidam *artium iulium*, denique *archinilium*. Vnde Lipsius,

1. *Fabiani Papirii*] Cf. Ep. 11, 3. 40, 11. 52, 10. 58, 4. Consolat. ad Marc. 23, 3. not. Nat. Qu. III, 27 ubi magna huius

compoſitionem eius accuſas. Puta eſſe quod dicis: et effundi verba, non fingi. Primum, habet iſta res ſuam gratiam, et eſt decor proprius orationis leniter lapſae. Multum enim intereſſe exiſtimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dictu-
2 rus ſum, ingens differentia eſt. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, ſed fundere; adeo larga eſt, et ſine perturbatione, non ſine curſu tamen, veniens. Illud plane fatetur et praefert, non eſſe ſe tractatam, nec diu tortam. Sed ita, ut vis, eſſe credamus: mores ille, non verba compoſuit; et animis ſcripſit iſta, non auribus. Praeterea, ipſo dicente non vacaſſet tibi partes intueri: adeo te ſumma rapuiſ-

Lipſius, qui remotiorem et graec. vocem ſubodorabatur, ſuſpicatus eſt: *αἰτιῶν φυσικῶν*. Scripſit certe Pap., et citatur eo titulo a Chariſio: *Cauſſarum naturalium*. Civilia tamen Nat. Quaeſt. l. l. in not. quoque laudantur. Mox *effundi verba, non fingi* Eraſmus et unus pal.; alii et pint. eff. v. n. *figi*. probante Pintiano. Sed *fingi* praeſtat: eſt enim ſollenne de cura, et opponitur negligentiae in compoſitione. Ita τῷ *effundere* opponitur *fundere*. cf. Ep. 40, 2.

huius viri laus celebratur. Scripta eius omnia perierunt. Seneca quoque pater totum virum deſcribit et genus eloquii, de quo hic cenſura occurrit: imo requirit in eo, quae filius excuſat et tuetur. Vide ſis Controv. II praef. *Civilia* interpretor *πολιτικά*, in quibus de Republica egiſſe videtur Platonis, Ariſtotelis, Zenonis rel. more. *leniter lapſae*, quam Ep. 52, 11 inoffenſam ac molliter lapſam vocat: alias fluens. cf. I. Chr. Th. Erneſti Lexicon Technol. lat. rhet. p. 176 ſq.

2. *Fabianus — veniens.*] Idem Pater Seneca l. l.: Nunquam inopiâ verbi ſubſtitit, ſed velociſſimo curſu ac facillimo omnes res beata (i. uber) circumfluebat oratio. Addit, verba velut iniuſſa fluxiſſe, ideoque *non tractata nec diu torta*, nulla arte adhibita varie verba transferendi, immutandi, inflectendi rel. *Praeterea — relata.* Spectant huc Patris Senecae verba: quotiens incidebat aliqua materia, quae convicium ſaeculi reciperet, inſpirabat magno magis quam acri animo. *ad manum relata*, in manum ſumta et relecta.

puisset: et fere quae impetu placent, minus praestant ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo adspectu oculos occupasse: etiamsi contemplatio diligens inventura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio solicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis et constans, ubi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus: itaque nihil invenies sordidum. Electa verba sunt, non captata: nec huius seculi more contra naturam suam posita et inversa; splendida tamen, quamvis sumantur e medio: sensus honestos et magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis politurae: quum circumspexeris omnia, nul-

(margin: 3 at "pri-", 4 at "nec")

3. *Si me interrogas — abstulit*] in dicendo rapuit, velut invitum traxit inventorum et excogitatorum apta expositione adeoque tractatione. *quam qui meruit*, quod cura dictionis et fingendi studio, saepe etiam opprimendo, irruendo, oppugnando fieri solet. Vtor Ernestii verbis in Lexico laud. p. 398, qui hoc elegans Senecae acumen comparavit cum illis Quintil. X, 1, 110 Ciceronem laudantis: cui tanta umquam iucunditas affuit, ut ipsa illa, quae extorquet, impetrare eum credas, et quum transversum vi sua iudicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Lipsius addit: Plus illic ingenii et ignis, hic curae et intentionis. *Oratio sollicita* i. anxie timens, captans, nimis poliens. Cf. Ernestii Lexicon h. v.

4. *nec huius seculi more — inversa*] cf. Ep. 114. et Io. Nic. Funccii de imminente lat. ling. senectute (Marburgi 1736. 4.). *Videbimus — inanes*. Fortasse respexit Seneca patris sui iudicium: „Saepe minus quam audienti sat est, eloquitur: et in summa eius ac simplicissima facultate dicendi antiquorum tamen vitiorum remanent vestigia. Quaedam tam subito desinunt, ut non brevia sint, sed abrupta.“

5 las videbis anguſtias inanes. Deſit ſane varietas mar-
morum, et conciſura aquarum cubiculis interfluentium,
et [b] pauperis cella, et quidquid aliud luxuria, non
contenta decore ſimplici, miſcet: quod dici ſolet, do-
mus recta eſt. Adiice nunc, quod de compoſitione
non conſtat. Quidam illam volunt eſſe ex horrido
comtam: quidam uſque eo aſpera gaudent, ut etiam
quae mollius caſus explicuit, ex induſtria diſſipent, et
clauſulas abrumpant, ne ad exſpectatum reſpondeant.
6 Lege Ciceronem. compoſitio eius una eſt: pedem
ſervat, curata, lenta, et ſine infamia mollis. At
contra, Pollionis Aſinii ſalebroſa et exſiliens, et ubi
minime exſpectes, relictura. Denique apud Cicero-
nem omnia deſinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis
pauciſſimis, quae ad certum modum, et ad unum
7 exemplar, adſtricta ſunt. Humilia praeterea tibi videri
dicis omnia, et parum erecta: quo vitio carere eum
iudico. Non ſunt humilia illa, ſed placida, et ad ani-
mi tenorem quietum compoſitumque formata, nec de-
preſſa,

b. *pauperis cella.* Eraſmus al. pro ſuppoſititiis haec habuere. Sed bene habet. cf. not.

5. *conciſura*] diviſio aquarum per minutos canales in coenationibus praeſertim aeſtivis. cf. de Tranq. an. 1, 5. Provid. 3, 9. not. Lipſio aſſentior de diſtincta coenatione aut cubiculo, quod pauperis cellam dicerent, ubi certis diebus velut tenuem et pauperem victum imitarentur ditiores. Cf. Ep. 18, 4 not. *domus recta eſt* i. ſine vitio ac mendo. Sic recta coena, recte vivere, recte convivari, rectiora ſervitia apud Sueton. Iul. 47 ubi vide Graev. Oudendorp et Erneſti.

6. *pedem ſervat*] i. menſuram et numerum. *Pollionis Aſinii.* Idem iudicant de eo Quint. X, 1, 113 aliique. Ceterum notiſſimus eſſe debet hic amicus Virgilii, Horatii, Auguſti, cuius ſcripta diverſi generis omnia periere, ex Horat. Carm. II, 1. Virgil. Ecl. IV. et VIII. Vide Heynium ad Eclog. III, 84. poſt Manutium ad Cic. Epiſt. fam. X, 31.

pressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quaeris, et subiti ictus sententiarum: [c] sed totum corpus vide; quamvis non sit comtum, honestum est. Non habet oratio eius, sed debet dignitatem. Affer quem Fabiano possis praeponere. Dic Ci- 8
ceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, paene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam, sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam, et respondeamus: In re tanta eminere est, et post duos esse. Nomina adhuc Livium. Scripsit enim et dialogos, quos non magis philosophiae annumerare possis, quam historiae: et ex professo philosophiam continentes libros. Huic 9
quoque dabo locum: vide tamen, quam multos antecedat, qui a tribus vincitur, et tribus eloquentissimis. Sed non praestat omnia. non est fortis oratio eius, quamvis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamvis effusa sit; non est perspicua, sed pura. Desideres,

c. *sed totum corpus vide; quamvis non sit comtum.* Erasmum sequor. Mox *debet dignitatem* omnium codd. lectio est proba: i. e. non repraesentat quidem dignitatem, sed saepius audita saepius lecta exhibitura est. Lipsius legi vult: *dabit.*

7. *Deest illis* etc.] In eandem sententiam M. Ann. Seneca l. l.: „Deerat illi oratorium robur et ille pugnatorius mucro: splendor vero velut voluntarius non elaboratae orationis aderat." *stimulique — et ictus sententiarum* sunt Ciceroni aculei, *κέντρον* comico Eupolidi de Pericle ap. Plin. Epp. I, 20, de vi orationis altius in animos auditorum descendente, pungente, et veluti acriter expugnante persuasionem atque assensum. Cf. Ernesti Lexic. lat. s. v. aculeus et Ei. Lexic. gr. sub voce *κέντρον.*

8. *Nomina — libros*] Dialogos et libros philosophicos Livii periisse constat. Cf. Schottum ad Aurel. Victor. Epitom. c. 48 p. 598 a).

9. *non est perspicua, sed pura*] h. e. non nimis ornate translucida est, sed nativam sim-

deres, inquies, contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose.
10 Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: sit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum assidere pusillae rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, contrahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget: fateor:
11 exibunt multa, nec ferient, et interdum otiosa praeterlabetur oratio: sed multum erit in omnibus [d] lucis et ingens sine taedio spatium. Denique illud praestabit, ut liqueat tibi, illum sensisse quae scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret; non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, et ad bonam mentem: non quaeritur
12 plausus. Talia esse scripta eius, non dubito, etiamsi magis reminiscor quam teneo: haeretque mihi color eorum, non ex recenti conversatione familiariter, sed summatim, ut solet ex vetere notitia. Quum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quae adolescentem indolis bonae attollerent, et ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi.

d. *lucis.* ita codd. Pint. Antea: *locis.*

simplicitatem habet. Cf. Ernesti s. v. purus. Lipsius *non est perspicua* de obscuritate intelligere mavult, parum attentus, opinor, ad oppositionem, quam *sed pura* exhibet.

11. *Sed multum erit in omnibus lucis — spatium.*] Multa lux adest, omnia clara et aperta sunt, et percurrere, perlegere potes omnia sine taedio, quod ex obscuritate etc. oriri solet. Lipsius intelligit *lucis* de splendore et dignitate.

12. *haeretque mihi color eorum*] i. generalis orationis notio et species. Alio modo *τῷ* *color* usi sunt rhetores. vide Ernesti Lexic. lat. h. voce.

di. quae mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in universum magnificus.

EPISTOLA CI.

Subita amici cuiusdam morte ansam sumit docendi, nihil fidendum aut spondendum nobis esse, quum omnia sint incerta, ideoque vitam bonam non esse differendam, sed singulos dies singulas vitas putandas, neque ita vivendum, ut futuri aviditate mortisque metu corripiamur. Ita Maecenatis votum exagitat, qui omnia mala in carmine quodam dixerat se perpeti quam mori male.

Omnis dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, et aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, quum aeterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quaeris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum et officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, et iam illi declivis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Pecunia 2 quoque circa paupertatem [a]plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, et

a. *plurimam moram h.* ita editio rom. at Erasmus et omnes codd. *plurimum amorem h.* Nullo sensu.

1. *Senecionem Cornelium* ex hoc uno loco novimus. *splendidus* epitheton ordinis equestris: *officiosus* salutationibus, deductionibus etc.

2. *Pecunia — ereptat*] i. e. pecunia diu exigua est adeoque paupertati diu adhaerescit, dum crescat et deinceps ex ea, velut e nido angustiore erepten. Muretus laudat Plutarch. An Seni sit gerenda Resp. c. 6. Vol. XII p. 109 Hutt., de Lampide Demosthenis aequali, nauclero

et quaerendi, et custodiendi scientia: quarum vel altera
3 locupletem facere potuisset. Hic homo summae frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens, quum me ex consuetudine mane vidisset, quum per totum diem amico graviter affecto, et sine spe iacenti, usque in noctem assedisset, quum hilaris coenasset, genere valetudinis praecipiti abreptus, anginâ, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem.
4 Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui et [b] terra et mari pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quaestus, accesserat; in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniae impetu, raptus est.

Insere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vites.

Quam stultum est aetatem disponere? ne crastino quidem
5 dominamur. O quanta dementia est, spes longas inchoantium! Emam, aedificabo, credam, exigam, hono-

b. *terra et mari.* Ita Grut. quinque. Ante: *mari et t.*

clero ditissimo, qui interrogatus, quomodo tantas opes sibi parasset? respondit: Parvas quidem magno, magnas parvo labore.

3. *quum me ex consuetudine mane vidisset*] salutandi gratia: summo enim loco constitutus erat Seneca, qui Senecioni divitiis inhianti utilissimus esse poterat. Multus autem hic erat in augenda pecunia negotiis, mercatura, praediis emendis, vendendis etc. *ad publica* vectigalia conducenda. cf. Graev. ad Cicer. Verr. III lib. c. 38.

4. Versus est Virgil. Ecl. I, 74: ironice dictum est: quid iuvat nunc tot tantisque laboribus districtum anhelasse et divitias captasse? *Quam stultum est — inchoantium?* Similia habes Ep. 13 extr. 23 fin. cf. Mitscherlich. ad Horat. I, 4, 15 quem locum fortasse in animo habuit noster.

5. *Emam — credam*] mutuum dabo, usuras *exigam*, ut Alphius foenerator ap. Horat.

honores geram, tum demum lassam et plenam senectu-
tem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam fe-
licibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro de-
bet promittere: id quoque quod tenetur, per manus
exit, et ipsam quam premimus horam, casus incidit.
Volvitur tempus, rata quidem lege, sed per obscu-
rum: quid autem ad me, an naturae certum sit, quod
mihi incertum est? Navigationes longas, et pererratis 6
litoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus,
militiam, et castrensium laborum tarda manupretia,
procurationes, officiorumque per officia processus:
quum interim ad latus mors est. quae quoniam num-
quam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur
mortalitatis exempla, non diutius, quam dum mira-
mur, haesura. Quid autem est stultius, quam mirari 7
id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat qui-
dem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum
necessitas fixit: sed nemo scit nostrûm, quam prope
versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad
extrema ventum sit: nihil differamus, quotidie cum
vita paria faciamus. [c] Maximum vitae vitium est, quod 8
imper-

c. *Maximum vitae vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur.* Sic Erasm. al. Nonnulli codd. *etiam*, alii *quod in aliquid*, ex quo Pintian. *quod in aliud ex alio.* Lipsii codex in margine: *quod meum aliquid*, explicat: fruar tota. manum iniiciam, nihil incerto tempori reservem. Fortasse erat *quum imp. semper est, quod* etc.

rat. Epod. II. Similis est Horat. I. Serm. 1, 28. et egregia parabola ap. Evangel. Luc. XII, 16 — 20 ubi cf. Paulum. *Nihil sibi — incidit.* Horat. Carm. I, 11, 7 Dum loquimur, fugerit invida aetas.

6. *tarda manupretia*] χειροδόσια. Nam promotiones castrenses gradatim fiebant, nec magna, nisi in extremis, praemia. Iuvenal. XIV, 197. Vt locupletem aquilam tibi sexagesimus annus Adferat. L. *procurationes* provinciarum.

7. *quotidie cum vita paria faciamus*] sc. nomina; tamquam nihil sit residui. non illa nobis,

imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. qui quotidie vitae suae summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, et cupiditas futuri, exedens animum. Nihil est miserius [d] dubitatione venientium, quorsum evadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, non collecta mens inexplicabili formidine agitatur.
9 Quomodo effugiemus hanc volutationem? uno, si vita
nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim
ex futuro suspenditur, cui irritum est praesens. Vbi
vero quidquid mihi debui, redditum est, ubi stabilita
mens scit, nihil interesse inter diem et seculum: quid-
quid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto
prospicit, et cum multo risu seriem temporum cogi-
tat. Quid enim varietas mobilitasque casuum pertur-
10 babit, si certus sit adversus incerta? Ideo, mi Lucili,
propera vivere: et singulos dies, singulas vitas puta.
Qui hoc modo se aptavit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viventibus, proximum quodque tempus elabitur: subitque aviditas, et miserrimum atque

d. *dubitatione venientium.* Ita plurimi codd. Alii *dub. vehementer irruentium.* Ex illo coni. Pint. *volventium* s. *volutantium* propter sequens: quomodo effugiemus hanc volutationem? ex hoc Gfur. coni. sive *verentium* sive *vehementer haerentium.* Mox *non collecta mens inexplicabili formidine agitatur* ex Pint. coni. reposui, quum codd. negatione careant. Lipsio placuit: *quale collectu, mens inexpl.* Gronovio: *aut quale coniectantes inexpl. f. a.* Mox scripsi: *aptavit* loco: *aptabit,* Stephanum Epist. ad Dalechamp. 22 sequutus.

nobis, non nos illi obligemur. Cf. Ep. 19, 9 *qui quotidie vitae suae — imposuit* i. e. extremam, ultimam vitae operam praestitit. Sic Ep. 12, 4 potatio extrema, quae ebrietati summam manum imponit, i. finit. Ceterum laudata epistola conferri meretur.

9. *stabilita mens*] collecta in se. Pertinent huc Horatiana illa Carm. III, 29, 41 sq. ubi Mitscherlich. et Döring amiciss. Senecae memores fuere, quos videas.

atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Maecenatis turpissimum votum: quo et debilitatem non recusat, et deformitatem, et novissime acutam crucem, dummodo inter haec mala spiritus prorogetur.

[e] *Debilem facito manu,* 11
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si sedeam cruce, sustine.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: et tan- 12
quam vita petitur supplicii mora. Contemtissimum putarem, si vivere vellet usque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto

e. Hos versus pro Ithyphallicis habitos Bern. Brisson. formul. I in aliquem Glyconiorum versuum hunc ordinem redegit. Vltimus versus: *Si sedeam cruce, sustine* ex antiq. codd. restitutus est a Pint. Pronuncies: *Si sedam.* recte enim Io. Gurlittus amiciss. in human. Magaz. V p. 353 syllabas monet eo, ea, ua etc. contrahi solere: cf. Poetica maior Giessens. p. 159. Salmasii al. coniecturas affert Meibom. Maecenas p. 151 sqq.

10. *Maecenatis*] Parum amico animo in Maec. fuisse Senecam constat. Saepius enim cum carpsit cum propter lasciviam vitae, tum propter luxuriam styli. Vide de Provid. 3, 9. Ep. 92. 114. Praeter Meibomii librum: Maecenas. Lugd. Bat. 1653. 4. laudantur quoque Les recherches sur la vie de Mecéne p. Mr. Souchay. In scriptis eius fuere etiam carmina, unde hi versus desumti esse videntur, in quos S. acerbissime invehitur. Meibomius tamen p. 154 excusat Maecenatem scholae Epicuri, quam Maecenas sectabatur, dogmatibus, in quibus et illud laudat ap. Diog. Laert. X, 119 τὸν σοφὸν καὶ πηρωθέντα τὰς ὄψεις μεθέξειν τοῦ βίου. Enimvero multo iustior defensio Maecenatis contra Senecam a natura poeseos utique lyricae peti posset: quam tamen angu-

fracto et inutili maneat: depraves licet, dum monstroso et [f]distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, et acutam sessuro crucem subdas. [g]Est tanti, vulnus suum premere, et patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicii
13 finem! Est tanti, habere animam, ut agam! Quid huic optes, nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putas unquam recitasse Virgilium,

Usque adeone mori miserum est?

Optat ultima malorum: et quae pati gravissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitae
14 longioris. Quid autem huius vivere est? diu mori. Invenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, et

f. *distorto* nonnulli palat. at editio vetus *deserto*. margo cod. Col. *discerpto*.
g. *Est tanti* sc. pretii. Paulus tamen ad Matth. 27, 42 p. 748 ed. 1. emendat: *Est contentus*.

stia huius loci non capit. Versus 6 et 7 disquisitionibus Ge. Calixti, Theologi olim helmstad. doctissimi, lucem acceperunt, probatis Salmasio al., et nuper Paulo ad Matth. XXVII, 32. (Vol. III p. 745 sqq. ed. 1.) Demonstravit autem, praeter arrectarium stipitem ipsius crucis et eius antennam, cui manus infigerentur, fuisse in medio stipitis palum quendam, instar sedilis, acutum, cui suspendendus insideret et velut inequitaret ac defunctus putresceret. Cf. Meibom. c. 24 p. 152 sq. Quominus Io. Gurlitto amiciss. in Wiedeburg. humanist. Magaz. V p. 353 de poena servorum ἡ σκόλοψ dicta, palo per corpus adacto, explicanti assentiri possim, impediunt sequentia verba: *et acutam sessuro crucem subdas. Est tanti — finem.* num haec tantam aestimationem merentur? *agam* sc. animam. *Deos faciles* in eius vota: meruit exaudiri. Ceterum similia laudat Lipsius ex Hom. Odyss. λ, 488. Eurip. Iphig. A. 1218 sqq. Mox Virgilii versus est Aen. XII. 646.

et perire membratim, et toties per ſtillicidia amittere animam, quam ſemel exhalare? Invenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam pravus, et in foedum ſcapularum ac pectoris tuber eliſus, cui multae moriendi cauſſae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium eſſe naturae, quod neceſſe eſt mori! Multi peiora paciſci adhuc parati ſunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant: et liberos ad ſtuprum manu ſua tradere, ut contingat lucem videre, tot conſciam ſcelerum. Excutienda vitae cupido eſt: diſcendumque, nihil intereſſe quando patiaris quod quandoque patiendum eſt: quam bene vivas referre, non quamdiu: ſaepe autem in hoc eſſe bene, ne diu.

EPISTOLA CII.

Occupato in cogitatione de aeternitate animarum ſibi superveniſſe narrat epiſtolam Lucilii, in qua obiicit Senecae, quod non ſolverit obiectionem adverſariorum, claritatem idcirco bonum non eſſe poſſe, quod ex diſtantibus conſtet. Quod quia non ad mores ſ. Ethicam pertineat, ſe diſtuliſſe profitetur. Iam quum doctrinam Stoicorum de corporibus praemiſiſſet, accedit ad probationem dogmatis, claritatem eſſe bonum: ac primum quidem, laudare dignos eſſe actionem boneſtam. Deinde, quae unus bonus vir indicat bona, ea omnes viri boni iudicent oportet: quandoquidem veritatis una vis, una facies eſt. Tum non eſt bonum ex diſtantibus conſtans; laus enim non vox eſt, quae bonum non eſt, ſed ſententia: aliud enim eſt laus, aliud laudatio quae vocem exigit. Laus autem iudiciis continetur, atque refertur ad animum, non ad verba. Claritas itaque laus eſt bonorum, quae ſine voce contingere poteſt, quum gloria et ſama vocem deſiderent et multorum iudiciis cenſeantur. Laus eſt et laudati et laudantis. Sed ſatius eſt, in immenſum mentem ſuam extendere, quam bis diſputationibus operam dare. Magna autem et generoſa res humanus animus, cuius patria eſt mundus, cuius cogitationi omne tempus patet ad divina nati et aliquando ſubvolaturi.

Quomodo molestus est iucundum somnium videnti,
qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamsi falsam,
effectum tamen verae habentem: sic epistola tua mihi
fecit iniuriam. revocavit enim me cogitationi [a] aptae
traditum, et iturum, si licuisset, ulterius. Iuvabat de
aeternitate animarum quaerere, immo mehercule cre-
dere. credebam enim me facile opinionibus magno-
rum virorum, rem gratissimam promittentium magis,
2 quam probantium. Dabam me spei tantae. iam eram
fastidio mihi, iam reliquias aetatis infractae contem-
nebam, in immensum illud tempus, et in possessionem
omnis aevi transiturus: quum subito experrectus sum,
epistola tua accepta, et tam bellum somnium perdidi.
3 quod repetam, si te dimisero, et redimam. [b] Negas
me epistola prima totam quaestionem explicuisse, in
qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem
quae

a. *aptae* i. invicem nexae. Lipsius em. *altae.* Mox *credebam enim me facile.* Sic omnes fere codd. et vetustae edd. Antea sine: *me.*

b. *Negas me epistola prima — in qua probare conabar.* Ita codd. plurimi et edd. vetustae fere omnes. Alii *neget*, *negat — conabaris.*

1. *Iuvabat de aeternitate — probantium.*] Saepe iam vidimus, nutare nostrum super hac re, et velle magis quam credere. Egit de hoc Lipsius in Physiol. stoic. III, 11. Cf. Conzii Abhandlungen supra laud. p. 90 sqq. Ceterum idem passus est quod Cicero Tusc. Qu. I, 11: nescio quomodo, dum lego, assentior: quum posui librum et mecum ipse de immortalitate animarum coepi cogitare, assensio omnis illa elabitur.

3. *Negas me epistola prima — conabar.*] Lipsius de epistola Senecae intelligit, quam ipse observavit non exstare. Fortasse *epistola prima* est prior tuae epistolae pars, in qua Lucilius explicare voluit etc. Ita referas ad *negas τὰ· id enim me non solvisse.* Sed vide Var. Lect. *ex distantibus* i. quorum partes separatae sunt. *Quod interrogas — alterius:* i. e. ad eandem quaestionem pertinet, sed in altera disciplina, i. e. in Logica tractatur.

quae poſt mortem contingit, bonum eſſe. Id enim
me non ſolviſſe, quod opponitur nobis: Nullum, in-
quiunt, bonum ex diſtantibus: hoc autem ex diſtanti-
bus conſtat. Quod interrogas, mi Lucili, eiuſdem
quaeſtionis eſt, loci alterius: et ideo non hoc tantum,
ſed alia quoque eodem pertinentia, diſtuleram. Quae- 4
dam enim, ut ſcis, moralibus rationalia immixta ſunt.
Itaque illam partem [c] rectam et ad mores pertinentem
tractavi: Numquid ſtultum ſit ac ſupervacuum, ultra
extremum diem curas tranſmittere? An cadant bona
noſtra nobiſcum, nihilque ſit eius qui nullus eſt? An
ex eo, quod quum erit, ſenſuri non ſumus, antequam
ſit, aliquis fructus percipi aut peti poſſit? Haec au- 5
tem omnia ad mores ſpectant: itaque ſuo loco poſita
ſunt. At quae a dialecticis contra hanc opinionem di-
cuntur, ſegreganda fuerunt, et ideo ſepoſita ſunt.
Nunc quia omnia exigis, omnia quae dicunt perſequar,
deinde ſingulis occurram. At, niſi aliquid praedixero,
intelligi non poterunt quae refellentur. Quid eſt, quod
praedicere velim? Quaedam continua eſſe corpora, ut 6
hominem: quaedam compoſita, ut navem, domum,
omnia denique quorum diverſae partes iunctura in

 unum

c. *rectam et* e codd. pal. et edit. veteri recepi. Antea: *recta ad.* Mox *An ex eo, quod quum erit, ſenſuri non ſumus, antequam ſit, aliquis.* Cum Gronovio trium MSſ. lectionem dedi.

4. *An ex eo — poſſit*] i. e. an ex fama poſtuma, quam quum habebimus, ſenſuri non ſumus, quippe mortui, antequam ſit et exiſtat poſtuma fama, ſive antequam mortuis nobis ſit ſuperſtes, nunc ſtatim aliquis fructus percipiatur. Gronov.

6. Vides hic ſubtilem Stoae diviſionem corporum adumbratam, ſed non plene explicatam. Attigit poſt Lipſii Phyſiol. II, 4. Tiedemann Syſtem II init. Etſi res non uſquequaque clara ſit, quoniam fontes primarii exaruerunt, tamen patet: primum voci σῶμα, *corpus*

unum sunt coactae: quaedam ex distantibus, quorum
adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus,
senatus. Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur,
iure aut officio cohaerent, naturâ diducti et
singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc praedicere
7 velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus
constat. uno enim spiritu unum bonum contineri
ac regi debet, unum esse unius boni principale. Hoc
si quando desideraveris, per se probatur: [d] interim po-
8 nendum fuit, quia inde nostra tela mittuntur. Dicitis,
inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem
ista, bonorum virorum secunda opinio est. Nam
quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius
mala existimatio: sic nec claritas, uni bono placuisse.
Consentire in hoc plures insignes et praestantes viri
debent, ut claritas sit. Haec autem ex iudiciis plurium
efficitur, id est, distantium. ergo non est bo-
9 num. Claritas, inquit, laus est a bonis bono reddita:
laus

d. *interim ponendum fuit, quia inde nostra tela mittuntur.* Vulgata erat: *quia in nostra tela m.* unde fecit Lipsius quod recepi. *quo nostra tela nitatur* coni. Erasm. recepit Muretus.

pus novam vim tribui a Stoicis, quippe qui cum omne id, quod quid efficit, tum actiones ita appellant: deinde omnes res vocarunt corporalia, 1) quae quin vere exstent nemo dubitat; 2) quae sensuum praesidio cognoscuntur; 3) omnia solida. Iureconsultos rom. etiam hanc doctrinam de corporibus eorumque partibus recepisse notum est: cf. Gatacker ad M. Antonin. VII, 13. p. 264.

7. Nexus sententiarum eo continetur, quod virtutes, vitia, alia, adeoque bonum in corporum numero esse, statuebant Stoici. cf. Tiedemann l. l. p. 14 sqq. *uno enim — principale* quae una vi, sola virtute reguntur, corpora continua, *τὰ ὑπὸ μιᾶς ἕξεως κρατούμενα* ait Sext. Emp. adv. Phys. I. c. 2. *unus spiritus* est principium dirigens: *principale* i. e. primarium principium, respectu utique practico.

8 — 11. Obiectiones adversariorum, bonum non esse claritatem.

laus oratio: oratio vox eſt, aliquid ſignificans: vox
autem, licet virorum ſit bonorum, bonum non eſt.
Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum eſt. nam
et plaudit, et ſibilat: ſed nec plauſum quiſquam, nec
ſibilum, licet omnia eius admiretur et laudet, bonum
dicit, non magis quam ſternutamentuum aut tuſſim.
Ergo claritas bonum non eſt. Ad ſummam, dicite no- 10
bis, utrum laudantis, an laudati bonum ſit? Si laudantis
bonum eſſe dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam
ſi affirmetis meum eſſe, quod alius bene valeat. Sed
laudare dignos, honeſta actio eſt: ita laudantis bonum
eſt, cuius actio eſt, non noſtrum qui laudamur. at-
qui hoc quaerebatur. — Reſpondebo nunc ſingulis cur- 11
ſim. Primum, an ſit aliquid ex diſtantibus bonum,
etiam nunc quaeritur, et pars utraque ſententias ha-
bet. Deinde, claritas deſiderat multa ſuffragia: poteſt
et unius boni viri iudicio eſſe contenta. Nam omnes 12
bonos bonus unus iudicat. Quid ergo? inquit; et
fama erit unius hominis exiſtimatio, et infamia unius,
malignus ſermo? Gloriam quoque, inquit, latius fu-
ſam intelligo: conſenſum enim multorum exigit. Di-
verſa horum conditio eſt, et illius. Quare? quia ſi de
me bene vir bonus ſentit, eodem loco ſum, quo, ſi

11. *Primum — habet.*] Nihil nobis uberius reſtat ex hisce diſputationibus, nec quidquam earum ſciremus, niſi Seneca nobis ſervatus eſſet. Patet tamen, adhuc ſub iudice litem fuiſſe; itaque nec ipſe quidquam definire audet. *unius boni viri*, quaſi in abſtracto cogitati, ſapientis, cui non gloriam ſed claritatem tribuebant, ſicut cum non *ἔνδοξον* ſed *εὐκλεῆ* eſſe dicebant, probante Lipſio ex Philone iudaeo ſuper verbis Evigilavit Noe.

12. *Nam omnes bonos — iudicat*] quaſi loco omnium. Eandem ſententiam prodidit Apoſt. Paulus in Epiſt. I. ad Corinth. II, 15, 16, ubi *πνευματικὸς* i. bonus, ſenſu ſtoico, omnia iudicare dicitur, a nemine autem (*ψυχικῷ*, ſtulto, *ἀπαιδεύτῳ*, *ἰδιώτῃ*) iudicari poſſe.

omnes boni idem ſentirent. omnes enim ſi me cogno-
13 verint, idem ſentient. Par illis idemque iudicium eſt: aeque vero [e] inſiſtitur ab his, qui diffidere non poſſunt. Ita pro eo eſt, ac ſi omnes idem ſentiant: quia aliud ſentire non poſſunt. Ad gloriam et famam, non eſt ſatis unius opinio. Illic idem poteſt unius ſententia, quod omnium: quia omnium ſi perrogetur, una erit: hic diverſa diſſimilium iudicia ſunt, diſſimiles affectus:
14 dubia omnia invenias, levia, ſuſpecta. Putas tu poſſe ſententiam unam omnium eſſe? non eſt unius una. Illis placet verum: veritatis una vis, una facies eſt: apud hos falſa ſunt, quibus aſſentiuntur. Nunquam
15 autem falſis conſtantia eſt: variantur et diſſident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox eſt: vox autem bonum non eſt. Quum dicunt claritatem laudem eſſe bonorum a bonis redditam: iam non ad vocem referunt, ſed ad ſententiam. Licet enim vir bonus taceat, ſed aliquem iudicet dignum laude, laudatus eſt. Praeterea, aliud eſt laus, aliud laudatio. Haec et vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, ſed lau-
16 dationem, cuius officium oratione conſtat. Quum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, ſed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti eſt bene ſentientis, ac bonum virum apud ſe laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quae conceptam laudem egerunt, et in noti-

e. *inſiſtitur.* Sic Eraſm. i. aeque viam illam veritatis omnes boni premunt. Alii *inficitur*, *inſpicitur*, *proſpicitur*, *inſciſcitur.* Muretus: *aeque vero ſentitur ab his qui d. n. p.*

13. *Perrogetur*] vox Curiae, quum Conſul omnium ſententias ordine exquirit. L.

14. *non eſt unius una.*] Nam variant, et nemo, ſapiente excepto, ſibi conſtat. L.

15. En ſubtilitatem admodum arbitrariam! Interdum laus et laudatio ſynonyma fuere. Apud Liv. VIII, 40 laudes funebres occurrunt.

notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum
esse iudicat. Quum Tragicus ille apud nos ait: Ma-
gnificum esse laudari a laudato viro; laude digno, ait.
Et quum aeque antiquus poëta ait: Laus alit artes; 17
non laudationem dicit, quae corrumpit artes. nihil
enim aeque et eloquentiam, et omne aliud studium
auribus deditum vitiavit, quam popularis assensio. Fa-
ma utique vocem desiderat, claritas non. potest enim
citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est,
non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclaman-
tes. Quid intersit inter claritatem et gloriam, dicam. 18
Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum.
Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono
a bonis reddita? utrum laudati, an laudantis? Vtrius-
que: meum qui laudor, quia natura me amantem om-
nium genuit; et bene fecisse gaudeo, et gratos me
invenisse virtutum interpretes laetor. Hoc plurium
bonum est, quod grati sunt, sed et meum. Ita enim
animo compositus sum, ut aliorum bonum meum iudi-
cem, utique eorum, quibus ipse sum boni caussa. Est 19
illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis
autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis
non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque
bonum est, merito laudari, tam mehercule, quam be-
ne iudicasse, iudicantis bonum est, et eius, secundum
quem iudicatum est. Numquid dubitas, quin iustitia

16. *Quum Tragicus ille* etc.] *Cn. Naevium*, qui tempore Scipionis mai. vixit Romae, respici putat Lipsius. Tragoediis et Comoediis scribendis bello punico I celeber fuit. Laudat haec a Seneca adducta etiam Cicero Epist. ad Div. V, 12 nr. 25. 15, 6. Quis *aeque antiquus poeta* fuerit, non constat.

18. *Cuius, inquit — Vtriusque* rel.] Nam bonum omne id est, quod prodest, nec ab utilitate distat, s. quod semper et sine mutatione iis, qui ratione praediti sunt, prodest. Cf. Tiedemann System II p. 35 sqq.

et habentis bonum ſit, et eius cui debitum ſolvit?
Merentem laudare, iuſtitia eſt: igitur utriuſque bonum
20 eſt. Cavillatoribus iſtis abunde reſponderimus. Sed
non debuit hoc nobis eſſe propoſitum, arguta diſſere-
re, et philoſophiam in has anguſtias ex ſua maieſtate
detrahere. Quanto ſatius eſt, ire aperta via et recta,
quam ſibi ipſi flexus diſponere, quos cum magna mo-
leſtia debeas relegere? neque enim quidquam aliud
iſtae diſputationes ſunt, quam inter ſe perite captan-
21 tium luſus. Dic potius, quam naturale ſit, in immen-
ſum mentem ſuam extendere. Magna et generoſa res
eſt humanus animus: nullos ſibi poni niſi communes
et cum Deo terminos patitur. Primum, humilem non
accipit patriam: Epheſum aut Alexandriam, aut ſi
quod eſt etiamnunc frequentius incolis, latius tectis
ſolum. Illi patria eſt, quodcunque ſuprema et uni-
22 verſa circuitu ſuo cingit: hoc omne convexum, in-
tra quod iacent maria cum terris, intra quod aër hu-
manis divina ſecernens etiam coniungit, intra quod
diſpoſita tot numina in actus ſuos excubant. Dein-
de, arctam aetatem ſibi dari non ſinit. Omnes, in-
quit, anni mei ſunt. nullum ſeculum magnis ingeniis
clauſum eſt, nullum non cogitationi pervium tempus.
Quum venerit dies ille qui mixtum hoc divini huma-
nique ſecernat, corpus hoc, ubi inveni, relinquam:
ipſe

21. *Dic potius, quam naturale ſit*] i. e. quantopere neceſſarium ſit naturam et rationis leges ſequi. *nullos ſibi poni — patitur.* De hac neceſſitudine inter Deos et bonos multi ſunt Stoici, inprimis Seneca: e. c. De Tranq. an. 8. De Provident. 1. Ep. 53, 11 not. 66 etc. Epictet. Enchirid. c. 15.

22. *ſecernens etiam coniungit*] Nam ſuper aerem coelum ſtatim excipit, ubi Dii, i. e. aeterni ignes. Idemque coniungit, quia terram cum coelo medius interiectus nectit. L. *diſpoſita tot numina* i. genii, daemones.

ipſe me diis reddam. nec nunc ſine illis ſum, ſed gra- 23
vi terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras,
illi meliori vitae longiorique proluditur. Quemadmodum novem menſibus nos tenet maternus uterus, et praeparat non ſibi, ſed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei ſpiritum trahere, et in aperto durare: ſic per hoc ſpatium, quod ab infantia patet in ſenectutem, in alium naturae [f] matureſcimus partum.
Alia origo nos exſpectat, alius rerum ſtatus. Non- 24
dum coelum, niſi ex intervallo, pati poſſumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam proſpice: non eſt animo ſuprema, ſed corpori. Quidquid circa te iacet rerum, tanquam hoſpitalis loci ſarcinas ſpecta: tranſeundum eſt. Excutit redeuntem natura, ſicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: immo etiam ex eo, quod in vitam attuliſti, pars magna
ponenda eſt. Detrahetur tibi haec circumiecta, no- 25
viſſimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro et ſuffuſus ſanguis, diſcurrenſque per totum: detrahentur oſſa

f. *matureſcimus p.* Scripti plures: *naturae ſumus aut ſimus.* Pintiani coniecturam ſequor.

23. *ſed gravi terrenoque*] Omnes quos novimus Stoicos corpus cum vinculis cuſtodiaque ad exemplum Platonis al. comparaſſe, notum eſt. cf. Senec. Conſol. ad Helv., ad Marc. paſſim, Ep. 65, 16. *proluditur* i. praeluditur. cf. Gronov. ad Senec. trag. Hercul. fur. 222. *quemadmodum — partum.* Eandem ſententiam pulchram ap. Indiae ſapientes, quos Brachmanas vocabant (nunc Brahminos dicunt) viguiſſe, patet e Megaſthene Strabonis XV p. 822, quam Lipſius hic laudat et perperam ab iis ad Graecos manaſſe ſtatuit, quum potius a Zoroaſtre in Indiam profecta videri debeat. — Cf. Buhlii amiciſſ. Lehrbuch der Geſch. der Philoſ. I. p. 97 ſqq.

24. *decretoriam*] κριτικὴν, iudicialem. Cf. ad I de Clem. 14, 1. excutit *redeuntem*, inquirit in te, utrum aliena tecum afferas, nihil enim praeter animum apportabis.

offa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies ifte, quem tanquam extremum reformidas, aeterni natalis eft. Depone onus! quid cunctaris, tanquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore,
26 exieris? Haeres et reluctaris: tum quoque magno nifu matris expulfus es. Gemis, ploras: et hoc ipfum flere, nafcentis eft. Sed tunc debebat ignofci. rudis et imperitus omnium veneras: ex maternorum vifcerum calido mollique fomento emiffum, afflavit aura liberior. Deinde offendit durae manus tactus: tenerque adhuc, et nullius rei gnarus obftupuifti inter ignota. Nunc tibi non eft novum, feparari ab eo, cuius ante pars fueris: aequo animo membra iam fupervacua di-
27 mitte, et iftud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contriftaris? ita folet fieri. Pereunt femper velamenta nafcentium. Quid ifta fic diligis, quafi tua? iftis opertus es. Veniet qui te revelet dies, et ex contubernio foedi atque olidi ventris educat. [g] Hinc nunc quoque tu quantum potes, fubvola: utique etiam neceffariis, quae cohaerebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid fublimiusque meditare. Aliquando naturae tibi arcana retegentur, difcutietur ifta caligo, et lux undique clara per-

g. *Hinc nunc quoque tu quantum potes, fubvola: utique etiam neceffariis, quae cohaerebunt, alienus.* Sic Lipfius. Magna et intricata varietas lectionis et emendationum eft. Vulgata olim: *fubvolutaris quae nifi etiam neceffariis coh.* Vnde Pint.: *fubvola: ab aliis nifi quae etiam neceff.* At mff. pal. et Gronovii: *fubvolutaris qui utique neceffariusque cohaerebit.* Hinc Gronov. fecit: *Hinc nunc quoque tu, quantum potes, fubvola: caris quoque neceffariisque cohaere, ut alienus.* Manum abftineo.

25. *aeterni natalis eft*] Facit ad immortalitatem animi, fenfu quodam fuo Stoicis creditam, et ambigue creditam. Phyfiol. III, 12. L. Cf. Conz. l. l.

27. *Aliquando — retegentur*] Hoc Stoici agere volebant.

percutiet. Imaginare tecum, quantus ille ſit fulgor, 28
tot ſideribus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſerenum umbra turbabit: aequaliter ſplendebit omne coeli latus: dies et nox, aëris infimi vices ſunt. Tunc in tenebris vixiſſe dices, quum totam lucem totus adſpexeris: quam nunc, per anguſtiſſimas oculorum vias, obſcure intueris, et tamen admiraris tam procul. Quid 29
tibi videbitur divina lux, quum illam ſuo loco videris? Haec cogitatio nihil ſordidum animo ſubſidere ſinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum eſſe teſtes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, et aeternitatem proponere; quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quidni non timeat, 30
qui mori ſperat? ſi is quoque, qui tamdiu animum iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exſolutum, ſtatim ſpargi; id agit, ut etiam poſt mortem utilis eſſe poſſit. Quamvis enim ipſe ereptus ſit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recurſat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona proſint: [h] ſcies magnorum virorum non minus praeſentia eſſe utilem memoriam.

h. *ſcies magnorum virorum non minus praeſentiâ eſſe utilem memoriam.* Eraſmum ſequor.

bant. Animum aſtris ſociatum, illa et naturam rerum totam contemplari: quod ipſum et Deus illis erat. Cicero (in fragm. ex Hortenſio): Vna igitur erimus beati cognitione Naturae et ſcientia: quae ſola etiam Deorum eſt vita laudanda. Cf. Lipſii Phyſiol. III, 24.

30. Verſus ſunt Virgilii Aen. IV init. *Quidni non timeat.* Cur ille timore agatur? —

EPI-

EPISTOLA CIII.

Non ista circumspicienda et devitanda esse monet, quae forsan evenient, sed ea pericula, quae homini ab homine imminent, quippe quae subito sint. In qua cautione tamen semper cogitandum est, quid sit hominis officium: alterum intuere ne laedaris, alterum ne laedas, uti philosophum decet.

Quid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse evenire, sed possunt et non evenire? [a] incidentium dico ruinam. Aliqua nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa devita, quae nos observant, quae captant [b] pares. Sunt casus, etiamsi graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini quotidianum periculum. Adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequen-
2 tius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant aedificia, antequam corruant: praenuntiat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, et eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est pri-
3 mus incursus, quos transire non [c] queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas iniicit: aut fame,

a. *incidentium dico ruinam. Aliqua nobis incidunt.* Ita codd. et edd. b. *pares. Sunt casus.* Ita omnes codd. et edd. Pintian. emend. *captant. Rari s.* c. *queunt.* Ita codd. pars: alii *quaerunt.* Intelligo de feris. Mox *iniicit* omnium fere codd. et edd. lectio est. *inigit* Lipsii est.

1. *quae captant pares*] Explicatio Senecae mox sequitur: ab homine homini quotidianum periculum. Lipsius affert notam in Plauto (Asinar. II, 3, 88 ubi cf. Taubmann) paroemiam: Homo homini lupus. Contrario tamen sensu dicitur homo homini deus. Cf. Erasmi Adag. Chil. I. Centur. I. nr. 69. 70.

2. *Erras — queunt.*] Egregia sunt, quae in eandem sententiam leguntur in Arriani Diss. Epict. I, 3.

me, aut timore coguntur ad pugnam: homini per-
dere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex
homine periculum sit, ut cogites, quod sit hominis
officium. Alterum intuere, ne laedaris; alterum, ne
laedas. Commodis omnium laeteris, movearis incom-
modis: et memineris quae praestare debeas, quae ca-
vere. Sic vivendo quid consequeris? non, ut ne no- 4
ceant; sed ne fallant. Quantum autem potes, in phi-
losophiam secede. illa te [d] visu suo proteget: in huius
sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant in-
ter se, nisi in eodem ambulantes. [e] Quid autem?
ipsam philosophiam non debebis iactare. multis fuit
periculi caussa, insolenter tractata, et contumaciter.
Vitia tibi detrahat, non alii exprobret: non abhorreat
a publicis moribus: nec hoc agat, ut quidquid non
facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa,
sine invidia.

EPISTOLA CIV.

Scripta est haec epistola e villa Senecae, Nomentano haud procul Roma sito, quo se receperat ex urbe, ut febrem surrepentem fugeret, vel invita uxore Paullina, cuius ut curam et caritatem in se laudat, ita eius amore duci se fatetur, ut valetudini suae consulat. Loci quidem mutatione hac se refectum ac recreatum narrat, sed potissimum hoc animo tribuit. Nam peregrinatio per se omnem valetudinem non restituit, nec prodesse potest, nisi animus mutetur, emendetur, affectus cupiditatesque recidantur. Quibus demum factis omnia loca ac status iuvabunt et proderunt ad vana et pericula domanda. Tunc exemplis vitiorum relictis ad meliores transeundum peregrinatione pulcherrima, ad priscos et eos magnos viros, Zenonem, Socratem, Catonem rel. quos cogitatione intueri atque imitari oportet, non ut scite loquaris, sed ut animum potius indures, adversus minas fortunae erigas et in opere sis. Ita vitia tolluntur, virtutes inseruntur.

In

d. *visu* i. vi videndi, cavendi ne tibi noceant. Ita plurimi codd. et edd. Alii *nisu*. Erasm. coni. *sinu*. e *Quid autem?* Sic plurimi codd. et Erasm.

In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febrem, et quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paullina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, et naturalem turbantibus modum. Exire perseveravi. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui quum in Achaia febrem habere coepisset, protinus navem adscendit, clamitans,
2 non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paullinae meae dixi, quae mihi valetudinem meam commendat. Nam quum sciam spiritum illius in meo verti: incipio, ut illi consulam, mihi consulere: et quum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium aetatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene et adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: impetrat illa a me, ut me diligentius amem. Indul-

1. *In Nomentanum*] ubi praedium eius et vineae. Infra Ep. 110, 1 et Columella III, 3. L. Sita erat haec villa duobus fere milliaribus germanicis (70 stadiis) a Roma in Sabinis iuxta urbem cognominem, quo ducebat porta et via nomentana. cf. Adler p. 60. *domini mei Gallionis*, fratris maximi natu M. Ann. Novati, qui a L. Gallione adoptatus post Caligulae excessum Iunii Annaei Gallionis nomen accepit, cui libros de ira et de vita beata adscripsit noster. Post nostri Senecae mortem propria se manu interfecit, Eusebio ad ann. 818 narrante: cf. Dio Cass. 62, 25. Meminit eius Tacit. Ann. 15, 73. An sit ille Gallio, qui Actor. Apostol. 18, 12 memoratur proconsul *Achaiae* i. Graeciae, adhuc incertum est. Ceterum de more, patres atque fratres grandiores natu per honorem et blanditias *dominos* appellandi, egit Lipsius in Excursu P. ad Taciti Annal. II.

2. *spiritum*] i. e. vitam. Sic Philippus medicus Regi Alexandro M. ap. Curt. III, 6, 10 ait: Rex, semper quidem spiritus meus ex te pependit. *Itaque quoniam — amem.* i. Nimis temere et indulgenter illa me amat, nec impetro, ut robu-

Indulgendum est enim honestis affectibus: et interdum 3
etiam si premunt caussae, spiritus in honorem suorum
vel cum tormento revocandus, et in ipso ore reti-
nendus est; quum bono viro vivendum, sit non quam-
diu iuvat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxo-
rem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita com-
moretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quo-
que imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit,
nec tantum, si vult mori, sed si coepit, intermittat,
et suis se commodet. Ingentis animi est, aliena caussa 4
ad vitam reverti: quod magni viri saepe fecerunt. Sed
hoc quoque summae humanitatis existimo, senectutem
suam, cuius maximus fructus est securior sui tutela,
et vitae usus animosior, attentius conservare, si scias
alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet prae-
terea in se non mediocre ista res gaudium, et mercedem.
quid enim iucundius, quam uxori tam carum esse, ut
propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paullina 5
mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed
etiam meum. Quaeris ergo, quomodo mihi consilium
pro-

robustius: ad omnia mala mea collabitur: *fortiter amare* i. severo quodam amore, habes de Provid. II, 4.

3. *quum bono viro — oportet.*] Seneca de Benefic. II, 18 sapientes quidquid oportet iuvat i. e. quidquid opportunum et εὔκαιρον est. Nam Cicero ita videtur reddere, ubi Cato Stoicus apud eum de fin. III, 18 differit: at saepe officium est sapientis, desciscere a vita, quum sit beatissimus, si id opportune facere possit. Et paullo ante: Rectam affectionem, sive τὸ κατόρθωμα ponit in opportunitate. sic enim appellare se εὐκαιρίαν. L.

4. *Ingentis animi — fecerunt.*] Ipse noster exemplo est Ep. 78 init.: ad summam maciem deductus saepe impetum cepi abrumpendae vitae: patris me indulgentissimi senectus retinuit.

5. *Potest itaque Paullina — meum.*] Acute. Potest non solum hoc in expensis mihi ferre, quod pro me timeat, sed et quod ego. Nam eius timor meum trahit, imo gignit.

profectionis cesserit? Vt primum gravitatem urbis excessi, et illum odorem culinarum fumantium, quae motae quidquid pestiferi vaporis obruerant, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi.
6 Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? In pascuum emissus, cibum meum invasi. Repetivi ergo iam me. non permansit marcor ille corporis dubii, et male cogitantis: incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi praestet animus, qui secretum et in occupationi-
7 bus mediis, si volet, habebit. At ille qui regiones eligit, et otium captat, ubique quo distringatur inveniet. Nam Socratem quaerenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris. O quam bene cum quibusdam ageretur, si a
8 se aberrarent! Nunc [a] primum seipsos sollicitant, corrum-

a. *primum.* Sic Erasm. et omnes pal. Alii: *primi.*

gnit. L. *illum odorem culinarum f.* cf. Ep. 64, 1. not. *obruerant* i. condiderant, texerant. *vineas.* Nomentana enim regio vineis erat impleta. Columella III, 3, ubi et Senecae sui coaevi praediorum meminit. Diligentem autem vinearum fossorem se fuisse affirmat Seneca Nat. Quaest. III, 7 init.

6. *nisi se sibi praestet animus*] i. e. conservet incolumem ac firmum. *male cogitantis* i. aegre c.

7. *At ille* etc.] Saepe haec iam inculcata vidimus a nostro, inprimis de Tranquill. an. c. 2, 11 sqq. Ep. 28. Digna est quae conferatur Horatii Epistola I, 11 ad Bullat., ubi obiter moneo mihi legendum videri vers. 6: At Lebedum — viarum: Scis — furentem. quae verba Bullatii responsum continent: ne quae in hominem μισανθρωπότατον cadunt, poetae festivissimo in mentem venire potuisse credamus. Addas Hor. Carm. II, 16, 18 sqq. III, 1. 37. 5, 55. Quae de Socrate narrat, aliunde non constant: sed conveniunt cum Socratis moribus et ingenio. cf. Plato Vol. I p. 120. bip.

rumpunt, territant. Quid prodest mare traiicere, et
urbes mutare? si vis ista, quibus urgeris, effugere,
non alibi sis oportet, sed alius. Puta venisse te Athe-
nas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo civitatem: quid
ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos afferes.
Divitias iudicabis bonum? torquebit te paupertas, et 9
(quod est miserrimum) falsa. Quamvis enim multum
possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi
videberis defici, quanto vinceris. Honores iudicas bo-
num? male te habebit ille consul factus, ille etiam
refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis saepius le-
geris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post
te videatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum 10
iudicabis mortem: quum in illa nihil sit mali, nisi,
quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tan-
tum pericula, sed suspiciones: vanis semper agitaberis.
Quid enim proderit,

—— evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes?

Ipsa pax timores subministrabit. ne tutis quidem ha-
bebitur fides, consternata semel mente: quae ubi con-
suetudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam
salutis suae inhabilis est. Non enim vitat, sed fugit: 11
magis autem periculis patemus aversi. Gravissimum
iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amitte-
re: quum interim hoc tam ineptum erit, quam flere,
quod arboribus amoenis et domum tuam ornantibus

T 2 deci-

8. *Quid prodest — alius.*] Sic Horat. Ep. I, 11, 25 — nam si ratio et prudentia curas, Non locus effusi late maris arbiter aufert: Coelum, non animum mutant qui trans mare currunt — quod petis hic est, Est Vlubris: animus si te non deficit aequus.

10. *quum in illa — timeri*] i. e. quum in morte nullum malum sit praeter timorem, qui antecedit —. Versus sunt Virgilii Aen. III, 282 sqq.

decidant folia. [b]Quidquid te delectat, aeque vide, ut
videris dum virent. utique aliud alio die caſus excu-
12 tiet. ſed quemadmodum frondium iactura facilis eſt,
quia renaſcuntur: ſic iſtorum quos amas, quoſque ob-
lectamenta vitae putas eſſe. damnum: quia reparantur,
etiamſi non renaſcantur. Sed non erunt iidem! Ne tu
quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat:
ſed in aliis rapina facilius apparet: hic latet, quia non
13 ex aperto fit. Alii auferuntur: at ipſi nobis furto ſub-
ducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulne-
ribus [c]oppones, ſed ipſe tibi ſeres ſolicitudinum cauſ-
ſas, alia ſpernando, alia deſperando? [d]Si ſapis, alte-
rum alteri miſceas: nec ſperaveris ſine deſperatione,
nec deſperaveris ſine ſpe. Quid per ſe prodeſſe pere-
14 grinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa tempe-
ravit, non cupiditates refraenavit, non iras repreſſit,
non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique
animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excuſſit
errorem: ſed, ut puerum ignota mirantem, ad breve
tempus rerum aliqua novitate detinuit. Ceterum in-
conſtantiam mentis, quae cum maxime aegra eſt, la-
ceſſit, mobiliorem levioremque reddit ipſa iactatio.

Ita-

b. *Quidquid te delectat, aeque vide, ut videris dum virent.* Sic reſinxi locum, quem omnes interpp. nodum Deo dignum vindice habent, e codd. In ſcriptis eſt: *videres*, *videris*, *videt* aut *viret*. Lipſius coniecturam Eraſmi praetulit: Quidquid te delectat, aeque *viget*, *ut videras dum vireret*. Senſus eſt: quidquid te delectat, eodem oculo conſidera, quo conſiderare ſoles illa folia. Imago nota eſt ex Il. Hom. ζ, 146. Horat. Art. Poet. 60.

c. *oppones*. Ita omnes codd. et Eraſm. Sed editio rom. ex Pint. coniectura *appones*.

d. *Si ſapis, alterum alteri miſceas*. Ita recte coni. Pint. una membrana firmante. Nullus ſenſus erat antea: *Si ſatis*.

13. *Quid per ſe prodeſſe — potuit*] ſc. ad animum emendandum. Nam hoc Seneca non negat, prodeſſe peregrinationem corpori ſanando: cuius quidem rei et ipſe exemplum dedit multique dederunt dabuntque.

Itaque quae petierant cupidissime loca, cupidius dese- 15
runt, et avium modo transvolant, citiusque quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, novas tibi montium formas ostendet, inusitata spatia camporum, et irriguas perennibus aquis valles, et alicuius fluminis sub observatione naturam: sive, ut Nilus, aestivo incremento tumet; sive, ut Tigris, eripitur ex oculis, et acto per occulta cursu, integrae
magnitudini redditur; sive, ut Maeander, poëtarum 16
omnium exercitatio et ludus, implicatur crebris anfractibus, et saepe in vicinum alveo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur; ceterum neque meliorem faciet, neque saniorem. Inter studia versandum est, et inter auctores sapientiae, ut quaesita discamus, nondum inventa quaeramus. Sic eximendus animus ex
miserrima servitute in libertatem asseritur. Quamdiu 17
quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid supervacuum, quid iustum, quid honestum sit: non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus: peregrinaris enim cum affectibus tuis, et mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur! longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque ubique te premunt,
et paribus incommodis urunt. Medicina aegro, non 18
regio, quaerenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum? non vehiculum navemque conscendit, sed

 advo-

15. *sub observatione*] i. si observaveris. Quae hic de *Nilo*, *Tigride* et *Maeandro* narrantur, nota sunt et firmantur a Geographis et iis, qui recentioribus temporibus illas regiones adiere. Cf. Büsching To. XI praef. quamquam hic p. 198 ubi de Tigride egit, cursum per occulta actum non memoraverit, quem tamen Dionys. Perieg. 987 sq. ubi cf. Eustath. attigisse non oblitus est.

16. *nondum inventa quaeramus.*] Nam veteres philosophos, ait, multa sibi quaerenda reliquisse. Cf. Ep. 45, 3 sqq.

advocat medicum, ut fracta pars iungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo? animum tot locis fractum et extortum credis locorum mutatione posse sanari? maius est istud malum, quam ut gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non orato-
19 rem: nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista urgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris caussas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quae fugis. Te igitur emenda, [e] onera tibi detrahe et desideria: saltem
20 intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Haerebit tibi avaritia, quamdiu avaro sordidoque convixeris: haerebit tumor, quamdiu cum superbo conversaberis: nunquam saevitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe a vitiorum
21 exemplis recedendum est. Avarus, corruptor, saevus, fraudulentus, multum nocituri si prope a te fuissent, intra

e. *onera tibi detrahe et desideria: saltem intra modum contine.* Sic editio rom. al. Abeunt tamen codd. et Frasin., qui habent: *emenda desid. intra saltem m. c.*, unde Pintianus fecit: *Aut amanda* i. abige, expelle), *aut intra modum saltem contine.* Sed illud *emenda* repetitioni librariorum debetur.

18. *quam ut gestatione curetur*] in essedo, succussione: quae sollenniter olim usurpata, humoribus detrahendis, meatibus referandis, calori excitando. Scripsi epistolam ad Orcelium super ea tota re, Centur. Miscell. III, 11. L. Conferri meretur Böttigeri Sabina, ubi egregie, ut solet, de hac re egit.

21. Sumtum est hoc praeceptum ex eo, quod Zenoni quaerenti, quomodo optime victu-

intra te sunt. Ad meliores transi. cum Catonibus vi-
ve, cum Laelio, cum Tuberone: quod si convivere
etiam Graecis iuvat, cum Socrate, cum Zenone ver-
sare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, an-
tequam necesse erit. Vive cum Chrysippo, cum Posi-
donio. Hi tibi tradent divinorum humanorumque no- 22
titiam. hi iubebunt in opere esse: nec tantum scite
loqui, et in oblectationem audientium verba iactare,
sed animum indurare, et adversus minas erigere.
Vnus est enim huius vitae fluctuantis et turbidae por-
tus, eventura contemnere, stare fidenter, [f] aperte tela
fortunae adverso pectore excipere, non latitantem,
nec tergiversantem. Magnanimos nos natura produxit: 23
et ut quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam sub-
dolum, quibusdam pavidum, ita nobis gloriosum et ex-
celsum spiritum, quaerentem ubi honestissime, non
ubi tutissime vivat; simillimum mundo: quem quantum
mortalibus passibus licet, sequitur aemulaturque. Pro-
fert se, laudari et adspici credit. Dominus omnium

f. *aperte.* Ita legendum contendit ex uno suorum Pint.: at reliqui codd. et edd. *ad portum*, unde Lipsius *ad portam* vel *ac promtum*, Pontanus *ad proram:* Gronov. *ac rectum*, qui confert Ep. 37, 2. De Provid. c. 2 et 3. Triller obss. crit. III, 6 p. 179. *adapertum* i. e. nudum, liberum, *exsertum.* Equidem *ad portum* retineam, i. e. in isto animi statu firmo eventura contemnendi. Locum tamen nondum persanatum puto.

victurus esset, responsum oraculo dicitur: *εἰ συγχρωτίζοιτο τοῖς νεκροῖς*: quo ille accepto totum se ad legendos veterum libros contulit. E Diogene Laert. VII, 2 notavit Muretus. *Alter*, Socrates, qui mortem, si advenerit, aequo animo ferre docet, *alter*, Zeno Citticus conditor Stoae, qui sine morbo sibi manus intulit, et id fas iusque esse, inter dogmata prodiderat. Vide Manud. in philos. stoic. III, 22. L.

23. *mundo*] i. e. coelo atque aetheri. Nam et hoc mundus et e coelo noster spiritus, ut Stoici docent. L. *Profert se, laudari et adspici credit* i. e. ita agit, ut illi, qui in ope-

24 est, supra omnia est. itaque nulli se rei submittit: nihil illi videtur grave, nihil asperum, quod virum incurvet.

Terribiles visu formae, letumque labosque:

minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, et tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori dies vertit ad risum.

Terribiles visu formae, letumque labosque,

25 egregie Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, quam fama vulgavit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, et aiunt nos loqui maiora, quam quae natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo? ipsi quoque
26 haec possunt facere, sed nolunt. Denique quem unquam ista destituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus:

opere laudibus et conspectu eorum, quos reverentur, aut quibus se venditant, animentur: existimat, sibi theatrum esse, et in se plurimorum oculos conversos. Gronov. Versus Virgil. est Aen. VI, 277.

25. Agit de sapiente stoico, quem ut virtutis imaginem vivam proposuisse Stoae conditores constat, quo virtutem, quum conspici non possit, ea dignitate commendarent, quae hominum animos in se convertere atque allicere queat. Quod quidem dogma quum saepenumero impugnaretur tamquam res imaginaria et humanitatis viribus altior, summopere annisi sunt Stoici docere, hominem illud virtutis fastigium attingere posse, quod Herculem (Epictet. Diss. II, 16. III, 24), Socratem, Zenonem, Diogenem, Catonem, Tuberonem al. consequutos esse monstravere. Caeterum haec ita dicta sunt, ut paene nostra memoria ab amico et defensore Ethices, quam Philosophia critica docet, prolata esse putaveris.

mus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessitium senem, per omnia aspera iactatum; [g] invictum tamen et paupertate, quam graviorem illi domestica onera faciebant, et laboribus, quos militares quoque pertulit, [h] et quibus ille domi exercitus, sive uxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem, sive liberos indociles, et matri quam patri similiores. Sic fere 27
aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis saeviore. Viginti et septem annis pugnatum est: post finita arma, triginta tyrannis noxae dedita est civitas, ex quibus plerique inimici erant. Novissima damnatio est sub gravissimis hominibus impleta. obiecta est et religionum violatio, et iuventutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in rempublicam dictus est: post haec carcer, et venenum. Haec usque eo animum Socratis non move- 28
runt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabilem laudem, et singularem, usque ad extremum servavit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae.

g. *invictum tamen* omnium codd. et edd. lectio est. Pint. ex uno mss. *invictum fame et paup.* Aliquid vitii maioris, ait Gruter., latet, quod non ego nunc detego. At equidem locum pro sano habeo.

h. *et quibus ille domi exercitus, sive uxorem eius spectes* etc. Sic omnes fere codd. et edd.; praeterquam quod alii: *quibus ille domi exercitus, sive uxorem*, sine *et*: alii etiam sine *et*: *sive in uxorem. τὸ et*, et *spectes* Muretus ex ingenio invexit, et mox *sub gravissimis criminibus*. Editio vetus habet: *quosque variis domuit exercitus*. Mihi totus hic locus: *et quibus — similiores* non a Seneca esse videtur.

26. *Socratem perpessitium senem*] Ita eum vocat quoque Ep. 53, 6, qui multa perpessus est. Cf. de Ira II, 6. Epictet. Diss. II, 25 p. 290 Schweigh. ed. Meiners Geschichte der Wiss. II p. 346 sqq.

29 Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo et infeſtius fortuna egit, et pertinacius. Cui quum omnibus locis obſtitiſſet, noviſſime et in morte: oſtendit tamen virum fortem poſſe invita fortuna vivere, invita mori. Tota illi aetas aut in armis eſt exacta civilibus, aut [i] in aetate concipiente iam civile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, in ſervitute vixiſſe: niſi forte Cn. Pompeium, et Caeſarem, et Craſſum putas libertatis
30 ſocios fuiſſe. Nemo mutatum Catonem, toties mutata republica, vidit: eundem ſe in omni ſtatu praeſtitit. In praetura, in repulſa, in accuſatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa reipublicae trepidatione, quum illinc Caeſar eſſet decem legionibus pugnaciſſimis ſubnixus, [k] totis externarum gentium praeſidiis; hinc Cn. Pompeius, ſatis unus adverſus omnia. Quum alii ad Caeſarem inclinarent, alii ad Pompeium, ſolus Cato fecit aliquas et reipubli-
31 cae partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem et omnem erectum ad res novas vulgum: hinc optimates et equeſtrem ordinem, quidquid erat in civitate ſancti et lecti: duos in

i. *in aetate.* Membranae cum Tarviſina edit. *intacta*, unde Gron. emend. *in pace.*

k. *totis.* ſic omnes codd. et edd praeter unam rom., quam aliae poſtea ſequutae ſunt: *tot.* Male Pint. inverti voluit ordinem verborum: hinc Cn. Pompeius *totis ext. g. praeſ.*: at Seneca ſtatim addit: ſatis unus adverſus omnia. Caeſaris autem copias externis militibus conſtitiſſe notum eſt: contra Pompeius tunc ſolus erat Romae.

29. De M. *Catone* exſtat egregia vitae deſcriptio Plutarchi. Cf. Cicero p. Mur. 29. Salluſt. Catil. 54. Senec. de Benef. II, 20, et Garvius ad Cic. de Offic. I p. 214 ſq. Vitas C. Iul. *Caeſaris*, *Cn. Pompeii* magni, et *Craſſi* Plutarch. quoque deſcripſit. Verſus eſt Virgil. Aen. I, 458 ubi nunc vulgatur *Atridas:* ſed cf. ibi Heynius.

in medio relictos, Rempublicam et Catonem. Miraberis, inquam, quum animadverteris

Atridem, Priamumque, et saevum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc 32
fert de utroque sententiam. Ait se, si Caesar vicerit, moriturum: si Pompeius, exsulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi et victo et victori constituerat, quae constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africae solitudines pedes
duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? et in 33
collibus arentibus, sine ullis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit: et quoties aquae fuerat occasio, novissimus bibit. Vides honorem et notam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? et Pompeium et Caesarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul provocavit. Vides 34
tam mortem posse contemni quam exsilium? et exsilium sibi indixit et mortem, et interim bellum. Possumus itaque adversus ista tantum habere animi: libeat modo subducere iugo collum. In primis autem [1]respuendae sunt voluptates: enervant, et effeminant, et

1. *respuendae.* Sic Erasm., editio vet. et Muretus. Lipsius dederat *despuendae.*

32. *per medias Africae solitudines — exercitum.*] A Cyrenis in Mauritaniam contendit. Plutarchus in vita et maxime Lucanus Pharsal. lib. IX graphice iter atque eius incommoda exsequitur. L.

33. *novissimus bibit.*] Lucan. IX, 591: — Vltimus haustor aquae. cum tandem fonte reperto Indiga conatur laticis potare iuventus, Stat dum lixa bibat. *pila lusit.* cf. Ep. 71, 8.

et multum petunt. multum autem a fortuna petendum eſt. Deinde ſpernendae opes: auctoramenta ſunt ſervitutum. Aurum et argentum, et quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. non poteſt gratis conſtare libertas. Hanc ſi magno aeſtimas, omnia parvo aeſtimanda ſunt.

EPISTOLA CV.

Ad ſecuritatem conſervandam dat praecepta amico ſuo. Suadet ei, ut ea omnia conſideret, quae hominem in hominis perniciem inſtigent. Haud dubie reſpexit in his exſequendis ad tempora ſua; ſed tam caute, ut nihil certo definiat, ſemper limites, quos migrare nefas ſit, obſervet, et ea moneat, quae cuique poſſint eſſe uſui. Amicus, ad quem haec epiſtola miſſa eſt, Lucilius, fuit homo mediocris fortunae et haud ſemel metuit ſibi inſidias neſcio a quo; et qui procurationem Siciliae in tempus aliquod reliquiſſe videtur, ut amicos et res ſuas inviſeret.

Quae obſervanda tibi ſint, ut tutior vivas, dicam. Tu tamen ſic audias cenſeo iſta praecepta, quomodo ſi tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem [a] in Ardeatino tuereris. Conſidera, quae ſint quae hominem in perniciem hominis inſtigent: invenies ſpem, invi-

a. *in Ardeatino.* ita Eraſmus et, ut videtur, Pint. qui tacet. Quidam tamen libri mſſ. adiiciunt: *ſine metu erroris:* quae tamen verba a ſtudioſo quodam explicationis cauſſa margini appicta et deinceps in textum invecta eſſe, cum Eraſmo et Grutero credam.

34. *auctoramenta ſervitutum*] Sic Cicero de Off. I, 42: eſt enim illis (mercenariis) ipſa merces auctoramentum (praemium) ſervitutis.

1. *Tu tamen — tuereris*] i. e. ſumma amicitiae fiducia audies mea praecepta. *In Ardeatino.* erat igitur villa, praedium, quo amicus ſeceſſerat. *Ardeatium* autem ager, qui duobus fere milliar. germ. (70 ſtad.) a mari diſtabat, parum ſanus habebatur. Strabo V, 3, 5 p. 156 ed. lipſ. vocat proinde eam et adiacentem regionem Latii

invidiam; odium, metum, contemtum. Ex omnibus 2
istis, adeo levissimum est contemtus, ut multi in illo remedii caussa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contemto pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens praeteritur: cum stante pugnatur. Spem impro- 3
borum vitabis, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam et improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiamsi parum nota sunt. Sic vero invidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaveris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, nemi- 4
nem lacessendo gratuito: a quo te sensus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, praestabit tibi et fortunae mediocritas, et ingenii lenitas: quum te esse homines scient, quem offendere sine

Latii ἑλώδη καὶ νοσερὰν (palustrem et morbis expositam). Propter belli clades et vastationes non satis culta fuisse videtur haec regio.

2. *ut multi in illo — delituerint*] Exemplo est Brutus olim ille liberator Romae a regibus, qui contemtu tutus esse, ubi in iure parum praesidii esset, statuit. Liv. I, 56. Ipse noster contemtu tutus fuit sub imperat. Caligula, quem a consilio Senecae interficiendi reflexit meretricula persuasione, Senecam phthisi laborantem mox moriturum esse, referente Dione Cassio 59, 19.

3. *etiamsi parum nota sunt*] etiamsi indoles et natura insignium vera incognita sit, quippe quae molestiis plenae possessorem magis premere quam recreare solent: sed specie falsa plerumque ducuntur homines. *in sinu gaudere* i. clam g. Tibull. IV, 13 8: qui sapit, in tacito gaudeat ille sinu! ubi Broukhus. et Vulp. proverbialem locutionis usum illustrant.

4. *Quidam odium — inimicum.*] Etsi neminem offendissent, atque ideo nullum sibi inimicum fecissent, tamen in odium incurrerunt. Sic ex invidia odium oriri potest: exemplo sit Aristides iustus, Athenis eo uno nomine in exilium eiectus, qui cuique vel e Corn. Nepote notus est.

ſine periculo poſſint. Reconciliatio tua et facilis ſit,
et certa. Timeri autem tam domi moleſtum eſt,
5 quam foris: tam a ſervis, quam a liberis. Nulli non
ad nocendum ſatis virium eſt. Adiice nunc, quod,
qui timetur, timet. nemo potuit terribilis eſſe ſecure.
Contemtus ſupereſt: cuius modum in ſua poteſtate ha-
bet, qui illum ſibi adiunxit, qui contemnitur, quia
voluit, non quia debuit. Huius incommodum et artes
bonae diſcutiunt, et amicitiae eorum, qui apud ali-
quem potentem potentes ſunt. quibus applicari expe-
diet, non implicari: ne pluris remedium, quam peri-
6 culum conſtet. Nihil tamen aeque proderit, quam
quieſcere, et minimum cum aliis loqui, plurimum ſe-
cum. Eſt quaedam dulcedo ſermonis, quae irrepit,
et blanditur, et non aliter quam ebrietas aut amor ſe-
creta producit. Nemo, quod audierit, tacebit: nemo,
quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit,
7 non tacebit auctorem. Habet unuſquiſque aliquem, cui
tantum credit, quantum ipſi creditum eſt: ut garruli-
tatem ſuam cuſtodiat, et contentus ſit unius auribus,
populum faciet. Sic quod modo ſecretum erat, rumor
eſt. Securitatis magna portio eſt, nihil iniqui facere.
8 Confuſam vitam et perturbatam impotentes agunt: tan-
tum metuunt, quantum nocent: nec ullo tempore va-
cant.

5. *Huius incommodum* rel.] Suadet, ut qui contemtu tutari ſe velint, tum philoſophiae ſtudio ſe dedant, tum in clientelam et tutelam potentium veniant: qua de re verbum *applicare* proprium eſſe ſolet. Cf. Gronovii Obſſ. I, 9 p. 65 ed. lipſ.

6. Taciturnitas utique Neronis aetate virtus erat, quae vel maxime commendari et obſervari debebat, delatoribus inprimis tunc temporis vigentibus et graſſantibus.

7. *populum faciet*] qui uni vulgat ſecretum, vulgat plerumque omnibus. Laudat Plutarchus de Garrulitate p. 110 Vol. X. c. 10 Hutt. e poeta neſcio quo: *καὶ πρὸς ἄνδρ' εἰπὼν ἕνα, Πύθοιντ' ἂν ἀστοὶ πάντες.*

cant. Trepidant enim, quum fecerunt, haerent, conſcientia aliud agere non patitur, ac ſubinde [b] reſpicere ad ſe cogit. Dat poenas, quiſquis exſpectat: quiſquis autem meruit, exſpectat. Tutum aliqua res in mala 9
conſcientia praeſtat, nulla ſecurum. putat enim ſe, etiamſi non deprehenditur, poſſe deprehendi: et inter ſomnos movetur, et quoties alicuius ſcelus loquitur, de ſuo cogitat. Non ſatis illi obliteratum videtur, non ſatis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam: nunquam fiduciam.

EPISTOLA CVI.

Amico, qui quaeſiverat, bonum an corpus ſit, reſpondet ſecundum diſciplinam Stoae: bonum eſſe corpus, quoniam faciat: idcirco affectus, virtutes morboſque animorum eſſe corpora. Tandem monet, eſſe argutias haſce diſputationes, quae non faciant bonos ſed doctos, ideoque ſupervacuis eſſe adnumerandas.

Singularis hic locus naturalis Philoſophiae de Corporibus ſaepenumero Stoae adverſariis anſam ridendi praebuit, uti v. c. videre licet e Plutarchi libro de Stoicorum Repugnantiis (Vol. XIII Hutt.). Recte quidem obſervat Tiedemann (Syſtem der ſtoiſchen Philoſ. II, 15 ſqq.) poſt Lipſium in Phyſiol. Stoic. II, 4. ſq., ortum ſuum duxiſſe ex diviſione omnium rerum in duas claſſes, quarum altera omnes eas complectebatur, quae efficiant aliquid aut moveri queant: has omnes σώματα, vi vocabuli a communi uſu deflexa ac philoſophia in materialiſmum, quem vocant, converſa, vocaverunt: altera incorporales res tenuit, ἀσώματα, effatum (τὸ λεκτὸν), vacuum ſpatium, locum, tempus.

Cf. Tiedemanni Geiſt der ſpek. Philoſ. II, 434 ſqq.

Tar-

b. *reſpicere.* Membranae cum edd. *reſpondere*, non *reſpicere.* Probat Gronov. Intelligit Seneca conſcientiam ſuggerentem: quid feci? quid fiet? quid patiar?

9. *Tutum aliqua res* rel.] Cf. Ep. 97, 11, ubi ſimilia occurrunt, et dictum Epicuri: Poteſt nocenti contingere, ut lateat, latendi fides non poteſt. Cf. Wyttenbach. ad Plutarch. de Sera Numinis Vindicta p. 59.

Tardius rescribo ad epistolas tuas. non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem cave audias: vaco, et omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, et argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem [a] ei, de quo quaerebas?
2 Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle complecti, et omnes ad eam pertinentes quaestiones explicare. Itaque dubitavi, utrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem: humanius vi-
3 sum est, tam longe venientem non detinere. Itaque et hoc ex illa serie rerum cohaerentium excerpam, et si qua erunt huiusmodi, non quaerenti tibi ultro mittam. Quae sint haec, interrogas? Quae scire magis iuvat, quam prodest: sicut hoc, de quo quaeris, [b] bo-
4 num an corpus sit. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum agitat animum, et quodammodo format et continet: quae ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, et quae

a. *ei.* Sic plurimi codd. et Erasm. probante Gronov., qui laudat M. Senecae praef. III Excerpt. Illius orationes non legunt nisi eas, quibus Cestius rescripsit. Muretus ex uno Pint. cod. restituit: *tibi*, quam lectionem et editio vet. habet.

b. *bonum an c.* Ita omnes codd. et edd. praeter Muret., qui habet *an bonum c.*

2. *scis enim me moralem philosophiam — explicare.*] Hos Moralium libros a Lactantio II, 3 et alibi citatos, quos et noster Ep. 109, 14 commemorat, periisse constat. Spectat autem haec quaestio, aliaeque eiusdem argumenti ad moralem philosophiam, quippe quae de bono et malo exponere debet. *tam longe venientem* sc. ex Sicilia.

4. *Bonum prodest*] Haec est Boni definitio stoica. Prodest autem, quatenus ad virtutem nos evehit s. moralem hominis statum consummat, ideoque *facit*, actionibus se monstrat, indi-

quae animi ſunt. nam et hic corpus eſt. bonum hominis neceſſe eſt corpus ſit, quum ipſe corporalis. Mentior, niſi et quae alunt illud, et quae valetudi- 5
nem eius vel cuſtodiunt vel reſtituunt) corpora ſunt: ergo et bonum eius corpus eſt. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora ſint, ut aliud quoque, de quo non quaeris, infulciam: tanquam ira, amor, triſtitia. ſi dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adſtringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent ſanguinem. Quid ergo? tam 6
manifeſtas corpori notas credis imprimi, niſi a corpore? Si affectus corpora ſunt, et morbi animorum, et avaritia, crudelitas, indurata vitia, et in ſtatum inemendabilem adducta: ergo et malitia, et ſpecies eius omnes, malignitas, invidia, ſuperbia. Ergo et bona. primum quia contraria iſtis ſunt: deinde, quia eadem tibi indicia praeſtabunt. An non vides, quan- 7
tum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem

indicat. Cf. Tiedemanni Syſtem. II, 34 ſq. Nos quidem enuntiaremus haec ſic fere: Omnia quae corpori, quod agitant moventque, propria ſunt, ea cum eius bona, tum vero etiam ipſa corpora ſunt. Atqui animus quippe faciens eſt corpus. Ergo bona, quae eundem agitant, eique propria ſunt, etiam corpora ſunt. Cf. Ep. 117 init.

5. *an frontem adſtringant*] propter iram: ſollennis loquendi formula eſt, frontem contrahere, adducere: cf. Wernsdorf. ad Poet. Min. Lat. IV p. 260: eadem ratione uſi ſunt Graeci, *τὰς ὀφρῦς ἀνασπᾷν, ἀνάγειν* rel. vide Hemſterhuſ. ad Ariſtoph. Plut. p. 255 et ad Lucian. II, 457 bip. unde ſua hauſit Bach. ad Xenoph. Sympoſ. III, 10. *an faciem diffundant*, *διαχύωσι*, laetam reddant, exporrigant frontem. Video nunc Trillerum utriusque linguae peritiſſimum olim medicum in Obſſ. crit. III, 12 p. 202 ſqq. eadem ratione expoſuiſſe hunc locum, mihique otium feciſſe.

6. *niſi a corpore*] imprimantur? *Ergo et bona* corpora ſunt. Locus Lucretii eſt I, 305. cf. Aul. Gell. V, 15.

nem prudentia? quantam modestiam et quietem reve-
rentia? quantam serenitatem laetitia? quantum rigo-
8 rem severitas? quantam remissionem veritas? Corpora
ergo sunt, quae colorem habitumque corporum mu-
tant, quae in illis regnum suum exercent. Omnes au-
tem quas retuli virtutes, bona sunt, et quidquid ex
illis est. Numquid est dubium, an id quo quid tangi
potest, corpus sit?

Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla
potest res.

9 ut ait Lucretius. Omnia autem ista quae dixi, non muta-
rent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiam-
nunc, cui tanta vis est, ut impellat et cogat et retineat
et iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet?
non audacia impellit? non fortitudo immittit, et
impetum dat? non moderatio refraenat et revocat?
10 non gaudium extollit? non tristitia adducit? Denique
quidquid facimus, aut malitiae aut virtutis gerimus im-
perio: quod imperat corpori, corpus est: quod vim
corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale
est: bonum hominis, et corporis bonum est: itaque
corporale est. Quoniam, ut voluisti, morem gessi
tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te
11 video. Latrunculis ludimus: in supervacuis subtilitas
teri-

9. *Etiamnunc*] i. e. praeterea. Saepe hoc sensu occurrit ap. Senecam, e. c. de Benef. V, 6. 10. 12. Ep. 109, 8. 117, 3.

11. *Latrunculis ludimus*] Ludus erat, cui alii nostrum Tocategli, Aus und ein, alii ludum scaccorum et Damiludium assimilant. Vide ad de Tranq. An. c. 14, 4: et cf. Wernsdorf. ad Poet. m. l. To. IV. Excurs. XI p. 406. et Barthelemy Voyage du jeune Anach. II chap. 20. Saepe autem nostrum Dialecticam impugnare, quin totum genus istud exturbandum iudicare, iam

teritur. non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: immo simplicior. paucis opus est ad mentem bonam literis. Sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic literarum quoque intemperantia laboramus: non vitae, sed scholae discimus.

EPISTOLA CVII.

Amicum de fuga servorum suorum sollicitum consolatur. Monet autem talibus rebus offendi, et de iis queri ridiculum esse, quippe quae quotidie accidant ex lege et conditione vitae atque naturae omnia sapientissime ordinantis. Quare contra omnes et maiores calamitates praeparetur animus, quandoquidem ea effugere non licet. Contemnendae proinde sunt, futura saepe cogitando et praesumendo quae et maiora esse possunt, quam accidere solent. Quidni enim maius malum accidere potuisset, quam fuga servorum, quae multis accidit? Iam vero nihil eorum miremur, ad quae nati sumus omnes: nam omnia mutationibus exposita sunt, et Deo auctore proveniunt, quem non obiurgantes comitari debemus, sed impigre atque alacriter obtemperantes.

Vbi illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus subtilitas? ubi magnitudo? Tam pusilla te angunt? servi occupationes tuas occasionem fugae putaverunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, [a] et vocentur) quota pars

V 2

a. *et vocentur.* Sic Erasm. et omnes codd. atque edd. At Pintian. coni. *et ita voc.* Mox editionem rom. insistentem Pint. con-

iam vidimus, e.c. Ep. 45. 48. 71. 82. 88. 89. 113. Cautiorem se praestitit Epictetus, qui duabus diss. (I, 7. et 8) utilitatem huius artis tuitus est.

non vitae, sed scholae discimus. Similiter queritur Epictet. Enchirid. c. 51.

1. *Epicurus noster*] qui amicitiam mirum in modum coluit,

pars abesset rebus tuis? Desunt illi, qui et operam tuam conterebant, et te aliis molestum esse credebant.
2 Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitae conditio est, quae balnei, turbae, itineris: quaedam intermittentur, quaedam incident. Non est delicata res, vivere. Longam viam ingressus es: et labaris oportet, et arietes, et cadas, et lasseris, et exclames, O mors! id est, [b] metiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc
3 iter. Mori me vult? praeparetur animus contra omnia.

coniecturae vestigiis sequi placuit: *quota pars abesset rebus tuis? Desunt illi, qui et operam* etc. Vulgata Erasmi erat: *quo turpius non omnibus sit rebus tuis. Desunt illi* etc. quae sensu carent.

b. *metiaris.* nonnullae membranae, prob. Lipsio et toto sententiarum nexu poscente. Antea: *mentiaris*, pravo sensu. Vniversam enim vitae calamitatem illa nunc reposita voce bene complectitur, quam modo per partes exsequutus erat.

luit, ideoque non solum a coaevis suis asseclis, sed a posteris quoque magni fiebat. cf. Baylii Diction. Epicure, not. D. Stoici contra solos sapientes inter se amicos esse dixere: reliquos magis socios appellavere, et utilitate quadam iunctos quam amicos, notante Lipsio. cf. Ep. 9. *Nostrum* autem appellat ideo, quod magni eum fecit. Si amici, ait, te deciperent, iacturam ampliorem faceres, quam nunc, quum servi te deserant, tibi nec fideles nec amici.

2. *quaedam intermittentur*] i. quaedam te non petent, te transibunt. Ita intermissa pars a flumine, intermissa moenia, intermissus locus custodiis etc. neglectum denotant, Lexicographis Stephano et Schellero non praetermissum. *Non est delicata* i. mollis inersque. *Metiaris* sc. viam: oportet sis in peregrinatione, quacum vita saepe comparatur. cf. Gatack. ad M. Anton. II, 11. 17. *alio efferes* mortuum.

3. *Mori me vult?*] i. e. iter ad mortem me ducit? *Praepare-*

nia. Sciat ſe veniſſe, ubi patiatur fulmen; ſciat ſe veniſſe, ubi

Luctus et ultrices poſuere cubilia curae,
Pallenteſque habitant morbi, triſtisque ſenectus.

In hoc contubernio vita degenda eſt. Effugere iſta non potes, contemnere potes: contemnes autem, ſi ſaepe cogitaveris, et futura praeſumſeris. Nemo non 4
fortius ad id cui ſe diu compoſuerat, acceſſit, et duris quoque, ſi praemeditata erant, obſtitit. At contra imparatus, etiam leviſſima expavit. Id agendum eſt, ne quid nobis inopinatum ſit: et quia omnia novitate graviora ſunt, haec cogitatio aſſidua praeſtabit, ut nulli ſis malo tiro. Servi te reliquerunt! Alium com- 5
pilaverunt, alium accuſaverunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis accidit. Deinceps quae multa et varia ſunt, in nos diriguntur. Quaedam in nos fixa ſunt, quaedam vibrant, et cum maxime veniunt, quaedam ad alios perventura nos ſtringunt. Nihil miremur eorum, ad 6
quae nati ſumus: quae ideo nulli querenda, quia paria ſunt omnibus. Ita dico, paria ſunt. nam etiam

paretur — omnia. cf. Ep. 18. Horat. Carm. II, 10, 13 et 14: Sperat infeſtis, metuit ſecundis Alteram ſortem bene praeparatum Pectus. Verſus ſunt Virgil. Aen. VI, 274. 275. *Sciat — fulmen.* More ſuo ex omnibus periculis unum eligit, fulmen, quo icti homines interdum interimuntur. Lipſius tamen ait, ſe ex hac lectione nihil concinnare.

5. *Quaedam in nos fixa ſunt rel.*] Imagine arcus et ſagittarum utitur: quaedam ſagittae iam inhaereſcunt nobis, quaedam in eo ſunt, ut nos petant, quaedam paene transvolant. Et hic corruptelam neſcio quam ſubodoratur Lipſius.

6. Vides hic et ſqq. doctrinam ſtoicam de libertate coniunctam cum illa de providentia, nixamque diſcrimine notiſſi-

quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius eſt, non quo omnes uſi ſunt, ſed quod omnibus latum eſt. Imperetur aequitas animo, et ſine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum eſt. aeſtas calores refert: aeſtuandum eſt.
7 intemperies coeli valetudinem tentat: aegrotandum eſt. Et fera nobis loco occurret, et homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non poſſumus: id poſſumus, magnum ſumere animum, et viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, et naturae con-
8 ſentiamus. Natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat. Nubilo ſerena ſuccedunt: turbantur maria, quum quieverunt: flant invicem venti: noctem dies ſequitur: pars coeli conſurgit, pars mergitur: contrariis rerum aeternitas conſtat. Ad hanc legem animus noſter aptandus eſt: hanc ſequatur, huic pareat; et quaecunque fiunt, debuiſſe fieri putet:
9 nec velit obiurgare naturam. Optimum eſt pati, quod emendare non poſſis: et Deum, quo auctore cuncta proveniunt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt,

tiſſimo rerum, quae in noſtra poteſtate non ſunt (neceſſitatem naturalem vocaremus) et quae in ea ſunt: τὰ μέν ἐστιν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, Epictet. Enchir. I. Diſſ. IV, 1. et 12. Etſi in tota hac ſententiarum ſtoicarum ſerie nunc facile deprehenduntur, quae non ſatis coeant et recte impugnentur, tamen ita iſtas comparatas eſſe agnoſcas, ut tum diſcrimine inter hominem, quatenus e ſenſibus pendet, et inter rationalem animum, tum inter regnum rationis et apparitionum mundi ſenſualis probe ab iis iam animadverſo, in eodem tramite incederent Stoici, qui conditorem Philoſophiae criticae ad rectiorem de libertate doctrinam perduxit. Cf. Kantii Critik der prakt. Vernunft I, 1, 3. Ei. Critik der reinen Vernunft p. 538 — 558. *Ita dico, paria ſunt:* quatenus fieri poſſunt: poſſibilitate caſuum continetur paritas. *Aequum — latum eſt* i. e. leges naturae omnibus hominibus

est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quidquid patimur, in-
textum est; et sic alloquamur Iovem, cuius guberna- 10
culo moles ista dirigitur, quemadmodum Cleanthes noster versibus disertissimis alloquitur, quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, celsique dominator poli, 11
Quocunque placuit. nulla parendi mora est.
Assum impiger. fac nolle. comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic vivamus, sic loquamur. paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit: at contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, et de ordine mundi male existimat, et emendare mavult deos, quam se.

bus latae sunt modo aequo, etiamsi non aequo modo iis utuntur.

10. *Cleanthes*] auditor et amicus Zenonis, cuius egregius Hymnus notissimus est (Brunk Poet. Gnom. p. 141 sq.), cf. Fabricii Bibl. gr. III, 553. Harl. Exemplum Ciceronis imitatur, quem saepe graecorum poetarum versus in sermonem latinum convertisse constat, etsi eloquentia eum in carminibus destituit, iudice M. Seneca Praef. 3 Controv. Iambi, quos convertit noster, Cleanthis exstant apud Epictet. Enchirid. LII ubi cf. Intpp. Sunt hice: *Ἄγου δέ μ', ὦ Ζεῦ. καὶ σύ γ' ἡ Πεπρωμένη, Ὅποι ποθ' ὑμῖν εἰμὶ διατεταγμένος. Ὡς ἕψομαί γ' ἄοκνος· ἢν δὲ μὴ θέλω, Κακὸς γενόμενος οὐδὲν ἧττον ἕψομαι.*

EPI-

EPISTOLA CVIII.

Priusquam amici quaestionem expediat, docendum putat, quomodo philosophiae operam dare optimum sit. Ac primum quidem monet, ut per partes, sensim sensimque discere atque in studium philosophiae incumbere praeferat. Ita deinde fiet, ut, quod Attalus dicebat Senecae iuveni, quotidie et sanior et sanabilior evadat ille, qui philosophiae operam suam navaverit strenue. Nam vis Philosophiae magna est. Sed hoc fieri debet non negligenter, non oblectamenti, boni temporis fallendi caussa. Moventur, afficiunturque quidem multi facile, quoniam quisque semen virtutis in se habet, sed pauci mente hac sic affecta utuntur tamquam norma vitae. Quare in illud vehementer incumbendum est, ut, si quando sensus tales excitati sint, eos clariores faciamus vel carminibus, ut vehementius urgeamus instemusque, ne auditores ex animo veritatem, cuius vim agnoverint, dimittant, sed exerceant agendo. Hoc ipse expertum esse narrat Seneca, quum Attalum, Sotionemque iuvenis audiret, et omnes experturos esse putat quippe ad optima quaeque natos, modo non interdum praecipientes peccarent, qui docere malunt disputare quam vivere. Hoc illustratum dat exemplis quibusdam e Virgilio petitis atque e Cicerone, quos aliter grammaticus, aliter philosophus legit. Itaque auditio lectioque philosophorum ad propositum beatae vitae trahenda est, ut inde praecepta mutuemur, quae mox in rem transferantur.

Id de quo quaeris, ex his est, quae scire, tantum eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus quia [a] pertinet et properas, nec vis exspectare libros, quos quum maxime ordino continentes totam moralem philosophiae partem, statim expediam. Illud tamen prius scri-

a. *pertinet et.* Erasm. et vett. libri: *quia pertinet properas.* Pintianum, qui dixerat habere quosdam libros *pertinet pertinaciter* pr., sequutus est Muret. Cum Gronovio restitui: *pertinet et.* Mox *ordino* Nic. Faber e mss. libris reposuit, quum alii haberent: *maxime ordine*, *ordinem*, *maximo ordine.* §. 4. *apud phil.:* at ed. vetus habet *ad*, quod, Gronovio ad Liv. VII, 7 docente, itidem bene habet.

1. Quaesiverat, an sapiens sapienti prosit? cf. Ep. sequens. *libros — partem.* cf. ad Ep. 106, 2.

scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi,
qua flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impe-
diat. Nec passim carpenda sunt, nec avide invadenda 2
universa: per partes pervenitur ad totum. Aptari onus
viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere
possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hau-
riendum est. bonum tantum habe animum: capies,
quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se ma-
gis laxat. Haec nobis praecipere Attalum memini, 3
quum scholam eius obsideremus, et primi veniremus,
et novissimi exiremus, ambulantem quoque illum ad
aliquas disputationes evocaremus, non tantum paratum
discentibus, sed obvium. Idem, inquit, et docenti,
et discenti debet esse propositum: ut ille prodesse ve-
lit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas ve-
nit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior do-
mum redeat, aut sanabilior. Redibit autem; ea enim 4
philosophiae vis est, ut non solum studentes, sed etiam
conversantes iuvet. Qui in solem venit, licet non in
hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna
resederunt, et paulo diutius commorati sunt, odorem
secum loci ferunt: et qui apud philosophum fuerunt,
traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam ne-
gligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non 5
repugnantibus. Quid ergo? non novimus quosdam,

 qui

3. *Attalum*] sub imperat. Tiberio clarum Stoicum, qui solum vertit a Seiano circumscriptus, magnae vir eloquentiae: ex philosophis, quos nostra aetas vidit, longe et subtilissimus et facundissimus. M. Ann. Seneca in Suasoria 2. Fabric. Bibl. gr. III, 544.

4. *Qui in solem — colorabitur*] Similiter Cicero de Orat. II, 14: quum in sole ambulem, etiamsi aliam ob caussam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer —. *qui in unguentaria — ferunt:* ibi et apud tonsores commorabantur saepe homines fallendi temporis caussa et Romae, et Athenis ἐν τῷ μύρῳ. cf. Intpp. ad Aristoph. Eq. 1372.

qui multis apud philosophum annis persederint, et ne colorem quidem duxerint? Quidni noverim? pertinacissimos quidem, et assiduos: quos ego non discipu-
6 los philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum voluptatis caussa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diversorium otii sit. Non id agunt, ut aliqua [b] illic vitia deponant, ut aliquam legem vitae accipiant, ad quam mores suos
7 exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen et cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed verba: quae tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, et transeunt in affectum dicentium, alacres vultu et animo: nec aliter concitantur, quam solent Phrygii tibicinis sono semiviri, et ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchri-
8 tudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuvat protinus quae audias facere. Afficiuntur illi, et sunt quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam con-

b. *illic* a Pint. et Mureto est: alii: *illo*, *illi*.

6. Haec et sequentia vereor ne haud raro a professoribus nostris de auditorum suorum magna parte dici liceat!

7. *nec aliter — Phrygii tibicinis sono semiviri*] De Matris Deae sacerdotibus, Gallis, loquitur, de quibus Lucian. To. I. p. 59. Nigrin. c. 38 ubi cf. Hemsterh., ait, Lipsio verente: sicut phrygiae tibiae sonum qui audiunt, non omnes in furorem aguntur, sed qui Rheae sacrati addictique sunt, illi reminiscuntur eo signo affectus. Praeiverat in simili re Plato in Ione To. IV p. 191. 192 bip. *Ex imperio* Archigalli qui signum iubet dari furent.

conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Om- 9
nibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: quum irritator accessit, tunc illa animi bona [c] velut solita excitantur. Non vides, quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quae publice agnoscimus, et consensu vera esse testamur?

Desunt inopiae multa, avaritiae omnia.
In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, et vitiis suis 10
fieri convicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas evenire, quum a philosopho ista dicuntur: quum salutaribus praeceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, quum illum tuba per longi canalis angustias tractum, potentiorem novissimo exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas effi-

c. *velut solita* omnium fere codd. et edd. lectio. Muretus: *sopita.* Mox §. 10 Cleanthis imago parum sibi constat in lectione olim vulgata: nam sermo est de efficacia et potentia uti soni ad aures, ita orationis vinctae ad animum. Coniectura itaque facili ducebar eo, ut mallem: *potentiorem novissimo*, quam firmatam postea vidi editione veteri: accedit quod unus palat. ap. Gruterum habet *potenti ore:* tamen *novissime* omnes tenent. Itaque reduxi: *potentiorem novissimo* ex., eliminata vulgata: *patentiore novissime* ex. Quae sequuntur, *velut lacerto excussa torquetur*, lectionem receptam et poscunt et confirmant.

9. Versus haud dubie sunt P. Syri, vel Laberii, quae est sententia Mitscherlichii ad Horat. Carm. III, 16, 42 To. II. p. 706. cf. ad Consolat. ad Marc. 9, 4.

10. *Quanto — imperitorum?*] Fortasse cogitavit de Chrysippo, quem huic instituto, quod noster praedicat, indulsisse constat. *Cleanthes.* Cf. ad Ep. 107, 10: sed ubi haec occur-

11 efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: ubi accessere numeri, et egregium sensum adstrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemtu pecuniae multa dicuntur, et longissimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse divitias: eum esse locupletem, qui paupertati suae [d] aptatus est, et parvo se divitem fecit: magis tamen feriuntur animi, quum carmine eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

12 Quum haec atque eiusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim, quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicunt. Hunc illorum affectum ubi videris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, et syllogismis, et cavillationibus, et ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam. quum profecisse te videris, et animos audientium affeceris, insta vehementius.

d. *aptatus*. Sic coni. Pint. et praestat editio vetusta, firmat Senecae usus. Alii *oblatus*, *optatus*: vulg. *aptus*. Mox §. 13 Muretus *concitantur*: praestat tamen omnium codd. et edd. lectio: *conciliantur*.

occurrerint, dicere non habeo, quum, praeter Hymnum in Iovem, omnia eius scripta perierint. *arcta necessitas* propter numeros et pedes; vincta oratio, quae sensus continet et uno tandem quasi impetu protrudit, s. *velut lacerto excussos torquet*, eadem ratione, qua sonus novissime potentior effunditur e tuba, in cuius longo canali ita continebatur, uti sensus nostri pedibus adstringuntur metricis.

11. *aptatus est*] ad eam se accommodat: non ultra modum viresque eius cupit aut sumit. L. Etiam hi versus Publii Syri sunt. Similia Adolomini habet Curtius IV, 1, 25 ubi

tius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, et tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leviterque corruptis iniicit manum veritas, si advocatum idoneum nacta est. Ego certe, quum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, saepe misertus sum generis humani, et illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. Ipse regem se esse 14
dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Quum vero commendare paupertatem coeperat, et ostendere, quam, quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum et grave ferenti: saepe exire e schola pauperi libuit. Quum coeperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis: libebat circumscribere gulam et ventrem. Inde mihi 15
quaedam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad civitatis vitam reductus, ex bene coeptis pauca servavi. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renuntiatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, et se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam unguento abstinemus: 16
e quo-

ubi Raderus nostri loci meminit.

13. *Verisimile non est*] mirum est. *Attalum*. cf. ad §. 3. *Regem se esse dicebat* ut Stoicus. Solus enim sapiens Rex: notissimum paradoxon stoicum. Lipsius laudat suam Manuduct. III, 13.

15. *Magno — servavi.*] Magno ardore philosophiae se dedisse ait, et praecepta illius imitatum esse, sed quum lato clavo sumto honores, quaesturam v. c. (cf. Consol. ad Helv. c. 17) peteret, genus vitae austerum mitigasse.

[e] quoniam optimus odor in corpore eſt. Non luxum dat vino ſtomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt: ita tamen, ut, quorum abſtinentiam interrupi, modum ſervem, et quidem abſtinentiae proximiorem, neſcio an difficiliorem: quoniam quaedam abſcinduntur facilius animo, quam temperantur.
17 Quoniam coepi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philoſophiam iuvenis acceſſerim, quam ſenex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagorae iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abſtinuiſſet, quare poſtea Sextius. Diſſimilis utrique cauſſa erat, ſed utrique magnifica. Hic homini ſatis alimentorum citra ſanguinem eſſe credebat, et crudelitatis conſuetudinem fieri, ubi in voluptatem eſſet
18 adducta laceratio. Adiiciebat, contrahendam materiam eſſe luxuriae: colligebat, bonae valetudini contraria eſſe

e. *quoniam optimus odor in corpore eſt. Non luxum dat vino ſtomachus.* Sic Eraſmi codd. et optimi pal. At Pintianus e codd. dedit: *quoniam optimus olor in corpore eſt nullus. Inde vino caret ſtomachus.* Sed haec Seneca dicere non potuit, quippe qui omnem vini uſum non vetuit: cf. e. c. De Tranq. an. 15, 10 ſqq. Τὰ· *luxum dat* videntur gloſſae *caret*, *carens* etc. locum dediſſe, quae veram lectionem oblitteravere. Mox §. 17: *iniecerit Sotion* eſt ex emend. Pintiani, quum omnes codd. et edd. haberent: *iniecerit. At* ſ. *Ad Socion.* Fortaſſe latuit huius philoſophi praenomen, ſive nomen eius patriae: erat autem Alexandrinus.

16. *Non luxum dat vino ſtomachus*] i. e. non permittit vino, ut immoderato ſumtus nimium calorem crapulamque efficiat: parce eo utitur. Nam vino non omnino ille vinearum tam diligens foſſor abſtinuit. cf. Var. lect. *Decoquere corpus — credimus:* in balneis, qualia deſcribit Ep. 86, 5, calidis.

17. *Sotion*] cf. ad Ep. 49, 2. Bruckeri Hiſtor. crit. Philoſ. II p. 95. De *Sextio* vide ad 98, 13.

esse alimenta varia, et nostris aliena corporibus. At
Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse di-
cebat, et aliorum commercium in alias atque alias for-
mas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit,
nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud
corpus transfunditur. [f] Videbimus, per quas temporum 19
vices, et quando pererratis pluribus domiciliis, in ho-
minem revertatur: interim sceleris hominibus ac par-
ricidii metum fecit, quum possint in parentis animam
inscii incurrere, et ferro morsuve violare: in quo co-
gnatus aliquis spiritus hospitaretur. Haec quum expo- 20
suisset Sotion, et implesset argumentis suis, Non cre-
dis, inquit, animas in alia corpora atque alia descri-
bi, et migrationem esse, quam dicimus esse mortem?
Non credis in his pecudibus ferisve, aut aquâ mersis,
illum quondam hominis animum morari? Non credis
nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem?
nec tantum coelestia per certos circuitus verti, sed
animalia quoque per vices ire, et animos per orbem
agi? Magni ista crediderunt viri. itaque iudicium qui- 21
dem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serva.
Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est:
si

f. *Videbimus.* Sic membranae et antiquiss. edd., et sic loquitur plerumque Seneca. Reduxi Gron. auctore. Antea: *Viderimus.*

18. *At Pythagoras* rel.] Praeclare de hac abstinentia Pythagorae et Pythagoreorum egit Meiners Gesch. der Wiss. I p. 419 sqq., ubi docet, Pythagoram, eiusque amicos antiquissimos non omnibus animalibus, sed quibusdam tantum generibus abstinuisse, posteriores tamen Pythagoreos severiores fuisse. Conferri quoque meretur Tiedemanni liber elegans: Griechenlands erste Philosophen p. 310 sqq. Laudat Lipsius Plutarchi orationes duas (λόγους) de esu carnium (To. XIII. ed. Hutt.).

20. *describi*] distribui. *aquâ mersis* i. e. piscibus; nam et iis vel maxime abstinebant. Plutarch. l. l. L.

si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitatis tuae damnum est? Alimenta tibi leonum et vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus coepi: et anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo,
22 sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmaverim an fuerit. Quaeris, quomodo desierim? In Tiberii Caesaris principatum iuventae tempus inciderat: [g]alienigena tum sacra movebantur: sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, [h]qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii: nec difficulter mihi, ut inciperem melius coenare, per-
23 suasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quae resisteret corpori: tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Haec retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quaeque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere; aliquid discentium, qui propositum afferunt ad praeceptores suos, non

g. *alienigena tum s.* cum Lipsio reduxi. Antea *alienigenarum.* Nam vox *gentium* infarcta est praeter libros.
h. *qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat.* Lectius hanc omnium codd. et edd. lectionem transponi maluit ita: *qui non philosophiam od. sed c. t.* Probat Lipsius.

21. *Quod istic — est?*] Saeva sunt et dura, te indigna, quae tuae crudelitati subtraho. Multa alia restant, in quae crudelis esse potes. Moneo, ne haec cum Lipsio emendatione indigere putes, quippe sincera.

22. *Alienigena tum sacra m.*] Iudaei autem et Aegyptii, sub Tiberio, a. u. c. 772, urbe pulsi et aliquot millia in Sardiniam ablegata. Tacit. Annal. II, 85. Agebat tum Seneca annum aetatis circiter vigesimum. *qui non calumniam — oderat.* Lucem haec accipiunt e Consolat. ad Helv. c. 16, 9 sqq. ubi patris sui antiquum rigorem memorat.

non animum excolendi, ſed ingenium. Itaque quae 24
philoſophia fuit, facta philologia eſt. Multum autem ad rem pertinet, quo propoſito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium ſcrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

—— *Fugit irreparabile tempus.*

Vigilandum eſt: niſi properamus, relinquimur. agit nos, agiturque velox dies: inſcii rapimur. Omnia in futurum diſponimus, et inter praecipitia lenti ſumus.
Sed ut obſervet, quoties Virgilius de celeritate tempo- 25
rum dicit, hoc uti verbo illum, Fugit.

Optima quaeque dies miſeris mortalibus aevi
Prima fugit. ſubeunt morbi, triſtisque ſenectus,
Et labor, et durae rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philoſophiam ſpectat, haec eadem quo debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, ſed fugere; quod currendi genus concitatiſſimum eſt: et optimos quosque primos rapi. Quid ergo ceſſamus nos ipſi concitare, ut velocitatem rapidiſſimae
rei poſſimus aequare? Meliora praetervolant, deteriora 26
ſuccedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod eſt ſinceriſſimum effluit, graviſſimum quodque turbidum-

24. *Philologia*] Inde ab Eratoſthene († 200 ante Chriſt. Alexandriae) ſtudium multiplex variaque doctrina poetae, grammatici, critici, hiſtorici etc. denotari coepit hac voce, Ateiusque Grammaticus Romae primus hanc appellationem aſſumſit, auctore Suetonio de illuſtr. Gram. c. 10. Senecam de critico intellexiſſe patet e §. 30. 31. Verſus Virgil. eſt Ge. III, 284. III, 66. ſq.

26. *Quemadmodum ex amphora* rel.] Cf. Ep. 1. Egregii verſus Antiphanis huc faciunt (ex Stob. Florileg. 118. ap. Winterton. p. 481 et Brunk. Poet. gnom. p. 186): ΣΦόδρ' ἐστιν ἡμῶν ὁ βίος οἴνῳ προσ-

dumque subsidit: sic in aetate nostra, quod optimum, [i]in primo est. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis faecem reservemus. Inhaereat istud animo, et tanquam missum oraculo placeat:

> *Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi*
> *Prima fugit.* ——

27 Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare
optima? quia iuvenes possumus discere, possumus fa-
cilem animum, et adhuc tractabilem, ad meliora con-
vertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, ido-
neum agitandis per studia ingeniis, et exercendis per
opera corporibus. Quod superest, segnius et langui-
dius est, et propius a fine. Itaque toto hoc agamus
animo, et omissis ad quae divertimus, in rem unam
laboremus: ne hanc temporis pernicissimi celeritatem,
quam retinere non possumus, relicti demum intelliga-
28 mus. Primus quisque tanquam optimus dies placeat,
et redigatur in nostrum. quod fugit, occupandum est.
Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen
istud legit, ideo optimum quemque primum esse diem,
quia subeunt morbi, quia senectus premit, et adhuc
adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait,
Virgilium semper una ponere morbos et senectutem.
non mehercule immerito: senectus enim insanabilis
29 morbus est. Praeterea, inquit, hoc senectuti cogno-
men imposuit, tristem illam vocat:

> —— *subeunt morbi, tristisque senectus.*

Non

i. *in primo est.* Nec male *in prima*, inquit Lipsius. Sed melius nihil mutare, ubi non est opus. Vide quae ad Liv. X, 14. Gronov.

Φερῆς· Ὅταν ᾖ τὸ λοιπὸν μικρὸν, ὄξος γίγνεται. Vnde Epigramma ex Anthol. gr. laudatum Lipsio (Anal. Brunk. III, 237) eiusdem argumenti derivatum est. *in primo* loco.

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quaerit, canis leporem, ciconia lacertum. Quum Ciceronis [k] librum de Republica prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiae deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, 30
contra iustitiam dici tam multa potuisse. Quum ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur: Anci pater nullus; Numae nepos dicitur. Praeterea notat, eum quem nos dictatorem dicimus, et in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id exstat in Auguralibus 31
libris: et testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aeque notat, Romulum perisse solis defectione. Provocationem ad populum etiam a regibus fuisse. id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, et Fenestella. Eosdem libros quum grammaticus explicuit, primum *reapse* dici ab Cicerone. id est, re-ipsa, in commentarium refert; nec minus *sepse*, id est, seipse.

k. *librum.* Ita omnes codd. et edd. Sed Muretus ex ingenio dedit: *libros.*

29. Ciceronis *libros de Rep.* periisse, praeter fragmentum e libro VI, Somnium Scipionis, a Macrobio conservatum et illustratum, notum est. Quae hic philologum notasse ait noster, ea Cicero Tusc. Qu. IV, 1 quoque memorat: cf. Middleton on the roman senate (Vol. III. p. 396. Miscellaneous Works).

31. *in Auguralibus libris*] quos Appius, Ciceronis collega, in auguratu scripsit. Cic. ad Div. III, 11. *in Pontificalibus libris*, qui et commentarii pontificum, et Fasti vocantur: initium eorum iam sub Anco Martio factum esse Liv. I, 32 narrat: cf. IV, 3. L. *Fenestella* sub Augusto vixit, annalium auctor non incelebris. Liber qui sub eius nomine circumfertur de magistratibus sacerdotiisque Rom. a Flocco (Fiocchi) in

32 ſeipſe. Deinde tranſit ad ea, quae conſuetudo ſeculi mutavit: tanquam non quod ait Cicero, Quoniam ſumus ab ipſa calce eius interpellatione revocati: hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit verſus, et in primis illos de Africano ſcriptos:

—— Cui nemo civis neque hoſtis
Quivit pro factis reddere opraepretium.

33 Ex eo ſe ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium ſignificaſſe operam, ſed opera. ait enim neminem potuiſſe Scipioni neque civem, neque hoſtem reddere operae pretium. Felicem deinde ſe putat, quod inveniret, unde viſum ſit Virgilio dicere:

—— Quem ſuper ingens
Porta tonat coeli. ——

34 Ennium hoc ait Homero ſurripuiſſe; Ennio Virgilium. Eſt enim apud Ciceronem in his ipſis de Republica hoc Epigramma:

[1] *Si fas endo plagas coeleſtum aſcendere cuiquam:*
Mi ſoli coeli maxima porta patet.

Sed

1. Vulgatam huius epigr. lectionem ex ingenio reſtituit Petr. Pithoeus in Adverſar. I, 11 (in Grut. Theſ. crit. To. 2 p. 757.): *Si fas endo:* quum et hic et ap. Lactant. I, 18 varient libri: *Si faciendo; ſi fas caedendo —: niſi, ni faciendo — ne faciendo.* Cf. Antholog. Lat. To. I. p. 213.

ineunte ſaec. XVI ſcriptus eſt. cf. G. I. Voſſ. de Hiſtoric. lat. I, 19 p. 100.

32. *hanc — dicebant.*] Plinius 35, 17 ſ. 58 ait: creta circum praeducere ſolent ad victoriae notam, i. e. explicante Lipſio, metam ea ſignare, ut conſpicua eſſet: quo alluſum putant ab Horat. Ep. I, 16 fin.: Mors eſt ultima linea rerum. *de* Scipione maiore *Africano,* cuius amicus et comes Ennius fuit.

33. *Virgilio*] Ge. III, 260 ſqq. ubi cf. Heynius.

Sed ne et ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemque, ad propositum beatae vitae trahendam: non ut verba prisca aut ficta captemus, et translationes improbas figurasque dicendi, sed ut profutura praecepta, et magnificas voces, et animosas, quae mox in rem transferantur. Sic ista discamus, ut 35
quae fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vivendum esse praecipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinae circumferunt, nulli non vitio, quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi potest quisquam prodesse praeceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, 36
rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela: quid me potest adiuvare rector navigii attonitus et vomitans? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari, quam ullam ratem? non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quae dicunt, quae turba audiente iactant, aliena sunt: dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, et Posidonius, et ingens agmen tot ac talium. Quomodo 37
probare possint sua esse, monstrabo: faciant quae dixerint. Quoniam quae volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, et in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad rem spinosam, et auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

X 3

35. *Nullos autem* rel.] Hoc reprehendebat Socrates in Sophistis aliisque philosophis suae aetatis, hoc postea multi alii questi sunt, et Seneca, et Lucianus, cuius libri pleni sunt satiricis philosophorum, quos S. carpit, descriptionibus. Utinam nostra tandem tempora talibus philosophis carerent! Ad *praeceptor* trahas quoque *in temp. nauf.*

EPI-

EPISTOLA CIX.

Quaestioni amici in priore epistola propositae respondet: An sapiens sapienti prosit, et quomodo prodesse possit? Nam quum omnia summa in sapiente sint, necesse esse, obiectio est, nullus adiectioni locus sit. Affirmat et distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

Pertinet haec quaestio ad illas argutias, quae disputationibus de sapiente stoico ortum suum debent. Nam facillima erat adversariorum, e. c. Peripateticorum, conclusio, sapientem mentis humanae perfectum bonum habentem (Ep. 89. 3) sapienti non amplius prodesse, ideoque omnem amicitiam tolli, quippe quam nonnisi inter bonos intercedere posse statuebant et rel. Quum Senecae virtus non esse videatur subtiles quaestiones satis feliciter tractandi, etsi nescio quo fato saepius ad eas delabitur, non exspectari potest et in hac disputatione nobis omni ex parte satisfacturum esse. Ceterum nonnisi hac epistola de illa re mentionem iniectam inveni.

An sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, et summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quaeritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, et sapientiam in suo statu continent. desiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum
2 quo quaerat. Peritos luctandi usus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est et sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se movet,
3 sic movetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Praeter haec, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quae invenerit. Semper enim sapienti restabit quod inveniat, et quo animus

3. *Praeter haec — invenerit.*] Sapientia est quidem divinorum et humanorum scientia, et quae eorum sunt caussae, sed quum sapiens semper in actu et opere sit, tum contemplabitur tum aget: proderit itaque communicando quae invenerit cogitaveritque cum amicis et sapientibus.

mus eius excurrat. Malus malo nocet; facit peiorem, 4
iram, metum incitando, triſtitiae aſſentiendo, voluptates laudando: et tunc maxime laborant mali, ubi plurium vitia miſcuere, et in unum collata nequitia eſt: ergo ex contrario, bonos bono proderit. Quomodo? inquis. Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex 5
conſpectu mutuae tranquillitatis creſcet utriuſque laetitia. Praeterea, quarundam illi rerum notitiam tradet. non enim omnia ſapiens ſcit: etiamſi ſciret, breviores vias rerum aliquis excogitare poſſit, et has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit ſapienti ſapiens: non ſcilicet tantum ſuis viribus, ſed ipſius quem adiuvat. Poteſt quidem ille etiam relictus ſibi, explicare partes ſuas. Vtetur propria ve- 6
locitate: ſed nihilominus adiuvat etiam, qui currentem hortatur. Non prodeſt tantum ſapiens ſapienti, ſed ſibi ipſi. [a] Hoc ſcias: detrahe illi vim propriam, et ille nihil agit. Vno modo dicas licet, non eſſe in melle dulcedinem. Nam ipſe ille qui eſt, eſſe debet

 ita

a. *Hoc ſcias.* Sic omnes codd. et edd. *Obiicies* a Mureto eſt. Mox *Vno modo* omnes quoque codd. et edd. tenent: unde Pintianus, quem Muretus ſequitur, fecit: *Iſto modo.* Tum *Nam ipſe ille qui eſt, eſſe debet* rel. recte reſtituit Muretus. Tò *eſt* omiſſum in omnibus codd., at in aliquot gloſſam: *ſumere debet* invenies. Iſtud *eſt*, i. edit, comedit, interdum fraudi fuit Viris doctis, e. c. Gronovio Obſſ. I, 1 p. 10. in Afranii illo apud Nonium p. 486, 40 ed. Godofr.: qui me eſt animi exercitus i. quae vexatio animi me edit: edaces autem curae occurrunt ap. Horat. Od. II, 11, 18. §. 7. *profuturo* omnium codd. et Eraſmi lectio, pro qua Pint. reſtituit: *profectu.o.*

5. *per quas facilius — circumfertur*] i. e. per quas totum opus ſuum facilius peragere poſſit, quae faciliore, breviore et meliore modo ad ſcopum ducant.

6. *Hoc ſcias — dulcedinem.*] Hoc habeto, ſi ſapientiam et iuvandi vim detraxeris ſapienti, eadem conditione utetur, qua mel rel. *uno* eodemque *modo.* *Vnus* ſaepe occurrit, ut ſit

ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum, ut
7 ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet utrumque talem esse, ut et ille prodesse possit, et huic profuturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri supervacuum est: et in summum producto bonum supervacuum est, quod prosit. Numquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quaerit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. satis enim vitae instructus,
8 satis armatus est. [b] Ad haec respondeo. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, ut summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Primum multum interest inter ista, quae comparas. Calor enim unus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuvatur adiectione caloris, ut caleat: sapiens non potest in habitu suae mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet.
9 Adiice nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui virtutes alicuius pares suis amat, amandasque invicem praestat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt, et probare ac probari sciunt. Etiamnunc. Sapientis animum perite movere nemo alius

b. *Ad haec respondeo. Qui* rel. Sic omnes Codd. et Edd. Sed Muretus transposuit, et post: *continet* collocavit: *Ad haec respondeo.* Falso. nam ex obiectione eligit Seneca quaedam, quibus respondere vult.

sit synon. τοῦ· idem. Hoc fefellit Pintianum, quum, τῷ *uno* eiecto, *isto* emendaret. Et propter *dicas* Muretus eiecit temere τὰ· *Hoc scias*, et invexit: *Obiicies*, quamquam hic nulla obiectio est. *Nam ipse ille qui est* i. edit.

9. *virtutes alicuius pares suis*] Nam Stoicum dogma erat, et omnes virtutes inter se pares, et omnes item sapientes: neminem alterum excellere. Vide Manuduct. II, 19. L. *Etiamnunc* praeterea.

alius poteſt, niſi ſapiens: ſicut hominem movere ra-
tionaliter non poteſt, niſi homo. Quomodo ergo ad
rationem movendam ratione opus eſt: ſic, ut movea-
tur ratio perfecta, opus eſt ratione perfecta. Prodeſſe 10
dicuntur, et qui media nobis largiuntur, pecuniam,
gratiam, incolumitatem, alia in uſus vitae cara aut
neceſſaria: in his dicetur etiam ſtultus ſapienti prodeſſe.
Prodeſſe autem eſt, animum ſecundum naturam move-
re virtute ſua, aut eius qui movebitur. Hoc non ſine
ipſius quoque, qui proderit, bono fiet. neceſſe eſt
enim, alienam virtutem exercendo, exerceat et ſuam.
Sed ut removeas iſta, quae aut ſumma bona ſunt, aut 11
ſummorum efficientia, nihilominus prodeſſe inter ſe
ſapientes poſſunt. Invenire enim ſapientem, ſapienti
per ſe res petenda eſt: quia natura bonum omne ca-
rum eſt bono: et ſic quisque conciliatur bono, quem-
admodum ſibi. Neceſſe eſt, ex hac quaeſtione, argu-
menti cauſſa, in alteram tranſeam. Quaeritur enim, 12
an deliberaturus ſit ſapiens: an in conſilium aliquem
advocaturus: quod facere illi neceſſarium eſt, quum
ad haec civilia et domeſtica venitur, et (ut ita dicam)
mortalia. In his ſic illi opus eſt alieno conſilio, quo-
modo medico, quomodo gubernatori, quomodo advo-
cato, et litis ordinatori. Proderit ergo ſapiens ali-
quando ſapienti: ſuadebit enim: ſed in illis quoque
magnis ac divinis, ut dicimus, communiter honeſta
tractando, et animos cogitationesque miſcendo, utilis

 erit.

11. *Sed ut*] etiamſi —. *ſummorum* bonorum *efficientia.* In diviſionibus bonorum et haec erat, ut dicerent Stoici, bona eſſe vel *finalia*, *ſumma*, *τελικά*, ut gaudium, fiduciam, et ex virtute actiones, vel *efficientia*, ut prudentem virum et amicum, vel utrumque, ut virtutes omnes. Cf. Lipſii Manud. 2, 22.

12. *litis ordinatori*] i. e. iurisconſulto, qui reſpondendo, ſcribendo, cavendo conſulen-

13 erit. Praeterea secundum naturam est, et amicos complecti, et amicorum actu, ut suo proprioque, laetari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quae in exercendo [c] sensu valet. Virtus autem suadet praesentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, et intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assum-
14 serit. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuverit. Aiunt, homines plus in alieno negotio videre, quam in suo: hoc illis evenit, quos amor sui excaecat, quibusque dispectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, et extra metum positus. Sed nihilominus quaedam sunt, quae etiam sapientes in
15 alio, quam in se, diligentius vident. [d] Praeterea illud dulcissimum honestissimumque, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti praestabit. Egregium opus pari iugo ducet. Persolvi quod exegeras, quanquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi

c. *sensu.* Sic omnes codd. et edd. Ex uno cod. Pint. sumserat Muretus: *se, usu v. Sensu* i. prudentia, ratione, cuius sunt actiones quae sequuntur. Explicat noster mox per illa: *si communi prudentia iuverit.*

d. *Praeterea illud dulcissimum honestissimumque, idem* rel. Sic omnes codd. et vett. edd., quae tamen *dulcissimum est h.* habent, ubi τὸ *est* pro *et* scriptum esse apparet. Eliminari itaque τὸ *quod* post *illud*, et τὸ *est* post *hon.*, cum Gronovio.

sulentibus praesto erant, et legibus interpretandis ac formulis agendi lege praescribendis et cautionibus exhibendis. Cf. Cuiacii Obss. 18, 23.

15. *quamquam in ordine — complectimur.*] vide ad Ep. 106, a. Interciderunt haec volumina, quae Vincentius Bellovacensis (saeculo XII monachus ordin. dominic.) adhuc habuisse videtur, quum passim ex illis quaedam laudet.

tibi dicere: In iſtis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo revertor: Quid iſta me res iuvat? fortiorem faciet, iuſtiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus eſt.
Quid me doces ſcientiam inutilem? magna promiſiſti: 16
exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiamſi circa me gladii micarent, etiamſi mucro tangeret iugulum: dicebas ſecurum fore, etiamſi circa me flagrarent incendia, etiamſi ſubitus turbo toto navem meam mari raperet. Haec mihi praeſta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemnam: poſtea docebis implicita ſolvere, ambigua diſtinguere, obſcura perſpicere: nunc doce, quod neceſſe eſt.

EPISTOLA CX.

Salus, quam amico impertit, qua iubet eum habere mentem bonam, i. e. omnes deos propitios, anſam praebet argumenti huic epiſtolae ſerendi atque tractandi. Nam mittere iubens maiorum perſuaſiones de geniis cuique datis, deos monet habere placatos et faventes, quisquis ſibi ſe propitiavit, et nihil gravius eſſe votum et imprecationem in aliquem, quam ut ſe habeat iratum, qui tunc et deos habuerit infeſtos, etiamſi fortunatus eſſe videatur. Omnia mutabilia. Sic meminerimus, medium tenere eſſe beati, ſive ſpem ſive metum reſpicias. Nam vana ſunt, quae nobis timorem iniiciunt et ſpe nos implent. Itaque error, qui oculis noſtris offuſus eſt, diſcuti debet et poteſt philoſophia, a qua ad ſordida haec et humilia animus noſter abductus vitiis inſervit. Contemne igitur non ſolum ſupervacua, ſed neceſſaria. Egregia Attali oratione haec illuſtrat.

Ex Nomentano meo te ſaluto, et [a] iubeo habere mentem bonam, hoc eſt, propitios deos omnes: quos habet

a) *iubeo habere.* Sic omnes codd. et ant. edd. Antea: *iubeo te h.*

1. *Ex Nomentano*] vide ad Ep. 104, 1. *unicuique — deos.* Daemonas ſ. genios infantibus maſculi generis, *Iunonem* feminis.

habet placatos et faventes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in praesentia, quae quibusdam placent: unicuique nostrûm paedagogum dari deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notae, ex eorum numero, quos Ovidius ait de plebe deos. Ita tamen hoc seponas volo, ut memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim et Ge-
2 nium et Iunonem dederunt. Postea videbimus, an tantum diis vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud scito, sive assignati sumus, sive neglecti, et fortunae dati, nulli te posse imprecari quidquam gravius, quam si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum poena putaveris, optes, ut infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum cura et favore
3 produci. Adhibe diligentiam tuam, et intuere, quid sint res nostrae, non quid vocentur: et scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis caussa et initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in praeceps, et aliquem iam eminentem

minis. *Ovidius* Met. I, 595. cf. ad Ep. XII, 2, ubi addas, villicum ibi propterea iurare per Genium, quod maxime platanus Romanis Genio suo litantibus in deliciis erat. Inde genialis vocatur ap. Ovid. Met. X, 95. Lipsius, qui de hoc dogmate Stoicorum Physiol. Stoic. I, 19 diligenter egit, laudat Menandri Comici versus hosce: *῞Απαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαραστατεῖ Εὐθὺς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου.* Stoici autem hanc de geniis sententiam iam apud Hesiodum al. obviam, et omni Graeciae communem non magis aspernati sunt, quam Romani plurimaeque nationes. Vide Menag. ad Diog. Laert. VII, 151.

2. *Postea*] non hac in epistola, sed alio fortassis tempore. Simili modo occurrit Ep. 36, 10. *assignati* quisque suo deo.

3. *contingere — accidere*] illud proprie de re laeta, hoc de re mala dici solet: quamquam

tem allevavit etiamnunc, tanquam ibi adhuc staret, unde tuto caderet? sed ipsum illud cadere non habet 4
in se mali quidquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem deiicit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, et illud unde felix eiicitur, et illud unde infelix emittitur. Nos utraque extendimus, et longa, spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana conditione metire: simul et quod gaudes, et quod times contrahe. [b] Est autem tanti, 5
nihil diu gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum adstringo? non est quod quidquam timendum putes. Vana sunt ista quae nos movent, quae attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, et naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa et inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti pute- 6
mus oculos intendere: iam apparebit, quam brevia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti putri trepidant, atque omnia caecis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti: non timemus

b. *Est autem tanti, nihil diu.* Sic quinque pal. et Pint. et ed. vet. Antea: *Est tanti, diu nihil g.*

quam interdum confunduntur. Putamus, ait, multa, quae mala sunt, bona esse et ex voto ac optato nobis evenire etc.

4. *Sed si sapis — contrahe.*] Saepe hoc inculcat noster. Similia occurrunt saepe apud vett., e. c. ap. Horat. I Carm. 4. 9. II, 3 Aequam memento rebus in arduis Servare mentem etc.

6. *Lucretio*] II, 54. Eandem cogitationem persequutus est noster Ep. 4, 2 sq.

mus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil vi-
7 demus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota
vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circum-
spectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furio-
sa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus,
ut longius revocandi simus: et quum ignoremus quo
feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire
perseveramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno
autem modo potest, si quis hanc humanorum divino-
8 rumque notitiam acceperit: si illâ se non perfuderit,
sed infecerit: si eadem, quamvis sciat, retractaverit,
et ad se saepe retulerit: si quaesierit quae sint bona,
quae sint mala; quibus hoc sit falso nomen adscriptum:
si quaesierit de honestis, de turpibus, de providentia.
Nec intra haec humani ingenii sagacitas sistitur. pro-
spicere et ultra mundum libet, quo feratur, unde sur-
rexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas prope-
9 ret. Ab hac divina contemplatione abductum animum
in sordida et humilia pertraximus, ut avaritiae servi-
ret, ut relicto mundo terminisque eius, et dominis
cuncta versantibus, terram rimaretur, et quaereret
quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis.
Quidquid nobis bono futurum erat, deus et parens
noster in proximo posuit. Non exspectavit inquisitio-
nem nostram: ultro dedit: nocitura altissime pressit.
Nihil

7. *incursitamus*] offendimus. *Vno autem — acceperit* i. si philosophiae se dederit.

8. *perfuderit*] leviter attigerit, sed perbiberit, ut ait Ep. 36, 4. metaphora desumta de purpura, quâ lana perfunditur, et *inficitur*, ut color maneat δευσοποιός, ut numquam elui possit. Ruhnk. ad Tim. p. 76. ed. 2. *Nec — sistitur.* Divina quoque scrutari gestit. *Vltra* amplius *mundum* coelum considerare vult, in quem locum feratur, a quibus principiis ortus sit etc.

9. *dominis cuncta v.*] diis. *Quidquid — pressit.* Similem cogitationem vide Ep. 89, 21 sq. 90 etc.

Nihil nisi de nobis queri possumus. ea quibus perire- 10
mus, nolente rerum natura et abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni et famae, ceteris aeque vanis et inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? nihil novi: nec enim novis malis remedia quaeruntur: sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid supervacuum. Necessaria tibi ubique occurrent: supervacua 11
et semper, et toto animo quaerenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contemseris aureos lectos, et gemmeam supellectilem: quae est enim virtus, supervacua contemnere? tunc te admirare, quum contemseris necessaria. Non magnam rem facis, quod vivere sine regio apparatu potes: quod non desideras milliarios apros, nec linguas phoenicopterorum, et alia portenta luxuriae, iam tota animalia fastidientis, et certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admi- 12
rabor, si non contemseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, ubi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tanquam recepta servantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te

dispo-

11. *quaerenda sunt*] quoniam ita adsueveris, ut vix dignosci possis. *gemmeam supellectilem*, ut pocula; gemmas anaglyphas et ectypas, quibus annuli aliaeque res distinguebantur et ornabantur. *milliarios apros*, saginatos, grandes, mille librarum. In Polioreceticis de hoc luxu affatim dixi. L. *phoenicopterorum*, avium pretiosarum, at nobis parum cognitarum.

12. *si scieris — ventris*] Cogitasse videtur de Diogene sinopensi, quem ut Cynicum Stoici magni fecere et ad imitandum sibi proposuerunt. Eum autem ab omnibus desertum summas foliorum extrema-

dispofita, quae terra marique capiuntur, alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam, alia, si diu pasta et coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam
13 continent suam. Delectat te [c] nitor horum, arte quaesitus. At mehercule ista solicite scrutata, varieque condita, quum subierint ventrem, una atque eadem foeditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium haec dicere: „Diu mihi, inquit, imposuere divitiae. stupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat: existimabam similia esse, quae
14 laterent, his quae ostenderentur. Sed in quodam apparatu vidi totas opes urbis, caelatas ex auro et argento, et his, quae pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, et vestes ultra non tantum nostrum, sed ultra finem hostium advectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, et alia quae res suas recognoscens summi imperii

c. *nitor.* ita multi codd. At Muretus e Pint. mss. *nidor:* reiecit Gruter., quum non de sacrificio, sed de palato loquatur Seneca. At utrumque defendi potest: *nitor* spectat ad pinguedinem, *nidor* ad odorem.

mitates manducasse narrat Aelian. V. H. 13, 26. Vetustissimum hunc fuisse cibum hominibus ante glandes repertas putat Ovid. Fast. IV, 393. cf. de Ira III, 20, 2.

14. *Sed in quodam apparatu*] De spectaculi publici pompa, e. c. epuli publici, quale memorat Cicero in Vatin. c. 13., aut triumphi intelligere malim, quam de pompa circensi, quam Lipsius praefert. Nam in hac nunquam *feminarum* mentio iniicitur, e. c. apud Dionys. Halic. VII p. 475 sqq., nec earum locus esse potuit. In illa contra pompa et divitiarum copia et puerorum feminarumque servilium *ordo* i. series lente incedens dispositaque conspiciebatur. *totas opes urbis*, i. supellectilem variam ex auro, argentoque. *et his — vicerunt*, i. gemmis, unionibus compositam et distinctam. hac enim vi laxiore τὸ *caelare* in usu erat. cf. Ep. 76, 10, not. *vestes — advectas* i. sericas.

perii fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud 15
quam irritare cupiditates hominum per se incitatas?
Quid sibi vult ista pecuniae pompa? ad discendam avaritiam convenimus. At mehercules minus cupiditatis
istinc effero, quam attuleram. Contemsi divitias, non
quia supervacuae, sed quia pusillae sunt. Vidistine,
quam intra paucas horas ille ordo, quamvis lentus dispositusque, transierit? hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Ac- 16
cessit illud quoque tam supervacuae mihi visae sunt
habentibus, quam fuerant spectantibus. Hoc itaque
ipsi mihi dico, quoties tale aliquid praestrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors
culta servorum, lectica formosis imposita calonibus:
Quid miraris? quid stupes? Pompa est Ostenduntur
istae res, non possidentur: et dum placent, transeunt.
Ad veras potius te converte divitias: disce parvo esse
contentus: et illam vocem magnus atque animosus
exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Iovi 17
ipsi de felicitate controversiam faciamus! Faciamus, oro
te, etiamsi ista defuerint. Turpe est, beatam vitam
in auro et argento reponere: aeque turpe est in aqua
et polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint?
Quaeris, quod sit remedium inopiae? famem fames
finit.

16. *cohors culta servorum*] ad multitudinem respicit: et bene item *cohors*, quia militari habitu erant, ut Ep. 47, 5. *calonibus*, servis. compares cum nostris Heidukken. Nam Schol. vet. ad Horat. Serm. I, 2, 44 calones, notanti, sunt ministri militum, liberi homines, nullam habeo fidem propter Festum et Nonium I, 310.

17. *Habeamus — faciamus!*] Cf. ad Ep. 25, 4. ubi graeca verba a Seneca h. l. in latinum sermonem conversa e Stobaei florileg. 17 p. 143 apposui, et ea emendatiora, quam Schowius ediderat. *famem fames finit* morte.

finit. „Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quae servire te cogunt? quid refert quantum sit, quod
18 tibi possit negare fortuna? Haec ipsa aqua et polenta in alienum arbitrium cadit: liber est autem, non in quem parum licet fortunae, sed in quem nihil. Ita est: nihil desideres oportet, si vis Iovem provocare, nihil desiderantem.“ Haec nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quae si voles frequenter cogitare, id ages, ut sis felix, non ut videaris: et ut tibi videaris, non aliis.

EPISTOLA CXI.

Monet amicum, qui quaesiverat, quid vocentur latine sophismata, ut sophismata i. e. cavillationes devitet, quippe ad vitam nihil proficientes, tamquam vanam et humilem philosophiam, sed veram illam sequatur et in remedium suum et veram magnitudinem exerceat. Cf. Ep. 45.

Quid vocentur Latine sophismata, quaesisti a me. Multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum haesit: videlicet, quia res ipsa non recipiebatur a nobis, nec in usu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero usus est: Cavillationes vocat. quibus quisquis se tradidit, quaestiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque

1. *Sophismata*] Duplici sensu haec vox in usu erat apud Graecos, quum rhetoribus significaret nimiam artis rhetoricae affectationem, adeoque molestam putidamque orationis accurationem: philosophis vero sive dialecticis fallacias et callida concludendi artificia. Cf. Ernesti Lexicon rhet. gr. voce *σοφίσματα*. et lat. voce cavillatio. *Cicero* Acad. IV, 24 explicat sophismata per fallaces conclusiunculas: locus vero, ubi per *cavillationes* explicavit, intercidit. Noster in Ep. 45, 4 sq. de his cavillationibus s. captionibus quas §. 8 vocat, egit.

neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciae, inexsuperabilis, et maior adeunti. Quod in magnis eve- 2
nit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; quum accesseris, tunc manifestum fit, quam in arduo summa sint: talis est, mi Lucili, verus, et rebus, non artificiis, philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis verae. Non ex- 3
surgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuvant, longioresque quam sunt, videri volunt: contentus est magnitudine sua. Quidni contentus sit eo usque crevisse, quo manum fortuna non porrigit? ergo et supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, sive secundo cursu vita procedit, sive fluctuatur per adversa ac difficilia. Hanc 4
constantiam cavillationes istae, de quibus paulo ante loquebar, praestare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: et philosophiam a fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere; sed tunc, quum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt, et animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: quum tanta rerum moles iacet, quum vix tota vita sufficiat, ut hoc unum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

egit. Nominantur sophismata pleraque a Diog. Laert. VII, 76 sq. ubi vide Menagius *quaestiunculas* i. interrogatiunculas captiosas, conclusiunculas.

3. *Non exsurgit — volunt*] Animo Senecae obversata fuisse videtur Prodici notissima descriptio virtutis et vitii ap. Xenophontem Memor. Socrat. II, 1; 22. *sive secundo cursu:* est facilitas, quam noster ep. 120; 12 illam beatam vitam secundo defluentem cursu, vocat, εὔροιαν, εὐκολίαν. De sapiente stoico h. l. agi, per se patet.

4. *Quid regere?*] sc. docebit.

EPISTOLA CXII.

Deſperat de Lucilii amico reformando, vetere annorum et vitiorum.

Cupio mehercule amicum tuum formari, ut deſideras,
et inſtitui: ſed valde durus capitur, immo potius,
quod eſt moleſtius, valde mollis capitur, et conſue-
tudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex noſtro
artificio exemplum referre. Non quaelibet inſitionem
vitis patitur. Si vetus et exeſa eſt, ſi infirma graci-
liſque, aut non recipiet ſurculum, aut non alet, nec
applicabit ſibi, nec in qualitatem eius naturamque
2 tranſibit. Itaque ſolemus ſupra terram praecidere: ut,
ſi non reſponderit, tentari poſſit ſecunda fortuna, et
iterum repetita infra terram inſeratur. Hic de quo ſcri-
bis et mandas, non habet vires. indulſit vitiis: ſimul
et emarcuit, et induruit. Non poteſt recipere ratio-
nem, non poteſt nutrire. At cupit ipſe. Noli crede-
3 re. non dico illum mentiri tibi: putat ſe cupere. Sto-
machum illi fecit luxuria: cito tamen cum illa redibit
in gratiam. Sed dicit ſe offendi vita ſua. Non nega-
verim. quis enim non offenditur? homines vitam ſuam
et amant ſimul, et oderunt. Tunc itaque de illo fe-
remus ſententiam, quum fidem nobis fecerit, inviſam
iam ſibi eſſe luxuriam. nunc illis male convenit.

1. *Volo tibi — referre.*] Nam ipſe cultor horti et vinearum eximie. Vide Ep. 104. L.

EPI-

EPISTOLA CXIII.

Ad quaeſtionem, quam in Epiſtola CVI iam tractare coeperat, recurrit: an virtutes ſint Animalia? Qua quidem Stoice explicata et aſſerta, ſe in alia eſſe ſententia profitetur et illam refutat, docetque, quantopere haec ſint ridicula, et a vera virtute, atque a via quae nos ad illam adducat, abhorreant. Ita occaſione oblata utitur ſinceram philoſophiae rationem viamque monſtrandi.
Cf. Argumentum Ep. CVI.

Deſideras tibi ſcribi a me, quid ſentiam de hac quaeſtione iactata apud noſtros: An iuſtitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque virtutes, animalia ſint. Hac ſubtilitate effecimus, Lucili cariſſime, ut exercere ingenium inter irrita videamur, et diſputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod deſideras, et quid noſtris videatur, exponam. Sed me in alia ſententia profiteor eſſe. Puto quaedam eſſe, quae decent 2
phaecaſiatum palliatumque. Quae ſint ergo, quae antiquos moverint, dicam. Animum conſtat animal eſſe: quum ipſe efficiat, ut ſimus animalia, et quum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud eſt, quam animus quodammodo ſe habens: ergo animal eſt. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil ſine impetu poteſt: ſi impetum habet, qui nulli eſt, niſi animali, animal eſt. Si animal eſt, inquit, virtus, habet ipſam virtutem. Quidni? habet ſeipſam.

Quo-

2. *Puto — palliatumque.*] Id eſt Graecum et quidem philoſophum: hos enim palliatos fuiſſe et phaecaſia, leve et vile calceamenti genus geſtaſſe conſtat. cf. Senec. de Benef. VII, 21. Alias et ſacerdotum fuit calceus: Appian. B. C. 5, 17. Leve genus calcei fuiſſe docet Plutarchi vita Anton. c. 33. Cf. Balduinus de Calceo antiquo c. 19. p. 170 ſq. (Lugd. B. 1711. 8.) Lipſius haec verba, quae recte ſana habet, ſic interpretatur: Ego aliud ſentio, nec Graecis illis Stoicis aſſentio, quare? decore quaedam illi, homines conceſſu omnium

3 Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, et omnes artes animalia sunt, et omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur ut multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, et singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quaeris, quid adversus ista respondeatur? Vnaquaeque res ex istis
4 animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam, si mihi accommodaveris subtilitatem et intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias: ista omnia unum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego et animal sum et homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. Quidquid unum multiplex est, sub unam cadet naturam: itaque unum
5 est. Et animus meus animal est, et ego animal sum, duo tamen non sumus. quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, quum per se stabit: ubi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam, quia quod aliud est, suum oportet esse, et proprium, et totum, et intra
6 se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis vitia et affectus, tanquam ira, timor, luctus, suspicio. Vltra res

nium arguti et scholastici, quae nos minime, Romani et graves, et serio philosophi. Lipsius itaque putat, tales argutias Graecis Stoicis condonandas esse, Romanis non item. *et quum ab illo — traxerint.* Haec secunda caussa ex etymologia desumta parum valet. Sed Stoicos in hisce deductionibus sibi placuisse saepius vidimus.

3. *inquit*] adversarius. Quinam autem fuerint, Peripatetici, an Academici, an Epicurei, dicere non habemus: nam nonnisi e Senecae Epp. has argutias compertas habemus.

res iſta procedet. omnes ſententiae, omnes cogitatio-
nes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum eſt.
Non enim quidquid ab homine fit, homo eſt. Iuſtitia
quid eſt? inquit. Animus quodammodo ſe habens.
Itaque ſi animus animal eſt, et iuſtitia. Minime. haec 7
enim habitus animi eſt, et quaedam vis. Idem ani-
mus in varias figuras convertitur, et non toties ani-
mal aliud eſt, quoties aliud facit: nec illud quod fit
ab animo, animal eſt. Si iuſtitia animal eſt, ſi forti-
tudo, ſi ceterae virtutes: utrum deſinunt animalia eſſe
ſubinde, ac rurſus incipiunt, an ſemper ſunt? Deſi-
nere virtutes non poſſunt: ergo multa animalia, immo
innumerabilia in hoc animo verſantur. Non ſunt, in-
quit, multa: quia ex uno religata ſunt, et partes
unius ac membra ſunt. Talem ergo faciem animi no- 8
bis proponimus, qualis eſt Hydrae, multa habentis
capita, quorum unumquodque per ſe pugnet, per ſe
noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal eſt,
ſed animalis caput: ceterum ipſa unum animal eſt.
Nemo in Chimaera leonem eſſe animal dixit, aut dra-
conem: hae partes erant eius: partes non ſunt ani-
malia. Quid eſt, quo colligas iuſtitiam animal eſſe?
agit, inquit, aliquid, et prodeſt: quod autem agit 9
aliquid, et prodeſt, impetum habet: quod autem im-
petum habet, animal eſt. Verum eſt, ſi ſuum impe-
tum habet: ſuum autem non habet, ſed animi. Om-
ne animal donec moriatur, id eſt quod coepit: homo
donec moriatur, homo eſt: equus item, et canis:

8. *Hydrae*] lernaeae, quacum Hercules, a Stoicis tanti aeſtimatus, proeliatus eſt: interfecit eam. cf. Apollod. II, 5, 2 ibique Heynius. *Chimaera* a Bellerophonte occiſa: apud Homerum tricorpor erat, capite leonis, media parte caper, cauda draco ſ. ſerpens. cf. Iliad. ζ, 168. 9. Apollod. II, 3, 1 ibique Heynius.

[a] transire in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus.
10 Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat? tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse coepit, perseverandum est. Praeterea unus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteraeque virtutes animalia sunt: quomodo unum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt anima-
11 lia. Non potest unum corpus plurium animalium esse: hoc et ipsi fatentur. Iustitiae quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiae habitum induit, et fortitudinis, et temperantiae. Hoc fieri posset, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset: quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc
12 vero omnes virtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, quum unus animus sit, qui plus quam unum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis: iustitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora: nulli non et
13 color proprius est, et figura sua, et magnitudo. Inter cetera, propter quae mirabile divini artificis ingenium

a. *transire in.* Ita optimi codd. Muretus invexerat nullius libri suasu: *transire enim in.*

13. *Inter cetera* rel.] Vides hic *principium indiscernibilium*, diu post a Leibnitio nostro egregie explicatum, iam a Sene-

nium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit: etiam quae similia videntur, quum contuleris, diversa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum, tot animalia: [b] nulli similitudo cum altero convenit. Vtique aliquid interest. Exegit a se, ut quae alia erant, et dissimilia essent, et imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem 14
per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut dii; aut irrationalia, ut pecora. Virtutes utique rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec dii: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicuius rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde assensio confirmavit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare: tunc de- 15
mum ambulo, quum hoc mihi dixi, et approbavi hanc opinionem meam. oportet me sedere: tunc demum

sedeo.

b. *nulli similitudo.* Sic Erasmus et recte. Vnus pal. *nullius multitudo:* ceteri et Gruteri et Pintiani omnes: *nullius magnitudo.* Lipsius coni. *nullius imagini, puto, cum.* Trilletus in Obss. crit. p. 94 emend. *nullius imago tota cum.* qui ad sententiam laudat Plin. Nat. Hist. VII, 1. Mox §. 14 possis suspicari, legendum esse *aut homines, aut dii,* non *ut — ut:* sed quum nonnisi homines diique sub hanc regulam cadant, non opus est.

Seneca occupatum. Docuit quoque Plin. N. H. VII, 1 et alii, nisi fallor et Aristoteles.

14. *nisi primum specie — impetum — assensio*] Stoica e disciplina haec petita sunt: species, *Φαντασία*: primam quamcunque rei extrinsecus obiectam animo speciem sequitur *ὁρμή*, motus vel impetus primus, quo aliquid concupiscimus: deinde est *δόξα*, vel *ὑπόληψις*, *assensio*, qua rem bonam vel malam esse iudicamus. Tiedemann System d. st. Ph. III, 5 sqq. Heynius ad Epictet. I, 1.

sedeo. haec assensio in virtute non est. [c]Puta enim
prudentiam esse: quomodo assentietur? Oportet me
ambulare. hoc natura non recipit: prudentia enim ei,
cuius est, prospicit, non sibi. Nam nec ambulare
potest, nec sedere: ergo assensionem non habet: quod
16 assensionem non habet, rationale animal non est. Vir-
tus si animal est, rationale est: rationale autem non
est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus
autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc no-
stri fatentur. Patrem servare, bonum est: et senten-
tiam prudenter in senatu dicere, bonum est: et iuste
decernere, bonum est. Ergo et patrem servare, ani-
mal est: et prudenter dicere, animal est. eousque res
excedet, ut risum tenere non possis. prudenter tace-
re [d]bonum est: Coenare bene, bonum est: ita et ta-
17 cere et coenare, animal est. Ego mehercule titillare
non desinam, et ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis
facere. Iustitia et fortitudo si animalia sunt, certe
terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit,
sitit: ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia
sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figu-
ram habeant ista animalia, hominis, an equi, an fe-
rae? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint for-
mam: quaeram, an et avaritia, et luxuria, et demen-
tia

c. *Puta enim prudentiam esse.* Sic omnes edd. et multi codd., recte, probante Gronovio. Alii: *Puta enim prudentiam animal esse.* Mox *recipit* Erasm. et tres pal.: at Pint. et alii codd. *praecipit:* unde Lipsius coni. *hoc natura non praecipit?*

d. *prudenter tacere bonum est: Coenare bene, bonum est.* Sic codd. Pint. et Grut. Muretus proprio Marte fecit: *prudenter tacere, et coenare bene b. e.*

15. *Puta enim prudentiam esse*] scilicet, in qua exemplum tentare velimus: habeatne, quod proprium est opus animalis. Ponamus prudentiam: faciamus periculum in prudentia. Gronov. *hoc natura non recipit*, sibi non arrogat ut iubeat, sed prudentia facit hoc.

17. *Si rotundam illis — formam*] Mundo, qui Stoicorum secundarius deus. L.

tia aeque rotundae sint? sunt enim et ipsae animalia. Si has quoque corrotundaverint: etiamnunc interro- 18
gabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne? confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, et quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex praescripto loqui, sed meae sententiae esse: inter Cleanthem et discipulum eius Chrysippum, non convenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse a principali usque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale. Quid est 19
ergo, cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, et ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, et tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis et poëta est et orator, et tamen unus: sic virtutes istae animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus et iustus, et prudens, et fortis, ad singulas virtutes quodammodo se habens. Sublata est quaestio: convenit nobis. Nam et ego in- 20
terim fateor, animum animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin et omnia verba erunt animalia, et omnes versus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus, bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, quum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum meher- 21
cule

18. *Cleanthes — principale.*] Laudat Lipsius Senec. Ep. 92 et suam Physiolog. stoic. III, 17 et 18.

21. *Textorium*] quod texas, retexas, implices et solvas. *Caecilianum. Stat. Caecilius*, Comicus, Ennii amicus

cule istud est, quod quummaxime agitur. dissilio risu, quum mihi propono soloecismum animal esse, et barbarismum, et syllogismum, et aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Haec disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa! Non possum hoc loco dicere illud Caecilianum: *O tristes ineptias!* ridiculae sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, et quaerimus quomodo ad virtutes venire pos-
22 simus, quae nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita convaluit, et omnes casus antequam exciperet, meditando praedomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanae imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo: Non est quod unquam fortunae armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam.
23 fortuita non armant. Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, et Hyrcanos, et Indos, et quidquid gentium usque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum moerens; victor tot regum atque populorum, irae tristitiaeque succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet
24 in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erro-

cus et libertus Caecilii cuiusdam: e comoedia veteri multa dramata, inprimis Menandri, vertit in latinum sermonem. Synephebi eius celeberrima comoedia erat. Omnia, praeter fragmenta quaedam, interciderunt. Cf. A. Gellii N. A. IV, 20. II, 23. Cicero passim. Muretus laudat e Martiale: Turpe est difficiles habere nugas Et stultus labor est ineptiarum.

23. *modo occiso amico*] Clyto. *modo amisso*, Hephaestione.

erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere: feliciſſimoſque ſe iudicant, ſi multas per milites provincias obtinent, et novas veteribus adiungunt, ignari quod ſit illud ingens parque diis regnum! Imperare ſibi maximum imperium eſt. [e] Doceas me, quam ſacra res ſit iuſtitia, alienum bonum ſpectans, nihil ex ſe petens, niſi uſum ſui. Nihil ſit illi cum ambitione famaque: ſibi placeat. Hoc ante omnia ſibi quiſque perſuadeat, Me iuſtum eſſe gratis oportet. Parum eſt. adhuc illud perſuadeat ſibi, Me 25 in hanc pulcherrimam virtutem ultro etiam impendere iuvet: ut tota cogitatio a privatis commodis quam longiſſime averſa ſit. Non eſt quod ſpectes, quod ſit iuſtae rei praemium maius, quam iuſtum eſſe. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi aequitatem tuam noverint. Qui virtutem ſuam publicari vult, non virtuti laborat, ſed gloriae. Non vis eſſe iuſtus ſine gloria? at mehercules ſaepe iuſtus eſſe debebis cum infamia. Et tunc, ſi ſapis, mala opinio bene parta delectat.

EPISTOLA CXIV.

Amico quaerenti, quare quibusdam temporibus provenerit corrupta oratio, mox haec, mox illa, ſemper tamen abhorrens a recto iudicio et nativa ſimplicitate, reſpondet Seneca, primariam cauſſam ſitam eſſe in vita publica, et diſciplina moribusque civitatis, ad quam oratio attemperari ſoleat, ſimilis animo qui corpus imitatur, et vice verſa. Ab animo ingenium magna parte formatur, et

e. *Doceas me.* Sic haud dubie legendum eſt, non *Doceat me.* cf. §. 22 ubi eſt: *Doce me.*

24. *Doceas me*] Haec ſpectant ad illud dogma ſtoicum celeberrimum: virtutem per ſe eſſe expetendam et exercendam, eamque ad beatitatem ſufficere. Cf. Tiedemann l. l. 85, Syſtem d. ſt. Philoſ.

et ideo oratio sumitur. Exemplo est Maecenas, cuius oratio et mores et omnia, quae eius erant, retulit, aeque soluta, quam ipse erat, cuius animum ut nimia felicitas et luxuria corruperunt, ita in orationem quaeque nova, inaudita, antiqua, exoleta, brevi, corruptionem invexere. Sic cuique aetati vitiosa, quinetiam interdum vit a placuere, et vitia virtutibus immixta sunt. Accedit, quod egregius aliquis vir etiam quum insolita oratione et compositione utatur, ab aliis imitandus sibi proponatur, qui vitiosi fiunt. Exemplo est Arruntius, qui Sallustii scribendi rationem exprimendi studiosus a recto limite descivierat. Animus igitur formetur et sanus sit, ut oratio et compositio recta via procedant; alioquin, luxuria animum corrumpente, et ingenium corrumpetur atque oratio.

Conferri meretur **Dialogus de Caussis corruptae Eloquentiae**, *auctore incerto: tribuitur ab aliis Tacito, ab aliis Plinio iuniori. Quintiliani non esse, docuit Spalding. ad Quintil. To. I. praef. p. XXXIX: ad II, 4, 42. T. II. praef. p. VI. Quatenus autem noster praecepta, quae hac epistola dedit, ipse sequutus sit, vide ap. Quintil. X, 1, 125 sqq.*

Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio, quaeris, et quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, et in morem cantici ducta? Quare alias sensus audaces, et fidem egressi placuerint, alias abruptae sententiae et suspiciosae, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum? quare aliqua aetas fuerit, quae translationis iure ute-
2 retur inverecunde? Hoc, quod audire vulgo soles, quod apud Graecos in proverbium cessit: talis hominibus

1. *ut aliquando inflata — ducta*] ut aliquando nimia redundantia et tumor orationis, ut in asianis oratoribus, de quibus cf. Cic. Brut. c. 13., Quintil. XII, 10, 16. floreret; recte opponitur mollitudo et imbecillitas orationis quae fluit, et *canticis*, partibus dramatis uni personae assignatis, similis est.

2. *Hoc*] nomine, i. propterea. *talis — vita.* Lipsius laudat Solonis dictum vetus ap. Diogen. Laert. I, 59 ubi cf. Menag. τὸν λόγον εἴδωλον εἶναι τῶν

nibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem
uniuscuiuſque actio dicenti ſimilis eſt, ſic genus di-
cendi aliquando imitatur publicos mores. Si diſciplina
civitatis laboravit, et ſe in delicias dedit, argumen-
tum eſt luxuriae publicae, orationis laſcivia: ſi modo
non in uno aut in altero fuit, ſed approbata eſt, et
recepta. Non poteſt alius eſſe ingenio, alius animo
color. Si ille ſanus eſt, ſi compoſitus, gravis, tem- 3
perans, ingenium quoque ſiccum ac ſobrium eſt: illo
vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, ſi animus
elanguit, trahi membra, et pigre moveri pedes? ſi
ille effeminatus eſt, in ipſo inceſſu apparere mollitiem?
ſi ille acer eſt et velox, concitari gradum? ſi furit,
aut (quod furori ſimile eſt) iraſcitur, turbatum eſſe
corporis motum, nec ire, ſed ferri? Quanto hoc ma-
gis accidere ingenio putas, quod totum animo per-
mixtum eſt? ab illo fingitur, illi paret, inde legem
petit. Quomodo Maecenas vixerit, notius eſt, quam 4
ut narrari nunc debeat: quomodo ambulaverit, quam
delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia ſua
latere noluerit. Quid ergo? non oratio eius aeque
ſoluta eſt, quam ipſe diſcinctus? non tam inſignita
illius verba ſunt, quam cultus, quam comitatus, quam
domus, quam uxor? Magni ingenii vir fuerat, ſi illud
egiſſet via rectiore, ſi non vitaſſet intelligi, ſi non
etiam

τῶν ἔργων· et Platonis οἷος ὁ λόγος, τοιοῦτος ὁ τρόπος. *ingenio*, facultate mentis qua repertis acceptisque utimur cogitando, iudicando, concludendo: *animo* de voluntate, inclinationibus. Diverſo modo Quintil. X, 1, 130: Velles eum (ſc. Senecam) ſuo ingenio dixiſſe, alieno iudicio: cf. Quintil. I, 3 princ. Mox ait noſter: *Quanto hoc magis — petit*: unde liquet, animum illam facultatem mentis ſignificare, qua notiones accipiantur formenturque, tamquam materiem propemodum ſubactam ad uſum.

4. *Maecenas*] cf. de eo notam ad Epiſt. 101, 10. Defendit Maecenatem de quo egit

5 etiam in oratione diffluceret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, et errantem. et licentiae plenam. [a] Maecenas de cultu suo: Quid turpius, Amne, silvisque ripa comantibus, Vides ut alveum lintribus arent, versoque vado remittant hortos. — Quid, si quis feminae cirro crispatae, labris columbatur, Incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur nec more. — Tyranni irremediabilis factio rimantur epulis, lagenaque tentant domos, et saepe mortem exi-

a. *Maecenas de cultu suo.* Sic codd. pal. et Pintiani, una cum ant. ed. At Erasmus: *in cultu suo.* Equidem tamen has quatuor voces e margine in contextum intrusas esse puto cum Grutero. Fuisse videtur poema M. sic inscriptum de suae vitae ratione. cf. Wernsdorf. P. L. M. Tom. VI, 1, p. 10. *Quid turpius, Amne* sic separavi cum Lipsio. Muretus ex ingenio fecerat: *Quid purius —. Vides.* Lipsius coni. Antea: *vide:* habet hos versus pro versiculis fere undecim syllabarum, metrum tamen non attigit. Mox *remittant* plurimi codd. At Erasmus: *remittat*, I. Scaliger *remigant*, laudat Virgil. Aen. VIII, 96: viridesque secant placido aequore silvas, i. e. navigant placido alveo fluvii inter ripas silvis consitas. *remi iciant* b. em. Lipsius. *feminae cirro crispatae et l.* lectio vulgata est, quam et tenet editio veti-

egit Andreas Rivinus (denatus 1656) pluribus Differtat., quibus tamen Meibom. qui Maecenatem suum edidit 1653, non usus est: nec mihi usurpatae sunt. In Elegia C. Pedonis Albinovani vel potius incerti auctoris in obitum Maecenatis (in Wernsdorf. Poetis Lat. minor. III p. 155 sqq) quaedam occurrunt, quibus Maecenas defendatur, desumta, ut mihi videtur, e commentario nunc deperdito cuiusdam Lollii de Maecenate: eo enim referam versum 10, 11. Nostri tamen censuram non cognitam poetae isti frigido fuisse puto, etiamsi seriori saeculo iste foetus tribuendus sit. Egregie differentem de Maecenate vide Wielandum in prooemio ad Horat. Epp. l. 1.

5. *Maecenas de cultu suo*] vide Var. Lect. Quae sequuntur ipsi Senecae fuere obscura: quo magis nobis? An omnes sequentes versus ex illo poemate M. desumti sint, non liquet. *Amne — comantibus*, i. e. quum amnis et silvae ripam contineant. *comare* enim ita intel-

exigunt. — Genium festo vix suo testem, tenuisve 6 Cereris fila et crepacem molam, focum mater aut uxor investiunt. — Non statim haec quum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam quum absentis partibus Caesaris fungeretur, signum a discincto petebatur. Hunc esse qui

vetusta. *femina cirro crispat* Muret. *feminae cirro crispat* Erasmus. Codd. vel uni vel alteri lectioni favent. *ut cervice laxa feratur.* alii *c. lassa, lapsa sanantur, fanantur,* et in ora Erasm. *suaviantur.* Lipsius coni. *fanatur* i. furit atque insanit. *nec more.* alii *nemore*, alii *ne mori*, quidam *nec more:* quod ultimum praefert Lips., iungitque cum prioribus, et de bacchantibus ultra morem explicat. Recepi. Antea: *nemo. tenuisve Cereris fila:* sic optime Ios. Scaliger in Elegiam de obitu Maecenatis (Wernsdorf. Poet. Lat. min. Vol. III p. 155 sqq.) restituit, quum omnes codd. et edd. praebeant: *tenuisve Cerei* s. *Cere:* i. farinam in molendino per fistulam manantem, quoniam tenuis eius ductus ut *fili:* intell. quod attinet, *κατά*: implent farina et mola salsa focum litandi caussa propter Genium. Qui *cerei* defendunt, explicant ut Lipsius: lumen ibi tenue. cereus vix ceratus. Sed in tuguriolo pauperrimo de cereo vix cogites. Mox scripsi cum Lipsio: *in Mimo divite*, non *divites.*

intelligo, uti ap. Valer. Flacc. V, 367 est: Astroque comantes Tyndaridas i. praeditos. *versoque vado* aqua remis agitata hortos post se relinquant. *Turpia* haec sunt, quatenus indigna atque errantia sunt: Secundum exemplum est venereum. *Quid* sc. turpius est. *labris columbatur:* laudat Scaliger Cn. Mattii mimiambum ap. Aul. Gell. XX, 9: Columbulatim labra conferens labris. Tertium est super tyrannide, cuius *irremediabilis ἀνηκέστου*, implacabilis, satellites in conviviis et poculis insidiantur, et delationibus suis exitium struunt. Quartum festum *Genii* describit parcum. cf. Var. Lect. *Nam quum — fungeretur*, praefectus Vrbis et Italiae. vide Tacit. Annal. VI, 11. Elegia in obitum Maec. 27. Petronius de Mutat. Reip. rom. (ap. Wernsdorf. P. L. M. Vol. III p. 26 sqq.) *discincto* parum militari: opp. accinctus, praecinctus. Ruben. de Re Vestiar. I, 6. Ep. 92, fin. *Hunc esse — caput:* fortassis, quae est Wielandii ingeniosa coniectura, propter perpetuam, qua laborabat, febrim. Plin. N. H. VII, 51. alias est delicatorum. Cf. Lipsii Amphitheatr. c. 20.

qui in tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, exclusis utrimque auribus, non aliter quam in Mimo divite fugitivi so-
7 lent? Hunc esse cui, quummaxime civilibus bellis strepentibus, et sollicita urbe et armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse qui uxorem millies duxit, quum unam habuerit? Haec verba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt, mores quoque non minus
8 novos et pravos, et singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit istis orationis portentosissimae deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istae ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc sensus magni quidem saepe, sed enervati dum exeunt, cuivis manifestum facient. motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis so-
9 let. Vbi luxuriam late felicitas fudit, [b] luxus primum corporum esse diligentior incipit; deinde supellectili labo-

b. *luxus*. Sic Codd. et Edd. vett. Sed Muretus ex ingenio dedit: *cultus*.

7. *Hunc esse — ipse*] sic fiduciam, quam in populo reponeret, optime monstravit publice: cf. Wieland. l. l. p. 15. *Hunc — habuerit*, Terentiam, cum qua assidua iurgia, divortia, iterumque coniugia. Vide de Provident. 3, 9.

8. *Maxima laus — ostendit.*] Tetigit haec Elegiae in obitum Maecenatis auctor 15: Omnia cum posses tanto tam carus amico, Te sensit nemo posse nocere tamen. cf. Wieland. l. l. p. 7 sq.

9. *Vbi luxuriam* rel.] cf. Tacit. Ann. III, 53 sq. *ut ea, quae — ponantur:* quippe mensae, ait Plut. VIII Conviv. quaest. c. 9, (To. XI p. 388 sq. Hutt.) laudante Lipsio, quae

laboratur; deinde in ipſas domos impenditur cura, ut
in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans
maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro,
ut lacunaribus pavimentorum reſpondeat nitor; deinde
ad coenas lautitia transfertur, et illic commendatio ex
novitate et ſoliti ordinis commutatione captatur, ut
ea quae claudere coenam ſolent, prima ponantur; ut
quae advenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Quum 10
aſſuevit animus faſtidire quae ex more ſunt, et illi
pro ſordidis ſolita ſunt; etiam in oratione quod no-
vum eſt, quaerit: et modo antiqua verba atque exo-
leta revocat et profert: modo fingit, et ignota defle-
ctit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu ha-
betur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui ſen-
ſus praecidant, et hinc gratiam ſperent, ſi ſententia
pependerit, et audienti ſuſpicionem ſui fecerit: ſunt 11
qui illos detineant, et porrigant: ſunt qui non uſque
ad vitium accedant (neceſſe eſt enim hoc facere, ali-
quid grande tentanti) ſed qui ipſum vitium ament.
Itaque ubicunque videris orationem corruptam placere,
ibi mores quoque a recto deſciviſſe, non erit dubium.
Quomodo conviviorum luxuria, quomodo veſtium,
aegrae civitatis indicia ſunt: ſic orationis licentia (ſi
modo frequens eſt) oſtendit animos quoque, a quibus
verba exeunt, procidiſſe. Mirari quidem non debes 12
corrupta excipi, non tantum a corona ſordidiore, ſed

quae prius appellabantur frigidae, oſtreorum, echinorum, crudorum olerum, (e. c. lactucae, Martial.) ab ultimo agmine ad frontem traductae, locum nunc obtinent primum. *ut — dentur*, munera quae apophoreta, xenia vocata ſunt.

12. *a corona ſordidiore*] plebe, cuius *togae* ſordidiores, magis pallentes ac obſoletae, quum ditiorum togae fuerint elegantes et a fullone niveae. cf. Lipſius in Electis I, 14. *nullum ſine — ingenium*: cuicunque vitia ſua fuere, quae

ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudiciis distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed et vitia laudantur. Nam illud semper factum est: nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcunque vis magni nominis virum. dicam, quid illi aetas sua ignoverit, quid in
13 illo sciens dissimulaverit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam; maximae famae et inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, ut illas secum tractura sint. Adiice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam civitatis, quae numquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno seculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, et Crassus, et Curio, nimis culti et recentes sunt: ad Appium usque,
14 et ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum et usitatum volunt, in sordes incidunt. Vtrumque diverso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis uti, ac sonantibus, et poëticis, necessaria, et in usu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille et crura, hic nec

aut incuria fudit, Aut humana parum cavit natura. — Quandoque bonus dormitat Homerus (Horat. Art. Poet. 352. 359.) Exemplo esse possunt et antiquiores et recentiores auctores, qui multum perdent, si ipsis v. c. gratam negligentiam vel iucundam loquacitatem etc. ademeris. Inde factum, ut nullus fere fuerit, qui mastige s. censore suo caruerit.

13. *Multi — redeunt.*] Hoc vitium inprimis saeculo secundo post Christum invaluit, Antoninorum aetate, unde nobis Gellius et Appuleius conservati sunt, qui eloquentia aevi sui non contenti, relicto Cicerone et quocunque ei simillimo, *κακοζηλίαν* sequerentur, quam noster castigat.

14. *ille et crura*] quod effeminati solent, *hic nec alas qui-*

nec alas quidem vellit. Ad compoſitionem tranſeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam praefractam et aſperam probant: diſturbant de 15
induſtria, ſi quid placidius effluxit: nolunt ſine ſalebra eſſe iuncturam; virilem putant et fortem, quae aurem inaequalitate percutiat. Quorundam non eſt compoſitio: modulatio eſt: adeo blanditur, et molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, et diu exſpectata vix ad clauſulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis eſt, devexa, et molliter deſinens, nec aliter quam ſolet, ad morem ſuum pedemque reſpondens? Non tantum in genere 16
ſententiarum vitium eſt, ſi aut puſillae ſunt et pueriles, aut improbae, et plus auſae quam pudore ſalvo licet: ſed ſi floridae ſunt, et nimis dulces, ſi in vanum exeunt, et ſine effectu, nihil amplius quam ſonant. Haec vitia unus aliquis inducit, ſub quo tunc eloquentia eſt: ceteri imitantur, et alter alteri tradunt. Sic Salluſtio vigente, amputatae ſententiae, et verba ante exſpectatum cadentia, et obſcura brevitas, fuere pro cultu. Arruntius vir rarae frugalitatis, qui hiſto- 17
rias belli Punici ſcripſit, fuit Salluſtianus, et in illud genus nitens. Eſt apud Salluſtium: Exercitum argento fecit: id eſt, pecunia paravit. Hoc Arruntius amare coepit: poſuit illud omnibus paginis. Dicit quo-

quidem vellit atque ita hircum olet. Illud, Quintil. I, 6, 44. teſte, non carebat reprehenſione: nec haec omiſſio placebat, ne gravis hircus i. e. odor hirſutis cubaret in alis. Vide Horat. Epod. 12, 5, et Döring. ad Catull. 69, 5.

15. *Quidam praefractam — percutiat.*] Opponitur oratio aequaliter ingrediens, Cic. Orat. 58, ita ut non ſit mox lenis et fluens, mox hiulca et aſpera. Cf. Cic. Or. 16. Quintil. 9, 4, 142.

17. *Arruntius*] ſub Auguſto vixit, qui idem eſſe videtur, qui a. v. c. 732 Conſul fuit, et egregius orator. Cf. Voſſ.

dam loco: Fugam nostris fecere. Alio loco: Hiero Rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare volui. Totus his contexitur liber.

18 Quae apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, et paene continua, nec sine caussa. ille enim in haec incidebat: at hic illa quaerebat. Vides autem quid sequatur, ubi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius: Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait: Repente hiemavit tempestas. Et alio loco, quum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemavit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias, leves, praeter militem et necessarios

19 nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma civilia aequi boni famas petit. Arruntius non temperavit, quo minus primo statim libro poneret: ingentes esse famas de Regulo. Haec ergo et huiusmodi vitia, quae alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriae, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, et ex ipso nata, ex quibus tu aestimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati

20 tenera et fluxa. Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt, qui labra pressius tondent

Voss. de Historic. lat. I, 18 p. 90 sq. ed. sec. *in illud genus nitens*, i. illi generi operam dans: nitimur in vetitum, Horatianum illud affert Gruter., ne cum Mureto a *niteo* deducas. Locis *Sallustii* duobus prioribus Cortius locum assignavit in fragmentis libri VI Histor.: tertium: *Aquis hiemantibus* fuere qui occurrere putarent Bell. Iug. c. 37, ubi tamen nunc legitur: hiemalibus aquis. Lipsius laudat Horat. II Serm. 2, 17 et atrum Defendens pisces hiemat mare: quartum locum praetermisit Cortius, et ipsum fragmentis inserendum.

20. Si quando vides istos imitari etc. hi nihil aliud agunt, nisi

dent et abradunt, servata et submissa cetera parte, qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quidquam quod hominum oculis transire liceat: irritant illos, et in se advertunt, volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Maecenatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes volentesque. Hoc a magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titu- 21
bat, quam mens cessit oneri, et inclinata vel perdita est: ita ista oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubuit, et cetera sequuntur ruinam.

—— *Rege incolumi, mens omnibus una est.*
Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus. hoc incolumi, cetera manent 22
in officio, parent et obtemperant: quum ille paulum vacillavit, simul [c] dubitant. Quum vero cessit volu-

 ptati,

c. *dubitant.* Ita omnes scripti et editi veteres omnes. Muretus ex ingenio, *nutant.* Sed dubitare etiam de inanimatis in usu fuit.

nisi ut irritent homines etc. *vellunt barbam.* cf. de Brevit. vit. c. 12 init. *intervellunt,* passim vellunt; ita Tertullian. de cultu foem. c. 8: Proprias praestigias formae et hic sexus (virilis) sibi agnoscit, barbam acrius caedere, intervellere. *coloris improbi,* insolentis: pullus in usu vulgi erat, at delicati lacernas amethystini coloris aut coccinei sumebant. cf. Lipsius in Elect. I, 13 e Martiali I, 96. *perlucentem togam* sericam, aut bombycinam, foeminarum exemplo. Similia vide ap. Clement. Alex. III, 3 Paedag. Portius Latro in Catilin. p. 1088 ed. Sallust. Cortianae. Mox versus Virgilii sunt Ge. IV, 212 sq.

22. *munimentum* rel.] Sic Antisthenes ap. Diog. Laert. VI, 13: quae adduxi ad Ep. 82, 4.

ptati, artes quoque eius, actusque marcent, et omnis
ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac simi-
litudine usus sum, perseverabo. Animus noster modo
rex est, modo tyrannus. rex, quum honesta intue-
tur, salutem sibi commissi corporis curat, et nihil im-
perat turpe, nihil sordidum: ubi vero impotens, cu-
pidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac
23 dirum, et fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus
impotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, ut
solet populus largitione nocitura frustra plenus, et
quae non potest haurire, contrectat. Quum vero ma-
gis ac magis vires morbus exedit, et in medullas ner-
vosque descendêre deliciae; conspectu eorum, quibus
se nimia aviditate inutilem reddidit, laetus, pro suis
voluptatibus habet spectaculum alienarum, subministra-
tor libidinum testisque, quarum sibi usum ingerendo
24 abstulit; nec illi tam gratum est abundare iucundis,
quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per
gulam ventremque transmittit, non cum omni exole-
torum feminarumque turba convolutatur: moeretque,
quod magna pars suae felicitatis exclusa corporis an-
gustiis, cessat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor
est, quod nemo nostrûm mortalem se cogitat? quod
nemo imbecillum? immo quod nemo nostrûm unum
25 esse se cogitat? Adspice culinas nostras, et concur-
santes inter tot ignes coquos nostros: unum videri
putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus!
Adspice [d] veterana nostra, et plena multorum seculo-
rum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem,
cui

d. *veterana* sc. vina. Sic codex Pintiani et editio antiqua, quam saepe laudavi. Probat Gronovius, contra Gruterum, qui est ille, quem virum doctum vocat. Antea: *veteraria*. Mox *consulum regionumque vina cluduntur*. Ita omnes mss. et Edd., praeterquam quod unus Pint. cod. habebat: *tot climatum r. v. conduntur*, unde Muretus hausit: editio vetus praestat: *tot climatum r. v. cluduntur*.

cui tot consulum regionumque vina cluduntur! Adspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: unum putas videri ventrem, cui et in Sicilia, et in Africa seritur! Sani erimus, et modica 26
concupiscemus, si unusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio brevis aevi, et huius incerti. Quidquid facies, respice ad mortem.

EPISTOLA CXV.

Quum intellexisset, Lucilium sermonis aut stili nimis anxium esse, suadet ut illam sollicitudinem deponat, et non tam curet quemadmodum, sed quid scribat sive potius quid sentiat sibique applicet. Esse illam curam anxiam signum animi minuti: cum fiducia esse scribendum loquendumque, sine quaesito ornatu. Talis nobis animus boni viri appareret, si liceret inspicere; cuius amore nemo non arderet. Perspicere tamen virtutem hanc poterimus, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, quae latius exsequitur commendans philosophiam, quippe quae una solidam felicitatem praestat. Ad hanc non oratio concinna perducet, nisi animus rectus adsit, beneque formatus.

Nimis anxium esse te circa verba et compositionem, mi Lucili, nolo: habeo maiora quae cures. Quaere quid scribas, non quemadmodum: et hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut illa quae senseris, magis applices tibi, et veluti signes. Cuiuscunque orationem videris solicitam et politam, scito animum quo-

1. *et veluti signes*] veluti signo impresso munias, ne elabantur, ne eripiantur. Metaphora a vasis, quae signare solemus custodiae caussa. L. Muretus: veluti signa quaedam eorum in animo tuo imprimas, ne deleantur. Sic et Graeci dicunt ἐνσημαίνειν. Equidem assentior Lipsio.

2 quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, et securius: quaecunque dicit, plus habent fiduciae, quam curae. Nosti complures iuvenes, barba et coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. [a] Oratio cultus animi est: si circumtonsa est, et fucata, et manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum,
3 et habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus, hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentia-

a. *Oratio cultus animi est.* Sic Erasm. et palatini quinque: optime cum praecedentibus cohaeret. Muretus aliique: *vultus.* Mox post *fracti* nonnulli codd. addunt: *aut ficti*, s. *aliquid ficti*, s. *aliquid facti*: quae glossam sapiunt.

2. *de capsula totos*] qui semper ita munditiae student comti politique, ut vestes eorum semper quasi e *capsula* i. arcula, in qua conduntur, (cf. de Tranq. Anim. c. 1, d.) recenter prolatae videantur. *si circumtonsa* rel. a cultu comae loquendi formulas desumtas esse ad nimium orationis ornatum describendum, nota res. Quis v. c. ignorat cincinnos et fucum et calamistros, quos Augustus, Seneca al. in Maecenate persecuti sunt et irriserunt? Suet. Aug. 86. Auctor Dial. de corr. Eloq. 26 p. 105 ed. Schulz.

3. *Non est ornamentum virile concinnitas*] quatenus nimiam orationis venustatisque accurationem artisque captationem comprehendit. Alias et in laude ponitur, habetque locum in iis omnibus dicendi formulis, in quas certa aliqua verborum vel ordinis, vel intervalli, vel magnitudinis dimensio cadit. Cf. Ernesti Lexic. technol. lat. rhet. voc. concinnitas, p. 77. *Si nobis animum boni viri liceret inspicere* rel. Respexit noster haud dubie illa Platonis (Phaedr. X To. p. 329. d.) celeberrima, quae ad Ep. 89, 1 adduxi laudatis Cicer. locis huc spectantibus. Sequentes virtutes egregie explicavit Cicero de Officiis I, 5 etc. cf. Garve ad Ciceron. I, p. 60 sqq. *Praeter has* rel. i. e. et eae virtutes, quae istis qua-

tiaque lucentibus? Praeter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et [b] liberalitas, comitasque, et (quis credat in homine rarum?) humanitas, bonum splendorem illi suum affunderent. Tum providentia, 4
tum elegantia, et ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni! decoris illi, quantum ponderis, gravitatisque adderent: quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo illam amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, et, ut fas sit vidisse, tacitus precetur? Tum evocante 5
ipsa vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: et diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam

b. *liberalitas* e quatuor pal. reduxi. Antea: *libertas*. *illam* sc. faciem. Sic Pint. et Gruteri codd. Antea: *illum*. Mox *evocante ipsa*. Sic antiqua editio et nonnulli codd. ap. Grut. Erasmus: *Tamen evocante ipsum*. Muretus: *Tum avocante ipsum*. Lipsius: *Tum advocante ipsum*, nescio unde. In versu Virgilii secundo tres palat. addunt τὰ· *O dea certe!* Omittunt plurimi et ant. edd. Sed non video, quare omiserit Seneca. Reduxi.

quatuor virtutibus cardinalibus comprehenduntur.

4. *et, ut fas sit vidisse*] i. e. *et* fac *ut* permittatur v. Haud dubie respexit noster ad illam notam antiquitatis opinionem, et deos invisere homines, et interdum se visui eorum subiicere su[a] specie, idque non sine morti[s] [peri]culo: hinc lucem accipiunt τὰ· *tacitus precetur.* Cf. Heynii Excurs. ad Virg. Aen. I, 402 sq.

5. *productus*] ut bono sit animo, metu omni reiecto prodeat ad illam. Describit autem ut Deam, maiorem et ampliorem omni humana specie; uti Dii Deaeque se conspicien-

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. O Dea certe!
Sis felix, nostrumque leves, quaecunque, laborem.

6 Aderit, levabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa [c] obstrigillant, et aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscure retinent. Sed si quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, et repur-
7 gari: sic et nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, et humilitate et infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamvis sordido obtectam. Rursus aeque malitiam, et aerumnosi animi veternum perspi-

c. *obstrigillant.* Ita legere se tradit Pintianus: receperunt Muretus et Lipsius una cum Gronovio. Codd. et Erasm. habent *obsigillant*: alii *obstigillant*, *obstigallant*. Turneb. Advers. 30, 3 praetulit *obsigillant*, i. occludunt. Stephanus et Gesner. in Thes. probant *obstrigillant* i. obstant. Editio antiqua: *obsuggillant*. *obscure* omnes edd. et codd. Muretus Pintianum sequens: *obscuro*. Mox *Sed si quemadmodum*: sic omnes pal. et editio antiqua: probat Gron., qui ait: Mediam

ciendos dare solerent. Cf. Heynium l. l. *Virgilii* versus sunt Aen. I, 327 sq.

6. *Colitur — voluntate.*] Eadem sententia egregie exposita est Ep. 95, 47 sqq. *suspenso*, donarii loco in formas redacto. *stipe:* Varro de L. L. IV, 36 p. 50 bip.: Diis cum thesaureis asses dant, stipem dicunt. Cf. Lipsius ad Taciti Annal. XIV, 15.

7. *malitiam*] aversionem a bono, *et aerumnosi* malis obrecti. Moneo, ne emendationem Gronovii *aeruginosi* praeferas.

ſpiciemus, quamvis multus circa divitiarum radiantium ſplendor impediat, et intuentem hinc bonorum, illinc magnarum poteſtatum falſa lux verberet. Tunc intel- 8 ligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, ſimillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio eſt. Parentibus quippe, nec minus fratribus, praeferunt parvo aere emta monilia. Quid ergo inter nos et illos intereſt, ut Ariſto ait, niſi quod nos circa tabulas et ſtatuas inſanimus, carius inepti? Illos reperti in litore calculi laeves, et aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentium maculae columnarum: ſive ex Aegyptiis arenis, ſive ex Africae ſoli- 9 tudinibus advectae, porticum aliquam vel capacem populi coenationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: quum ſciamus quale ſit, quod abſconditur, oculis noſtris imponimus. Et quum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? ſcimus enim ſub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium iſtorum quos incedere altos

diam particulam deleverunt, qui ſuperfluam putarent, quando ſequitur: *ſic et nos ſi a.* Atqui elegans eſt eius repetitio propter interiecta. cf. ad de Ira I, 3. d. Mox §. 8. *Ariſto.* una editio antiqua habet: *Ariſtoteles.* *Altos* §. 9. non probat Bentl. ad Horat. Serm. II, 3, 183 et legi vult: *latos.* Sed omnes codd. et edd. tuentur vulg. recte.

8. *Tunc intelligere* rel.] Cf. de Conſtant. Sapient. 12, 2 ubi ſimilia occurrunt. Notam ibi appoſitam emendes, ita ut nonniſi de aedificiorum Romae luxurioſe exſtruendorum et expoliendorum ratione exponat. *Ariſto.* cf. ad Ep. 89, 11. Ariſtonem Ep. 94 egregie diſputantem recordaberis his non diſſimilia.

9. *Et quum auro* rel.] laminis aureis, quibus ligna ſuperinducebantur: moneo, ne cum Io. Beckmanno Beyträge zur Geſch. der Erfind. I, p. 57 de vernice quodam auri colorem mentiente cogites. *Bracteata* hinc *felicitas* lucem accipit. bractea enim *membrana*, lamina eſt: felicitas non ſolida,

10 altos vides, bracteata felicitas eſt. Inſpice, et diſces ſub iſta tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Haec ipſa res tot magiſtratus, tot iudices detinet, quae magiſtratus et iudices facit, pecunia; quae ex quo in honore eſſe coepit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque et venales invicem facti, quaerimus, non quale ſit quidque, ſed quanti. Ad mercedem pii ſumus, ad mercedem impii. Honeſta, quamdiu aliqua illis ſpes ineſt, ſequimur: in contra-
11 rium tranſituri, ſi plus ſcelera promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: et teneris infuſa cupiditas altius ſedit, crevitque nobiſcum. Deinde totus populus in alia diſcors, in hoc convenit: hoc ſuſpiciunt, hoc ſuis optant, hoc diis velut rerum humanarum maximum, quum grati videri volunt, conſecrant. Denique eo mores redacti ſunt, ut paupertas maledicto probroque ſit, contem-
12 ta divitibus, inviſa pauperibus. Accedunt deinde carmina poëtarum, quae affectibus noſtris facem ſubdant, quibus divitiae velut unicum vitae decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur dii immortales poſſe, nec habere.

Regia ſolis erat ſublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

13 Eiuſdem currum adſpice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea ſummae
Curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.

Deni-

da, ſed ficta. Lipſius laudat (e Stob. Floril. Serm. 47) dictum Antigoni Gonatae, qui mulierculae felicitatem eius admiranti reſpondit: o mulier, ſi ſcires, quantum mali ſub hoc diademate lateat, nec humi iacens tolleres.

12. Verſus ſunt Ovidii Metam. II, 1 et 2, 107 ſq. Duode-

Denique quod optimum videri volunt seculum, aureum appellant. Nec apud [d] tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari pessimum, ut dives vocer. 14
An dives, omnes quaerimus: nemo, an bonus.
Non quare, et unde: quid habeas, tantum rogant.
Ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quaeris? nihil.
Aut dives opto vivere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum, 15
Cui non voluptas matris, aut blanda potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores coelitum atque hominum movet.

Quum hi novissimi versus in tragoedia Euripidis pronuntiati essent, totus populus ad eiiciendum et actorem et carmen consurrexit uno impetu: donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, ut exspecta-

d. *tragicos.* Editio antiqua habet: *Graecos tragicos*: priorem tamen vocem, quippe quae in nullo libro scripto editove occurrat, nec ab auctore nostro, sed a viro quodam docto explicandi caussa in margine appicta et sic in contextum venisse videatur, non recepi.

decim sequentes senarios ad Bellerophontem retulit Barnesius, quos tamquam ex Eurip. Bellerophonte dederat P. Scriverius in Tragic. Lat. Reliquiis p. 184. Sed Lipsius subnotavit, septem priores non unius poetae esse, sed plurium, extremos quinque autem Euripidis. Quod iudicium calculo suo confirmavit praestantissimus harum rerum arbiter, Valckenarius in Diatribe sua egregia p. 165 sq. Primos septem versus, iudicat, non potuisse continuos in scena pronuntiari, sed e diversis esse sedibus, et e diversis Euripidis et Sophoclis fabulis sumtos. Graecos versus quinque ultimos habes in Eurip. fragm. XV. To. II ed. lips. p. 432.

ctarent, viderentque quem admirator auri exitum face-
16 ret. Dabat in illa fabula poenas Bellerophontes, quas
in sua quisque dat. Nulla enim avaritia sine poena
est, quamvis satis sit ipsa poenarum. O quantum la-
crimarum, o quantum laborum exigit! quam misera
desideratis, quam misera partis est! Adiice quotidia-
nas solicitudines, quae pro modo habendi quemque dis-
cruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quam
quaeritur. Quantum damnis ingemiscunt, quae et
magna incidunt, et maiora videntur! denique ut
nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur,
17 damnum est. At felicem illum homines, et divitem
vocant, et consequi optant, quantum ille possidet.
Fateor. Quid ergo? tu ullos esse conditionis peio-
ris existimas, quam qui habent et miseriam, et invi-
diam? Vtinam qui divitias appetituri essent, cum di-
vitibus deliberarent! utinam honores petituri, cum
ambitiosis, et summum adeptis dignitatis statum! pro-
fecto vota mutassent: quum interim illi nova susci-
piunt, qui priora damnaverant. Nemo enim est cui
18 felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. Queran-
tur et de consiliis, et de processibus suis: malunt-
que semper, quae reliquerunt. Itaque hoc tibi phi-
loso-

16. *Bellerophontes*] Cf. Apollodori Bibl. II, 3 ibique Heynium. Euripides in hac tragoedia adversam Bellerophontis fortunam, quam Homer. Iliad. ζ, 200 innuit, exsequutus est, eumque pede debilem, mendicum et pannis obsitum (χωλὸν, πτωχὸν καὶ ῥάκια ἐνδεδυμένον) uti Schol. ad Aristoph. Pac. 146 Acharn. 431 docent, atque, secundum Senecam, auri amantissimum repraesentaverat.

17. *quum interim — damnaverant*] quum interim nova vota faciant, qui priorum compotes facti, non contenti sunt his partis, sed maiora desiderant: et tamen poenitet eos horum votorum et vetera quaerunt. Lipsius, sensu loci, quem tamen sequentia monstrant, non intellecto, perperam *quae priora* emendat.

losophia praestabit, quo equidem nihil maius existimo: nunquam te poenitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, et oratio fluens leniter. Eant ut volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, et opinionum securus, et ob ipsa quae aliis displicent, sibi placens, qui profectum suum vitâ aestimet, et tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPISTOLA CXVI.

Stoicum dogma defendit contra Peripateticos, exscindendos esse affectus, non temperandos. Nam voluptates vitiaque alioquin tibi imperabunt: et praestat voluptatibus imperare. Naturales esse, nihil nisi merus praetextus est: fluunt quidem affectus a quodam quasi naturali principio, sed cave nimium indulgeas, ne vitium fiat: certiore consilio iis utaris. Haec confirmavit Panaetius. Quae quidem dura videntur hominibus, qui Stoae non adsentiuntur, sed mollities in caussa est, non quod non possint.

Cf. Lipsii Manuduct. III, 7. et Tiedemann System d. stoisch. Philos. III p. 187 sqq.

Verum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, saepe quaesitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas morbi. Noli timere. nihil eorum, quae tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque praebebo rebus, ad

1. *mediocritas morbi*] i. e. affectus, qui a Stoicis morbi vocantur. Illa mediocritas, ἡ μεσότης, eo constat, ut medium teneat inter vitia duo, et canon est ethices peripateticae. cf. Buhle Lehrbuch der Gesch. der Philos. III p. 28 sq. Garve Uebersicht der vornehmsten Princip. der Sittenlehre p. 2 sqq. Cf. etiam Seneca de Ira I, 7 sqq.

ad quas tendis, et quas aut vitae necessarias, aut uti-
2 les, aut iucundas putes: detraham vitium. Nam
quum tibi cupere interdixero, velle permittam: ut
eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut
voluptates illas magis sentias. Quidni? ad te magis
perventurae sunt, si illis imperabis, quam si servies.
Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear,
[a] datus lacrimis tam iuste cadentibus. Naturale est opi-
nionibus hominum tangi, et adversis contristari: qua-
re non permittas mihi hunc tam honestum malae opi-
nionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio:
nulli non initium est verecundum et exorabile, sed ob
3 hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinat, si in-
cipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus,
deinde ipse se concitat, et vires, dum procedit, pa-
rat; excluditur facilius, quam expellitur. Quis ne-
gat omnes affectus a quodam quasi naturali fluere
principio? curam nobis nostri natura mandavit: sed
huic ubi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem
natura necessariis rebus admiscuit, non ut illam pete-
remus,

a. *datus* i. traditus. Sic omnes scripti et cusi libri. Sed Muretus coni. *da tempus*, Lipsius: *da ius*. At non opus est coniectura. Vulgata bene habet. Mox *ob hoc latius funditur* bene scribitur: *ab hoc* sc. initio duo codd. pal., quod Grut. malit.

2. *Velle*] Voluntas enim Stoicis bona et inter εὐπαθείας est. Lipsii Manud. III, 5. *Nam quum — sentias*. Vides hic apathiam ita circumscriptam, ut, impetu temerario excluso, certius atque securius consilium, atque ideo rationis usum adhibendum iubeatur. *Sed naturale est, inquis*, ut Peripatetici solent, qui vulgares homines intellexere, quum Stoici de sapiente suo, sive ad sapientiam virtutemque enitente summis viribus, loquerentur.

3. *Quis negat — principio?*] non enim vere naturali: nam sic boni essent affectus, quia omne naturale non esse nimium potest. Zeno autem pertur-

remus, sed ut ea, sine quibus non possumus vivere, gratiora nobis illius faceret accessio: si suo veniat iure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia 4 facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte! Sed illud *aliquatenus* longe producitur, nec ubi vis, accipit finem. Sapienti non solicite custodire se tutum est, et lacrimas suas et voluptates; ubi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panaetius respondisse adolescentulo cuidam quaerenti, An sapiens amaturus esset? „De sapiente, in- 5
quit, videbimus: mihi et tibi, qui adhuc a sapiente longe absumus, non est committendum, ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Sive enim nos respexit, humanitate eius irritamur; sive contemsit, superbia accendimur. Aeque facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscii nobis imbecillitatis nostrae, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formae, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahentibus.“ Quod Panaetius de amore quaerenti respondit, hoc 6
ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, a

 lubri-

turbationes (f. affectus) voluntarias esse putabat, opinionisque iudicio suscipi etc. Cicer. Academ. 1, 10. *non ut illam peteremus*, tamquam summum bonum, aeque ac Epicurei. Tiedemannus perperam hunc locum intellexit, III p. 196 System. *si suo veniat iure* i. e. tamquam domina.

4. *Ergo intrantibus resistamus*] Vide 1 de Ira c. 7. et 8 L. *Aliquatenus* rel. Spectant haec ad Peripateticorum mediocritatem illam morborum s. affectuum. *Panaetius*, rhodius, iunior, celeberrimus Stoicus, quem Cicero in libro de Offic. plerumque sequitur, Scipionis minoris comes, multa scripsit, nunc deperdita. cf. Fabricii Bibl. gr. Vol. III p. 567 sq.

lubrico recedamus: in ficco quoque parum fortiter ftamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura praecipitis. nos homunciones fumus, omnia nobis negare non poffumus. Dolebimus, fed parum: concupifcemus, fed temperate: irafcemur, fed placabimur.
7 Scis quare non poffumus iftà? quia nos poffe non credimus. Immo mehercules, aliud eft in re. Vitia noftra, quia amamus, defendimus, et malumus excufare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, fi illo utamur, fi vires noftras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in cauffa eft: non poffe praetenditur.

EPISTOLA CXVII.

Quaerenti amico, an verum fit, quod Stoicis placeat: Sapientiam bonum effe, fapere bonum non effe? primum exponit, quid Stoicis videatur. Sapientiam, quippe efficientem quid et iuvantem, et bonum et corpus dicunt effe, fapere non effe, utpote incorporale et accidens alteri, i. e. fapientiae. Quibus quum inftent Peripatetici aliique philofophi, et confutationibus affligant, neceffe eft ut cavillando effugiant. Itaque fecedit Seneca, et fapientiam et fapere bonum putans: at utrumque differre contendit contra Peripateticos. Sed fe revocat ab huiuscemodi difputationibus, aliaque proponit, de quibus quaerendum effe philofopho monet, quippe quae levant animum et formant etc.

Cf. Argumentum Epift. CVI. CXIII. Addas Lipfii Phyfiolog. Stoic. II, 4.

Multum mihi tibique negotii concinnabis, et, dum nefcis, in magnam me litem ac moleftiam impinges, qui

6. *Occurres hoc loco* rel.] Saepius iam hanc querelam de rigida Stoae fecta vidimus, fatis profecto convenientem molli et luxuriofo faeculo, in quod Senecae vita inciderat, vide c. c. de Clem. II, 4.

qui mihi tales quaestiunculas ponis, in quibus ego
nec dissentire a nostris salva gratia, nec consentire
salva conscientia possum. Quaeris, an verum sit,
quod Stoicis placet, Sapientiam bonum esse, sapere
bonum non esse? Primum exponam, quid Stoicis
videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet
nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod
bonum est, facit: quidquid facit, corpus est. Quod 2
bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet,
ut prosit: si facit, corpus est. Sapientiam bonum
esse dicunt: sequitur, ut necesse sit illam corporalem
quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis
esse. Incorporale est et accidens alteri, id
est, sapientiae: itaque nec facit quidquam, nec
prodest. [a] Quid ergo? inquiunt: Non dicimus, Bonum
est sapere: sapere dicimus, referentes ad id ex
quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. Adversus 3
hos quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego
incipio secedere, et in alia parte considere. Isto modo,
inquiunt, nec beate vivere bonum est. Velint
nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse,

 et

a. *Quid ergo? inquiunt: Non dicimus, Bonum est sapere: sapere* etc. Sic plurimi codd. editioque antiqua, et nexus poscit. Antea ex Mureti lectione: *Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum est sapere? dicimus* rel.

1. *Placet nostris* rel.] cf. ad Ep. 106, 4.

2. *Quid ergo? inquiunt*] Stoici: quasi adiectivi loco ponunt Stoici illud sapere, quod nec ponere nec dicere quemquam putant nisi referentem ad sapientiam, eamque simul cogitando.

3. *secedere, — considere*] Recte Lipsius monet, haec a senatu sumta esse, ubi, quum Consul, Praetor, aliusque magistratus Senatum cogens, de re aliqua retulisset, atque, sententiis dictis, discessionem Senatorum permisisset, in hanc aut illam partem transierunt, qui hinc pedanei vocati sunt. Res notissima vel ex Adams aliisque compendiis. *Isto — inquiunt* Peripatetici.

et beate vivere bonum non esse. Etiamnunc quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? ergo expetenda res est, sapere: si expetenda res est, bonum
4 est. Coguntur nostri verba torquere, et unam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inferi non sinit. Ego illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: [b] expetibile quod nobis contingit: quum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, et nostros iudico in hoc descendere, quia iam primo vinculo tenentur, et
5 mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus praesumtioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo extra leges moresque proiecta, ut non aliquos deos credat. Quum de animarum aeternitate disserimus, non leve momentum apud nos habet consen-

b. *expetibile quod nobis contingit.* Sic Erasmus, et omnes Pintiani Gruterique codd., una cum editione antiqua. Muretus: *Adexpetendum quod bono contingit: quod.* Sed τῷ· *quod* plurimi codd. carent et editio antiqua.

4. *Coguntur — non finit.*] Expetendum est αἱρετόν: quod *expetibile* est, et non petitur tamquam bonum, προσαιρετόν: *interponere* s. *inserere* h. l. idem valent quod *adiungere.* Sic Graeci τῷ· αἱρετὸν addunt s. praefigunt πρὸς: quod Romani non possunt; nemo enim dixit *adexpetere.* Exprimi itaque hoc posse putavit noster per: *expetibile*, quod semel tantum adhuc ap. Tacitum Annal. 16, 21, 2 occurrit, nec ibi quidem tuto, quum Ernesti exspectabilem praeferat.

5. *Multum dare — hominum*] praeceptae opinioni, προλήψει. Exigui autem momenti esse hoc veritatis argumentum, cum historia dogmatum quorumcunque satis superque docet, tum philosophia subtilior probe evincit. Ceterum hoc argumentum Cicero quoque fir-

ſenſus hominum, aut timentium inferos, aut [c] colentium aethera. Vtor hac publica perſuaſione: nemi- 6
nem invenies, qui non putet et ſapientiam bonum, et ſapere. Non faciam quod victi ſolent, ut provocem ad populum: noſtris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit eſt, an in eo cui accidit? Si in eo eſt cui accidit, tam corpus eſt, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere ſine tactu poteſt: quod tangit, corpus eſt. Si 7
extra eſt, poſtquam acciderat, receſſit: quod receſſit, motum habet: quod motum habet, corpus eſt. Speres me dicturum, non eſſe aliud curſum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo iſta alia eſſe, ſed non ſortis alterius. Si valetudo indifferens eſt; et valere indifferens eſt. Si forma indifferens eſt; et formoſum eſſe indifferens eſt. Si iuſtitia bonum eſt; et 8
iuſtum eſſe bonum eſt. Si turpitudo malum eſt; et turpem eſſe malum eſt, tam mehercules quam ſi lippitudo malum eſt, et lippire malum eſt. Hoc ut ſcias,

 neu-

c. *colentium aethera.* Sic quatuor palat. ut et Pintiani: convenit in corruptione ſua editia antiqua, quae habet: *coeleſtium aethera.* At Eraſmus, Muretus et palat. primus perperam omittunt τὸ *aethera.* Colunt, i. adorant aethera, ſedem deorum ſuperorum.

firmum vocat Tuſc. I, 13. cf. de Legg. I, 8. Nat. D. I, 16. Epicurus ſolus vidit, primum eſſe deos, quod in omnium animis eorum notitiam impreſſiſſet ipſa Natura: — anticipationem quandam deorum hanc appellat Epicurus πρόληψιν etc. *colentium aethera.* Cicero de Nat. D. I, 14 de Zenone: Atque hic idem alio loco *aethera* deum dicit eſſe: c. 15 de Chryſippo: Idemque diſputat, *aethera* eſſe eum, quem homines Iovem appellarent.

6. *ut provocem ad populum*] in arena et gladiatoriis pugnis: ubi qui ſuccubuerat, populi opem et miſericordiam implorabat. Lipſius in Saturnal. 2, 22. Cf. Ep. 37, 2. *noſtris* i. e. ſtoicis.

neutrum eſſe ſine altero poteſt. Quod ſapit, ſapiens
eſt: quod ſapiens eſt, ſapit. Adeo non poteſt du-
bitari, an quale illud ſit, tale hoc ſit, ut quibusdam
utrumque unum videatur atque idem. Sed illud liben-
ter quaeſierim: Quum omnia aut bona ſint, aut ma-
9 la, aut indifferentia, ſapere in quo numero ſit? Bo-
num negant eſſe. malum utique non eſt: ſequitur, ut
medium ſit. Id autem medium atque indifferens
vocamus, quod tam malo contingere quam bono po-
teſt: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut
ſapiat, contingere niſi bono non poteſt: ergo in-
differens non eſt. Atqui ne malum quidem eſt, quod
contingere malo non poteſt: ergo bonum eſt. Quod
niſi bonus non habet, bonum eſt: ſapere non niſi
10 bonus habet: ergo bonum eſt. Accidens eſt, in-
quit, ſapientiae. Hoc ergo quod vocas ſapere, utrum
facit ſapientiam, an patitur? ſive facit illud, ſive
patitur, utroque modo corpus eſt. Nam et quod fit,
et quod facit, corpus eſt. ſi corpus eſt, bonum eſt:
unum enim deerat illi, quo minus bonum eſſet, quod
incorporale erat. Peripateticis placet, nihil intereſſe
inter ſapientiam et ſapere, quum in utrolibet eorum
et alterum ſit. Numquid enim quenquam exiſtimas
11 ſapere, niſi qui ſapientiam habet? Numquid quen-
quam qui ſapiat, non putas habere ſapientiam? Dia-
lectici veteres iſta diſtinguunt: ab illis diviſio uſque ad
Stoicos venit. Qualis ſit haec, dicam. Aliud eſt
ager,

10. *Accidens eſt, inquit*] Stoicus. Vides, Peripateticos inprimis has Stoicorum diſputationes impugnaſſe. Nobis tamen nihil ex eorum confutationibus relictum eſt.

11. Haec eſt quaſi reſponſio amici. cf. §. 14. *Dialectici veteres*: intelligit ſectam eleaticam, in qua auctoribus Xenophane, Parmenide et Zenone Eleate dialectica viguit, et deinde ad ſectam megaricam ſ. eriſticam tranſiit, unde ad

ager, aliud agrum habere. Quidni? quum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia, aliud sapere. Puto concedes duo esse haec, id quod habetur, et eum qui habet: habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitae est. Sapere quid est? non possum di- 12
cere, mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturae corporum: tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enuntiativi corporum. Hi habent proprium quiddam, et a corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus 13
est quod video, cui et oculos, et animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiativum quiddam de corpore: quod alii effatum vocant, alii enuntiatum, alii edictum. Sic quum dicimus sapientiam, incorporale quiddam intelligimus: quum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, utrum illud dicas, an de illo. Putemus in praesentia ista duo 14
esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus aliud quidem sit, sed nihilo-

ad Stoicos pervenit. Cf. Bruckeri Histor. crit. Philos. To. I p. 610 sq. et Buhlium in Commentatt. Soc. Reg. Sc. Gotting. To. XI p. 234 sq. - *aliud sapere* i. sapientiam habere.

13. *Non corpus quidem est — corpore.*] Hoc illud quod notat Sext. Empiricus lib. I. advers. Mathemat. c. 3: *Incorporeum aliquid apud Stoicos dici λεκτόν* · quod noster hic vertit *Effatum*, *Edictum*, *Enuntiatum*, *Enuntiativum*. L. Abstractum vocare posses, oppositum concreto. Hinc recte dicit noster, *incorporale quiddam intelligimus.* Seneca autem discedit in his a Stoicis: quod Lipsius non adverterat.

minus bonum? Dicebas paulo ante, aliud eſſe agrum, aliud habere agrum. Quidni? in alia enim natura eſt qui habet, in alia quod habetur. illa terra eſt, hic homo eſt. At in hoc de quo agitur, eiusdem naturae ſunt utraque, et qui habet ſapientiam,
15 et ipſa quae habetur. Praeterea illic aliud eſt quod habetur, alius qui habet: hic in eodem eſt, et quod habetur, et qui habet. Ager iure poſſidetur: ſapientia natura. ille abalienari poteſt, et alteri tradi: haec non diſcedit a domino. Non eſt itaque quod compares inter ſe diſſimilia. Coeperam dicere, poſſe iſta duo eſſe, et tamen utraque bona. Sapientia, et ſapiens duo ſunt: et utrumque bonum eſſe concedis.
16 Quomodo nihil obſtat, quo minus et ſapientia bonum ſit, et habens ſapientiam: ſic nihil obſtat, quo minus et ſapientia bonum ſit, et habere ſapientiam, id eſt, ſapere. Ego in hoc volo ſapiens eſſe, ut ſapiam. Quid ergo? non eſt id bonum, ſine quo nec illud bonum eſt? Vos certe dicitis, ſapientiam, ſi ſine uſu detur, accipiendam non eſſe. Quis eſt uſus ſapientiae? Sapere: hoc eſt in illa pretioſiſſi-
17 mum: quo detracto, ſupervacua ſit. Si tormenta mala ſunt, torqueri malum eſt: adeo quidem, ut illa non ſint mala, ſi quod ſequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectae mentis eſt: ſapere, uſus perfectae mentis. Quomodo poteſt uſus eius bonum non eſſe, quae ſine uſu bonum non eſt? Interrogo te, an ſapientia ſit expetenda? fateris. Interrogo, an uſus ſapientiae ſit expetendus? fateris. negas enim te illam recepturum, ſi uti ea prohibearis. quod expetendum
18 eſt, bonum eſt. Sapere, ſapientiae uſus eſt: quomodo

14. *At in hoc de quo — habetur.*] Nam ſapientia eſt mens perfecta, vel ad ſummum optimumque perducta. cf. §. 11.

modo eloquentiae, loqui: quomodo oculorum, vi-
dere: ergo ſapere ſapientiae uſus eſt. uſus autem ſa-
pientiae expetendus eſt: ſapere ergo expetendum eſt:
ſi expetendum eſt, bonum eſt. Olim ipſe me da-
mno, qui illos imitor dum accuſo, et verba apertae rei
impendo. Cui enim dubium poteſt eſſe, quin, ſi ae-
ſtus malum eſt, et aeſtuare malum ſit? ſi algor ma-
lum eſt, malum ſit algere? ſi vita bonum eſt, et vi-
vere bonum eſt? Omnia iſta circa ſapientiam, non 19
in ipſa ſunt: at nobis in ipſa commorandum eſt;
etiamſi quid evagari libet, amplos habet illa ſpatio-
ſosque ſeceſſus. De deorum natura quaeramus, de
ſiderum [d] elementis, de his tam variis ſtellarum diſcur-
ſibus: an ad illarum motus noſtra moveantur corpora,
an corporibus omnium, animiſque illinc impetus veni-
at. An et haec quae fortuita dicuntur, certa lege
conſtricta ſint, nihilque in hoc mundo repentinum,
aut expers ordinis volutetur. Iſta iam a formatione 20
morum receſſerunt: ſed levant animum, et ad ipſa-
rum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Haec
vero de quibus paulo ante dicebam, minuunt, et de-
primunt, nec ut putas exacuunt, ſed extenuant.
Obſecro vos, cur tam neceſſariam curam maioribus
melioribuſque debitam, in re neſcio an falſa, certe
in-

d. *de ſiderum elementis.* Sic Eraſmus, editio antiqua et plurimi codd. pal. At e Pint. codd. arripuit Muretus: *de ſiderum alimento.*

19. *de ſiderum elementis*] e. g. ſolem eſſe puriſſimum ignem et quidem artificialem, quem Zeno νοερὸν, intellectu praeditum appellabat. Poſidonius et plerique Stoici lunam mixtam ex igne et aere ſtatuunt etc. Cf. Lipſii Phyſiolog. II, 13.

20. *nec ut putas*] in litteris tuis, quibus mihi has quaeſtiunculas ponis et commendas.

21 inutili, terimus? [e]Quid mihi profuturum est scire,
an aliud sit sapientia, aliud sapere? quid mihi pro-
futurum est scire, illud bonum esse? Temere me ge-
ram: subito huius voti aleam: tibi sapientia, mihi
sapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut
mihi viam monstres, qua ad ista perveniam. Dic
mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus ani-
mum labantem studiis firmem: quemadmodum quae
me ex transverso feriunt aguntque, procul a me repel-
22 lam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo
istas calamitates removeam, quae ad me irruperunt:
quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo
feram aerumnam sine gemitu meo, felicitatem sine
alieno: quomodo ultimum necessarium vitae terminum
non exspectem, sed ipsemet, quum visum erit, pro-
fugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare
mortem. Nam si vis vivere, quid optas mori? si
non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dede-
23 runt? Nam ut quandoque moriaris, etiam invito posi-
tum est: ut quum voles, in tua manu est. Alterum
tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his die-
bus principium diserti mehercules viri legi: [f]Ita, in-
quit, quamprimum moriar! Homo demens, optas
rem

e. *Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? quid mihi p. e. s. i. b. e.? Temere me geram: subito huius voti aleam* etc. Sic plurimi codd., qui carent voculis tribus in media interrogatione, quas Muretus et Lipsius e Pintiani coniectura tenent, leguntque: *quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse?* E *subito* i. e. adi, suscipe, Erasmus faciendum suasit: *subibo*, quod Muretus statim arripuit. Mox omnes codd. et editio prisca habent *feriunt aguntque*, non *ferunt*. Reduxi: nam de praedatione non sermo est: quamquam Erasmus de ea cogitans ad ista: *ferunt aguntque*, notat: *ἄγουσι φέρουσι*. *irruperunt*, *irrupi* tuetur editio prisca: alii: *eruperunt*, *erupi*.

f. *Ita*, *inquit*. Omnes codd. et editio prisca habent: *Itaque*, et mox iterum: *Itaque*. Recte emendavit Pintianus utroque loco: *Ita*. Tertio tamen loco habet editio prisca: *Ita q. m.* Est enim voti formula.

rem tuam: Ita quamprimum moriar! Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? nemo te tenet, evade qua visum est. Elige quam- 24
libet rerum naturae partem, qua tibi praeberi exitum iubeas. Haec nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur, aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causae vivendi sunt, quam viae mortis. Ita quamprimum moriar! Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas, potest. Imbecillae mentis ista sunt verba, et hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, 25
qui optat. Deos vitam roga, et salutem: si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Haec est sapientia, hoc est sapere, non disputiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quaestiones tibi fortuna posuit, nondum illas solvisti: iam cavillaris. Quam stultum est, quum signum pugnae acceperis, ventilare? remove ista lusoria arma, decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum 26
tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit. negemus, sapere bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tanquam operatum supervacuis. Quid si scires etiam illud quaeri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubii est, oro te, an 27
nec

24. *hic mundus*] nempe inferior: et ideo tria tantum nominat: quartum superioris mundi s. coeli est, i. e. ignis. *detestatione* i. e. precatione et voto. L.

25. *ventilare*] proludere et brachia atque arma in speciem ventumque iactare. A theatris arenisque sumtum. Cf. Lipsium in Saturn. II, 19. Scriveri opp. philol. p. 21. *decretoriis* i. seriis, quibus de vita decernitur. cf. de Clement. I, 14. Ep. 102, 24.

nec *messem futuram iam sentiant horrea, nec futuram
adolescentiam pueritia viribus aut ullo robore intelli-
gat? Aegro interim nihil ventura sanitas prodest,
non magis, quam currentem luctantemque post mul-
tos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc
ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futu-
rum est? nam quod bonum est, [g] utique prodest: nisi
28 praesentia, prodesse non possunt. Si non prodest,
bonum non est utique: si prodest, iam est. Futurus
sum sapiens: hoc bonum erit, quum fuero: interim
non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse.
Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum
est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non
esse aliquid, quam si dixero, futurum est? nondum
29 enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum
est: scio nunc hiemem esse. aestas secutura est: scio
aestatem non esse. Maximum argumentum habeo non-
dum praesentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed
interim non sapio. si illud bonum haberem, iam hoc
carerem malo. Futurum est, ut sapiam. ex hoc licet
nondum me sapere intelligas. non possum simul et in
illo bono, et in hoc malo esse. Duo ista non coë-
unt, nec apud eundem sunt una, bonum et malum.
30 Transcurramus solertissimas nugas, et ad illa quae
nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Ne-
mo qui obstetricem parturienti filiae solicitus arcessit,
edictum et ludorum ordinem perlegit. nemo qui ad in-
cendium domus suae currit, tabulam latruncularium
per-

g. *utique prodest.* Sic Erasmus et editio prisca. τὸ *utique* deest in omnibus codd. palat.

30. *Nemo qui obstetricem* rel.] Simile est Adagium graec. quod laudat Erasmus in Adag. 1 Chil. X Cent. nr. 38 Ἀνὴρ δὲ φεύγων οὐ μένει λύρας κτύπον. *edictum* rel. Libelli aut tabulae apparatum omnem ludorum, tempus, ordinem etc. in-

perſpicit, ut ſciat quomodo alligatus exeat calculus.
At mehercules omnia tibi undique nuntiantur, et in- 31
cendium domus, et periculum liberorum, et obſidium
patriae, et bonorum direptio: adiice iſtis naufragium,
motusque terrarum, et quidquid aliud timeri poteſt.
Inter iſta diſtrictus, rebus, nihil aliud quam animum
oblectantibus, vacas? Quid inter ſapientiam, et ſa-
pere interſit, inquiris? nodos nectis ac ſolvis, tanta
mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac 32
liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo
vacet perdere: et vide, quam multa etiam diligen-
tiſſimis pereant. Aliud valetudo ſua cuique abſtulit,
aliud ſuorum: aliud neceſſaria negotia, aliud publica
occupaverunt: vitam nobiſcum dividit ſomnus. Ex
hoc tempore tam anguſto, et rapido, et nos aufe-
rente, quid iuvat maiorem partem mittere in vanum?
Adiice nunc, quod aſſueſcit animus delectare ſe potius, 33
quam ſanare: et philoſophiam oblectamentum facere,
quum remedium ſit. Inter ſapientiam, et ſapere quid
interſit, neſcio: ſcio mea non intereſſe, ſciam iſta,
an neſciam. Dic mihi, quum, quid inter ſapientiam
et ſapere interſit, didicero, ſapiam? Cur ergo po-
tius inter vocabula me ſapientiae detines, quam inter
opera? Fac me fortiorem, fac me ſecuriorem, fac
fortunae parem, fac ſuperiorem. poſſum autem ſupe-
rior eſſe, [h] ſi fecero omne quod diſco.

h. *ſi fecero:* ſic quoque alias legi annotat margo Eraſm. ed., in qua eſt: *ſi dixero*, uti eſt in quatuor palat; quorum unus praebet: *ſi direxero*, ſicuti fuiſſe in plerisque mſſ. ſuis teſtatur Pint. Editio priſca: *ſi fecero vel direxero.* Lipſius hinc emendat: *ſi vixero.*

indicebant. Cf. de Benef. VI, 1. Lipſii Saturnal. II, 18. *tabulam latrunc.* cf. ad Ep. 106, 11. de brevit. vit. c. 13. de Tranquill. c. 14. *alligatus,* qui ita obſeſſus, circumventus erat, ut moveri ſine periculo non poſſet. cf. Wernsdorfii Excurſ. XI in To. IV Poet. Lat. minor. p. 413 ſq.

EPI-

EPISTOLA CXVIII.

Exigenti a Seneca frequentiores epiſtolas amico reſpondet, ſe hoc munus defugere nolle, licet ille a promiſſis non ſteterit, et frequentiores miſſurum, non inanes, quales Ciceronis multae ſint, ſed monitorum utilium uberes, atque ſua potius quam aliena tractantes. Iccirco ſuadet, a fortuna nihil petere, nec ab ea pendere, ſed privatam facere fortunam. Nam qui a fortuna pendent, per mala nituntur in malum, ignorantia veri et boni. Quaerendum itaque eſt, quid ſit bonum, quod alius alio modo finiverunt et expreſſerunt, et quid ab honeſto differat. Omne bonum ſecundum naturam eſt, nec tamen quidquid ſecundum naturam eſt bonum.

Exigis a me frequentiores epiſtolas. Rationes conferamus: ſolvendo non eris. Convenerat quidem, ut tua priora eſſent; tu ſcriberes, ego reſcriberem: ſed non ero difficilis. bene credi tibi ſcio: itaque in anteceſſum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir diſertiſſimus facere Atticum iubet, ut etiamſi rem nullam
2 habebit, quod in buccam venerit, ſcribat. Nunquam poteſt deeſſe quod ſcribam, ut omnia illa quae Ciceronis implent epiſtolas, tranſeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis ſuis viribus pugnet, quis conſulatum fiduciâ Caeſaris, quis Pompeii, quis ab ſe petat: quam durus ſit foenerator Caecilius, a quo minoris centeſimis propinqui nummum movere non poſſunt. Sua ſatius eſt mala, quam aliena tractare: ſe excutere, et videre, quam multarum rerum candidatus

1. *in anteceſſum*] antequam debeam. cf. ad Ep. 7, 8, De Benefic. IV, 32. *Cicero vir diſertiſſimus*, ad Atticum pleraque iſta libro 1. L.

2. *quam durus ſit foenerator Caecilius* rel.] Verba fere ſunt Ciceronis ad Attic. Ep. I, 12. Caecilius erat Attici avunculus. vide Cic. Ep. ad Att. I, 1. *centeſimis* (intell. partibus ſortis) ſc. uſuris: quum ſinguli aſſes in menſem ſolvantur pro centenis, unde fiunt duodeni in annum (12 Procent). cf. Erneſti Clav. Cic. ſub voce: Cen-

datus sit, et non suffragari. Hoc est, mi Lucili, 3
egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, et tota fortunae comitia transire. Quam putas esse iucundum, tribubus vocatis; quum candidati in templis suis pendeant, et alius nummos pronuntiet, alius per sequestrum agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem praeconis exspectant; stare otiosum, et spectare illas nundinas, nec ementem quidquam, nec vendentem? Quanto hic maiore gau- 4
dio fruitur, qui non praetoria, aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alii hono-

Centesimae. *minoris* sc. pretii. *et non suffragari*, nihil facere, ut illarum rerum externarum et proinde inanium particeps fias.

3. *quum candidati in templis suis pendeant* rel.] Vides hic comitiorum mentionem eadem ratione habitorum, qua tempore reipubl. liberae habita sunt: nec adversatur Tacitus Annal. I, 15 comitia e campo in curiam translata: ubi de magistratibus a Senatu et non a populo creandis nonnisi novo imperatore succedente, sermo est. *Templa* intelligam de rostris s. tabernis editioribus, ubi candidati, teste Macrob. I Saturn. 16 p. 282 bip. consistebant, ut et conspici et suos hortari non sine sollicitudine ac bene excipere possent, aeque ac hodieque apud Anglos in creandis senatoribus fieri solet. cf. Schneider. ad Varron. de Re Rust. III, 2, 1. Flor. II, 12 ubi *templum* i. e. tabernaculum occurrit. Lipsius exponit de templis Campo Martio vicinis, ad quae candidatos divertisse et exitum comitiorum exspectasse coniicit. *et alius — negaturus est:* candidati, natio officiosissima, alios ambiendo, alios prensando *(alius eorum manus osculis conterat)* pecuniam promittendo, et *per sequestrum*, i. apud quem nummos deponebant fidei caussa, *agendo*, populum conciliare studebant. Cf. Adams I p. 168 sq. *vocem praeconis* qui creatum renuntiaret. *et spectare — vendentem.* Nota est vitae cum mercatu comparatio a Pythagora iam instituta, ap. Cicero. Quaest. Tuscul. V, 3 ibiq. Davies p. 347 sq.

4. *sed magna illa*] totius mundi comitia, praeside Fortuna: *h. anniversarios* magistra-

honores anniverſarios petunt, alii perpetuas poteſtates, alii bellorum eventus proſperos triumphosque, alii divitias, alii matrimonia ac liberos, alii ſalutem ſuam ſuorumque! Quanti animi res eſt, ſolum nihil petere, nulli ſupplicare, et dicere: Nihil mihi tecum, fortuna: non facio mei tibi copiam. ſcio apud te Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc eſt
5 privatam facere fortunam. Libet ergo haec invicem ſcribere, et hanc integram ſemper egerere materiam, circumſpicientibus tot millia hominum inquieta: qui ut aliquid peſtiferi conſequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam faſtidienda. Cui enim aſſecuto ſatis fuit, quod optanti
6 nimium videbatur? Non eſt, ut exiſtimant homines, avida felicitas, ſed puſilla: itaque neminem ſatiat. Tu iſta credis excelſa, quia longe ab illis iaces: ei vero, qui ad illa pervenit, humilia ſunt. Mentior, niſi adhuc quaerit adſcendere. Iſtud quod tu ſummum putas, gradus eſt. Omnes autem male habet ignorantia veri. tanquam ad bona feruntur, decepti ru-
7 moribus. Deinde mala eſſe, aut inania aut minora, quam ſperaverint, adepti, ac multa paſſi vident: maiorque pars miratur ex intervallo fallentia, et vulgo magna pro bonis ſunt. Hoc ne nobis quoque eveniat,

ſtratus: nam Senecae tempore magiſtratus honorarii e. c. conſules ſuffecti ſ. minores creabantur in dies menſesve. *anniverſarii* ſ. ordinarii in annum creati anno nomen dabant. Dio Caſſ. 48, 35. *p. poteſtates* regna, principatus: proprie munera ſumma provincialia. cf. Erneſti clav. Cic. voc. Imperium. *Vatinios*, ſceleſtiſſimos homines: cf. de Conſtant. 17, 3. *privatam* i. propriam, a fortuitis non pendentem.

6. *avida felicitas*] Idem de ea ait noſter Ep. 19, 6: Et avida felicitas eſt, et alienae aviditati expoſita. Numquam, ait, ſatiari poteſt, ideoque puſilla eſt etc.

7. *Hoc ne — bonum.*] Sequitur una cum Stoa Socratem, qui

niat, quaeramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finivit hoc alius alio modo, alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, 8
quod invitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si invitat quidem, sed in perniciem? scis quam multa mala, blanda sint. Verum, et verisimile, inter se differunt ita: Quod bonum est, vero iungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod invitat ad se, et [a] allicere facit, verisimile est: subrepit, sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: 9
Bonum est, quod appetitionem sui movet, vel quod impetum animi tendentis ad se movet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi movent, quae petuntur petentium malo. Melius illi, qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam movet: et ita demum petendum est, quum coepit esse expetendum. Iam et honestum est:

 hoc

a. *allicere facit* i. e. vocat. Sic omnes libri scripti et cusi praeter Muretum et Lipsium, qui Pintiani divinationem sequuti, *allicit facie* reduxerunt. Gronovius, qui Senecam verbo minus vulgato usum esse putabat, e Sueton. Vitell. 14 *allicefacit* reponi maluit.

qui hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere. Senec. Ep. 71, 7. De bono multae fuerunt definitiones inter se differentes. Cic. de fin. III, 10. Vide Lipsii Manuduct. II, 22. et Tiedemanni System III, 33 sqq. 37 sq. Saepius iam huic quaestioni indulsit noster, e. c. Ep. 20. 66, 74 etc. De auctoribus harum definitionum nihil aliunde constat,

9. *Bonum est — naturam movet*] Cic. de fin. III, 10: Ego (Cato) assentior Diogeni, qui bonum definierit id, quod esset natura absolutum. Diogenes fuit babylonius, stoicus, quem Laelius audivit. cf. Fabric. B. G. Vol. III. p. 560. *et ita demum petendum.* Cato apud Cic. l. l. quum ab iis rebus, quae sunt secundum naturam, adscendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit,

10 hoc enim perfecte eſt petendum. Locus ipſe me admonet, ut, quid interſit inter bonum honeſtumque, dicam. Aliquid inter ſe habent mixtum, et inſeparabile: nec poteſt bonum eſſe, niſi cui aliquid honeſti ineſt: et honeſtum utique bonum eſt. Quid ergo inter duo intereſt? Honeſtum eſt perfectum bonum, quo beata via completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale eſt. Sunt quaedam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iuris-
11 dictio. Haec quum honeſte adminiſtrata ſunt, bona eſſe incipiunt, et ex dubio in bonum tranſeunt. Bonum ſocietate honeſti fit, honeſtum per ſe bonum eſt. Bonum ex honeſto fluit, honeſtum ex ſe eſt. Quod bonum eſt, malum eſſe potuit: quod honeſtum eſt, niſi bonum eſſe non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum eſt, quod ſecundum naturam eſt. Attende quid dicam. Quod bonum eſt, et ſecundum naturam eſt: non protinus quod ſecun-
12 dum naturam eſt, et bonum eſt. Multa quidem naturae conſentiunt: ſed tam puſilla ſunt, ut non conveniat illis boni nomen. Levia enim ſunt, et contemnenda: [b] nullum etiam minimum contemnendum bonum.

b. *nullum etiam minimum.* Sic unus Pintiani et tres palat. i. e. minimum contemnendum bonum eſt nullum. Muretus: *nul-*

10. *Locus ipſe* rel.] Nam cum bono ſemper honeſtum coniunxiſſe Stoicos notum eſt vel e Cic. de Off. I, 5. Quum enim dicerent, bonum ſemper prodeſſe, ideoque expetendum et iuſtum et honeſtum (*καλὸν*) eſſe, et nihil aliud in bonorum numero niſi honeſtum eſſe vellent, illud honeſtum et explicare et defendere debebant. Cerni autem id docebant iuſtitia, conſtantia, temperantia et ſcientia. Diog. Laert. VII, 100. Cf. Tiedemann III p. 58 ſq.

12 *Multa quidem naturae* rel.] Bonum, ait, ſecundum naturam

bonum. Nam quamdiu exiguum eſt, bonum non eſt: quum bonum eſſe coepit, non exiguum eſt. Vnde aliquid cognoſcitur bonum? ſi perfecte ſecundum naturam eſt. Fateris, inquis, quod bonum eſt, ſe- 13
cundum naturam eſſe: haec eius proprietas eſt. Fateris et alia ſecundum naturam quidem eſſe; ſed bona non eſſe. Quomodo ergo illud bonum eſt, quum haec non ſint? quomodo ad aliam proprietatem pervenit, quum utrique praecipuum illud commune ſit, ſecundum naturam eſſe? ipſa ſcilicet magnitudine. Nec hoc novum eſt, quaedam creſcendo mutari. In- 14
fans fuit, factus eſt pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis eſt, hic rationalis. Quaedam incremento non tantum in maius exeunt, ſed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius fit. Vtrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini eſt. Exiguum mellis pondus, et magnum, ſapore non differt. Diverſa ponis exempla. in iſtis enim eadem qualitas eſt: quamvis augeantur, manent. Quaedam amplificata in ſuo genere, in ſua 15
proprietate perdurant: quaedam poſt multa incrementa, ultima demum vertit adiectio, et novam illis, aliamque, quam in qua fuerant, conditionem impri-

nullum nec minimum: at Pint. *nullum minimum.* Eraſmus: *Nullum enim m.* *Nullum eſt minimum* ed. vetuſta. Nexus obfirmat poſtulatque receptam lectionem.

turam eſt, ſed pervenit ad hanc ſuam proprietatem ipſa magnitudine. Diſſenſus, qui inter noſtrum et Cic. l. l. intercedit, ita conciliari fortaſſe poteſt: quod bonum ait noſter, creſcendo ad ſummum pervenit, atque tum neque augeri neque minui poteſt: Cato contra ap. Ciceronem de ſummo bono loquitur, quod genere, non magnitudine cernatur. Vereor tamen, ut recte philoſophantibus ſententiam ſuam probaverit Seneca: non enim magnitudine, ſed recto rationis, ſine qua, ut ipſe ait Ep. 66, 12, nullum bonum eſt, uſu illud bonum cerni debet, ſi ceteros Stoae auctores audias.

primit. Vnus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneavit, et interventu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, sed implet. Quaedam processu priorem exuunt
16 formam, et in novam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, et magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum coepit vocari; quod longe aliud factum est quam fuit, quum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissime crescente difficultate, insecabile inventum est. Sic ab eo, quod vix et aegre movebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, et bonum fecit.

EPISTOLA CXIX.

Iocose promittit amico, se docturum eum esse, quomodo fieri dives celerrime possit. Deinde monet, maximas esse divitias, quas a nobis ipsis petierimus, naturae nihil negantes, quae paucis contenta est, et supervacua dimittit. Tunc nobis nihil deerit, finem omnium rerum spectantibus, qui naturam non excedit; divitiae desinere tunc non possunt, satis habebimus: pecunia autem neminem fecit divitem. Ii contra, qui vulgo divites sunt, proprie pro pauperibus habendi sunt.

Quoties aliquid inveni, non exspecto, donec dicas, In commune: ipse mihi dico. Quod sit quod invene-

16. *Vbi animus* rel.] i. e. ubi animus diu aliquid in conspectum suum extulerit, ut in id inquirat, atque eius magnitudinem ultra sequi non potuerit, exemplo sit tempus, aeternitas, tunc illud infinitum coepit vocari. Ita, quae finita videbantur, infinita sunt, et in novam exeunt formam. Exempla haec illustrant, sed parum probant. Sed hanc argumentationem Senecae propriam esse putaverim.

1. *In commune*] Sic Graeci de rebus inventis et casu obla-

nerim, quaeris? ſinum laxa, merum lucrum eſt. Docebo quomodo fieri dives celerrime poſſis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te divitias compendiariâ ducam. Opus erit tamen tibi creditore. ut negotiari poſſis, aes alienum facias oportet: ſed nolo per interceſſorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem 2
dabo, Catonianum illum: a te mutuum ſumes. Quantulumcunque eſt, ſatis erit, ſi quidquid deerit, id a nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, intereſt, utrum non deſideres, an habeas. Summa rei in utroque eſt eadem: non torqueberis. Nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges: contumax eſt, non poteſt vinci, ſuum poſcit: ſed ut quidquid naturam excedit, ſcias precarium eſſe, non neceſſarium. Eſu- 3
rio: edendum eſt. utrum hic panis ſit plebeius, an ſiligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, ſed impleri. Sitio. utrum haec aqua ſit quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa nive [a] cluſero, ut rigore refrigeretur alieno, ad

 natu-

a. *cluſero.* Sic Eraſmi editio et romana: praetulerunt Lipſius et Gronovius: conveniunt palatini codd. mſſ. omnes. Pintiani

oblatis dicere ſolebant, Ἑρμῆς κοινός, notante Lipſio et Gronovio, qui laudat Phaedri fab. V, 6, 3 Eia, inquit (calvus), in commune, quodcunque eſt lucri. Res nota et a multis, e. c. paroemiographis et iis, quos praeter Burmannum Iacobs amiciſſ. ad Brunk. Anal. II p. 269, XIII laudat, explicata. *ſinum* togae: ſimiliter Horat. Serm. II, 3, 172 ferre ſinu laxo. *ſed nolo — iactent.* proxenetae, προξενηταί, quorum interventu negotia conciliantur.

2. *Catonianum illum*] ſc. creditorem. Nam M. Cato dixit: Quod tibi deeſt, a te ipſo mutuare. Senec. de benef. V, 7. Te ipſum tibi paratum creditorem dabo, illum quem Cato dare ſolebat.

3. *utrum hic panis — plebeius*] i. farreus: far autem eſt ge-

naturam nihil pertinet. Illa hoc unum iubet, sitim
4 exstingui. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum specta, et supervacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quaeque extendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectaverit, quaeris?

tiani codd. praestant *elisero.* Editio antiqua: *tbiserove frigore.* Mox *extendatur* Erasmus et nonnulli codd.; alii una cum editione antiqua, *porrigatur.* Deinceps *inani me, inquis, lance m.* firmat et ed. antiqua: probat Turneb. Advers. 26, 14. Erasmus cum plurimis codd. mss. *inanima inquis l. m.*

genus tritici durius ac ponderosius, domesticum Italiae frumentum. Plin. 18, 7. cf. Heynii Opusc. acad. I p. 357. Schneideri Index ad Scriptt. Rer. rust. h. v. *siligineus*, e tritico: tener et silig. coniungitur Ep. 123, 2. Plin. 18, 8 tritici delicias vocat. cf. Heynii Op. ac. I p. 358 et Schneideri Index laud. h. v. *clusero*; aqua enim in vase circumdari nive solebat.

4. *murrhinum*] E murrha vasa, e. c. pocula murrhea, s. murrhina, confecta esse constat, sed quidnam fuerit, non satis compertum est. Vt Christii, Rezzonici (Disq. Plin. To. II. p. 213 sq.), Leblondii (Hist. de l'Acad. des Inscr. To. 43), Brückmanni al. opiniones omittam, omnes fere in eo conveniunt, murrham genus quodam agathi s. pseudopali s. quae fuit b. Velthemii sententia, steatitae sinici (sinesischer Speckstein) pretiosum fuisse. Duplex tamen species fuit, altera naturalis, quae e terra effodiebatur, altera artificiose composita, instar fluoris vitrei. Cf. Larcher. Hist. de l'Acad. des Inscr. To. 43, cui assentitur Blumenbach (Naturgesch. p. 599 ed. VI. sed in ed. VII. anni 1803 delevit B. istum locum, mutata forsan sententia). Cum crystallum tum murrham misit Oriens; ex eadem terra effodimus, ait Plin. 37, 2, qui utrumque describit. *Tiburtinus calix*, fictilis. L. Fictilia vasa Tibure facta esse, aliunde non constat: Strabo V, 3, 11 lapicidinas memorat, sed marmoris, nunc travertino appellati: de terra s. creta figulina tacet.

ris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens divitia- 5
rum naturalium est quaesitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid est [b] istud in commune? iam ego paraveram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas arcesserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, quum divitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis,
et patientiae suae beneficio, non fortunae. Ideo 6
ergo illum non iudicas divitem, quia divitiae eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diviti contingit,
finem. An has ideo non putas esse divitias, quia 7
propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor impegit? quia in bello tutae sunt? quia in pace otiosae? quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit,
non sitit? plus Iupiter non habet. Nunquam parum 8
est, quod satis est: nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium et Indos pauper est Alexander

b. *istud in commune?* Lipsii est coniectura. Codd.: *quid est istud inane*, aut simile quid.

5. *iam ego paraveram — merces*] ut vel argentariam exercendo, vel publica e. c. vectigalia redimendo, vel mercaturam faciendo dives fierem. Cf. Ep. 101 init.

7. *An parum habet, qui tantum non* rel.] i. qui prorsus non a., qui multa alia quidem non possidet, sed tamen non alget. Ita Cicero Ep. ad Attic. 14, 5 eos tantum non laudari, sed includi. Moneo propter Pintianum, qui huius significationis immemor legendum putabat: *qui tantum non, non alget*, i. e. qui fere non alget.

8. De *Alexandro* cf. ad Ep. 91, 17. *in Oceanum* rel. Nearcho

Macedo: quaerit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, et, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturae satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. tanta est caecitas mentium, et tanta initiorum suorum unicuique, quum processit,
9 oblivio. Ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus, [c] de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia divitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit huius rei caussa?
10 plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, et quidquid habet, et quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At hic, qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sen-
11 sum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid et supervacui. At excae-

c. *de tanto.* Lipsius ait: divinet aliquis: *detecto.*

cho duce, cuius paraplum s. itinerarium expressit Arrianus in Indicis egregie nuper illustratis a Vincentio: the voyage of Nearchus from the Indus to the Euphrates etc. London 1797, haec expeditio facta est anno 326 ante Christ. natum, qua Orbis nostri pars detegebatur tunc incognita: hinc *mundi claustra per.* et mox, *post omnia* lucem accipiunt.

9. *Ille modo ignobilis anguli*] Macedoniae, *non sine controversia:* bella enim ei gerenda erant cum populis quibusdam vicinis, Triballis, Getis, Illyriis, Thebanis etc. Res nota.

10. De *Crasso* omnia e Cicerone et Plutarchi vita nota. *Licinus* fuit Augusti s. Claudii praedives libertus, de quo vid. Dio

caecant populum, et in ſe convertunt opes, ſi nume-
rati multum ex aliqua domo effertur, ſi multum auri
tecto quoque eius illinitur, ſi familia aut corporibus
electa, aut ſpectabilis cultu eſt. Omnium iſtorum 12
felicitas in publicum ſpectat: ille quem nos et populo
et fortunae ſubduximus, beatus introrſum eſt. Nam
quod ad illos pertinet, apud quos falſo divitiarum no-
men invaſit occupata paupertas: ſic divitias habent,
quomodo habere dicimur febrem, quum illa nos ha-
beat. E contrario dicere [d] ſolemus: Febris illum te-
net. eodem modo dicendum eſt: Divitiae illum te-
nent. Nihil ergo monuiſſe te malim, quam hoc, 13
quod nemo monetur ſatis: ut omnia naturalibus deſi-
deriis metiaris, quibus aut gratis ſatis fiat, aut parvo.
Tantum miſcere vitia deſideriis noli. Quaeris, quali
menſa, quali argento, quam paribus miniſteriis, et
levibus, afferatur cibus? nihil praeter cibum natura
deſiderat.

Num tibi, quum fauces urit ſitis, aurea quaeris
Pocula? num eſuriens faſtidis omnia praeter
Pavonem rhombumque?

Am-

d. *ſolemus.* Sic Eraſm. et omnes mſſ. Pintianus contra male emend. *debemus.*

Dio Caſſ. 54, 21 interp. Iuvenal. Sat. 1, 109. 14, 306.

11. *illinitur*] de auro, quo veſtes, marmora etc. ornantur, τὸ *illinere* in uſu erat, termini, ut ita dicam, technici loco, quo graec. *βρέχειν* expreſſerunt. Moneo, ne Lexicis credens, contemtus cauſſa poſita haec putes. Cf. Salmaſ. ad Script. Hiſt. Aug. T. II. p. 551. Nic. Heinſius ad Ovid. A. A. III, 232, quibus egregie uſus eſt Böttiger ad Horat. IV. Carm. 9, 14. *familia* ſervorum.

13. *quam paribus miniſteriis*] ſervis, qui miniſtrabant, aetate aut colore paribus. De brev. vit. c. 12, 1. L. *et levibus* i. e. glabris. Verſus ſunt *Horatii* Sat. I, 2, 113. ſq.

14 Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo
desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriae ista tor-
menta sunt. quaerit quemadmodum post saturitatem
quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem,
sed farciat; quemadmodum sitim prima potione seda-
tam revocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim
pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu
15 ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quam
crinitus puer, et quam perlucidum tibi poculum por-
rigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura
praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium ex-
cussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum
decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos lae-
dit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui no-
bis vivendi iura descripsit, ut salvi essemus, non de-
16 licati. Ad salutem omnia parata sunt, et in promtu:
deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Vta-
mur ergo hoc naturae beneficio inter magna nume-
rando: et cogitemus, nullo nomine melius illam me-
ruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate de-
sideratur, sine fastidio sumitur.

EPISTOLA CXX.

Vt desiderio amici satisfaciat, quaestionem, quomodo ad nos boni honestique notitia pervenerit, tractandam sibi sumit, et docet nihil esse bonum, nisi quod honestum sit, et quod honestum sit, utique bonum esse. Tunc redit ad istam quaestionem. Ac primum natura scientiam non dedit, sed semina scientiae: non casu

15. *crinitus puer*] qui a poculis, muliebri plerumque habitu erant, capillitio fluente et longo. Imo et alii Paedagogiani fere pueri. Vnde Martialis: Crinitae, Line, Paedagoge turbae etc. L. *laudatum:* tangit coenipetarum, aut comium convivarum ritus, singula fercula regis sui, quae placuissent, laudantium: quae sunt verba I. F. Gronovii in Obss. III, 14 p. 423 ed. lips., quem videas.

caſu in virtutem incidere potuimus. Ratio analogiae ope, obſervatione et rerum ſaepe factarum inter ſe collatione, notitiam illam nobis peperit. Deinde ſimilitudo, quae inter virtutes et vitia intercedit, coegit nos attendere, ut haec confinia diſtinguerentur: ita vitia obſervata ſunt. Sequitur hinc obſervatio de viro ſapiente, in quo perfecta virtus conſpecta eſt, quam in partes diviſimus: quatuor inde virtutes ortum ſuum duxere, temperantia, fortitudo, prudentia, iuſtitia. Vnde virtus intellecta eſt, et illa beata vita. Hoc ipſum nobis apparuit in viro perfecto, cuius deſcriptio adiungitur.

Cf. Ep. CXVIII. Cicero de Finib. III, 10 ſq. De Off. I, 5 et alias paſſim.

Epiſtola tua per plures quaeſtiunculas vagata eſt, ſed in una conſtitit, et hanc expediri deſiderat: Quomodo ad nos boni honeſtique [a] notitia pervenerit. Haec duo apud alios diverſa ſunt, apud nos tantum diviſa. Quid ſic hoc, dicam. Bonum putant eſſe aliqui, quod utile eſt. itaque hoc et divitiis, et equo, et vino, et calceo nomen imponunt: tanta ſit apud illos boni vilitas, et adeo uſque ad ſordida deſcendit.
Honeſtum putant, cui ratio recti officii conſtat: tan- 2
quam, pie curatam patris ſenectutem, adiutam amici pau-

a. *notitia.* Sic Eraſm. et palat. omnes, et editio antiqua. Muretus e Pint. lectione antiqua: *prima notitia p.* Mox: *tanta ſit apud illos boni vilitas:* Eraſmus, editio antiq. et omnes palat. At Muretus: *tanta eſt ap.* rel.

1. *Haec duo apud alios*] c. c. Academicos et Peripateticos — *apud nos* Stoicos: vide Ep. 118, 10. *Bonum putant eſſe aliqui* ſc. illae tres diſciplinae ſive ſectae Philoſophorum, quae virtutem, ut Ciceronis verbis de Fin. III, 11 init. utar, a ſummo bono excludunt, Ariſtippi, Epicuri, Hieronymi, Carneadis. Cic. de Fin. II, 11. III, 9. Et Stoici dixere, bonum eſſe, quod utile ſit ſive non differat ab utilitate, ἀγαθόν ἐστιν ὠφέλεια, ἢ οὐχ ἕτερον ὠφελείας. Cf. Tiedemann III, 35 Syſtem.

2. *Honeſtum — ſententiam*] ad media itaque referunt, quo officia, ſecundum Stoicos, pertine-

paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque ſententiam. Iſta duo quidem facimus, ſed ex uno. Nihil eſt bonum, niſi quod honeſtum eſt: quod honeſtum eſt, utique bonum. Supervacuum iudico adiicere, quid inter iſta diſcriminis ſit, quum ſaepe dixerim. Hoc unum dicam: Nihil nobis bo-
3 num videri, quo quis et male uti poteſt. Vides autem, divitiis, nobilitate, viribus, quam multi male utantur. Nunc ergo ad id revertor, de quo deſideras dici: Quomodo ad nos prima boni honeſtique notitia pervenerit. Hoc nos docere natura non potuit: ſemina nobis ſcientiae dedit, ſcientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidiſſe: quod eſt incredibile, virtutis alicui ſpeciem caſu occurriſſe. Nobis videtur obſervatio collegiſſe, et rerum ſaepe factarum inter ſe collatio: per analogiam [b] noſtri intellectus

b. *noſtri intellectus et honeſtum et bonum indicant.* Sic omnes codd. mſſ. et editio antiqua. Pintiani tamen coniectura perperam romanam ed. et ſequentes invaſit: *noſtro intellectu et h. et b. indicante.*

tinere conſtat. Enimvero Stoici aliter ſtatuebant, quippe quos primos inter honeſtum et decorum diſtinxiſſe nec bonum ab honeſto ſeparaſſe recte Cicero pronuntiavit. *quum ſaepe dixerim,* e. c. in epiſt. 118. *nobis* Stoicis.

3. *Nunc ergo ad id revertor* rel.] Quum Stoici demonſtraſſent, bonum honeſtumque eſſe, et differre ab officiis eo, quod haec praeſcriptiones dent nonniſi in breve tempus et quaſi quotidie, illud honeſtum vero in totam vitam, et quod officia a primis naturae oriantur, honeſtum autem bonumque illis adeo haud ſemel adverſari videantur; iſta quaeſtio, cui hic reſpondet noſter, enodanda venit, de qua iam inde a Socratis tempore diſputaverant philoſophi, utrum ſapientia a natura ſit an doceri poſſit. Platoni in Menone et Protagora placuit θείᾳ μοίρᾳ ἄνευ νοῦ nos in hanc notitiam incidiſſe: Stoici tribuebant rationi. Cf. Cic. de Fin. III, 10, et Garve Ueberſicht p. 69 ſqq. Quinque autem mo-

ctus et honestum et bonum iudicant. Hoc verbum 4 quum latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tanquam recepto, sed tanquam usitato. Quae sit haec analogia, dicam. Noveramus corporis sanitatem: ex hac collegimus esse aliquam et animi. noveramus corporis vires: ex his collegimus esse et animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: haec coepimus tanquam perfecta mirari. Suberant illis 5 multa vitia, quae species alicuius conspicui facti fulgorque celabat: haec dissimulavimus. Natura iubet augere laudanda: nemo non gloriam ultra verum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiusque regno iudicavit, regias opes posse contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caveret insidias. Eiusdem animi fuit, 6 auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam [c] in hostes nefas: qui in summa paupertate, quam sibi decus fecerat, non aliter refugit

c. *in hostes.* Sic Erasmus, Muretus, editio antiqua: Lipsius: *in hoste.* — *quam.* Sic omnes palatini et editio ant. Erasmus tamen: *qua.*

modis fieri rerum notitias dicebat Zeno ap. Diog. Laert. VII, 52 sq. quae cum iis, quae noster posuit, bene conciliari possunt.

4. Iam Cicero aliique hoc verbo, *Analogia*, usi sunt: cf. Stephani Thesaur. L. L. *nec in civitatem suam* i. e. graecam *redigendum*, repellendum.

5. *Suberant illis*] quae tanquam perfecta mirari coeperamus etc. *species*, notio. *Fabri-*

fugit divitias quam venenum. Vive, inquit, beneficio meo, Pyrrhe, et gaude, quod adhuc dolebas, Fabri-
7 cium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus implevit pontis angustias, adimique a tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, iussit: et tam diu restitit prementibus, donec revulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, et extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat, si quis vult, inquit, sic euntem sequi: deditque se in prae-
8 ceps: et non minus solicitus in illo rapido alveo fluminis, ut armatus, quam ut salvus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam [d] si ponte venisset. Haec et huiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adiiciam quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciem honesti obtulerunt, et optimum ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, et perditis quoque ac

d. *si ponte.* Sic Erasm. et codd. pars: Pintianus inde fecit: *si e ponte.* Tres codd. et ed. antiqua: *si sponte.*

bricius rel. Narrat haec quoque eadem fere ratione Plutarchus in Pyrrhi vita c. 20. 21. Livii mentio et narratio harum rerum iniuria temporis periit.

6. *Vive, inquit — corrumpi.*] Plutarchus conservavit epistolam a Fabricio et eius collega Q. Aemilio Coss. a. v. c. 474 ad Pyrrhum missam diversi argumenti: Neque amicorum videris neque hostium esse felix iudex. Lectis, quae ad nos missae sunt, literis, cognosces, te contra bonos et iustos viros bellum gerere, perfidis et improbis habere fidem. Neque vero haec nos, quo gratiam emereamur tuam, indicamus tibi, sed ne casus tuus adspergat maculam nobis, ut dolo videamur, quasi nequiverimus virtute, bellum perpetrasse.

7. *Horatius Cocles*] e Livio II, 10 res notissima.

8. *armatus*] scuto et gladio, ὅπλοις cf. Cuperi Obss. I, 7 p. 43 ed. lips. *Sunt enim — similitudo est.* Idem observat noster de Clementia I, 3, 1. cf. Cortium ad Sallust. de B. Cat. c. XI. Propter hanc vicini-

ac turpibus recti ſimilitudo eſt. Sic mentitur prodigus 9
liberalem: quum plurimum interſit, utrum quis dare
ſciat, an ſervare neſciat. Multi, inquam, ſunt,
Lucili, qui non donant, ſed proiiciunt. non voco
ego liberalem, pecuniae ſuae iratum. Imitatur ne-
gligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Haec
nos ſimilitudo coëgit attendere, et diſtinguere ſpecie
quidem vicina, re autem plurimum inter ſe diſſiden-
tia. Dum obſervamus eos, quos inſignes egregium
opus fecerat, coepimus annotare, quis rem aliquam
generoſo animo feciſſet et magno impetu. [e] Sed ſe- 10
mel hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum;
animoſe paupertatem ferentem, humiliter infamiam:
factum laudavimus, contemſimus virum. Alium vidi-
mus adverſus amicos benignum, adverſus inimicos
temperatum, et publica et privata ſancte ac religioſe
adminiſtrantem: non deeſſe ei, et in his quae tole-
randa erant, patientiam, et in his quae agenda, pru-
dentiam. Vidimus ubi tribuendum eſſet, plena manu
dantem: ubi laborandum, pertinacem et obnoxium,
et laſſitudinem corporis animo ſublevantem. Praeter- 11
ea idem erat ſemper, et in omni actu par ſibi, iam
non conſilio bonus, ſed more eo perductus, ut non
tantum recte facere poſſet, ſed niſi recte facere non
poſſet. Intelleximus in illo perfectam eſſe virtutem:
hanc in partes diviſimus. Oportebat cupiditates re-
frae-

e. *Sed ſemel hunc v.* Sic coniunxi haec verba, quum antea eſſet: *impetu,. ſed ſemel. Hunc v.* Fortaſſe erat: *Sed ſimul h. v.*

ciniam vitia interdum virtutum laudem accipiunt, inprimis apud adulatores: vide egregium hac de re locum Platonis VII p. 55 bip. Lucret. IV, 1154 ſq. et quos laudat Iacobs amiciſſ. ad Brunk. Anal Animadv. Vol. III. P. III p. 54.

10. *pertinacem et obnoxium*] Obnoxius eſt qui tra-

fraenari, metus comprimi, facienda provideri, red-
12 denda distribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, et suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, et decor, et constantia, et omnium inter se actionum concordia, et magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita, secundo defluens cursu, arbitrii sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit?
13 dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunae maledixit: nunquam accidentia tristis excepit; civem esse se universi et militem credens, labores velut imperatos subiit. Quidquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, et in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecunque est, inquit, meum est: asperum est, durum est: in
14 ipso navemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, et non aliter quam in tenebris lumen effulsit: advertitque in se omnium animos, quum esset placidus et lenis,

dit se cui rei, et saepe libero opponitur. cf. ad III de Ira 8, 1. 2. Ceterum sapientem hic delineari patet.

12. *Hinc intellecta est illa beata vita*, (de qua exstat Senecae liber egregius) *secundo defluens cursu.*] cf. ad Ep. CXI, 3. Est vitae actionumque facilitas, quam Stoici uno verbo *εὔροιαν* vocabant. Describit noster Ep. 124, 19. De vita beat. c. 3 et 4. Ep. 45, 8. Menagius ad Diog. Laert. VII, 88. et Epictet. Dissertat. I, 4, 1 sq. ed. lips. ibiq. not.

13. *civem esse se universi. et militem credens* rel.] Respexisse videtur Socratem, quem non Atheniensem se esse dixisse constat, sed mundanum, et se cum milite comparasse: unde haec comparatio postea ad Cynicos Stoicosque devenit. Egregie his usus est Epictetus in Dissert. I, 9, ubi cf. Upton.

14. *fecit multis intellectum sui*] multis virtute sua innotuit et utilis factus est.

nis, et humanis diviniſque rebus pariter aequus. Ha-
bebat perfectum animum, ad ſummam ſui adductus,
ſupra quam nihil eſt niſi mens Dei, ex qua pars et
in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis 15
divinum eſt, quam ubi mortalitatem ſuam cogitat, et
ſcit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur:
nec domum eſſe hoc corpus, ſed hoſpitium, et qui-
dem breve hoſpitium, quod relinquendum eſt, ubi
te gravem eſſe hoſpiti videas. Maximum, inquam,
mi Lucili, argumentum eſt animi ab altiori venientis
ſede, ſi haec in quibus verſatur, humilia iudicat, et
anguſta, ſi exire non metuit. Scit enim quo exiturus
ſit, qui, unde venerit, meminit. Non videmus, quam 16
multa nos incommoda exagitant, quam male nobis con-
veniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite,
nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nervi
nos, alias pedes vexant: nunc deiectio, nunc deſtillatio:
aliquando ſupereſt ſanguis, aliquando deeſt: hinc atque
illinc tentamur, et expellimur. Hoc evenire ſolet in
alieno habitantibus. At nos corpus tam putre ſor- 17
titi, nihilominus aeterna proponimus, et in quantum
poteſt aetas humana protendi, tantum ſpe occupamus,
nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re
fieri impudentius, quid ſtultius poteſt? Nihil ſatis eſt
morituris, immo morientibus. quotidie enim pro-
pius ab ultimo ſtamus, et illo, unde nobis cadendum
eſt, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cae-
citate mens noſtra ſit! Hoc quod futurum dico, cum- 18
maxime fit, et pars eius magna iam facta eſt. nam
quod viximus tempus, eo loco eſt, quo erat ante-

 quam

16. *nunc deiectio*] alvi, *nunc deſtillatio*, catarrhus, vide ad Epiſt. 78, 1. Ceterum haec et ſequentia ſaepe iam a noſtro allata ſunt, quippe quibus libenter immorari ſenex ſolet.

quam viximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: quum tantundem in mortem ſinguli conferant. Non ille gradus laſſitudinem facit, in quo defecimus, ſed ille profitetur. Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa,
19 non corripit. Ideo magnus animus, conſcius ſibi melioris naturae, dat quidem operam, ut in hac ſtatione, qua poſitus eſt, honeſte ſe atque induſtrie gerat: ceterum nihil horum quae circa ipſum ſunt, ſuum iudicat, ſed ut commodatis utitur, peregrinus et properans. Quum aliquem huius viderimus conſtantiae, quidni ſubiret nos ſpecies non uſitatae indolis, utique ſi hanc, ut dixi, magnitudinem veram eſſe oſtendebat [f]aequalitas? Veri tenor permanet, falſa
20 non durant. Quidam alternis Vatinii, alternis Catones ſunt: et modo parum illis ſeverus eſt Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi et contentus vili Tubero: modo Licinum divitiis, Apicium coenis, Maecenatem deliciis provocant. Maximum iudicium eſt malae mentis, fluctuatio, et inter ſimulationem virtutum, amoremque vitiorum, aſſidua iactatio.

— *habe-*

f. *aequalitas? Veri tenor permanet, falſa non durant.* Haec eſt Gronovii coniectura, quam veram lectionem habeo. Eraſmus: *utique ſi banc, ut dixi, magnitudinem veram eſſe oſtendebat. Quali'atis verae tenor permanet* etc. Codd. palatini ap. Gruter. *Qualitas vero tenera*, alius, *qualitas vero tenet*, alius, *quas vero tenet*, alius, *qualitas vere tenor.* Palat. tert.: *oſtendebat qualitas. Verus tenor.* Editio antiqua: *oſtendebat qualitas veritatis verus tenor p.* Mox *vili Tubero*: ed. ant. habet: *fictilibus.*

18. *Carpit — corripit.*] Paullatim mors ad ſe ducit, non impetu rapit. L.

19. *utique ſi hanc — aequalitas.*] cf. §. 12: Oſtendit illam nobis ordo eius et decor et conſtantia et omnium inter ſe actionum concordia etc. τὸ· *ſi* non redundat, ſed eſt pro: quum, praeſertim quum —.

—— habebat ſaepe ducentos, 21
Saepe decem ſervos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna, loquens: modo, ſit mihi menſa tripes, et
Concha ſalis puri, et toga, quae defendere frigus,
Quamvis craſſa, queat. decies centena dediſſes
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes iſti tales ſunt, qualem hunc deſcribit Horatius, nunquam eundem, nec ſimilem quidem ſibi. adeo in diverſum aberrat. Multos dixi: prope eſt ut omnes ſint. Nemo non quotidie et conſilium mutat, et votum. modo uxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult, modo id agit, ne quis ſit officioſior ſervus: modo dilatat ſe uſque ad invidiam, modo ſubſidit, et contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam ſpargit, nunc
rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: 23
alius prodit atque alius, et (quo turpius nihil iudico) impar ſibi eſt. Magnam rem puta, unum hominem agere. Praeter ſapientem autem nemo unum agit: ceteri multiformes ſumus. Modo frugi tibi videbimur et graves, modo prodigi et vani. Mutamus ſubinde perſonam, et contrariam ei ſumimus, quam exuimus. Hoc ergo a te exige, ut qualem inſtitueris praeſtare te, talem uſque ad exitum ſerves. Effice,

21. Verſus ſunt *Horatii* Serm. I, 3, 11 ſq. in Marc. Tigellium Hermogenem, muſicum peritiſſimum et vocis eximiae, Caio Iulio Caeſari et Cleopatrae acceptiſſimum, Auguſto quoque Caeſari amiciſſimum, et ſibi vel maxime imparem et inconſtantem.

23. *unum hominem agere*] facere, ut ſemper ſis idem. Lipſius addit: qui finis eſt Zenonis, vita conveniens. Vide Manuduct. II, 15.

ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? tanta mutatio est.

EPISTOLA CXXI.

Quaestionem, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus, soluturus excusat conatum suum, quod tractet ea, quae non ad mores spectare videantur, exemplo Posidonii et Archidemi, qui et ea tractanda esse pronuntiant, quae licet hominem non meliorem faciant, tamen mores attingunt, quippe quos cognoscere non possis, nisi naturam hominis et quid ipsi optimum sit, antea inspexeris. Demonstrat deinde, omnibus animalibus constitutionis suae sensum esse, id est, ea sponte et natura id facere, quod debeant, et cui nata sint, non aliter quam in hoc erudita. Non ars, sed natura illis hanc partium et artuum agilitatem praestat: est spontaneus motus, non metus, dolorisve timor, nec principalis partis animi effectio, cuius sensus animalibus nec satis dilucidus, nec expressus est. Nec ratio quidquam efficit, omnia natura, quae, simulatque nascuntur, statim scientiam rerum et utilium et perniciosarum iis praestat semper aequalem et numquam crescentem. Exempla varia hoc docent.

In quaestionem hancce incidebant Stoici ratione philosophico-historica cupientes principia Ethices explorare. Quum enim hac ratione in originem et naturam virtutis inquirerent historiam hominis et ceterorum animalium condendo, amorem sui omnium primum a natura iis inditum esse statuebant. Ea autem, quae huic amori proposita sunt, appellabant prima naturae. Placuit Stoicis, ait Cato ap. Ciceron. de fin. III, 5 init., simulatque natum sit animal, hinc enim est ordiendum, ipsum sibi conciliari et commendari ad se conservandum et ad suum statum, et ad ea, quae conservantia sunt eius status, diligenda: alienari autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur afferre. Quae Catonis verba quin e graeco conversa sint, noli dubitare. Cf. Diog. Laert. VII, 85 cum interpr. cum ad hunc loc., tum ad Cic., et Tiedemann Syst. III p. 17 sqq. et Garve Uebersicht p. 57 sq. Defendere autem coacti sunt hunc locum de conservatione sui, sive de studio cuique animali innato, suam constitutionem naturalem et notam s. statum, σύστασιν conservandi, una cum Platonicis et Peripateticis contra Aristippum Epi-

Epicurumque atque eorum asseclas, quippe qui non illam constitutionem ab animalibus, simulatque nata fuerint, quaeri affirmarent, sed unam voluptatem, quae sub sensus cadat. Parum subtiliter de hoc philosophorum dissensu Tiedemannum, alioquin doctissimum Stoicae philosophiae interpretem, ut saepe alias, disseruisse facile est ad intelligendum: qui quum nil nisi λογομαχίαν eos pugnasse, sive verbis, non re, dissensisse putaret, non advertit, tum discrimen omnino intercedere, tum a nobismet ipsis hodieque libenter statui et cuique non cupide observanti facillime occurrere. Instinctus enim ille naturalis, quem vocare solemus, hoc satis docet. Sed enim si conciliari facile potuisse illos dissidentes, modo ex utroque dogmate unum conflassent, contendisset Vir egregius, neminem, quin assentiretur, fore confido.

Ceterum consulas R e i m a r i *librum mea laude maiorem: Ueber die Kunsttriebe der Thiere, inscriptum, ubi et hanc quaestionem egregie, ut solitus erat auctor praestantissimus, dum viveret, expositam videbis, et clara luce illustratam.*

Litigabis, ego video: quum tibi hodiernam quaestiunculam, in qua satis diu haesimus, exposuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? [a] Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium et Archidemum. Hi iudicium

a. *Sed exclama, dum.* Sic Gruterus emendavit. Erasm. *sed ad exclamandum. Tibi primum op.* cui codd. plerique adstipulantur. Ex uno cod. Pintiani Muretus dedit: *Sed exclamanti tibi primum alios opponam.* Quum duo codd. haberent: *Sed exclamandum tibi* rel., Gruterus inde fecit: *Sed exclamandum. tibi* etc. Melius instituta est a Lipsio al. interpunctio post: *exclama.*

1. *in qua — haesimus*] Haud scio, utrum antea de hac quaestione colloquuti sint, an Seneca in Moralibus suis conscribendis in eam incideret et inquireret, atque adeo adversariorum sententias excuteret: quare solito diutius huic quaestioni immoratus esse videtur. *Archidemum.* Alii vocant eum Archedamum. Inter magnos Stoae auctores refertur, coaevus Carneadis: vixitque ideo circa annum 600 urbis cond. Cf. Fabric. Bibl. gr. Vol. III p. 540. *iudicium accipient* tamquam iudices ad sententiam ferendam.

2 cium accipient, deinde dicam. Non quidquid morale
est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum
pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum,
aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia
tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia me-
liorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt.
Quaedam illos corrigunt et ordinant, quaedam natu-
3 ram eorum et originem scrutantur. Quum quaeritur,
quare hominem natura produxerit, quare praetulerit
animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquisse?
falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint,
nisi, quid homini sit optimum, inveneris? nisi natu-
ram eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid
faciendum tibi, quid vitandum sit, quum didiceris,
quid naturae tuae debeas. Ego, inquis, volo di-
4 scere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Super-
stitionem mihi excute: doce leve esse vanumque hoc,
quod felicitas dicitur: unam illi syllabam facillime ac-
cedere. Desiderio tuo satisfaciam, [b] et virtutes exhor-
tabor,

b. *et virtutes exhortabor.* Sic mss. et edd. vett. At Muretus a Pintiani coniectura praepos. arripuit scripsitque: *ad virtutes.* Bene dici, *exhortari quem quid*, satis notum est.

2. *Non quidquid — facit*] Egerunt enim Stoici in morali Philosophiae parte de appetitione (ὁρμῇ), de bonis et malis, de affectibus s. perturbationibus (πάθεσι), de virtute, de principio morali (τέλει), de prima aestimatione (περὶ τῆς πρώτης ἀξίας), de actibus, de officiis, de adhortationibus et dehortationibus. Cf. Diog. Laert. VII, 84. Atqui multos fuisse in origine caussisque horum locorum disquirendis constat: itaque non omnis haec doctrina mores bonos facere potuit. Nec totus locus, qui est de officiis, strictiori sensu, eos efficit, quippe qui inprimis ad cultum victumque spectat, ideoque continet quae *ad hominem alendum* etc. pertinent, nec bonis annumerantur.

4. *felicitas*] sensu Epicureorum, Diog. Laert. X, 6: οὐ γὰρ ἔγωγε ἔχω, τί νοήσω τἀγα-

tabor, et vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, et affectus efferatissimos inhibere, et voluptates ituras in dolorem compescere, et votis obstrepere. Quidni? quum maxima 5
malorum optaverimus, et ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi, ea quae paulo remotiora videntur, excutere. Quaerebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus? Sensum autem esse, ex eo maxime apparet, quod membra apte et expedite movent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector navis scit gubernaculum flectere: pictor colores, quos ad reddendam similitudinem 6
multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, et inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus [c] saltandi peritos, quod in omnem significationem

Cc 5 rerum

c. *saltandi peritos.* Sic Gronov. de coniectura. Mss. codd. omnes et vett. edd. praestant, *satiat;* unus Erasmi, *satiant.* Vnde Turnebus Advers. 26, 20. 30, 3. legendum putabat, *saltationis peritos.* Erasmus: *scenae peritos.* In hac quam rece-

τἀγαθὸν, ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονάς, ἀφαιρῶν δὲ καὶ τὰς δι' ἀφροδισίων, καὶ τὰς δι' ἀκροαμάτων, καὶ τὰς διὰ μορφῆς, quae sunt verba Epicuri, conversa a Cicerone Tusc. qu. III, 18. *unam illi syllabam — accedere,* ut fiat infelicitas. *licet aliquis — iudicet.* Saepius iam vidimus, a molli suo saeculo Senecam eo nomine fuisse reprehensum.

5. *ex gratulatione natum*] ex eo, quod votorum compotes facti, gratulationes exceperimus, quasi rebus bonis: at malae illae erant. L. *quidquid obloquimur* i. de quo querimur.

6. *pictor — commeat*] coloribus celerrime utitur, eos ad pingendum eligit et sumit, et *inter ceram* i. pugillarem, et archetypum, quod depingere vult,

rerum et effectuum parata illorum eſt manus, et verborum velocitatem geſtus aſſequitur. Quod illis ars
7 praeſtat, his natura. Nemo aegre molitur artus ſuos, nemo in uſu ſui haeſit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac ſcientia prodeunt, inſtituta naſcuntur. Ideo, inquit, partes ſuas animalia apte movebunt, quia, ſi aliter moverint, dolorem ſenſura ſunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metuſque illa in rectum, non voluntas movet; quod eſt falſum. Tarda enim ſunt, quae neceſſitate impelluntur. Agilitas, ſpon-

recepi Gronovii emendatione utcunque acquieſcere poſſumus, dum meliora meliores codd. nos edocuerint. Ceterum *ſaltandi* propius abeſt a *ſatiat*, quam *ſcenae*, et de pantomimis ſollenne eſſe conſtat.

vult, etc. Lipſius haecce notavit: Turnebus (Adverſar. 24, 17) notat, ceram eſſe fucum ſive picturam: quia veteres *ceris* pingere ſolebant. Ceris dico varie coloratis. Varro (de Re ruſt. III, 17, 4 ibique cf. Schneider.) Pictores loculatas magnas habent arculas, ubi diſcolores ſunt cerae. Turnebus itaque et Lipſius de pictura encauſta cogitant, quam deperditam reſtituere voluerunt Caylus, Calau, Requeno, Hackertus, Fabbroni aliique, ſucceſſu haud infelici. cf. Salmaſius ad Vopiſc. Aur. c. 45. Exercitatt. plin. p. 163 ſq. Durand ad Plin. p. 289. ſqq. Hirt in berlin. Monatsſchrift für bildende Künſte, anni 1789 p. 18 ſqq. *Saltandi peritos* i. e. pantomimos, qui ſola geſticulatione ad tibiam fabulam aliquam ſive comice ſive tragice agerent, haud abſimiles iis, qui nunc mimicas ſaltationes, quas Ballette vocamus, agunt. Cf. Lucianum περὶ ὀρχήσεως de ſaltatione hac. Loquaces pantomimorum manus hinc ſaepius laudantur. vide Iacobs ad Anal. Brunkii, Anim. II, 1 p. 309. Ciceronis autem tempore Romae haec ars vigere coepit, et tanto fuit in honore ſub imperatoribus, ut tragoediae et comoediae tantum non prorſus prae iis contemnerentur. Ipſe Nero egit Turnum. cf. Sueton. Ner. 54. Phaedri fab. V, 7. Loca veterum poſt Salmaſ. ad Hiſtor. Aug. p. 496 collegit I. B. Carpzov., Paradoxon ſtoicum etc. p. 86. ſq. Alias vocat *artifices ſcenae*, c. c. de Benef. 8, 20.

7. *Ideo, inquit*] Epicureus, quippe cui ſumma rerum erat voluptas.

ſpontaneus motus eſt. Adeo autem non adigit illa 8
ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam
dolore prohibente nitantur. Sic infans, qui ſtare me-
ditatur, et ferre ſe aſſueſcit, ſimul tentare vires ſuas
coepit, cadit: et cum fletu toties reſurgit, donec ſe
per dolorem ad id, quod natura poſcit, exercuit.
Animalia quaedam tergi durioris inverſa tamdiu ſe tor-
quent, ac pedes exſerunt, et obliquant, donec ad
locum reponantur. Nullum tormentum ſentit ſupinata 9
teſtudo. inquieta eſt tamen deſiderio naturalis ſtatus:
nec ante deſinit niti, quatere ſe, quam in pedes con-
ſtitit. Ergo omnibus conſtitutionis ſuae ſenſus eſt,
et inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum
maius indicium habemus, cum hac illa ad vivendum
venire notitia, quam quod nullum animal ad uſum
ſui rude eſt. Conſtitutio eſt, inquit, ut vos dicitis, 10
principale animi quodam modo ſe habens erga corpus.
Hoc tam perplexum et ſubtile, et vobis quoque vix
enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia anima-
lia dialectica naſci oporteret, ut iſtam finitionem
magnae parti hominum togatorum obſcuram intelligant.
Verum erat quod opponis, ſi ego ab animalibus con-
ſtitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipſa con- 11
ſtitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur.
Itaque infans ille, quid ſit conſtitutio, non novit:
conſtitutionem ſuam novit: et quid ſit animal neſcit,
animal eſſe ſe ſentit. Praeterea ipſam conſtitutionem
ſuam

8. *Animalia — inverſa*] i. quae inverteris in tergum: exemplo eſt teſtudo.

10. *Conſtitutio — intelligant*] Epicureorum eſt oppoſitio. Stoicorum autem definitio conſtitutionis (συστάσεως) exprimit animi (τοῦ ἡγεμονικοῦ) vim ad corpus: τὸ ἡγεμονικὸν ἔχόν πως πρὸς τὸ σῶμα ἔστι ἡ σύστασις. *togatorum* i. e. primorum civium. nam hoc ipſo, quod *togatos* dicit, *tunicatae* plebi opponit. Illi autem primores (fuerunt tunc) fere docti. L.

suam crasse intelligit, et summatim, et obscure. Nos
quoque animum habere nos scimus: quid sit animus,
12 ubi sit, qualis sit, et unde, nescimus. Qualis ad
nos pervenit animi nostri sensus, quamvis naturam
eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia
constitutionis suae sensus. Necesse est enim id sen-
tiant, per quod alia quoque sentiunt: necesse est sen-
13 sum eius habeant, cui parent, a quo reguntur. Ne-
mo non ex nobis intelligit, esse aliquid, quod im-
petus suos moveat: quid sit illud, ignorat. et cona-
tum sibi esse scit: quid sit, aut unde sit, nescit. Sicut
infantibus, sic quoque animalibus, principalis par-
tis suae sensus est non satis dilucidus, non expressus.
14 Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni
suae conciliari: hominis autem constitutionem ratio-
nalem esse: et ideo conciliari hominem sibi, non tan-
quam animali, sed tanquam rationali. Ea enim parte
sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo
Infans conciliari constitutioni rationali potest, quum
rationalis nondum sit? Vnicuique aetati sua constitu-
15 tio est: alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes
enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans
sine

12. *Necesse est — sentiunt.*] Eam constitutionem, quae facit, ut alia quoque sentiant, sentire debemus; eius sibi quamvis crasse conscia sint necesse est. Etiam sensum eius habeant, cui parent, i. e. principalis suae partis, τοῦ ἡγεμονικοῦ, facultatis cogitandi, s. rationis, unde reliquae septem partes animi dependent.

14. *Dicitis — nondum sit?*] Opponit Epicureus: falsum esse Stoicorum dogma hoc, quod, quum constitutio s. status a natura constitutus hominis sit rationalis, infans huic constitutioni rationali conciliari s. commendari a natura (οἰκειοῦσθαι) non possit, quum nondum rationalis sit. Respondet, constitutionem esse diversam secundum aetatem, quae isti statui *conciliatur*, apta redditur, manere tamen conciliationem semper eandem. cf. Diog. Laert. VII, 85.

fine dentibus eft: huic conftitutioni fuae conciliatur.
enati funt dentes: huic conftitutioni conciliatur. Nam
et illa herba, quae in fegetem frugemque ventura eft,
aliam conftitutionem habet tenera, et vix eminens
fulco, aliam qunm convaluit, et molli quidem culmo,
fed qui ferat onus fuum, conftitit, aliam quum fla-
vefcit, et ad aream fpectat, et fpica eius induruit: in 16
quamcunque conftitutionem venit, eam tuetur, in
eam componitur. Alia eft aetas infantis, pueri, adole-
fcentis, fenis: ego tamen idem fum, qui et infans fui,
et puer, et adolefcens. Sic quamvis alia atque alia
cuique conftitutio fit, conciliatio conftitutionis fuae
eadem eft. Non enim puerum mihi aut iuvenem, aut
fenem, fed me natura commendat. Ergo infans ei
conftitutioni fuae conciliatur, quae tunc infanti eft,
non quae futura iuveni eft. Neque enim, fi aliquid 17
illi maius, in quod tranfeat, reftat, non hoc quo-
que, in quo nafcitur, fecundum naturam eft. Pri-
mum fibi ipfi conciliatur animal: debet enim aliquid
effe, ad quod alia referantur. Voluptatem peto.
cui? mihi. ergo mei curam ago. Dolorem refugio.
pro quo? pro me. ergo mei curam ago. Si omnia
propter curam mei facio, ante omnia eft mei cura.
Haec animalibus ineft cunctis: nec inferitur, fed in-
nafcitur. Producit foetus fuos natura, non abiicit: 18
et

15. *et ad aream fpectat*] propter fpicam maturefcentem et plenam. Turnebus tamen Adverfar. 26, 20 de area cogitat, quo demeffa terendi f. triturae cauffa deportari foleant: confentit quoque Lipfius.

17. *Neque — eft.*] Nam femper hoc maius, in quod tranfeat, fecundum naturam eft, f. a natura commendatur, aptum redditur ei. *Primum — animal* fc. a natura, ut fe tueatur: eo omnia alia referenda funt. Sic Chryfippus Diogenis Laert. l. l. *τὴν δὲ πρώτην ὁρμήν φασι τὸ ζῶον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτὸ, οἰκειούσης αὐτῷ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καθά φησιν ὁ Χρύσιππος κ. τ. λ.* cf. Cicero de Offic. 1, 4. *nec inferitur* e. c. inftitutione.

et quia tutela certiſſima ex proximo eſt, ſibi quiſque commiſſus eſt. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia e materno utero vel quoquo modo efiuſa, quid ſit infeſtum ipſis, protinus norunt, et mortifera devitant: umbram quoque tranſvolantium reformidant, obnoxia avibus rapto viventibus. Nullum
19 animal ad vitam prodit ſine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut ſalutaris aut mortiferae rei, poteſt? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Eſſe autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, ſi intellexerint, faciant. Quid eſt, quare pavonem, quare anſerem gallina non refugiat, quum tanto minorem, et ne notum quidem ſibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, canem non
20 timent? Apparet, illis ineſſe ſcientiam nocituri, non experimento collectam: nam antequam poſſint experiri, cavent. Deinde, ne hoc caſu exiſtimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec unquam obliviſcuntur huius tutelae et diligentiae. aequalis eſt illis a pernicioſo fuga. Praeterea, non fiunt timidiora vivendo. Ex quo quidem apparet, non uſu illa ad hoc pervenire, ſed naturali amore ſalutis ſuae. Et tardum eſt et varium, quod uſus docet: quidquid natura tra-
21 dit, et aequale eſt omnibus, et ſtatim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal pernicioſa intelligere conetur. Sentit ſe carne conſtare: itaque ſen-

19. Aliud Epicureorum argumentum repellitur. qui ideo, quod non viderunt, quomodo hoc fieri poſſit, colligere videntur, falſum quid a Stoicis proponi. Reſpondet itaque recte Seneca, animalia ſalutares mortiferasve res intelligere etc.

21. *Si tamen exigis* rel.] Vereor, ut hac explicatione τοῦ *quemadmodum* acquieverit Epicureus: et ſatius fuiſſet, eam omiſſam eſſe. Nam quo-

sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit. Quae sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam et hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suae quidque: et quae iuvant, illa petit; laesura formidat. Naturales a contrariis aspernationes sunt. [d] sine ulla cogitatione, quae hoc dicit, sine consilio fit, quidquid natura praecipit. Non vides, quanta subtilitas 22
sit apibus ad fingenda domicilia? quanta dividui laboris obeundi concordia? Non vides, quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneae textura? quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quae minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars 23
ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. videbis aranearum pares telas, par in [e] filis angulorum omnium foramen. Incertum est et inaequa-

d. *sine ulla cogitatione, quae hoc dicit, sine c.* h. e. nulla cogitatio hoc, quod iuvat aut nocet, dicit, sed natura praecipit Sic omnes codd., Erasmus et editio antiqua. Muretus omiserat τά· *quae hoc dicit.*

e. *filis.* Sic tres codd. pal. Alii: *favis.* Facile est ad intelligendum, praeferendam esse lectionem, quam restituimus. Nam de illo foramine favorum omnium silent rerum naturalium curiosi investigatores et veteres et recentiores, quin alia omnia docent. Certa sunt, si ad araneas retuleris.

quomodo pulli, infantesque istud sentiant, quid sit quo secari caro etc. possit, etiamsi sentiant se carne constare? *Inter se ista* salutaria et mortifera.

22. *dividui laboris*] noli hoc ita intelligere, quasi quaeque manus apum separato operi s. muneri destinetur: sed de labore omnibus operantibus imposito et eo diverso tempore etiam diverso capias. Primum enim omnes operantes apes simul alveum propoli circumlinunt, tum favos faciunt, ut cellae fiant etc. Moneo, ne in eundem errorem incidas, quem erraſſe Buffonum docuit Reimarus: Vornehmste Wahrheiten der natürlichen Religion p. 350 sqq. ed. IV.

quale, quidquid ars tradit: ex aequo venit, quod natura diſtribuit. Haec nihil magis, quam tutelam ſui, et eius peritiam tradidit: ideoque etiam ſimul incipiunt et diſcere et vivere. Nec eſt mirum, cum
24 eo naſci illa, ſine quo fruſtra naſcerentur. Primum hoc inſtrumentum illis natura contulit ad permanendum in conciliatione et caritate ſui. Non poterant ſalva eſſe, ni vellent. Nec hoc per ſe profuturum erat: ſed ſine hoc nulla res profuiſſet. Sed in nullo deprehendes vilitatem ſui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque et brutis, quamvis in cetera torpeant, ad vivendum ſolertia eſt. Videbis, quae aliis inutilia ſunt, ſibi ipſa non deeſſe.

EPISTOLA CXXII.

Faceta lucifugarum et eorum, qui naturam in vita degenda relinquunt, deſcriptio, quae tamen acerbitate non caret, docet amicum, hos pravos et ſibi et omnibus aliis diffidere, propter vitae communis faſtidium. Tandem monet, ut teneat viam a natura praeſcriptam, nec ab illa declinet.

Detrimentum iam dies ſenſit: reſiluit aliquantulum: ita tamen, ut liberale adhuc ſpatium ſit, ſi quis cum ipſo, ut ita dicam, die ſurgat, officioſior, meliorque, [a] quam ſi quis illum exſpectet, ut luce prima exe-

a. *quam.* Quinque codd. pal. et editio antiqua non habent, et Turnebus Adverſ. 26, 20 una cum Grut. damnat. Eraſmus aliique tenent. *ut luce prima exeat* Pintiano debetur coniectanti. Codd. et excuſi omnes habent: *et lucem primam exuit.* Cf. not. Mox *infauſti ominis* eſt Pintiani coniectura, quum omnes codd. et edd. habeant: *infauſti homines.*

24. *vilitatem*] i. e. vitae contemtum, ut vilem ſe habeat. Sic noſter de Clementia I, 3: nec haec vilitas ſui eſt aut dementia pro uno capite tot millia excipere ferrum etc.

1. *Detrimentum* rel.] Aeſtate in autumnum transeunte ſcri-

exeat. Turpis, qui alto fole femifomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit: et adhuc multis hoc antelucanum eft. Sunt qui officia lucis noctifque pervertunt, nec ante diducunt oculos hefterna graves crapula, quam appetere nox coepit. Qualis illorum 2 conditio dicitur, quos natura, ut ait Virgilius, fedibus noftris fubditos e contrario pofuit,

Nofque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis fera rubens accendit lumina vefper:

talis horum contraria omnibus non regio, fed vita eft. Sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem unquam folem viderunt, nec occidentem. Hos tu exiftimas fcire, quemadmo- 3 dum vivendum fit, qui nefciunt quando? et hi mortem timent, in quam fe vivi condiderunt: tam infaufti ominis, quam nocturnae aves funt? Licet in vino

fcripta effe videtur haec epiftola: inde *detrimentum* f. iacturam explices quam dies fecerint, f. minuti fint, et lux tardior facta fit. Ait nunc Seneca, interprete Lipfio: tamen vel fic fatis longus eft dies, fiquis cum luce furgat, fed melioris officii cauffa, quam ut falutatum alios eat. Cuius? ut fe curet, et falvum velit faciatque. *Turpis* etc. quoniam vita profecto vigilia eft, iudice Plinio in praefat. Hift. nat., et revera plus vigilare plus vivere eft. Cf. Seneca Ep. 99. 117. *et adhuc multis hoc* fc tempus.

2. *Virgilius*] Ge. I, 250 fq.: Si apud nos lucefcit, illis, qui terras auftrales habitant, fol occidit. *M. Cato* maior, f. cenfor, cuius vitam defcripfit Plut. et Cornel. Nepos. ubi, ignoramus. Cicero de fin. II, 8 de afotis — qui folem, ut aiunt, nec occidentem umquam viderint nec orientem. cf. ibi intpp. in edit. Rathii, quae hoc ipfo anno Halis Sax. prodiit.

3. Noctu quidem epulae horum hominum fiebant, qui his conviviis fe ipfi quafi efferebant, ut adeo luce exorta, five *interdiu* parentatio eorum fieret, ad modum Pacuvii, de quo confulas Ep. 12, 8. Comparat itaque has epulas, quae luce prima finem cepere, cum inferiis, f. parentalibus facris,

 χοαῖς,

vino unguentoque tenebras ſuas exigant, licet epulis, et in multa quidem fercula [b]diſcretis, totum perverſae vigiliae tempus diducant: non convivantur, ſed iuſta ſibi faciunt: mortuis certe interdiu parentatur.
4 At mehercules nullus agenti dies longus eſt. Extendamus vitam: huius et officium, et argumentum, actus eſt. circumſcribatur nox, et aliquid ex illa in diem transferatur. Aves, quae conviviis comparantur, ut immotae facile pingueſcant, in obſcuro continentur: ita ſine ulla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus invadit, et [c]ſuperba membra iners ſagina ſuccreſcit. Ita iſtorum corpora, qui ſe
5 tenebris dicaverunt, foeda viſuntur. Quippe ſuſpectior illis, quam morbo pallentibus, color eſt: languidi, et evanidi albent, et in vivis caro morticina eſt. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo eſt? ille in ſe ſtupet,

b. *diſcretis.* Sic quatuor codd. pal. praeferente Gronovio. Alii *diſcoctis;* at *diſtinctis* fecit Muretus. Turnebus iam emendavit corruptelam, Adverſar. 26, 20: nam erat ubique *et in multa quidem pericula diſcoctis,* ſ. *diſtrictis.* Mox *iuſta ſibi faciunt* Eraſmus et unus pal.; ceteri omnes pal. et Pint., et editio antiqua: *ſed buſta ſ. f.* Muretus dedit *parentatur*, at Eraſm. et quinque pal. una cum ed. antiqua *parentantur.* Fortaſſe erat: *mortui c. i. parentantur.*

c. *ſuperba* i. e. egregia. Sic maior codd. pars et editio antiqua. Eraſmus: *et ſuperbam umbram.* unus pal. *et ſub ipſa umbra.* Turnebus emend. Adv. 26, 20 *et ſub umbra.* Muretus: *et ſuper membra.* Avibus autem talibus membra ſuperba bene conveniunt. Mox: *Quippe ſuſpectior illis* cum Grut. et Gronov. e Pintiani exemplari, duobus palat. et edit. tarviſina dedi. Eraſmus, editio antiqua et tres pal.: *Quippe non ſpecioſior illis q.* §. 7. *exſpectant* mſſ. Pint. at Eraſm. *qui ſpectant*, Lipſius et Caſaub. ad Suet. Iul. 47 *expetunt.*

χοαῖς, quae mortuo ferri ſolebant ab amicis cognatisve cum apud Graecos tum apud Romanos. Noctu quaſi iuſta ſibi faciunt: ſequitur parentatio.

4. *actus*] Nam Stoicorum praeceptum fuit, quod imperabat in actu mori. Ep. 8, 1. *Aves* e. c. pulli columbini, anſeres etc.

pet, ille caligat, invidet caecis. Quis unquam ocu-
los tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo
haec animo pravitas fiat, aversandi diem, et totam
vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra na-
turam pugnant: omnia debitum ordinem deserunt. hoc 6
est luxuriae propositum, gaudere perversis: nec tantum
discedere a recto, sed quam longissime abire, deinde
etiam e contrario stare. Isti non videntur tibi contra
naturam vivere, qui ieiuni bibunt, qui vinum reci-
piunt inanibus venis, et ad cibum ebrii transeunt?
Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vi-
res excolunt, ut in ipso paene balnei limine, inter
nudos bibant, immo potent, et sudorem, quem mo-
verunt potionibus crebris ac ferventibus, subinde
distringant. Post prandium aut coenam bibere, vul- 7
gare est: hoc patresfamiliae rustici faciunt, et verae
voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non
innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos: illa
ebrietas iuvat, quae in vacuum venit. Non viden-
tur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum
feminis vestem? Non vivunt contra naturam, qui
exspectant, ut pueritia splendeat tempore alieno?
Quid fieri crudelius, vel miserius potest? nunquam 8
vir erit, ut diu virum pati possit? et quum illum
contumeliae sexus eripuisse debuerat, ne aetas quidem
eripiet? Non vivunt contra naturam, qui hieme con-

 cupi-

6. *qui ieiuni bibunt*] Noster Ep. 88, 15 *ieiunos vomitores* vocat, ubi cf. not. Reprehendit quoque Plut. Quaest. Conviv. VIII, 9. *distringant* strigilibus, quibus sordes et sudorem defricabant et linteis deinde tergebant. Graecis est ἀποξύεσθαι. L.

7. *commutant cum feminis vestem*] qui ad mollitiem et luxum in coenis utuntur veste muliebri, Sericis Coisque. cf. Lipsium ad Taciti Annal. III, 53. *Non vivunt — alieno?* intelligit, Lipsio interprete, divites, qui glabros suos ultra aetatem retinebant, et ita epist. 47, 5 scripsit: vini minister — cum aetate luctatur. Ita et locum interpretatur Is. Casaubon. ad Iul. Sueton. c. 47.

cupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, et, [d] calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non vivunt contra naturam,
9 qui pomaria in summis turribus serunt? quorum silvae in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non vivunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, nec delicate natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Quum instituerunt omnia contra naturae consuetudi-
10 nem velle, novissime in totum ab illa desciscunt. Lucet: somni tempus est. quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus est coenae. Non oportet id facere, quod populus: res sordida est, trita ac vulgari via vivere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti vero mihi defunctorum loco sunt. quantulum enim a funere absunt, et qui-
11 dem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt? Hanc vitam

d. *calorum apta mutatione, bruma lilium, florem v.* Est fere ab ingenio Pintiani haec scriptura. Erasmus enim dedit cum editione antiqua: *c. a. imitatione brumalium.* Codd. palat. habent *mutatione* s. *motione brumalium.* I. Lipsius praetulit: *imitatione.* De re ipsa cf. Plin. 21, 5.

8. 9. *pomaria in summis turribus — egissent?*] Hic mos tum recens fuit, ut terra super trabes sive fornices latericios aggesta in tectis aedificiorum magnificorum summis et planis nemora suspenderentur. Cf. De Ira I. cap. ult. Plin. 15, 14. Iam Seneca pater Controvers. V, 5 ait: alunt in summis culminibus mentita nemora et navigabilium piscinarum freta. *fundamenta thermarum*, quod Baiis, aut illo tractu, fiebat crebro. L.

10. *Lucet*] Plura exempla lucisugarum horum exstant. Horat. I Serm. 3, 18 de Tigellio ait: noctes vigilabat ad ipsum Mane, diem totum stertebat. Idem narrat Lampridius de Heliogabalo c. 28., et de C. Petronio Tacitus Annal. 16, 18 ibiq. Lipsius. *qui ad faces — vivunt?* ad quos pueri solebant efferri. Vide de Brevit.

vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos et Atilium Butam praetorium, cui poſt patrimonium ingens conſumtum, Tiberius paupertatem confitenti, Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta, et amicitia Tiberii notus, et frigore. Ortus et occaſus libentiſſime inſerebat. itaque quum indignaretur quidam illum tota die recitaſſe, et negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Num- 12
quid liberalius poſſum agere? Paratus ſum illum audire ab ortu ad occaſum. Quum hos verſus recitaſſet:

Incipit ardentes Phoebus producere flammas,
Spargere ſe rubicunda dies, iam triſtis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, et molli partitos ore miniſtrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, coenarum bonarum affectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamavit: Incipit Buta dormire. Deinde quum 13
ſubinde recitaſſet:

Iam ſua paſtores ſtabulis armenta locarunt,
Iam dare ſopitis nox nigra ſilentia terris
Incipit:

Dd 3 idem

vit. vit. fin. et Lipſii Excurſ. A. ad Taciti Annal. III.

11. *Montanus Iulius*] Seneca pater de illo in Controverſ. I, 7: Montanus Iulius, qui comis fuit, quique egregius poeta, paullo honeſtius ſentit. Scripſit heroos et elegos. Ideoque Ovidius IV, de Ponto, 16, 11 ſq. laudat. L. Vides hic firmari iudicium Quint. Inſt. Or. X, 1, 126: Senecam numquam deſtitiſſe potiores inceſſere. Ceterum *frigus* opponi *amicitiae* nunc res eſt notiſſima. *Natta Pinarius* occurrit inter Seiani clientes ap. Tacit. Ann. IV, 34.

12. *Argutis — nidis*] propter pullorum garrulitatem, matrem ciboſque exſpectantium. *L. Vinicii* ſummo loco nati, cuius fratri M. neptis Tiberii nupſit. Tacit. Ann. VI, 15. Seneca pater vocat eum virum exactiſſimi ingenii, qui nec dicere ineptias nec ferre poterat, Excerpt. Controv. V, 7. p. 486 ed. Gron. Auguſtus eleganter de eo dixit: ingenium in numerato habere.

idem Varus inquit: Quid dicit? iam nox est: ibo, et Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta: quam, ut dixi, multi eodem
14 tempore egerunt. Caussa autem est ita vivendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuvat obvium, et gravis malae conscientiae lux est: et omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut parvo emta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Praeterea, luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum vivunt, volunt. nam si tacetur, perdere se putant operam. [e] Itaque male habent, quoties faciunt, quod excidat famâ.
15 Multi bona comedunt, multi amicas habent: ut inter istos nomen invenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata civitate, fabulas vulgaris nequitia non invenit. Pedonem Albinovanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Papinii. is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonos: quaero, quid faciat? Dicitur rationes accipere.
16 Audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum: quaero, quid sit? Dicitur vocem exercere. Quaero circa octavam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum?

e. *Itaque male habent, quoties faciunt, quod excidat famâ.* Ita e duobus palat. restituit Gronov., reiecta Pintiani coniectura: *quoties non faciunt, quod excitet famam.* Excidere ausis, vita, uxore, i. e. carere, non obtinere, sollenni usu fuisse, constat e Lexicis.

13. *salutabo*] spectat ad officia antelucana. *eius*, Butae.

15. *In tam — non invenit*] de re vulgari et ea turpi non fabulantur homines. *Pedonem Albinovanum* poeta heroicus: consulas de eo Wernsdorf. Poet. Lat. min. Tom. III p. 121 sq. IV, 1, p. 34 sq. *flagellorum sonos:* nam diurna ante balneum videntur accepisse: et tum servi, qui aliquid deliquissent interdiu, vapulabant. Laudat Lipsius Iuvenalem Sat. VI, 483 sq.

tarum? velle geſtari dicitur. Circa lucem diſcurri-
tur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur.
Quaero, quid ſit? Dicitur mulſum et alicam popo-
ſciſſe, a balneo exiſſe. Excedebat, inquit, coena 17
eius diem? minime. valde enim frugaliter vivebat,
nihil conſumebat niſi noctem. Itaque crebro dicen-
tibus illum quibuſdam avarum et ſordidum: Vos, in-
quit, illum et lychnobium dicetis. Non debes ad-
mirari, ſi tantas invenis vitiorum proprietates: varia
ſunt, et innumerabiles habent facies: comprehendi
eorum genera non poſſunt. Simplex recti cura eſt;
multiplex pravi, et quamtumvis novas declinationes
capit. Idem moribus evenit. naturam ſequentium, 18
faciles ſunt, ſoluti ſunt, exiguas differentias habent:
[f]ab his diſtorti plurimum, et omnibus et inter ſe
diſſident. Cauſſa tamen praecipua mihi videtur huius
morbi, vitae communis faſtidium. Quomodo cultu
ſe a ceteris diſtinguunt, quomodo elegantia coena-
rum, munditiis vehiculorum, ſic volunt ſeparare
etiam temporum diſpoſitione. nolunt ſolita peccare,
quibus peccandi praemium infamia eſt. Hanc petunt 19

f. *ab his diſtorti.* Ita ex unico mſſ. cod. Pint. dedit Muretus. alii et plurimi mſſ. *his diſtorti*, alius, *hi diſtorti.* Gronovius ſcribi maluit: *his diſtortis* h. e. quos antea dixerat, pravis, qui opponuntur naturam ſequentibus.

16. *geſtari*] eſſedo ſive rheda: cf. Epiſt. 15, 6 et Lipſium in Epiſt. ad Ortel. III, XI. *mulſum et alicam:* haec promulſis ſive guſtus erat, et ſumebant ſub ipſam coenam. Alica fuit optimi tritici pollen et flos ipſe.

17. *Excedebat — diem?*] Num tam laute et opipare coenavit, ut diem ſuum, i. e. noctem, ultra lucis exortum protraheret? *inquit* ſc. Pedo Albin. *lychnobium*, qui ad lucernam vivit. Lipſius aſſentitur Pintiano, alluſum eſſe ſimul ad lichnobium (λιχνόβιον) quaſi cupediarium et catillonem.

18. *quibus peccandi — eſt*] qui nequitiae ſuae praemium in turpitudine collocant, et metam aſſequutos eſſe putant, quod ſua peccata in ore hominum ſunt: gaudent ipſa infamia et iactant. Sic Tacitus Ann. XI, 26 de Meſſalina, apud infamiae prodigos hanc ipſam noviſſimam eſſe voluptatem.

omnes iſti, qui, ut ita dicam, [g] retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via eſt, quam natura praeſcripſit, nec ab illa declinandum. illam ſequentibus, omnia facilia et expedita ſunt: contra illam nitentibus, non alia vita eſt, quam contra aquam remigantibus.

EPISTOLA CXXIII.

Exponit amico, multa nocte ſe perveniſſe laſſum in villam ſuam, Albanum, ibique quam frugaliſſime degiſſe. Nam neceſſarium eſſe addit parvo aſſueſcere et rebus oblatis hilariter uti, et maximam voluptatem praebere, ſi ſubtrahi tibi patiaris, ſive conſuetudini tuae ſubito, ut experimentum animi ſumas. Sic multa eſſe ſupervacua intelligimus, quae aeſtimare magni ſolemus, conſuetudine exemplisve abducti, non ratione compoſiti. Sed enim vitandi ſunt, qui exempla talia nobis ingerere poſſint, et philoſophia mala perſuadere ſoleant, et in turpem vitam illidant. Multo ſatius eſt ea iucunda habere, quae honeſta ſunt.

Itinere confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, niſi me. Itaque in lecto laſſitudinem pono: hanc coqui, hanc piſtoris moram boni conſulo. Mecum enim de hoc ipſo loquor, quam nihil ſit grave, quod leviter excipias: quam indignandum nihil, niſi ipſe indignando adſtruas. Non habet panem meus piſtor: ſed habet villicus, ſed habet atrienſis, ſed ha-
2 bet colonus. Malum panem, inquis. Exſpecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi et ſiligineum fames reddet. Ideo non eſt ante edendum, quam illa imperet. Exſpectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum

g. *retro v.* egregia Pintiani coniectura: codd. habent *recto*, ſive *tetto*, i. *converſim*, ſ. *rapto:* editio ant. *non v.*

1. *in Albanum*] villam, haud longe diſſitam a Roma: in qua regione Pompeius et alii villas habuere, eoque interdum ſeceſſere. Noſter multas villas habuit, e. c. Nomentanum Ep. 104 init. Eandem frugalitatem ſuam memorat Ep. 87 init. *adſtruas*, augeas et indignatione dignum reddas. Si piſtor meus non habet panem, tamen ſervi mei habent.

bonum panem habere coepero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, parvo assuescere. [a] Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et instructis a diis optantem prohibent et occurrunt. Quidquid vult, habere nemo potest: illud 3
potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter et contumeliae patiens. Aestimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsa acquiescit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quam temporis quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit: hoc qualiscunque coena [b] dissolvit, quae aditiali iucundior erit. Ali- 4
quando enim experimentum animi sumsi subitum: hoc enim est simplicius et verius. nam ubi se praepara-

a. *Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et instructis a diis optantem prohibent et occurrunt.* Corrupta sunt. libri variant: meus, *locupletibus cum instructis duobus optantem:* alii, *a diebus o.* Occurrebat mihi, *a diu optatis:* si quis sagacior, promat. Nam Muretus hic obtenebrat: *instructis ac regibus octavam prohibent:* videturque ad horam coenae referre, de qua non est sermo. Lipsius. Vulgata haec est Erasmi, qui sic opinatur et ipse legendum, quanquam putet abesse nomen, *quae;* ut sit, *quae a diis.* Pintianus in uno codd. invenerat: *etiam locupletibus et instructis aciebus optatum prohibentes occurrunt.* Sic illa media, *et instructis a. d. o. p. e.* deessent, non desideraremus.

b. *dissolvit, quae aditiali iucundior erit.* Si plerique codd. legendum esse indicant: differunt nonnisi in eo, quod legunt: *dissolvit quae s. quam Attuli*, sive, *quae tali.* Etiam *cena attali* habet editio ant., et unus cod. Pintiani, cui placebat. Tò *dissolvit* omittit unus pal.: deest quoque tum ap. Muret. qui habet: *haec qualiscunque coena adiiciali iucundior erit*, tum ap. Erasmum, qui habet: *coena Diali*, probante Lipsio, qui cepit de Iovis epulo in Capitolio §. 6. *mulos* bene habet. Pintianus tamen *famulos* praetulit, forsan memor Horat. I Serm. 6, 109.

2. *Multae — occurrunt.*] Sensus huius loci impediri esse debet: tot tantasque difficultates occurrere etiam locupletibus, ut omnibus potiri nequeant, quae optent. Annectit more suo Seneca enuntiationem universalem, neminem, quidquid velit, habere posse. *siligineum.* cf. ad Ep. 119, 3.

3. *coena — aditiali*] cf. ad Epist. 95, 41.

vit, et indixit ſibi patientiam, non aeque apparet, quan-
tum habeat verae firmitatis. Illa ſunt certiſſima argu-
menta, quae ex tempore dedit, ſi non tantum aequus
moleſta, ſed placidus adſpexit: ſi non excanduit, non
litigavit, ſi quod dari deberet, ipſe ſibi non deſiderando
ſupplevit, et cogitavit, aliquid conſuetudini ſuae, ſibi
5 nihil deeſſe. Multa quam ſupervacua eſſent, non intel-
leximus, niſi quum deeſſe coeperunt. Vtebamur enim
illis, non quia debebamus, ſed quia habebamus. Quam
multa autem paramus, quia alii paraverunt? quia apud
pleroſque ſunt? Inter cauſſas malorum noſtrorum eſt,
quod vivimus ad exempla: nec ratione componimur,
6 ſed conſuetudine abducimur. Quod ſi pauci facerent,
nollemus imitari: quum plures facere coeperunt,
quaſi honeſtius ſit, quia frequentius, ſequimur: et
recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus
eſt. Omnes iam ſic peregrinantur, ut illos Numi-
darum praecurrat equitatus, ut agmen curſorum ante-
cedat. turpe eſt, nullos eſſe, qui occurrentes via
deiiciant, qui honeſtum hominem venire magno pul-
vere oſtendant. Omnes iam mulos habent, qui cry-
ſtallina et murrhina, et caelata magnorum artificum
7 manu, portent. turpe eſt, videri, eas te habere ſar-
cinas, quae tuto concuti poſſint. Omnium paeda-
gogia oblita facie vehuntur, ne ſol, ne frigus tene-
ram

6. *Numidarum*] cf. ad Epiſt. 87. 8. Eandem aut ſimilem luxuriam hodiedum obſervare licet apud homines multis divitiis affluentes Angliae etc. *turpe eſt*, ſibi dedecori eſſe putant illi *honeſti* nobiliſſimi, nullos tales praecurſores habere. *qui cryſtallina et murrhina* cf. ad Ep. 119, 4. *caelata* vaſa, aurea, argentea, fortaſſe quoque vitrea, ut h. l.: nam τὸ *caelare* propr. ſyn. eſt τοῦ τορεύω, de anaglyphis, quae formantur et funduntur. Cf. Schneideri Lexic. graec. voc. τορεύω.

7. *paedagogia*] ſunt pueri, qui in deliciis habebantur. Cf. ad Vit. Beat. c. 17, 2. *oblita facie*, ſucco, aut offa, ſive alio contra ſolem medica-
mento:

ram cutem laedat. turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies [c] medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est. hi sunt, qui vitia tradunt, et alio aliunde transferunt. Pessimum genus hominum videbatur, qui verba gestarent: sunt quidam qui vitia gestant. Horum sermo multum 8
nocet. nam etiamsi non statim officit: semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam quum ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quae cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum, et prava laudantium sermo, diutius haeret quam auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere. prosequitur et durat, et ex 9
intervallo recurrit. Ideo claudendae sunt aures malis vocibus, et quidem primis. Nam quum initium fecerunt, admissaeque sunt, plus audent. Inde ad haec pervenitur verba: „Virtus et philosophia, et iustitia, ver-

c. *medicamentum desideret.* Ita Erasmus et boni codd. ap. Grut. et Pint.: tres palat. *m. non d.* Mox *officit* Muretus dedit ex uno Pint. cod., cui accedit unus pal. At Erasmus, et tres pal. habent: *proficit.* cod. Col. *perficit*, cui assentitur ed. antiqua.

mento: ne tenera cutis scilicet laederetur aut nigresceret. L. Othonem pane madido linere quotidie consuevisse, narrat Sueton. c. 12. cf. Iuvenal. II, 107. VI, 461 sqq. cum notis Casaub. ad Sueton. et Ruperti ad Iuvenal. *turpe — desideret,* i. turpe iis videtur, si quisquam sit inter pueros, cui non ita delicata facies, ut oblini necesse habeat. *qui verba gestarent*, calumniatores, susurrones, linguaces delatores, qui verba perire non patiuntur, sed ab altero ad alterum gestant.

8. *Quemadmodum — intendi.*] Notus est Platonis in Menexeno c. 2 similis et nostro fortasse obversatus locus de mortuorum laudibus, quibus Socrates ait aures suas ita personare, ut vix quarto aut quinto die sui recordetur. Cf. Ruhnken. ad Timaei Lexic. v. ἔναυλος λόγος, p. 100 ed. II.

9. *Virtus — malle.*] Oratio Epicureis personatis digna con-

verborum inanium crepitus eſt. [d] Vna felicitas eſt bonae vitae, facere omnia libere, frui patrimonio. hoc eſt vivere, hoc eſt ſe mortalem eſſe meminiſſe. Fluunt dies, et irreparabilis vita decurrit. Dubitamus, quod iuvat, ſapere, et aetati non ſemper voluptates decerpturae, interim dum poteſt, dum poſcit, ingerere? Quid iuvat frugalitate ultro mortem praecurrere, et quidquid illa ablatura eſt, iam ſibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicae moveat invidiam. quotidie ſobrius prodis: ſic coenas, tamquam ephemeridem patri approbaturus. Non eſt illud vivere, ſed alienae vitae intereſſe. Quanta dementia eſt, heredi ſuo procurare, et ſibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Iſtos triſtes et ſuperciliosos alienae vitae cenſores, ſuae hoſtes, publicos paedagogos, aſſis ne feceris: nec dubitaveris, bonam vitam, quam opini-

d. *Vna felicitas eſt bonae vitae, facere omnia libere, frui patrimonio.* Sic Eraſm. et plurimi codd. Alii tamen ap. Pint habebant: *una felicitas eſt bonae vitae, facere, eſſe, bibere, frui p.*, quibus aſſentitur ed. antiqua. Muretus dederat: *Vna felicitas eſt, bona vita* etc., ex ingenio. Illa Sardanapali verba doctus, opinor, margini alleverat, unde in textum migrarunt. Mox: *Dubitamus, quod iuvat, ſapere,* plurimi codd.: at Muretus e Pintiani quibusdam exemplaribus perperam admiſit: *D. q. i. facere.* Senſus eſt: ceſſamus hoc praeferre et probare, quod bonum eſt, et ſapientiam voluptate metiri? Lipſius coniecit, *quoad iuvat.* Denique: *Quid iuvat frugalitate ultro m. p.* Muretus ex Eraſmi coniectura dedit. Sed τὸ *quid iuvat* Mureti eſt inventum, et τὸ *ultro* quoque ſuſpectum eſt; nam codd. habent: *frugalitatem ut mortem*, alii *f. eo ut m.*, alii *f. et ut m.* Gronovius emendat: *frugalitate mavis m. p. e. q. i. a. e. iam tibi i.*

contra Stoicos, rigidos philoſophiae et virtutis defenſores!

10. *aetati*] i. iuventuti. Sic Afranius Vopiſco ap. Nonium c. 1. p. 482: Aetas et corpus tenerum et morigeratio. Haec ſunt venena formoſarum mulierum. Alia exempla dabit Broukhuſius ad Propert. I, 6, 21. *ephemeridem* diarium tuum et rationes. L.

nionem bonam, malle." Hae voces non aliter fugiendae sunt, quam illae, quas Vlysses nisi alligatus, praetervehi noluit. Idem possunt: abducunt a patria, a 12
parentibus, ab amicis, a virtutibus, et in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, et eo se perducere, ut ea demum sint tibi iucunda, quae honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerum, quae nos aut invitent, aut fugent. Invitent; ut divitiae, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda et arridentia. Fugent; labor, mors, dolor, ignominia, 13
victus adstrictior. Debemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, et ab invitantibus recedamus, adversus *petentia concitemur. Non vides, quam diversus sit ascendentium habitus, et descendentium? qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res 14
asperas et duras subeundum est. hic impellamus corpora,

e. *petentia.* Sic Erasmus dedit, probavit Gron., qui monuit, nihil vulgarius esse significatione, qua sumitur pro impetere, invadere. Codd. plurimi: *potentia:* unde Pint. fecit, *prementia*, Gruterus *impetentia*, Lipsius *impotentia*. Editio antiqua clare praestat: *petentia.*

11. *quam illae*] Sirenum, *quas — alligatus* malo navis, *ἱστοπέδῃ*. Homer. Odyss. 12, 178 sq. totam rem narrat. Amicis scilicet aures cera obturaverat, seque manibus pedibusque malo alligari iusserat, ne illecebris Sirenum abducerentur in perniciem.

12. *Quod assequi — fugent.*] Sunt hae res mediae, quae neque bona neque mala sunt, ideoque adiaphora, externa: de quibus saepe monuimus, e. c. Ep. 66 Argum.

13. *Nam si — est.*] Sicut vitiosum est in ascensu tuum corpus retroducere, et in descensu incumbere, quandoquidem in utroque casu proruas necesse erit, ita cum vitio consenties, si in voluptatem descendens te impuleris etc. Moneo hoc, ne cum Gronovio locum putes corruptum, qui est sanus.

pora, illic refraenemus. Hoc nunc me exiſtimas di-
cere, eos tantum perniciosos eſſe auribus noſtris, qui
voluptatem laudant, [f] qui dolores, metus, per ſe for-
midabiles res, incutiunt? Illos quoque nocere nobis
exiſtimo, qui nos ſub ſpecie Stoicae ſectae hortantur
ad vitia. Hoc enim iactant: „ſolum ſapientem et
15 doctum, eſſe amatorem. ſolus apte ad hanc artem,
aeque combibendi et convivandi, ſapiens eſt peritiſſi-
mus. Quaeramus, ad quam uſque aetatem iuvenes
amandi ſint.“ Haec Graecae conſuetudini data ſint:
nos ad illa potius aures dirigamus: Nemo eſt caſu
bonus: diſcenda virtus eſt. Voluptas humilis res et
puſilla eſt, et in medio habenda pretio, communis
cum mutis animalibus, ad quam minima et contem-
tiſſima advolant. Gloria vanum et volatile quiddam
eſt, auraque mobilius. Paupertas nulli malum eſt, niſi
16 repugnanti. Mors malum non eſt: quid quereris? ſola
ius aequum eſt generis humani. Superſtitio error in-
ſanus eſt: amandos timet; quos colit, violat. Quid
enim intereſt, utrum deos neges, an infames? Haec
diſcenda, immo ediſcenda ſunt. non debet excuſa-
tiones vitio philoſophia ſuggerere. Nullam habet
ſpem ſalutis aeger, quem ad intemperantiam medicus
hortatur.

f. *qui dolores, metus, per ſe formidabiles res, i.* Sic omnes codd. At Muretus e coniectura dedit: *qui doloris metum per ſe formidabilis rei i.*

14. *qui dolores, metus, per ſe formidabiles res, incutiunt*] Epicureos dicit, qui docent, dolores metusque per ſe eſſe formidabiles res, quas Stoici externis annumerabant. *Illos — vitia.* Hinc vides, exſtitiſſe ut falſos Epicureos, ita perſonatos Stoicos: quos utrosque Lucianum tam acerbe exagitaſſe conſtat. *Doctum* ſtoica lingua eſſe ſapientem, notum eſt.

15. *Haec graecae conſuetudini*] iuvenes amandi. res nota. *Nemo — eſt.* cf. ad Ep. 120, 3.

16 *quos colit, violat*] De Clement. II, 5 Religio deos colit, ſuperſtitio violat.

EPISTOLA CXXIV.

Laudat amicum, quod in disquisitionibus philosophicis nec subtilia contemnat, sed omnia ad profectum aliquem redigens ibi tantum offendatur, ubi vel summa subtilitate, nihil quod eo pertinet, agatur. Cavet itaque, ne timeat tale quid in quaestione, quam tractandam sibi sumsit, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Ibi statim Epicurei dissentiunt sensibile iudicantes bonum, quum Stoici illud animo dent ideoque intelligibile iudicent. In quo illi sibi ipsi adversantur gulae ac libidini addictos reprehendentes atque nihil virile ausuros doloris metu, qui altera ex parte sensus, obtusas illas res et hebetes, pro iudicibus boni ac mali habent, omnem quippe scientiam atque artem putantes, ideoque et vitam beatam, a manifestis et eo quod sub sensum cadit, fundamentum et initium capere debere, aeque ac Stoici statuunt. Enimvero in eo errare Epicureos contendit Seneca: beata enim, stoico sensu, sunt secundum naturam, et statim integra apparent. Bonum itaque, quum sine ratione perfecta esse non possit, neque in infante, neque in arbore mutove aliquo animali esse potest: continetur enim verum bonum libero animo ac recto, alia subiiciente sibi, se nulli. Cetera bona precario sic vocantur, quae tamen, quippe ratione carentia, non vere perfecta sunt. Exemplo sunt muta animalia, quae sensu tantum praesentia comprehendunt: perfecti temporis nullus iis usus est; ergo nec perfecta natura. Eorum natura imperfecta est et ordinem non capit, quum sine ratione sint. Haec disputatio animo profutura est, quatenus et acuit eum, et honesta occupatione tenet, qua moratur ad prava properantem. Accedit, quod haec descriptio boni exemplar est, ad quod se componere possit, ut emendatus ac purus fiat, aemuletur Deum, super humana se extollat et nihil extra se sui ponat, et infelicissimo: esse intelligat felicem.

Cf. Ep. XX et Tiedemanni System der stoischen Philosophie III p. 51 sq., ubi tamen caveas iudicio Viri praestantissimi accedas, qui nescio quibus rationibus abductus statuit, sensus omni in sententiam de bono malove ferendam vi atque efficacia exclusos esse a Stoicis. At consulas Ep. 74, 16 sqq. Ceterum egregie, ut solet, de hac re, et deinceps de disputatione hac Stoicorum et Epicureorum egit Im. Kant in Critik der praktischen Vernunft p. 159 sqq. 198 sqq.

Possum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec ulla te subtilitas abigit. Non est elegantiae tuae, [a] tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, et tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil
2 agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quaeritur, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus et infantibus non esse. Quicunque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus: nulla enim non invitat, nulla non delectat. Et e contrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum.
3 Praeterea, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulae ac libidini addictos: et contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali, parent? his enim tradidistis appe-

a. *tantum magna.* Sic Pintian. coniecit, Muretus recepit et alii deinceps, idque recte. At Codd. omnes et edd. antiq. habebant *tam m.*, unus cum editione antiqua *tam multa.* Mox verba: *Huic — non esse* a Seneca non esse profecta, sed addita a viro docto, qui haec margini codicis sui adscripserat, putaverim. §. 7 sensui et codd. obtemperavi, et Erasmi lectione: *integrum. Quid — naturam?* relicta, scripsi: *integrum, est s. naturam.*

1. Versus sunt Virgilii Ge. I, 176 sqq. *elegantiae* doctrinae, i. philosophiae cum ceteris artibus, in quibus subtilitas et acumen est, ut Ernesti verbis utar in Clave Cic. voce Elegantia. *Sicut illud probo — agitur.* cf. Ep. 121, 1.

2. Est haec quaestio inter Stoicos et Epicureos semper agitata, quandoquidem hi summum bonum voluptate sive felicitate, atque adeo sensibus, illi una virtute ac proinde ratione, sensuum dominatione exclusa, contineri putabant. De Epicureis cf. Lucret. IV, 480. Diog. Laert. XI, 31 sqq.

appetitionis et fugae arbitrium. Sed videlicet ratio 4
iſti rei praepoſita eſt, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honeſto, ſic et de bono maloque conſtitui. Nam apud iſtos viliſſimae parti datur de meliore ſententia, ut de bono pronuntiet ſenſus, obtuſa res et hebes, et in homine quam in aliis animalibus tardior. Quid ſi quis velit non oculis, 5
ſed tactu minuta diſcernere? ſubtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, et intentior daretur, bonum malumque dignoſcere. Vides in quanta ignorantia veritatis verſetur, et quam humi ſublimia ac divina proiecerit, apud quem de ſummo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis ſcien- 6
tia atque ars aliquid debet habere manifeſtum, ſenſu comprehenſum, ex quo oriatur et creſcat: ſic beata vita fundamentum et initium a manifeſtis ducit, et eo quod ſub ſenſum cadit. Nempe vos a manifeſtis beatam vitam ſui initium capere dicitis. Dicimus beata 7
eſſe, quae ſecundum naturam ſunt: quid autem ſecundum naturam ſit, palam et protinus apparet; ſicut, quid ſit integrum, eſt ſecundum naturam: quod contingit et protinus nato, non dico bonum, ſed initium boni.

4. *Sed videlicet*] i. manifeſto curam huius rei i. iudicii de bono ac malo, gerit ratio. Continent haec confutationem Epicureiſmi. *apud iſtos*, Epicureos. *Quid — dignoſcere.* Aeque abſurde ageret, qui ad minuta diſcernenda tactu prae oculis uti malit, ac iſti, qui ſenſus rationi praeferunt in bono maloque dignoſcendo.

6. 7. *Quemadmodum — capere dicitis.*] Continent haec argumentationem Epicureorum contra Stoicos, quibuscum dem principium originarium Ethices ſeſe commune habere dicunt, hoc eſt, ſenſus, et quae inde afferuntur, i. e. *manifeſta*. Haec Epicureorum obiectio e diverſa vocis naturae ſignificatione apud Stoae auctores manaſſe videtur. cf. Tiedemanni Syſtem III p. 79 ſqq. Propterea explicat noſter, quid ſit ſecundum naturam. Ep. 73, 8 ait: magna et vera bona ad unumquemque tota perveniunt. Cf. Ep. 74. *ut inde* ſc. a ſummo bono. *conſummatus homo* i. ſapiens, beatus.

boni. Tu summum bonum voluptatem infantiae donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus ho-
8 mo pervenit. Cacumen ra cis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero latentem sexus quoque [b]incerti, tenerum, et imperfectum et informem, iam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum, qui cummaxime vitam accipit, et illum, qui maternorum viscerum latens humor est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aeque maturus est: et non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod
9 animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non est: nam et huic deest. Tunc ad bonum perveniet, quum ad rationem pervenerit. Est aliquod irrationale animal: est aliquod nondum rationale: est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum: Ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista, quae retu-

b. *incerti*. Sic Erasmi ed. III. una cum editione antiqua: probat Gron. qui et *latentem* ex omnibus codd. praetulit τῷ *iacentem* Erasmi. Vacillant codd. inter *inceptum* et *incepti*. Muretus ex Erasmicae editionis ora: *inceptum*. Mox *latens onus* est quoque Erasmicae ed. III, quum in priori sit: *latens minus est*, ut in nonnullis antiq. edd. tarvisin. et venet. *latens imis alias vermis est* praestat editio antiqua. Palatini codd.: *unum est*, *imum est*, *vermis est*, quod postremum Gruterus lib. 10 Suspicionum c. 9 restituendum probasse dixit, improbante Gronovio, qui proponit legendum, *latens humor est*. Recepi. Illa editiones antiquae: *alias vermis*, explicationis gratia margini nescio a quonam illita et deinde in textum migrasse patet.

8. *latens humor est?*] Hoc enim principium humani corporis. Hippocrates περὶ Φύσεως ἀνθρώπου· Τὸ δὲ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἐν ἑωϋτῷ αἷμα καὶ Φλέγμα καὶ χολὴν διττὴν, ἤγουν ξανθήν τε καὶ μέλαιναν· καὶ ταῦτ' ἐστιν αὐτέων ἡ Φύσις τοῦ σώματος. Tertullianus de carne Christi: Perora, age, iam spurcitias genitalium in utero elementorum humoris et sanguinis, foeda coagula carnis ex eodem coeno alendae per novem menses. Gronovius.

9. *nam et huic deest*] i. e. imperfecta est: ut sequentia docent. *ad rationem* perfectam.

retuli, distat? Nunquam erit bonum in eo quod irra- 10
tionale est: in eo quod nondum rationale est, tunc
esse bonum non potest: in imperfecto iam potest esse
bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non
in quolibet corpore, non in qualibet aetate invenitur:
et tantum abest ab infantia, quantum a primo ultimum;
quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero
modo coalescente corpusculo est. Quidni non sit? 11
non magis quam in semine. Vt si dicas, aliquod
arboris, aut sati, bonum: hoc non est in prima
fronde, quae emissa cummaxime solum rumpit. Est
aliquod bonum tritici: hoc nondum est [c] in herba la-
ctente: nec quum folliculo se exserit spica mollis, sed
quum frumentum aestas et debita maturitas coxit.
Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi con- 12
summata non profert: ita hominis bonum non est in
homine, nisi quum in illo ratio perfecta est. Quod
autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac
rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum
adeo non recipit infantia, ut pueritia non speret,
adolescentia improbe speret. Bene agitur cum sene- 13
ctute, si illuc longo studio intentoque pervenit, ubi
hoc et bonum, et intelligibile est. Dixisti, inquit,
aliquod bonum esse arboris, aliquod herbae: potest
ergo esse aliquod et infantis. Verum bonum nec in
arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in

E e 3 illis

c. *in herba lactente.* est a coniectura Pintiani, ut eodem modo hic dicatur *herba lactens*, quo Virgilio lactentia frumenta Georg. I, 315. Mss. codd. et edd. ant. habent *latente:* unus pal. *in terra lactante.*

12. *Liber animus — nulli.*] Cf. Ep. 74, ubi de hac re multus est. *Hoc bonum — speret:* neque infans sibi adiudicat, neque puer: adolescens vero temere potitum eo se esse sperat.

13. *Dixisti, inquit*] Epicureus — *herbae:* cf. §. 11. *Precario bonum dicitur:* Ep. 74, 16: cetera opinione bona sunt, et nomen quidem habent commune cum veris etc.

illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? in-
14 quis. hoc quod secundum naturam cuiusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest: felicioris meliorisque naturae est. Nisi ubi rationi locus est, bonum non est. Quatuor hae naturae sunt, arboris, animalis, hominis, et Dei. Haec duo quae irrationalia sunt, eandem naturam habent: illa diversa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale
15 est. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non vere perfecta, a quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum universam naturam perfectum est: universa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse.
16 In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali non est quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit praesentia: [d] praeteritorum reminiscitur, quum id incidit, quo sensus admonetur: tamquam equus reminiscitur viae, quum ad initium eius admotus
17 est. In stabulo quidem nulla illi viae, quamvis saepe calcatae, memoria est. tertium vero tempus, id est, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus usus perfecti

d. *praeteritorum reminiscitur, quum id incidit, quo sensus admonetur: tamquam equus reminiscitur viae, quum ad initium eius admotus est.* Sic Erasm. Muretus etc. Codd. turbant, vel exemplum omittunt, vel ponunt: *tanquam quos, tanquam quoque.* Sed inde patet τὸ *equus* a manu auctoris esse. Mox e codd. plurimis reduxi *nulla illi viae*, quum in edd. deficiat: *illi.*

15. Cetera relative sed non absolute perfecta sunt, sive secundum universam naturam quae rationalis est: ita et muta animalia neque beata esse, neque beata vita, sensu absoluto, frui possunt, quia bono carent.

16. *Mutum animal*] etenim ratione, ideoque bono orbatum est, et omnia sensu comprehendit etc.

fecti temporis non eſt? Tempus enim tribus partibus conſtat: praeterito, praeſente, et futuro. Animalibus tantum quod breviſſimum eſt in tranſcurſu datum, praeſens: praeteriti rara memoria eſt, nec unquam revocatur, niſi praeſentium occurſu. Non poteſt ergo 18
perfectae naturae bonum in imperfecta eſſe natura. Aut ſi natura habet, hoc habet, quod habent et ſata. Nec illud nego, ad ea quae videntur ſecundum naturam, magnos eſſe mutis animalibus impetus et concitatos, ſed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum eſt bonum, aut turbidum. Quid ergo, 19
inquis, muta animalia perturbate et indiſpoſite moventur? Dicerem illa perturbate et indiſpoſite moveri, ſi natura illorum ordinem caperet: nunc moventur ſecundum naturam ſuam. Perturbatum enim id eſt, quod eſſe aliquando et non perturbatum poteſt: ſollicitum eſt, quod poteſt eſſe ſecurum. Nulli vitium eſt, niſi cui virtus poteſt eſſe. Mutis animalibus talis ex 20
ſua natura motus eſt. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: ſed quale? nec bonum abſolute, nec virtus, nec perfectum. Haec enim rationalibus ſolis contingunt, quibus datum eſt ſcire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo eſt, niſi in quo ratio. Quo nunc pertineat iſta diſputatio, 21
quaeris, et quid animo tuo profutura ſit? Dico. et exercet illum, et acuit, et utique aliquid acturum occupatione honeſta tenet. Prodeſt autem et quod moratur ad prava properantem. Sed illud dico, nullo modo prodeſſe tibi poſſum magis, quam ſi tibi bonum

18. *Aut ſi natura* (talis) *habet*] bonum, relative ſumtum, de quo §. 11 monuerat.

21. *Sed illud — pono.*] Sic Ep. 73, 11 ait: Solebat Sextius dicere, Iovem plus non poſſe, quam bonum virum. — Inter duos bonos non eſt melior. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus eſt. cf. ibi notam.

num tuum ostendo, si te a mutis animalibus separo,
22 si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis
alis et exerces? pecudibus istas maiores ferisque na-
tura concessit. Quid excolis formam? quum omnia
feceris, a multis animalibus decore vinceris. Quid
capillum ingenti diligentia comis? quum illum vel
effuderis more Parthorum, vel ut Germanorum nodo
vinxeris, vel ut Scythae solent, sparseris: in quolibet
equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum cer-
23 vice formosior. Quum te ad velocitatem paraveris,
par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus
vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum
reverti tuum? Quod hoc est? animus scilicet emen-
datus ac purus, aemulator Dei, super humana se ex-
tollens, nihil extra se sui ponens. Rationale animal
24 es. quod ergo in te bonum est? perfecta ratio. Hanc
tu ad summum finem evoca, in quantum potest plu-
rimum crescere. Tunc beatum esse te iudica, quum
tibi ex te gaudium omne nascetur. quum in his quae
homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inveneris,
non dico quod malis, sed quod velis. Brevem tibi
formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse
iam sentias: Bonum tunc habebis tuum, quum intelli-
ges infelicissimos esse felices.

22. *Germanorum nodo*] cf. ad III de Ira 26, 3: add. Herodian. IV, 7. Capitolini Verum c. 10. Tacit. Hist. 4, 61.

24. *Bonum — felices.*] Spectant haec ad Epicureos, quibus felicitatem summum bonum esse constat.